

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
ISTORIE

LV-LVI

1988
BUCUREȘTI

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
ISTORIE

LV-LVI

1987

BUCUREȘTI

METODICA PREDĂRII ISTORIEI

ELINA POPESCU, Metode și procedee didactice folosite pentru formarea noțiunilor principale de istorie la ciclul gimnazial	149
PAUL D. POPESCU, Literatura beletristică în activitatea profesorului de istorie	157

*
*

PLANURI DE LECȚIE COMENTATE

MARIN CRISTIAN, Revoluția de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu	163
DAN — CONSTANTIN BĂLAN, Constituirea Partidului Național Român. Mișcarea memorandistă din Transilvania. (clasa a IX-a) . . .	169

*
*

IZVOARE ISTORICE COMENTATE

BOGDAN TEODORESCU, Discursul rostit de Mihail Kogălniceanu în ședința Adunării deputaților din 9 mai 1877	177
FLORICA BALUTA, Rezoluția O.N.U. privind procesul de decolonizare . . .	184

*
*

ISTORIE LOCALĂ

VASILE CÎMPEANU, Evoluția organizării și desfășurării activității secțiunii istorice a „Astreii” în perioada 1862—1900 (I)	189
DUMITRU P. IONESCU, Construirea căilor ferate din Banat	201
ȘTEFĂN PAUN, Contribuția locuitorilor fostului județ Vlașca la făurirea Statului național unitar român	209
CONSTANTIN DOBRESCU, PETRE TURLEA, Activitatea Blocului Muncitoresc-tărănesc în Județul Prahova	219
STOICA LASCU, Date statistice privind stadiul dezvoltării industriei românești transdunărene (1919—1944)	231
IONEL ȘT. ALEXANDRU, Activitatea organizațiilor politice democrat-revoluționare din Județul Brăila după 23 August 1944. Cucerirea puterii politice locale	240

*
*

DIN ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A ELEVILOR ȘI STUDENȚILOR

IOAN MIHĂILESCU, Sorgintea și împlinirea unei generații eroice. (Studiu de caz)	247
MIHAI-SORIN RĂDULESCU, Asupra unui nou manuscris cantacuzinesc . . .	255
VALENTIN ISTRATE, O controversă politică — Tactica Partidului Social-Democrat în alegerile parlamentare din decembrie 1928	262

*
*

NOUTĂȚI ȘTIINȚIFICE

CONSTANTIN ȘERBAN, VICTORIA ȘERBAN, Noutăți în istoriografia românească și străină. (VII)	268
ȘTEFAN ILIE, Publicații recente privitoare la metodică predării istoriei. (1984—1986)	277

*
*

NECROLOG

MIRCEA POPA Ovidiu. Bozgan	283
------------------------------	-----

INSEMNĂTATEA ISTORICĂ A CONFERINȚEI NAȚIONALE A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN, DIN 14—16 DECEMBRIE 1987

CONSTANTIN MOCANU

Intrunită în zilele de 14—16 decembrie anul trecut, 1987, recenta Conferință Națională a partidului nostru comunist a analizat stadiul actual al dezvoltării societății socialiste românești, realizarea prevederilor planului cincinal 1986—1990 (al optulea) și a stabilit măsurile necesare în vederea aplicării, în continuare, a hotărârilor Congresului precedent ei, al XIII-lea, al P.C.R. (19—22 noiembrie 1984), a Programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, adoptat de Congresul al XI-lea, din 25—28 noiembrie 1974. Convocată în temeiul Hotărârii Plenarei C.C. al P.C.R. din 24 iunie 1987, Conferința Națională a fost precedată de conferințele extraordinare ale organizațiilor județene de partid și a municipiului București, de celelalte organizații municipale, precum și orășenești, comunale, de adunările generale ale tuturor organizațiilor de bază ale partidului. Potrivit efectivului partidului de la 31 august 1987 de 3.684.207 membri de partid, Conferința Națională a fost constituită din 3.106 delegați, din care 488 membri și membri supleanți ai Comitetului Central și membrii Comisiei Centrale de Revizie, și 2.618 delegați aleși la conferințele organizațiilor județene și a municipiului București. Au fost prezenți la lucrările Conferinței 3.078 delegați, precum și 1.180 invitați*.

Conferința Națională a P.C.R. desfășurată de curînd a dovedit — similar tuturor conferințelor anterioare — necesitatea de a se întruni, între două congrese ale partidului, o Conferință Națională a partidului care să dezbată, dezvoltator, o seamă de obiective fundamentale de mai îndelungată durată ori apărute între timp, obiective ale activității politice, economice, ideologice, educative, și să adopte hotărâri corespunzătoare de natură să ducă la intensificarea progresului istoric general din etapa respectivă. Se știe că mult timp nu a fost obișnuința de a se convoca o asemenea instanță supremă de dezbateră și decizie; se întruneau atunci, de regulă, numai congrese de partid, ședințe plenare ale organelor superioare conducătoare, cu mai mare ori mai mică regularitate, în funcție de o seamă de împrejurări.

Intrucît imediat după 23 August 1944, cînd P.C.R. a început să se reorganizeze și să activeze în condiții de legalitate, public, nu s-a reluat, deocamdată, firul congreselor, s-a pregătit o Conferință Națională, în 16—21 octombrie 1945, care — s-a spus adesea — datorită temeiniciei și perspectivei largi pe care a dat-o prin multe orientări și hotărâri ale sale a îndeplinit de fapt rolul unui congres. În anii care au urmat, partidul a convocat numai congrese, renunțînd — sub înfrierea unor proceduri de pe plan internațional — la desfășurarea, între congrese, a conferințelor naționale de partid; Congresul din 23—28 decembrie 1955 s-a pronunțat în acest sens.

* Cf. „Scinteia“, Anul LVII, nr. 14.097, din 16 decembrie 1987, p. 3.

Este meritul distinct al tovarășului Nicolae Ceaușescu — în 1965 ales în cea mai înaltă funcție de conducere a partidului — că, după, și în baza contribuțiilor înnoitoare ale istoricului Congres al IX-lea, din 19—24 iulie 1965, a readus în atenție necesitatea convocării de conferințe naționale ale partidului. În Raportul Comitetului Central prezentat la prima Conferință Națională, de după Congresul al IX-lea, și anume la Conferința din 6—8 decembrie 1967 tovarășul Nicolae Ceaușescu preciza: „Atunci când partidul urmează să hotărască în probleme de mare însemnătate pentru dezvoltarea economică și socială, se convoacă Conferința Națională. Aceasta constituie o expresie a principiilor democratice pe care se întemeiază și se desfășoară activitatea de partid, creează condiții ca întregul partid să se pronunțe asupra modului de rezolvare a sarcinilor complexe ridicate de construirea socialismului”¹.

Conferinței Naționale a partidului din 6—8 decembrie (după Congresul al IX-lea) i-au urmat Conferința Națională din 19—21 iulie 1972 (după Congresul al X-lea), Conferința Națională din 7—9 decembrie 1977 (după Congresul al XI-lea), Conferința Națională din 16—18 decembrie 1982 (după Congresul al XII-lea) și, în ultimul timp, Conferința Națională, despre care relatăm în aceste rânduri, din 14—16 decembrie 1987 (după Congresul al XIII-lea).

Lucrările acestei Conferințe Naționale au avut în centrul lor analiza stadiului dezvoltării forțelor de producție, a societății socialiste în general, al relațiilor de producție și sociale, al democrației muncitorești-revoluționare, al perfecționării conducerii, pe baza principiilor autoconducerii și autogestiuunii, al perfecționării și continuării procesului revoluționar în noua etapă de făurire a societății socialiste. Ea a examinat îndeplinirea planului pe primii doi ani ai cincinalului, măsurile necesare pentru înlăptuirea în bune condiții a obiectivelor dezvoltării economico-sociale pe întregul cincinal. Au fost desprinse o seamă de concluzii generale privind desfășurarea construcției socialiste în România și orientările de perspectivă în vederea înaintării ferme în noua etapă. Conferința s-a ocupat de dezvoltarea națiunii române și a statului național unitar, de politica P.C.R. pentru asigurarea deplinei egalități în drepturi între toți cetățenii, pentru întărirea solidarității și colaborării lor în muncă, în interesul major al patriei socialiste. A acordat atenție activității ideologice, politico-educative, de creștere a conștiinței socialiste și de afirmare a atitudinii revoluționare, de formare a omului nou, înaintat, constructor conștient și devotat al socialismului. A relevat necesitatea întăririi continue a rolului conducător al partidului, creșterii răspunderii organelor și organizațiilor de partid, a tuturor comuniștilor în desfășurarea muncii politice și organizatorice. A relevat marile transformări petrecute în viața internațională, în raportul mondial de forțe, a subliniat necesitatea unei noi gândiri, noi abordări a problemelor păcii și războiului, s-a ocupat de politica externă de pace și colaborare a României socialiste, de politica Partidului Comunist Român de promovare a relațiilor cu toate partidele comuniste și muncitorești, cu forțele progresiste și democratice de pretutindeni în lupta pentru progres și pace, pentru ființarea liberă și independentă a fiecărei națiuni, pentru soluționarea problemelor complexe ale contemporaneității.

Conferința Națională recentă a partidului — ca toate congresele și celelalte Conferințe Naționale menționate — are o primordială importanță politico-ideologică

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, Editura politică, București, 1968, p. 591.

și științifică pentru multipla activitate din domeniul istoriei, al istoriei României. Această importanță a Conferinței Naționale a partidului constă, înainte de toate în ansamblul tezelor, al interpretărilor aflate în documentele ei; în al doilea rând — dar nu în plan secundar — în o seamă de referiri concrete la etape și fapte istorice; evident Conferința nu a avut în tematica ei să se ocupe în mod special, și pe larg, de probleme ale istoriei României, însă în cuprinsul mai multor contexte sînt aprecieri de valoare nemijlocită pentru știința istorică, mai cu seamă pentru perioada deschisă de 23 August 1944.

În general — se scrie în Raportul prezentat la Conferința Națională — este necesar ca în întreaga muncă politico-educativă să se promoveze pregnant sentimentul de dragoste față de socialism, față de partidul nostru comunist, față de popor, față de patrie. Să se ia o atitudine mai fermă împotriva propagandei de peste hotare, care, în numele așa-ziselor drepturi ale omului, duce o activitate intensă de corupere, de ademenire a unor cadre, indeosebi tehnice, care urmărește să rupă oamenii de țara lor, să-i înstrăineze, să-i pună în serviciul aceloră care le exploatează munca și inteligența. Împotriva acestor practici, Raportul invocă tradiția noastră istorică, reliefează o asemenea caracteristică des consemnată în documentele de partid din ultimele două decenii: „Poporul român nu a părăsit niciodată pămîntul pe care s-a născut. Aici, de mai bine de 2.000 de ani, înaintașii noștri au îndurat mult greutate, au luptat să-și făurească națiunea, un stat unitar”². Potrivit concepției sale, afirmată cu multă limpezime și fermitate, și anume că există o legătură organică între Partidul Comunist Român, făurit în 1921, și Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România, făurit în 1893, tovarășul Nicolae Ceaușescu, vorbind de realizarea continuă a rolului conducător al partidului în etapa în care ne aflăm, spune: „De la crearea primului partid muncitoresc, cu 94 de ani în urmă, apoi a Partidului Comunist Român, cu 66 de ani în urmă, în anii luptei împotriva regimului burghezo-moșieresc nu a fost bătălie mai importantă a clasei muncitoare, a forțelor democratice și progresiste în care partidul clasei muncitoare să nu fi avut un rol de seamă, ca organizator și conducător al luptelor sociale și naționale, de apărare a independenței și suveranității României”³. În același context referitor la rolul conducător actual al partidului, altă caracteristică majoră care este scoasă în relief este unitatea de acțiune, de exemplu în lupta antifascistă: „În anii grei ai dictaturii militaro-fasciste și ai războiului s-a realizat Frontul Unic Muncitoresc între Partidul Comunist Român, Partidul Social-Democrat și alte formațiuni muncitorești, care au avut un rol hotărîtor în înfăptuirea revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă”⁴.

Menționăm și mai înainte că densitatea de reflecții, de aprecieri, de contribuții interpretative noi crește odată cu apropierea de timpurile prezente, de 23 August și era nouă pe care a deschis-o în istoria României. Acest măreț act istoric, în funcție de problematica paginilor, este reliefat din unghiul de vedere al însemnătății sale prin consecințele transformatoare pe care le-a inaugurat: „În deceniile care au trecut de la victoria revoluției de eliberare socială și na-

² Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 14 decembrie 1987*, Editura politică, București, 1987, p. 43.

³ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 44.

⁴ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, pp. 44—45.

țională, antifascistă și antiimperialistă și de la proclamarea Republicii, țara noastră a parcurs mai multe etape istorice. Au fost lichidate dictatura fascistă și orînduirea burghezo-moșierească, împărțită în clase antagoniste, în bogați și săraci, în exploatare și asupriți. S-a înfăptuit revoluția democratică, iar începînd din anul 1948, s-a trecut la înfăptuirea obiectivelor revoluției socialiste, care a lichidat pentru totdeauna exploatarea și asuprirea, inegalitățile economice, sociale și naționale, asigurînd deplina libertate și egalitate între toți cetățenii patriei⁵. Iar în alt loc „În perioada care a trecut de la victoria revoluției de eliberare socială și națională, în anii construcției socialiste, România s-a transformat — așa cum am menționat — dintr-o țară slab dezvoltată, care după unii ideologi ai claselor exploatoare trebuia să rămînă o „țară eminamente agrară”, într-o țară industrial-agrară dezvoltată”⁶.

Intrunirea Conferinței Naționale avînd loc în anul și în luna sărbătoririi abolirii monarhiei a prilejuit aprecierea că proclamarea republicii a fost „aspirația de veacuri a poporului român” și „a marcat o nouă etapă în istoria patriei noastre, trecerea la făurirea orînduirii socialiste în România”⁷. Intrunirea Conferinței Naționale avea loc, totodată, înainte cu puțin timp de un alt remarcabil moment aniversat: împlinirea a 40 de ani de la înfăptuirea unității depline a mișcării muncitorești, prin constituirea partidului unic, fapt consfințit de Congresul din 21—23 februarie 1948. În întîmpinarea acestui eveniment, tovarășul Nicolae Ceaușescu a relevat: „Făurirea partidului muncitoresc unic, în 1948, prin unirea Partidului Comunist cu Partidul Social-Democrat, a pus bazele unui partid puternic, care număra circa 1,5 milioane de membri și care și-a asumat răspunderea de a conduce destinele poporului român pe calea făuririi celei mai drepte și mai juste orînduirii sociale — orînduirea în care clasa muncitoare a avut și are rolul conducător în toate domeniile de activitate”⁸.

În Raportul prezentat Conferinței Naționale, tovarășul Nicolae Ceaușescu a reliefat că într-o perioadă istorică scurtă în România s-au produs mari transformări revoluționare în toate domeniile vieții economice și sociale. Țara noastră a depășit înapoierea în care se afla datorită politicii claselor exploatoare și dominației imperialiste și a devenit o țară industrial-agrară, cu o industrie modernă, organizată pe baza celor mai noi cuceriri ale tehnicii și științei contemporane; cu o agricultură socialistă în plin progres; cu o dezvoltare corespunzătoare a științei, învățămîntului, a bunăstării materiale și culturale.

A avut loc o susținută creștere a forțelor de producție, au fost construite mari întreprinderi și platforme industriale în toate zonele țării; s-au întemeiat noi ramuri industriale, dotate cu mașini și utilaje la nivelul tehnicii avansate mondiale. În momentul Conferinței Naționale (decembrie 1987) producția industrială era de 120 de ori mai mare decît în 1945; industria chimică sporise de peste 1.200 de ori: industria metalurgică — de 113 ori; industria constructoare de mașini — de circa 500 de ori; industria ușoară — de 82 de ori; industria alimentară — de 32 de ori. S-au dezvoltat transporturile, celelalte sectoare de activitate. S-au construit mari obiective de interes național, bunăoară Canalul Dunăre—Marea Neagră. În același moment, producția agricolă era de aproape

⁵ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, pp. 6—7.

⁶ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 9.

⁷ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 6.

⁸ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 45.

9 ori mai mare, decât în trecut; irigațiile s-au extins pe o suprafață de peste 3,5 milioane hectare; s-au îndeplinit lucrări de îmbunătățiri funciare, de sporire a potențialului productiv al pământului. Au avut loc mari schimbări sociale în structura claselor și în relațiile dintre ele. Venitul național a crescut de circa 33 de ori, avuția națională — de 20 de ori; retribuția — de circa 13 ori.

De o deosebită importanță sînt considerațiile și precizările referitoare la etapele transformărilor revoluționare, ale construirii socialismului în România, considerații și precizări care se constituie în valoroase îndrumări pentru istorici în preocuparea lor — nu ușoară — de a periodiza istoria contemporană a României, și, în general, de a interpreta fenomenele acestei epoci. După 23 August 1944 și pînă azi „se disting mai multe etape”⁹. O primă etapă este cuprinsă între 23 August 1944 și 30 Decembrie 1947, răstimp în care, odată cu participarea activă a României la războiul antihitlerist, s-a trecut la refacerea economiei, la înfăptuirea unor reforme sociale, a revoluției agrare (în sensul desființării clasei moșierești, și improprietăririi țăranilor, prin reforma legiferată la 23 martie 1945); s-au produs transformări în formele de proprietate, însă baza economiei încă o reprezenta proprietatea capitalistă. Proclamarea republicii, la 30 decembrie 1947, a marcat — am menționat și mai înainte — „o nouă etapă în istoria patriei noastre, trecerea la făurirea orînduirii socialiste...”. În grupul de fraze în care, de bunăseamă, se au în vedere schimbările în sistemul relațiilor de producție, de proprietate, se arată că „Anul 1948 marchează trecerea la înfăptuirea revoluției socialiste”¹⁰. În această etapă, care a durat „aproape 20 de ani”, s-a înfăptuit naționalizarea industriei, băncilor și a altor mijloace de producție; s-a trecut la dezvoltarea socialistă a industriei și a altor sectoare de activitate; a avut loc cooperativizarea agriculturii, care a cerut o perioadă mai lungă de timp, din 1949 pînă în 1962; s-a realizat organizarea pe baze socialiste a tuturor sectoarelor economico-sociale. Toate acestea au asigurat „victoria primei etape a revoluției socialiste”. România continua însă să rămîină o țară cu un nivel slab de dezvoltare. În 1965, Congresul al IX-lea a pus însă cu acuitate problema creșterii în ritm înalt a industriei și a celorlalte ramuri de activitate, a creșterii producției agricole, consolidării economiei socialiste, în general. Această activitate a necesitat circa 10 ani. În această etapă s-a promovat dezvoltarea intensă a forțelor de producție pe întreg teritoriul țării; aceasta a permis trecerea la o altă etapă, la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate, etapă care se va încheia în jurul anului 2000. Toate aceste etape formează un tot unitar al procesului de organizare și dezvoltare socialistă. „Acum România se află într-o etapă hotărîtoare, în faza superioară a făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și creării condițiilor pentru trecerea la edificarea societății comuniste”¹¹.

Iată deci, noi și însemnate contribuții, precizări profunde și deschideri de largi orizonturi în legătură cu aspecte, momente și etape ale istoriei României: aceste contribuții au primit o înaltă apreciere din partea Conferinței, inclusiv în *Rezoluția* ei: „1. Conferința Națională își însușește deplin concluziile și aprecierile tovarășului Nicolae Ceaușescu, cu privire la procesul legic obiectiv al

⁹ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 11.

¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 11.

¹¹ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 12.

dezvoltării României pe calea revoluției și construcției socialiste, la etapele parcurse și la stadiul actual al dezvoltării forțelor și relațiilor de producție din țara noastră, la realizările istorice obținute de poporul român, sub conducerea partidului, care a transformat România dintr-o țară slab dezvoltată, eminentamente agrară, cum era socotită în trecut, într-o țară industrial-agrară, cu o industrie modernă, organizată pe baza celor mai noi cuceriri ale tehnicii și științei contemporane, cu o agricultură socialistă în plin progres, cu o puternică dezvoltare a științei, învățămîntului, culturii și bunăstării materiale și spirituale a întregului popor¹².

Am insistat mai mult pe teme de istorie, potrivit profilului publicației de față a Societății de științe istorice, dealtminteri ea însăși Conferința Națională a Partidului Comunist Român este de la început și devine tot mai mult din perspectiva timpului un fapt istoric remarcabil; prin ansamblul contribuțiilor sale în documentele adoptate, și prin construcția de istorie nouă care i-a urmat și îi urmează mai departe, ea reprezintă o nouă realizare în descifrarea, condensarea și accelerarea progresului istoric, în pregătirea altor evenimente de importanță primordială care vor veni. Procesul social-istoric rămîne deschis. Căci așa cum atrăgea atenția tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea de închidere a lucrărilor ei, „Va trebui să dăm răspunsuri noi problemelor care se ridică în noua etapă a revoluției din patria noastră, în dezvoltarea mondială în general și să facem în așa fel încît aceste răspunsuri să țină seama de realitate, de cerințele dezvoltării noastre, și de cerințele dezvoltării generale, să dea perspectivă luminoasă înaintării României, dar și a întregii omeniri, spre socialism!”¹³.

¹² Rezoluția Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român, „Scinteia”, Anul LVII, nr. 14.099, din 18 decembrie 1987, p. 1.

¹³ „Scinteia”, Anul LVII, nr. 14.078, din 17 decembrie 1987, p. 3.

110 ani de la proclamarea independenței României

CUCERIREA INDEPENDENȚEI NAȚIONALE PRIN JERTFĂ PE CIMPUL DE LUPTĂ

MARIA TOTU

Adevăruri cunoscute larg, evidențiază permanența luptei pentru libertate a românilor, ca o expresie viguroasă a continuității și permanenței noastre ca popor, cu o identitate distinctă, specifică, în această zonă istorico-geografică a Sud-Estului european, de importanță economică și strategică deosebită.

Forța românilor a stat în puterea lor de voință, mobilizare și sacrificiu permanent, armele lor fiind, după împrejurări, tăișul sabiei sau diplomația. Independența absolută cu orice preț devenea deviza pentru toți românii, în condiții externe schimbate pe plan european.

Înfrângerea Franței în războiul cu Prusia din 1870—1871 a produs nu numai o restructurare a raporturilor între marile puteri, ci și o modificare de atitudine a Imperiului Otoman, devenit mai agresiv în relațiile cu popoarele pe care le oprima într-o formă sau alta, beneficiind de încurajarea și sprijinul Angliei.

Imperiul sultanilor, în agonie, zguduit din temelii de mersul înainte al istoriei, de mișcările pentru libertate ale popoarelor, căuta noi mijloace de revitalizare. Încă din 1839 * prin actul de la Gül-Hané al lui Abdul Medjid, ce anunța o etapă nouă în lungul proces de modernizare a închistatei societăți otomane, Statul otoman, în care arbitrar erau incluse și Principatele Române, era apreciat ca o unitate politică în care toți locuitorii săi urmau să beneficieze de egalitate în fața legilor, de drepturi și responsabilități recunoscute legal, indiferent de apartenența religioasă.

Această ideologie osmanistă era dusă pe culmi, în formula revizuită a panislamismului (concepția unității musulmane) de ideologul și politicianul Midhat-pașa. ** El încerca astfel, în condițiile intensificării luptei pentru inde-

* Cu cinci ani înainte Dieta feudală a Ungariei, de la Pojon, dezbătea problemele modernizării subordonându-le ideii edificării statului „unitar” ungar în granițele așa zis istorice ale regatului Sfântului Ștefan, prin maghiarizarea forțată odată cu declararea egalității tuturor, în fața legilor. Limba maghiară era declarată oficială, în locul latinei. Maghiarismul și osmanismul urmăreau deci împiedecarea luptei pentru libertate a popoarelor. Semnificativ în acest sens este și cooperarea fructuoasă între oficialitățile din Ungaria și Turcia otomană în timpul evenimentelor din 1877—1878.

** Midhat-pașa începea să activeze ca scrib la Rusciuk, în 1840, apoi în 1856—1857 era unul din secretarii lui Fuad-pașa împuternicit cu pacificarea Bulgariei și Rumeliei. După studii în Occident se distingea ca pașă guvernator, inclusiv în Bulgaria (1864), apoi ca ministru (1867). Iniția schimbări în organizarea organelor locale, permițând accesul și pentru creștini în consilii și tribunale. Guvernator în Irak, mare vizir, Midhat-pașa se afirma ca șef al opoziției în timpul răscoalelor izbucnite în 1875 în Bosnia și Herțegovina. Devenea, în aceste împrejurări ministru de justiție. Se bucura de încrederea nelimitată a noului

pendență a popoarelor, să găsească soluția salvatoare pentru dănuirea Imperiului Otoman. Inițiatorul constituției din 1876 îndrăznește nu numai să gândească ci și să deschidă drumul spre realizarea „unirii” statelor vasale, între care număra și Principatele Române — numele de România era cu înverșunare refuzat — după modelul Germaniei, cu organizarea sa specifică în landuri. Numai că în toate acele landuri locuiau germani și nu popoare deosebite, cu limbi și tradiții diverse, ca cele de sub dominația otomană.

Înainte cu 4 ani de lansarea Constituției așa zis liberale a lui Midhat-pașa, Poarta avea deja în vedere, în conformitate cu politica sa de turcizare, constituirea unei armate unice în Balcani, prin contopirea forțelor turcești, române și sirbești, sub conducerea unor generali turci poligloți. De altfel i se rezerva României, ca și Serbiei, în Imperiul Otoman renovat, poziția Bavariei, Württembergului, Marelui Ducat Baden sau Saxeii din Imperiul german.¹ Iar Constituția din decembrie 1876, elaborată în spiritul osmanismului transformat în panislamism, lua în considerare România, în articolul 7, ca „provincie privilegiată a Imperiului Otoman”.

Niciodată în trecut Poarta nu îndrăznise o încălcare așa de grosolană a drepturilor istorice ale românilor. Firesc, Parlamentul român protesta cu indignare, și, în condițiile unei agitații generale, primul ministru I. C. Brătianu ținea să sublinieze, răspunzând atentatului împotriva ființei de stat a României și a dreptului ei de a-și hotărî singură viitorul, că: „niciodată sabia lui Baiazet și Mahomet nu a putut să pătrundă în munții României, unde cutează astăzi să străbată Midhat-pașa cu constituția lui”.²

Speranțele absurde ale Porții, erau alimentate în special de politica încurajatoare a Angliei. Marea putere colonială, cu interese multiple și diverse în Imperiul Otoman din ce în ce mai șubred, rămăsese prizoniera vechilor sale poziții de apărătoare intransigentă a integrității acestuia, chiar și în situația în care, după cumpărarea acțiunilor canalului de Suez, în 1875, reușea să-și asigure drumul spre perla sa colonială, India.

În toamna anului 1876 ambasadorul Angliei la curtea țarilor declara fără echivoc, încercînd să trezească neliniștea Imperiului de la Răsărit, că independența României și Serbiei „ar fi primul pas spre dizolvarea Imperiului turcesc din Europa. A admite azi pretențiile Serbiei și ale României ar fi a crea tot atâtea mici Polonii care ar termina prin a deveni republici și ar amenința după aceea pacea și siguranța statelor limitrofe”.³

În încercarea de realizare a planurilor sale integraționiste, Poarta specula și poziția minoră a Franței în concertul marilor puteri europene, nerevenită după șocul dezastruos provocat de înfruntarea militară cu Germania. Cu o po-

sultan Abdul-Hamid al II-lea. Ca mare vizir convoca un consiliu de reforme, constituit dintr-un număr egal de musulmani și creștini. Încep să revitalizeze Imperiul și să-i stopeze drumul spre dezintegrare prin introducerea unei guvernări parlamentare. Promulga pentru aceasta Constituția pseudoliberală din decembrie 1876 care rămânea în vigoare pînă la dizgrația sa, în februarie 1878.

¹ I. L. Fadeeva, *Doctrinile oficiale în ideologia și politica Imperiului Otoman. Osmanismul. Panislamismul. Sec. XIX — începutul secolului XX*. Moscova, Edit. „Nauka”, 1985, p. 110 (traducerea noastră).

² „Monitorul Oficial” din 4, 6 ian. 1877, p. 124.

³ Apud. gen. Radu Rosetti, *Relații anglo-române în perioada războiului din 1877—1878. În Anglia și poporul englez*, București, 1928, p. 94.

litică ezitantă deci, Franța secunda Anglia. Iar Germania, Austro-Ungaria și Italia deși nu susțineau Imperiul Otoman și planurile lui aventuriste, acționau conform cu propriile lor interese, de cele mai multe ori în contradicție cu cele ale popoarelor oprimate. Prin indiferentismul lor afișat față de lupta pentru independență din Balcani, prin respingerea repetată a garanțiilor cerute de România, au încurajat de fapt politica brutală otomană la Dunăre și au contribuit la vitalizarea poziției militante filoturce a Angliei. Mai mult chiar, Germania căuta să folosească din plin situația dificilă a României pentru a-i impune răscumpărarea căilor ferate, în conformitate cu interesele marelui capital german. Pentru aceasta amenința chiar cu aducerea României în fața unei conferințe internaționale.

În aceste împrejurări România, pășind hotărîtă pe drumul independenței absolute, respingea politica de tutelă promovată de marile puteri, se exprima viguros și curajos pe sine, în raporturile cu acestea, se afirma pe plan economico-comercial și politico-diplomatic ca total detașată de relațiile de suzeranitate cu Poarta, își asigura neutralitatea Austro-Ungariei și deschidea cu îndrăzneală, prin inițiative proprii, calea spre alianță cu Rusia. Și toată această politică națională, prin obiective și mijloace, bazată pe cunoscuta și experimentata tactică de punere a puterilor în fața faptului împlinit, servea în același timp, în cel mai înalt grad, lupta pentru libertate generală, deplină, în Balcani.

Politica românească se dovedea a fi un mijloc deosebit de eficient pentru subminarea planurilor osmaniste și panislamiste de edificare a Turciei moderne unitare, de salvare, sub această fațadă, a șubredului Imperiu. A fost o luptă grea atunci pe plan diplomatic, neuitându-se nici un detaliu, pentru a impune Europei marilor puteri, Imperiului Otoman și susținătorilor săi, România ca stat distinct, separat, cu trecutul și viitorul său, cu propria sa politică specifică, românească, și deci antiotomană. Ea s-a desfășurat pe baza unui plan bine gândit, urmându-se parcurgerea rapidă a drumului de la autonomia efectivă cu atribute de independență, la independența absolută.

Timp de 10 ani țara noastră a militat cu perseverență și răbdare pentru dreptul de reprezentare în străinătate; de a încheia tratate; de a bate monedă și emite decorații; de a desființa total jurisdicția consulară; de a i se recunoaște titlul de stat România;⁴ toate la un loc reprezentând independența absolută. A folosit în slujba acestor obiective o varietate de mijloace. O vie activitate diplomatică de mare anvergură era destinată respingerii imixtiunilor în treburile interne, a presiunilor externe și afirmării individualității statului român. România respingea astfel, cu hotărîre, repetatele încercări ale oficialităților otomane de a-i trata pe români ca supuși ai lor, precum și terminologia de: „Principate vasale“ sau „Provincii imperiale“.

Ca urmare, s-a acționat cu multă stăruință pentru consacrarea internațională a titlului de stat — România — apreciat ca revoluționar în 1858 de Convenția de la Paris și neluat în considerare atunci de puteri, dar folosit permanent de români și consacrat prin Constituția din 1866. Pentru puterea de simbol a unității tuturor românilor, într-un stat puternic și deci suveran,

⁴ *Mémoire concernant les questions dont la solution intéresse à un haut degré la Roumanie dans rapports avec la Sublime Porte.* 16/28 iunie 1876.

titlul de Românie era neacceptat nu numai de Poartă ci și de marile state europene pînă la cîștigarea independenței pe frontul din Balcani. Angliei i-au trebuit după 1866 nu mai puțin de 10 ani ca să-l accepte. O făcea de abia în septembrie-noiembrie 1876, cînd încerca să obțină neutralitatea României față de evenimentele din Balcani.⁵

O luptă înverșunată a dus România pentru asimilarea agenților săi diplomatici ca șefi de agenții și introducerea lor în ierarhia corpului diplomatic acreditat ca însărcinați de afaceri. Nu era o simplă problemă formală, de titulatură, ci expresia majoră a schimbării pe plan internațional, diplomatic, a raporturilor României, de la statutul de semiindependență mai mult sau mai puțin recunoscut, la cel de independență absolută.

României i se respingea dreptul de reprezentare apreciat în toate capitalele europene ca un atribut doar pentru statele independente. Poarta accepta și ea prezența la Constantinopol a agentului român în limitele tratatului de la Kuciuk-Kainargi din 1774. Ca urmare, șicana permanent România protestînd cu vehemență în contra primirii oficiale a trimișilor români în diversele țări. Ducea o campanie de dezinformare a Europei cu privire la situația statului român și a raporturilor sale istorice reale cu Imperiul. Se ajungea astfel ca în unele anuare statistice ale vremii, spre exemplu în cel italian, România să apară în rîndul „posesiunilor” „direct stăpînite de sultan”, adică în rîndul pašalicurilor.

Stăruința românească se solda cu notabile succese în exprimarea individualității istorice a statului român. În martie 1873 era oficializată, cu toată opoziția Porții, agenția română de la Viena și în 1874 cea din Rusia.⁶

În același sens se îndreptau și insistențele românești cu privire la dreptul de a semna convenții și tratate. Această problemă era abordată cu înaltă responsabilitate, de pe poziția intereselor majore românești de respingere a politicii integraționiste otomane panislamiste.

Poarta își aroga tot mai des dreptul de a trata în numele românilor și a reprezenta România în conferințe, convenții și alte forme de dezbateri internațională. Spre exemplu, își luase libertatea de a angaja prin semnătură România — Principatele Unite — cum fi plăcea s-o numească, în Convenția pentru Crucea Roșie de la Geneva, sau în convenția comercială turco-italiană în care era inclusă specificația cu privire la obligativitatea aplicării ei și în România.⁷

Acțiunea României cu privire la recunoașterea dreptului de a încheia și semna convenții se solda cu noi succese care se adăugau celor mai vechi. Este cunoscut faptul că în 1868 se parafase o convenție poștală cu Austro-Ungaria, urmată de o alta telegrafică în 1871. Acte similare erau încheiate și cu Rusia în 1872 și 1873, precedate în 1869 chiar de o convenție consulară, succes diplomatic deosebit, chiar dacă n-a căpătat finalitate practică.

Protestul Porții adresat marilor puteri în cîteva rînduri (1871, 1873) nu putea opri România din drumul ei spre independență absolută. Acționînd în conformitate cu acest obiectiv, luînd în considerare firește și interesele economice, oficialitățile române (Partidul Conservator avea conducerea țării) insistau pen-

⁵ Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 95.

⁶ R. V. Bossy, *Politica externă a României între 1873—1880*, București, 1928, p. 8.

⁷ *Ibidem*, p. 23.

tru perfectarea unor convenții comerciale.⁸ Un merit deosebit în reușita unor asemenea inițiative a avut ministrul de externe Vasile Boerescu. Perspicace și prompt, el folosea prilejul dat de modificarea, în decembrie 1873, a taxei vamale din Imperiul Otoman și denunțarea de Poartă, în aceste împrejurări, a tratatelor sale cu alte țări. În noul proiect de lege vamală elaborat de Vasile Boerescu, în împrejurările amintite, erau introduse taxe mai mari decât pe teritoriul Porții, pentru toate statele care nu negociau direct cu România. Era un act de mare îndrăzneală politică care exprima clar individualitatea statului român.

Deși reacția oficialităților otomane a fost violentă, Anglia manifestându-se și ea cu deosebită dărâtare, la Londra declarându-se că noua lege românească va fi ruptă filă cu filă⁹, România nu se lăsa intimidată. Ca urmare, Turcia încerca un nou joc, al concesiilor, primejdioase însă pentru interesele românești. Ea se angaja să accepte convențiile românești, cu condiția ratificării lor de sultan, sau a acordării prin firman a acestui drept, ca un privilegiu.

Cum România respingea orice compromis, Poarta insista făcând noi propuneri. În 1874 era gata să accepte tarifele deosebite ale României, deci să recunoască individualitatea pieții românești, dar cerea introducerea lor în anexele tratatelor ei comerciale cu alte state. Dubla capcană politico-economică era respinsă însă de România. Luarea în considerare a ofertelor Porții ar fi dus la recunoașterea valabilității tratatelor și convențiilor Porții pe teritoriul României. Victoria era de partea României. O notă colectivă, a Austro-Ungariei, Germaniei și Rusiei, consemna hotărîrea acestora de a încheia convenții cu „Principatele vasale Porții”. Franța și Italia se păstrau în rezervă și doar Anglia se arăta consecvent ostilă, alături de Imperiul Otoman. La 22 iunie 1875, cu puțin timp după expirarea tratatului Porții cu Anglia, România încheia prima convenție comercială cu un mare stat, cu Austro-Ungaria, care prin conținut se demonstrează a fi un adevărat tratat. Încercarea Porții de a împiedica perfectarea actului prin convocarea unei conferințe internaționale, eșua lamentabil.

Semnarea convenției amintite a fost de o deosebită importanță în lupta pentru independență. Ea demonstra, printr-un act cu valoare internațională, existența unei piețe românești independente de cea a Imperiului Otoman. Urmau noi convenții de același gen, cu Rusia și Franța, sub numele de „declarații provizorii de reglementare a relațiilor comerciale cu România”.¹⁰

În noiembrie 1876, după ieșirea din rezervă a Italiei, și Anglia era nevoită să-și revizuiască poziția. O făcea și sub presiunea Camerelor de Comerț din Bradford, Manchester și Dundee, profund interesate de piața românească. Valoarea importului de cereale pe piața engleză (Anglia era a treia țară importatoare de cereale românești din Europa) cunoștea o continuă creștere. Se extindea în același timp și exportul de mărfuri industriale britanice în România. Anglia accepta ca urmare, spre sfârșitul lui noiembrie 1876, un aranjament comercial cu valabilitate de nouă luni, în care era inclusă clauza națiunii celei mai favorizate. Și deși

⁸ Arh. St. Buc., *Fond Casa regală*, dos. 23/1871, f. 1.

⁹ V. Bessy, *op. cit.*, p. 19.

¹⁰ Vasile Boerescu, *Discursuri politice, 1859—1883*, vol. I, 1859—1873), București, 1910, p. 467.

convenția se semna abia în 1880, Anglia își asigura pe baza aranjamentului un venit de 1.200.000 lire anual.¹¹

Prin toate acestea, pe baza unor mari sacrificii economice făcute de țară, România era recunoscută pe plan european ca o comunitate economică de sine stătătoare, înainte de a-și proclama oficial independența. În fapt, deci România era independentă.

Noi acțiuni diplomatice românești erau menite a impune recunoașterea juridică internațională, în raporturile politico-statale cu lumea, a independenței absolute și chiar a neutralității garantate, în condițiile declanșării crizei orientale în septembrie 1875 și apoi a adincirii acesteia. Sint cunoscute în acest sens inițiativele lui Lascăr Catargiu și M. Kogălniceanu.

În același timp creșteau preocupările pentru întărirea capacității militare de luptă a țării, în vederea apărării ființei de stat și a integrității sale teritoriale, pentru impunerea cu orice preț a recunoașterii independenței absolute de toate marile puteri.

Cu toată neutralitatea declarată, de moment, România continuă să sprijine prin toate mijloacele, lupta pentru libertate a popoarelor balcanice.

Respingând ofertele de cooperare militară cu Poarta, neintimidându-se de amenințările belicoase ale acesteia, sprijinită și de Anglia, România își proclama dreptul de a dispune singură de viitorul său de stat independent, pe calea războiului național. Opțiunile românilor pentru un astfel de război erau din ce în ce mai manifeste.

De altfel, evoluția evenimentelor arăta clar că în situația unui război rusoturc neutralitatea României nu era nici posibilă și nici conformă cu marile interese naționale.

Drumul spre Constantinopol pentru Rusia, care nu mai putea controla Marea Neagră ca urmare a înfringerii în războiul Crimeii, nu putea trece decît prin România.

Țara noastră avea, astfel, pentru ambele imperii, o importanță deosebită, și nu numai din punct de vedere militar-strategic, ci și din punct de vedere economic și moral-politic.

Marele duce Nicolae, viitorul conducător al frontului balcanic, scria în decembrie 1876: „Fără bunăvoința afectivă a României de a ne ajuta... este imposibil a ne aproviziona din timp cu alimente, de a ne lua măsuri ca după ruptura cu Turcia să ne folosim de urgență de căile ferate și de a pregăti toate condițiile pentru... cartiruirea, obținerea de lemne, căruțe, etc. În altfel de condiții armata noastră intrînd în România, se va afla aproape în aceeași situație, ca și cum ea ar fi intrat într-o țară dușmană”.¹² În adevăr, mica Românie de atunci, cu 4 milioane jumătate de locuitori, consolidată în interior printr-o impresionantă operă reformatoare de orientare democrat-burgheză în general, nu mai era ca în trecut un loc prin care se trecea și se petrecea. Ea era gata să se apere împotriva oricărui atac extern.

¹¹ Această valoare creștea de la 27 milioane lei aur în 1871 — la 40 milioane lei aur în 1878. Creștea în același timp și importul de mărfuri engleze la un sfert de miliard aur. Vezi gen. Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 95, 102.

¹² Vezi *Progresul economic în România. 1877—1878*, Edit. Politică, București, 1977, p. 84.

La fel de hotărîtă se exprima împotriva oricăror propuneri de cooperare cu Turcia și se mobiliza în contra planurilor de ocupare militară a țării, din ianuarie și martie 1877. Asemenea planuri erau elaborate în serie de oficialitățile militare turcești, cu participarea unor ofițeri englezi, austrieци sau maghiari, între care și fostul general Klapka de la 1848, emisar mai apoi al lui L. Kossuth pe lângă Al. I. Cuza, beneficiar, ca și emigrația maghiară de altfel, al unui substanțial sprijin moral și material din partea României.

Inercîndu-se aplicarea unor asemenea proiecte aventuriste, în ianuarie 1877 aveau loc la Rusciuk și Vidin mari concentrări de trupe otomane, vizîndu-se București și Calafatul. Ultimul fiind apreciat ca unul din principalele capete de pod de pe malul românesc al Dunării. Era vremea cînd sultanul Turciei se socotea chiar îndreptățit să cucerească România fără declarație de război.¹³

România răspundea unor asemenea amenințări cu mobilizarea la 6 aprilie 1877, a unei forțe armate de peste 100.000 de oameni, din care 58.700 constituiau armata de operațiuni. Făcea de asemenea, eforturi uriașe pentru înarmare, cumpărînd la prețuri mari armament din Anglia, Franța și Germania, oprit însă la granița Austro-Ungariei sub pretextul neutralității și ajuns în țară, o parte, pe un drum ocolit, prin Rusia, la sfîrșitul războiului. De un real folos i-a fost, într-o asemenea situație, ajutorul venit din Rusia și Serbia, în tunuri, puști, mortiere și corturi.

Raporturile cu Rusia, față de care România se arătase decisă în apărarea drepturilor sale, cunoșteau o transformare radicală. Mai realist, imperiul țarilor lua în considerare situația de fapt și accepta elaborarea și semnarea la 4/16 aprilie 1877 a unei convenții de trecere a armatelor sale spre Balcani, cu înscirarea unor angajamente privind respectarea integrității teritoriale și a instituțiilor politico-statale românești. Ei îi era adăogată o cuprinzătoare anexă, de 26 articole, în care se fixau drumul armatelor ruse prin România și modalitățile de lucru între autoritățile române și militare ruse, prin intermediul instituției comisariilor special constituită.

Convenția de la 4/16 aprilie 1877 nu rezolva însă și problema cooperării militare efective, pe care România o dorea cu ardoare și pentru care insista tot mai mult. Rusia socotea România drept principala bază a operațiunilor sale militare pe frontul balcanic, cel mai important în războiul din 1877—1878, dar îi respingea, uneori în termeni jicnitori, cooperarea. Ii evalua potențialul, inclusiv militar, în conformitate cu nevoile dictate de război, dar îi refuza statutul de aliat, cu individualitate de acțiune, pe bază de convenție scrisă. O diversitate de motive o îndemnau la aceasta. Între ele și hotărîrea țarului de reanexare, cu orice preț, a celor trei județe basarabene reîntrupate țării prin hotărîrea congresului de la Paris din 1856, act pentru care obținuse sprijinul prealabil al Austro-Ungariei. De asemenea, autoritățile ruse nutreau credința într-un război fulger, glorios.

În adevăr generalii ruși, subestimînd total forța de luptă a Imperiului otoman, revitalizată de altfel cu participarea unor ofițeri străini, folosiți inclusiv în Balcani pentru fortificarea cetăților și printr-o înarmare ultra-modernă, erau

¹³ Radu Rosetti, *Partea luată de armata română în războiul din 1877—1878*, București, 1926, p. 112; Comisiunea istorică a Marelui Stat Major Rus. *Războiul ruso-turc din 1877—1878 în Peninsula Balcanică. Traducere făcută cu autorizarea Marelui Stat Major Rus*, de lt.-col. I. Gîrdescu, tom. II, București, 1902, p. 10.

convinși că în 34 de zile armata rusă putea atinge Balcanii, că alte 5 zile i-ar fi fost suficiente pentru ocuparea Adrianopolului, rezervându-se apoi doar două săptămâni pentru ocuparea Constantinopolului. Concepînd planul unei singure lovituri, împotriva Adrianopolului, minimalizînd importanța cetăților din Balcani, pe care nu-și propunea să le atace, Marele duce Nicolae aprecia la rîndu-i că Imperiul Otoman putea fi zdrobit doar în 13—14 săptămîni.¹⁴ Războiul era privit de toate oficialitățile ruse, ca o demonstrație „viguroasă”, ca o „promenadă militară”.¹⁵

România persevera urmîndu-și propriul său drum. „Liberă și independentă” — cum se declara prin propria sa voință la 9 mai 1877, era hotărîtă să consfințească noul său statut prin jertfă de sînge pe frontul de luptă. „Noi trebuie să dovedim — sublinia în acea istorică zi, în Parlamentul României, Mihai Kogălniceanu — că sîntem în stare să facem și noi sacrificii pentru ca să păstrăm această țară și drepturile ei pentru copiii noștri și această misiune în momentele de față este încredințată fraților și fiilor noștri care mor la hotare”.¹⁶

România pășise cu hotărîre de multă vreme, pe acest drum al sacrificiilor. Din vara lui 1876 pînă în vara anului următor forțele sale armate erau gata să respingă orice agresiune, împiedecînd astfel transferarea teatrului de război pe teritoriul nostru și fructificarea planurilor ofensive otomane împotriva Rusiei.

Cooperarea militară româno-rusă devenea fapt împlinit, este drept neconsemnat printr-o convenție, odată cu sosirea la Dunăre a trupelor țariste. Monitorarele românești se distingeau în operațiunile militare fluviale și bateriile de artilerie își demonstrau deja forța în înfruntarea cu inamicul. Armata rusă era sprijinită în montarea și apărarea podurilor de peste Dunăre (trei pregătite din vreme la Galați și un altul în munții Lotrului), și de asemenea, în trecerea rapidă peste fluviu a efectivelor sale, pe la Zimnicea, spre Șistov, în 15/27 iunie 1877.¹⁷

Totodată, din Oltenia, transformată în bază proprie de operațiuni, armata română declanșa, inclusiv la cererea Rusiei, ample demonstrațiuni menite a distra atenția forțelor inamice, a le înșela vigilența în condițiile masivei treceri ruse în Balcani. Mai mult chiar, România insista pentru deschiderea frontului propriu în Balcani, între Isker și Vidin. Se considera cu temei că deschiderea noului front corespundea nu numai intereselor României de consfințire a independenței prin participarea directă la război, ci și intereselor generale ale luptei împotriva Imperiului Otoman. Un asemenea front ar fi degajat flancul drept al înaintării ruse spre munții Balcani și ar fi realizat controlul eficace al comunicațiilor Plevnei cu Sofia și Vidinul. Sigur, intervenția României ar fi schimbat cursul evenimentelor militare, pentru că Osman Pașa ar fi fost împiedecat să fortifice Plevna.

¹⁴ Amiralul englez Hobart conducea flota turcă și alți numeroși ofițeri de geniu deveniseră consilieri pentru fortificarea cetăților din Balcani, R. Rosetti, *op. cit.*, p. 112.

¹⁵ *Ibidem*, p. 111.

¹⁶ „Monitorul oficial”, nr. 118, 27 mai/8 iunie 1877, p. 3452.

¹⁷ R. Rosetti, *op. cit.*, p. 116—117.

Înțelegînd din vreme importanța strategică a Plevnei, Carol I, în numele României, atrăgea atenția autorităților ruse asupra ei, în iunie 1877. Fără urmări însă.

Intervenția militară în Balcani a românilor, nedorită și respinsă repetat de Rusia, era impusă pînă la urmă de insuccesele ei pe front. Coloana principală ofensivă rusă, în frunte cu generalul Gurko, era stopată la Sipka unde rezista cu mari pierderi, sub amenințarea iminentei zdrobiri. Armatele însărcinate cu securitatea flancurilor ei, sufereau înfrîngerii alarmante, între care și cele de la Plevna din 8/20 iulie și 18/30 iulie, ultima gata să se transforme într-un adevărat dezastru, provocînd o deosebită panică.

Plevna fusese întărită și transformată într-o cetate de necucerit, sub conducerea mușirului Osman-pașa, venit cu trupe de elită din Vidin în condițiile atacului rus contra Nicopolei, atac susținut și de bateriile românești de pe malul Dunării, dotate cu tunuri Krupp cu tragere lungă.

Mișcarea de trupe din Vidin fusese observată la timp de pe malul românesc și anunțată prin telegraf comandamentului rus de la Tirново. Avertismentul a fost socotit însă alarmă falsă, lucru recunoscut, cu lux de anănunțe, de istoriografia rusă a vremii, inclusiv de istoria războiului în 100 tomuri realizată la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru de o comisie a Marelui Stat Major rus.

În aceste grele împrejurări ale luptelor sîngeroase de la mijlocul lui iulie 1877, intervenea cererea de cooperare adresată de comandantul frontului balcanic rus, șefului statului român Carol I. Oficialul rus amintit optase pentru cooperarea cu România încă din decembrie 1876, respingînd însă atunci ideea individualității de acțiune. Intervenția directă în luptă a armatei române devenise în vara lui 1877 o necesitate de prim ordin pentru stabilizarea frontului balcanic în care, din iulie, Rusia pierduse inițiativa. Ea era menită să împiedece ruperea în două a coloanei ofensive principale și respingerea ei peste Dunăre.

Apreciînd rapid reala primejdie a transformării astfel a României în teatru de război, primul ministru român I. C. Brătianu insista și-l convingea pe Carol I de necesitatea intrării în luptele din Balcani a armatei române, fără a mai aștepta semnarea unei convenții cu Rusia.

Ca urmare, între 12/24—16/28 august 1877 efective ale Diviziei a 4-a treceau fluviul între Corabia și Turnu Măgurele. Cealaltă parte a unității amintite se afla deja în Bulgaria din 16/ 28 iulie, preluînd, la cererea Rusiei, paza cetății Nicopole și a prizonierilor turci.

În cadrul tratativelor ce au urmat s-a acceptat constituirea unui front românesc la Plevna și punerea tuturor trupelor româno-ruse de acolo sub conducerea lui Carol I ajutat de generalii Al. Cernat și Zotov.

Plevna constituia cheia succesului în război. Fortificată puternic, apărată de 50.000 de soldați căliți în războiul cu Serbia și dotați cu arme engleze și germane, printre care și tunuri Krupp, Plevna controla efectiv o importantă rețea de drumuri: spre Rusciuk și Sistov, spre Sofia și trecătorile Balcanilor.¹⁸

Deci din Plevna, care putea primi ajutoare din Sofia sau Vidin, se puteau îndrepta atacuri nimicitoare în mai multe direcții: Nicopole-Sistov-Biala sau prin

¹⁸ I. Gărdescu, *op. cit.*, tom. II, p. 159.

Lovcea, spre spatele coloanei generalului Gurko care opera într-un coridor îngust între riurile Lom și Vid.

Memoriul adresat țarului de ministrul său de război, Miliutin, în 22 iulie/3 aug. 1877 exprima fără echivoc neliniștea generală : „Operațiunile militare executate pînă acum, pe cele două teatruri de război, ne-au condus la convingerea că, începînd acest război, n-am avut idee exactă de inamicul nostru. S-a putut constata în adevăr :

1. Că Turcia, care părea așa de apropiată de o completă decădere și așa de complet neputincioasă, chiar contra unui adversar puțin de temut ca revoluționarii din Bosnia și Hertegovina și milițiile sîrbești, a păstrat încă o mare vitalitate și posedă mari resurse de război.

2. Că trupele turcești deși lipsite de soldă de mai mulți ani, au calități nediscutabile, sînt bine armate, suficient echipate, și se bat cu îndărătnicie ; ceva mai mult, ele știu să se întărească repede și abil. În spatele fortificațiilor, turcii luptă cu îndirjire, mai ales că sînt prevăzuți cu armament care dă o preponderență înfricoșată apărării contra atacului“.¹⁹

În adevăr, turcii dispuneau numai la Dunăre de 150.000 soldați bine înarmați și apărați de redutabile fortărețe.²⁰ Efectivele militare ruse impresionante la început, scăzuseră simțitor prin pierderi și prin dislocarea pe un front larg. Pentru refacerea lor și recuștigarea superiorității numerice, se făceau noi mobilizări, inclusiv a gărzii imperiale. Dar armata rusă nu dispunea de puști moderne, 2/3 din infanteria sa avea arme vechi, cu tragere scurtă, pînă la 350 m. Și deși în Rusia existau tunuri noi, în Balcani fuseseră aduse cele vechi depășite tehnic și cu obuziere proaste. Armata rusă nu folosea fortificațiile și nu avea deci arme contra lor. Iar corpul de ofițeri, deși de o bravură extraordinară după aprecierile specialiștilor, între care și generalul Radu Rosetti, mai credea în afirmația lui Suvorov : — glonțul e nebun iar baioneta voinică —.

Din cei aproape 60.000 mobilizați de Romnăia în armata de operațiuni, 35.000 au fost concentrați în august 1877 pe frontul de la Plevna și alături de ei 30.000 ruși. România dispunea de 108 tunuri Krupp și unelte de fortificații suficiente, precum și de un corp de subofițeri admirați de adversarii turci pentru abilitatea cu care reușeau să regleze tirul în curbă, cu efecte distrugătoare asupra Plevnei și celorlalte cetăți. De altfel o baterie românească — Șoimescu — a făcut adevărată școală cu artileriștii ruși, care dispuneau de 282 tunuri, însă vechi și ineficiente.²¹

Armata română deși tînără, fără experiență, se adapta rapid nevoilor luptei, demonstrînd permanent perspicacitate, tenacitate și bravură.

Edificat asupra rolului strategic deosebit al Plevnei, dar și cu privire la linia puternică, triplu etajată de fortificații din jurul ei, comandamentul român a propus asediul. Propunerea era însă respinsă, și după numeroase bătălii în jurul cetății, la 30 aug./11 sept. 1877, în ziua onomastică a țarului, se încerca luarea

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ După aprecierile unui participant la război, T. C. Văcărescu, efectivele turce erau de 235 000. Vezi *Luptele românilor în resbelul din 1877—1878, București, 1887, p. 169.*

²¹ *Ibidem*, p. 263.

ei printr-un atac general. Erau cucerite atunci doar 4 redute din cele 14 și singura păstrată din cele 4, de români, era Grivița 1. În Valea plingerii ce despărțea cele două redute Grivița 1 și 2, (de cea de a doua aflindu-se doar în cursul atacului) au căzut la datorie 793 luptători români și au fost răniți alți 1182.

Alte două atacuri soldate cu insuccese în sept. și oct. 1877 impuneau pînă la urmă asediul.

Trupele române se distingeau în noua situație, alături de cele ruse, în luptele pentru totala încercuire a Plevnei. În cadrul acestora se repurta o strălucită victorie la Rahova, prin intervenția la 9 noiembrie a noi efective sosite din țară.

În 28 noiemb./10 dec. 1877, Osman pașa încerca spargerea încercuirii, făcînd mai întii o breșă în unul din sectoarele apărate de unități ruse, dar era respins pe Vid și apoi prin luarea Opanezului de români, silit să se predea în Plevna, în care armata română intrase victorioasă.

După căderea Plevnei armata rusă își putea relua nestingherită ofensiva spre Sofia și Adrianopol.

Efectivul maxim mobilizat de turci înainte de căderea Plevnei, de 250.000 soldați, scădea într-o lună doar, prin predarea lui Osman-pașa și Vesel-pașa cu 70.000 persoane. Pierderile erau și mai mari dacă avem în vedere pe cei care depuseseră armele înainte de Plevna și pe cei 50.000 bolnavi, răniți sau morți.

După Plevna, Imperiul Otoman mai putea opune în Balcani înaintării ruse și acțiunilor române spre Vidin și Belogradgic doar cel mult 150.000 soldați.²²

În sectorul de front românesc, prin victoria de la Smârdan și asupra satelor din Vestul Vidinului, între 12/24—14/26 ianuarie 1878, armata română realiza încercuirea completă a puternicei cetăți și anihilarea liniei sale de fortificații externe cuprinzînd 9 localități. Căderea Vidinului supus unui bombardament continuu de către bateriile de poziție, ca și de cele din țară, devenea iminentă. Puternica cetate a Vidinului ca și cea a Belogradgicului înclina steagul, predîndu-se armatei române în condițiile create de încheierea la 19/31 ianuarie 1878 a armistițiului între Rusia și Turcia.

Lua astfel sfîrșit războiul în care România, luptînd pentru propria sa independență, jucase un rol deosebit de important în asigurarea victoriei.²³

Despre acest rol scriau numeroase publicații ale vremii, printre care și periodicul „Daily News”. „Una din surprizele acestui război a fost neașteptata valoare și vitejia arătată de trupele române, eficacitatea și soliditatea armatei române. Românii s-au bătut cu același curaj disperat, ca și rușii, și armata română, deși mică, a luat dintr-un singur pas, locul său între armatele europene. Consecințele acestui fapt sînt mai mari pentru țară și pentru chestiunea Orientului, decît s-ar părea la prima vedere... Mai întii, România a cîștigat în ochii Europei o poziție diferită de aceea pe care o avusese pînă acum. Nimeni nu dădea atenție României și armatei ei și se dispunea de viitorul acestei țări, ca și de gurile Dunării, cu așa de puțină grijă, ca și cum românii n-ar fi avut nimic de zis în această afacere. Acum se crede că armata română contează și că trebuie să se

²² I. Gărdescu, *op. cit.*, tom. III, București, 1906, p. 43—45.

²³ Vezi ne larg N. Adăniloae, *Independența națională a României*, Edit. Acad. R.S.R., București, 1986.

țină cont de dînsa cînd se vor face schimbări în harta Europei, relativ la România".²⁴

Succesul României în război, ca și succesul în general al luptei armate din Balcani, s-au datorat unor mari sacrificii umane și materiale, unei supreme mobilizări a întregii națiuni.

Numărul morților și răniților s-a ridicat, după statistica făcută de Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, la 10.000 de oameni, din care majoritatea fiind țărani.

La război au participat, într-o formă sau alta, români de pretutindeni, voluntariatul cunoscînd o amploare deosebită printre cei din provinciile aflate încă sub vremelnică ocupație străină. Eroismul a avut în acele zile caracter de masă. Pe front și în spatele frontului tineri și bătrîni, bărbați și femei, au slujit, pînă la jertfa supremă, interesele țării. Este eroică și cu valoare de simbol activitatea sutelor de comitete de femei din provinciile românești oprimate, care au înfruntat teroarea, ca și prezența activă la luptele de la Plevna a sanitarei moldovence Eugenia Conduratu, evidențiată prin ordin de zi de comandantul diviziei a 4-a.

Froic a fost efortul, inclusiv material, al întregii țări. La sfîrșitul războiului suma obținută din ofrande pentru înarmare, era aproape egală cu cea dată de totalul creditelor de război votate de Parlamentul român. Din ofrandele strînse în țară se putea cumpăra cîte o pușcă modernă pentru fiecare al doilea soldat din efectivul de luptă al României.

Prin mobilizarea întregii națiuni s-a asigurat echiparea armatei, bunul mers al formidabilului ei serviciu sanitar și aprovizionarea trupelor. Pentru transporturi de război au fost rechiziționate 264.394 care, însoțitorii lor, țărani prestînd 1.045.747 zile de lucru, pe cei 26.143.677 km. parcurși.

România a răspuns, de asemenea, necesităților armatei ruse, cu un efectiv de 300.000 persoane.

La sfîrșitul ostilităților cheltuielile de război ale Rusiei se ridicau la 1,4 miliarde ruble, din care 350 de milioane ruble au fost, potrivit datelor oficiale, contribuția directă a României.²⁵

Contribuția materială generală a României la războiul din 1877—1878 s-a ridicat la 1 miliard lei.²⁶

Apreciînd uriașul efort al României în 1877—1878, președintele țării noastre, tovarășul N. Ceaușescu sublinia cu îndreptățit temeii că: „Dobîndirea independenței de stat a României nu a fost deci rezultatul unor împrejurări întîmplătoare sau al unei conjuncturi politice, nu a reprezentat un dar primit din afară, ci este rodul luptelor purtate de veacuri de înaintași, lupte care au culminat cu mărețele victorii obținute în 1877 pe cîmpul de bătălie împotriva Imperiului Oto-

²⁴ *Pagini din lupta poporului român pentru independență națională*, Edit. Politică, București, 1967, p. 253—254.

²⁵ „Monitorul Oficial“, 3 dec. 1886, p. 90.

²⁶ *Progresul economic în România, 1877—1878*, p. 90.

man ce a redeschis o eră nouă în dezvoltarea liberă și independentă a patriei noastre".²¹

Independență prin sacrificiile proprii, România putea privi cu încredere în viitor. Se pune astfel fundament uriaș viitorului stat al tuturor românilor. Urmărind cu perseverență acest obiectiv, România se consolida pe plan economic și politic, respingea încercările de expansiune directă, inclusiv armată, ale imperiilor vecine, se opunea cu succes politicii de dictat a marilor state în problema Dunării.

Societatea românească luată în întregimea ei cunoștea, după 1877, o perioadă de progres, de exprimare puternică a forței națiunii în toate planurile vieții economico-sociale și politice.

România inaugura o nouă politică economică în cadrul căreia deschidea drumul spre industrializare, soldată cu mari mutații și în plan social. Pe această bază o nouă clasă purtătoare a progresului, clasa muncitoare, se afirma cu viçoare în viața politică.

O adevărată renaștere se manifesta în cultură, armă de luptă eficientă pentru înălțarea României tuturor românilor.

²¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, Edit. Politică, București, 1977, p. 331.

INCERCARI DE OBTINERE A INDEPENDENȚEI ROMÂNIEI PE CALE DIPLOMATICĂ ÎN PERIOADA 1866—1877

SIMONA SUCEVEANU

După detronarea domnitorului Alexandru Ioan Cuza de către „monstruasa coaliție“, a fost adus pe tronul României, în urma refuzului din partea principelui Filip de Flandra, principele Carol, din familia Hohenzollern — Sigmaringen, care era înrudită cu regele Prusiei, Frederic Wilhelm și cu împăratul Austriei, Franz Iozef. În felul acesta, cercurile politice din țara noastră împlineau o cerere mai veche, formulată de deputații munteni și moldoveni în 1857, în Adunările ad-hoc de la Iași și București, cu privire la un prinț străin dintr-o familie domnitoare din Europa, ca domn al României, dar care nu fusese acceptată de către Marile Puteri europene garante, prin Convenția de la Paris din 7/19 august 1858. Totodată, ele nutreau speranța, că prințul străin, adus ca domn în România, va milita pentru dobândirea independenței depline a țării noastre față de Imperiul otoman.

În deceniul care a precedat proclamarea independenței absolute a României, cercurile politice din țara noastră, în frunte cu domnitorul Carol I, au întreprins unele acțiuni menite să contribuie la obținerea independenței României pe cale diplomatică, la care mă voi referi pe scurt în comunicarea de față.

În timpul Guvernului prezidat de Ion Ghica, constituit din liberali și conservatori moderați, principele a obținut „după lungi tratative și cu sprijinul diplomatic al Franței“ recunoașterea din partea Porții otomane, în octombrie 1866, ca domn ereditar sub numele de Carol I.¹ Această recunoaștere i-a întărit autoritatea, deși ea venea după adoptarea Constituției din 29 iunie 1866, în care fusese adoptat numele de România pentru țara noastră și nu se mai vorbea nimic despre suzeranitatea turcească, încurajându-se astfel dorința de independență a poporului român.

În primii ani ai domniei sale, Carol I a adoptat o atitudine mai rezervată în legătură cu raporturile dintre România și Imperiul otoman, această atitudine fiind determinată și de recunoașterea sa ca domn ereditar, de către sultan. El a căutat totuși, cu sprijinul cercurilor politice burghezo-moșierești din țara noastră, să cointereneze Prusia și Austro-Ungaria prin concesiunile făcute în 1868 cu privire la construirea principalelor linii de cale ferată din România, unui consorțiu prusian, condus de dr. Strousberg și unor concesionari austrieci în frunte cu Ofenheim, nutrind speranța că se va putea bucura de sprijinul celor două mari puteri în vederea obținerii independenței depline a statului nostru.

Cu un an în urmă avusese loc, la București, vizita domnitorului Milan al Serbiei, care s-a bucurat de o călduroasă primire din partea domnitorului Carol I și a guvernului său. Cu prilejul acestei vizite domnitorul Serbiei a spus, că :

¹ *Istoria poporului român*, sub redacția Acad. Andrei Oțetea, Editura științifică, București, 1970, p. 281.

„România și Serbia au aceleași interese de a desface legătura lor de vasalitate cu Turcia. Pentru aceasta trebuie ca ambele țări să se unească strâns.“²

Din cele relatate de marele nostru istoric Nicolae Iorga, domnitorul Carol I considera însă, că „...pentru a se scutura jugul umilitor“, era necesar „să se organizeze ambele State“, iar pînă atunci era de părere, că „...România e datoare să se poarte politicește prudent și să se puie bine cu Turcia.“³

Cu toate acestea, la 20 ianuarie 1868 s-a încheiat un tratat între Serbia și România, care prevedea „...o perfectă și sinceră înțelegere și prietenie contra a tot ce putea să altereze această uniune.“ Referindu-se la acest tratat Nicolae Iorga arăta, că „Serbia a văzut în acel tratat un angajament solemn pentru a putea să-și bazeze politica în viitor,“⁴ deși domnitorul Carol I îl considera ca fiind mai mult „o înțelegere platonice.“⁵

După părerea lui Nicolae Iorga „...la sfîrșitul anului 1868 era într-adevăr vorba de pregătirea luptei comune, nu numai pentru asigurarea autonomiei, ci și pentru întinderea ei pînă la marginile independenței.“ El considera, că „acest tratat trebuia să cuprindă și pe prințul Muntenegrului și pe regele Greciei.“⁶ De altfel, în anul 1869 prințul Ipsilanti, ambasadorul Greciei la Paris și-a propus să lucreze „în vederea independenței complete a României și a provinciilor grecești din Turcia.“⁷ El preconiza însă reînființarea Imperiului bizantin sub conducerea regelui Gheorghe al Greciei. O asemenea propunere nu a avut sorți de izbîndă în țara noastră. Nicolae Iorga considera însă, că ea nu trebuia respinsă și că ar fi fost bine „...ca legăturile noastre cu peninsula Balcanică să fie mai vechi și mai strînse.“⁸

În 1869, cînd Turcia a cerut ca granița dintre România și Imperiul otoman „...să fie nu mijlocul Dunării, ci malul,“ Mihail Kogălniceanu, ca ministru al Afacerilor Externe în Guvernul prezidat de prințul Dimitrie Ghica, „a scos un strigăt de revoltă față de această obrăznicie fără margini,“ din partea Turciei.⁹

În același an a avut loc vizita domnitorului Carol I și a soției sale, Elisabeta, la Livadia în Crimeea, la Viena, în Prusia și în Franța, iar la întoarcerea în țară cu o oprire la Pesta în Ungaria. Într-o broșură consacrată acestei călătorii,¹⁰ se subliniază că ea a avut și efecte politice, contribuind la întreținerea unor bune relații între două popoare vecine: românii și ungurii. Se arăta de asemenea, că România ca și Austro-Ungaria nu au avut ambițiuni de cucerire (conchiste), ci „numai hotărîrea legitimă de a se mărgini în drepturile sale și a le apăra totdeauna și contra oricui, chiar cu armele.“¹¹

Anii 1870—1871 au fost plini de evenimente, cu serioase implicații și pentru țara noastră: izbucnirea și desfășurarea războiului dintre Franța și Prusia, ter-

² Nicolae Iorga, *Politica externă a regelui Carol I*, p. 64.

³ *Ibidem*, p. 64—65.

⁴ *Ibidem*, p. 65.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 68.

⁸ *Ibidem*, p. 69.

⁹ *Ibidem*, p. 72.

¹⁰ *Călătoria Domnitorului Carol I în străinătate*, București, 1869.

¹¹ *Ibidem*.

minat cu victoria celei din urmă, mișcările antidinastice din țara noastră : cea de la Ploiești, din 8/20 august 1870, condusă de Al. Candiano Popescu și cea din București, din martie 1871, falimentul consorțiului prusian, condus de dr. Strousberg, care luase în concesiune construirea celei mai lungi linii de cale ferată din România, pe distanța : Roman-București-Vîrciorova.

În ce privește politica externă a țării noastre, trebuie menționate simpatiile poporului român față de Franța, agentul României la Paris, Ion Strat, declară guvernului francez, în august 1870, că „...insuccesele trecătoare ale Franței (este vorba de insuccesele în războiul cu Prusia, n.n.) departe de a înstrăina România de dînsa, îi făceau o datorie să se apropie de ea încă mai de mult. România întreagă împărtășește, cu dureroasele-i emoții, speranțele Franței și Guvernul său se ține totdeauna la dispoziția aceluia al Majestății Sale Împăratului pentru orice eventualitate în care slăbul său sprijin ar putea să fie util.“¹²

La rîndul său, ambasadorul Franței la Constantinopol, referindu-se la atitudinea României față de țara sa, în acele momente grele, spunea agentului țării noastre, că : „...din toate țările care au fost copleșite de binefacerile de către Franța, România singură a arătat o grațitudine și simpatie deschis pronunțată și adînc simțită... România merită cu adevărat independența sa“, a adăugat acesta.¹³

Germania s-a arătat nemulțumită de simpatiile românilor față de Franța și de mișcările republicane cu caracter antidinastic din România, precum și de situația creată în urma falimentului consorțiului prusian condus de dr. Strousberg.

În 1870, după cum arăta Nicolae Iorga, se stabilise o înțelegere între Austro-Ungaria și Turcia, potrivit căreia „...la cea mai mică mișcare a noastră, mai ales într-un anumit sens, cu permisiunea Austriei să fie ocupate de turci.“¹⁴

În ce privește Rusia, dintr-o declarație făcută de cancelarul Austro-Ungariei, Gyula Andrassy lui Dimitrie A. Sturdza, agentul diplomatic al țării noastre la Viena, în mai 1870, reiese că nici aceasta nu ne sprijinea.

În perioada 1871—1876, cînd la conducerea României s-a aflat un guvern conservator prezidat de Lascăr Catargiu, s-au intensificat acțiunile pentru obținerea independenței României pe cale diplomatică. Gheorghe Costaforu și Vasile Boerescu, ca miniștri ai Afacerilor Externe în guvernul amintit, considerau că independența României putea să fie obținută pe cale diplomatică. Ei sperau că, la sfîrșitul războiului franco-prusian din 1870—1871, să se țină un congres european, care după părerea lui Vasile Boerescu ar fi putut să creeze României „...o situație similară cu aceea a Belgiei, adică un regat independent, neutru și garantat de marile puteri.“¹⁵ Vasile Boerescu considera că recunoașterea independenței României, de către Marile Puteri europene garante, ar fi satisfăcut „...atît interesele de securitate pentru Turcia, deoarece un stat român independent ar constitui o barieră între imperiile țarist și otoman și s-ar fi evitat astfel eventualele

¹² N. Iorga, *op. cit.*, p. 96.

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ *Raportul din august 1870 al lui Ludowic Steege.*

¹⁵ N. Adăniloiaie, *Independența națională a României*, Edit. Academiei, București, 1986, p. 70.

conflicte militare dintre ele.¹⁶ Cum este știut, nu s-a convocat un asemenea congres european, iar după înfăptuirea unității Germaniei cancelarul Otto von Bismarck a cerut Porții otomane „...o intervenție militară în România spre a o sili să plătească pe creditorii germani, „care avuseseră de suferit de pe urma falimentului consorțiului Strousberg.¹⁷

Ca miniștri ai Afacerilor Externe Gheorghe Costaforu și Vasile Boerescu au promovat o politică externă de apropiere a României față de Germania și Austro-Ungaria, așa cum doreau domnitorul Carol I și primul ministru Lascăr Catargiu, considerînd că în conjunctura europeană a acelei vremi s-ar fi putut obține independența României printr-o apropiere a țării noastre față de cele două Mari Puteri din centrul Europei și de Rusia, care era interesată în slăbirea Imperiului otoman. Convenția din 5/17 februarie 1872, prin care s-a constituit Societatea Acționarilor Drumurilor de Fier din România, care a preluat construirea liniei de cale ferată neterminată de consorțiul prusian condus de dr. Strousberg, l-a satisfăcut pe cancelarul Germaniei Otto von Bismarck.

În 1873 a avut loc Expoziția internațională de la Viena, la care a participat și România. Invitația de participare la această expoziție a fost adresată guvernului român nu prin intermediul Ministerului Afacerilor Externe al Turciei, ci de către ministrul Austro-Ungariei la București. O asemenea procedură făcea pe oamenii politici din țara noastră să se folosească de participarea la expoziția amintită, pentru a tatona și a vedea care ar fi atitudinea guvernului de la Viena, în situația cînd România și-ar proclama independența? Această misiune fusese încredințată de Vasile Boerescu lui Gh. Costaforu, care fusese numit ca agent diplomatic al țării noastre la Viena. O invitație de participare la Expoziția internațională de la Viena primise și domnitorul Carol I din partea împăratului Austro-Ungariei Francisc Iosif, și ea a fost acceptată.

În luna mai 1873 domnitorul Carol I, însoțit de ministrul Afacerilor Externe, Vasile Boerescu și de Petre Mavrogheni, ministrul de Finanțe, au vizitat această expoziție și cu acel prilej au fost sondate cercurile conducătoare ale Austro-Ungariei, spre a se vedea care ar fi atitudinea acestora, în ipoteza proclamării independenței României.¹⁸ În timpul vizitei amintite domnitorul Carol I i-a spus cancelarului Austro-Ungariei, Gyula Andrassy, că „...legătura sa cu Poarta începe a fi insuportabilă...“ și că singura soluție de rezolvare a acestei probleme nu era decît „...declararea independenței Statului român.“¹⁹

În prima jumătate a lunii iunie 1873 Vasile Boerescu a făcut o nouă călătorie la Viena și cu acel prilej a purtat unele discuții cu cancelarul Gyula Andrassy, referitoare la proclamarea independenței României, asigurîndu-l pe acesta, că „...în cercurile politice de la București s-a produs o deplasare de orientare spre Austro-Ungaria“, dar n-a primit asigurări în legătură cu poziția Austro-Ungariei față de problema independenței țării noastre.

O poziție similară avea și Rusia. Cînd Gh. Costaforu pusese această problemă contelui Șuvalov, acesta i-a spus, că : „...în cadrul unui Stat român inde-

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ George D. Nicolescu, *Parlamentul Român (1866—1901)*, București, 1903, p. 175.

¹⁹ *Ibidem.*

pendent principele Carol I, care era german de origine, putea deveni dușmanul Rusiei țariste”.²⁰ Respingînd această obiecție, Gh. Costaforu i-a declarat lui Șuvalov că: „...România, devenind independentă, nu concepea să fie transformată într-o unealtă oarbă a unora dintre Marile Puteri europene garante, ci ea va avea o linie de conduită proprie.”²¹ El i-a cerut lui Șuvalov, ca în cazul proclamării independenței României „...guvernul rus să nu îngăduie Turciei, să invadeze teritoriul României și prin conduita sa să imprime aceiași atitudine și celorlalte puteri garante,” dar acesta nu s-a angajat să sprijine o asemenea propunere. De altfel, poziția Rusiei a reieșit și din convorbirea dintre contele Rudolf și ministrul Rusiei la Viena, Novicov. Cei doi diplomați considerau, că ceea ce voia să facă guvernul român — adică să proclame independența României — „...era o adevărată nebunie.”²²

Ca ministru al Afacerilor Externe Vasile Boerescu a promovat o politică de combatere a pretențiilor Porții otomane, față de tendințele României de a duce o politică vamală protecționistă, arătînd că: „...deși Poarta ne contestă dreptul de a încheia cu celelalte state tratate cu caracter internațional... Principatele, în virtutea capitulațiilor și a suveranității statale și-au exercitat... în curs de seculi acest drept.”

Cînd în primăvara anului 1874 România a adoptat o lege generală a vămirilor, prin care guvernul român avea dreptul „...de a urca sau de a micșora tarifele...” și chiar de a prohibi anumite mărfuri, în funcție de reglementarea relațiilor comerciale prin convenții directe, iar Marile Puteri europene garante sugeraseră guvernului român, să ceară permisiunea Porții otomane de a negocia, iar tratatele comerciale ale țării noastre cu alte state să fie ratificate de sultan, Vasile Boerescu a respins astfel de sugestii, arătînd, că: „...nu vom cere niciodată Turciei un drept suveran pe care l-am avut și exercitat întotdeauna.”²³

În anii 1874—1875 guvernul conservator condus de Lascăr Catargiu, din care a făcut parte și Vasile Boerescu pînă în noiembrie 1875, a desfășurat pe lîngă acțiunile diplomatice în vederea încheierii unor convenții comerciale și vamale cu unele dintre Marile Puteri europene garante și o susținută campanie publicistică, prin care a urmărit să atragă atenția opiniei publice europene, că „...statul național român, reprezentînd o entitate distinctă de Imperiul otoman, are dreptul să încheie tratate — pe bază de egalitate — cu orice țară, are dreptul să aspire la independența politică și economică deplină.”²⁴

Unele state europene, interesate în dezvoltarea legăturilor comerciale cu România, au început să ducă negocieri directe cu guvernul român în acest sens. Astfel, Austro-Ungaria, Rusia și Germania au comunicat guvernului turc, la 23 septembrie/5 octombrie 1874, că ele se cred „...în drept de a încheia cu Principatele vasale Porții convenții directe și speciale de vamă, de tranzit și de comerț.”²⁵

²⁰ Stan Apostol, *Vasile Boerescu*, (1830—1883), Editura științifică, București, 1974, p. 60.

²¹ *Ibidem*

²² *Ibidem*.

²³ N. Adăniloie, *op. cit.*, p. 72.

²⁴ Stan Apostol, *op. cit.*, p. 66, 77—79.

²⁵ N. Adăniloie, *op. cit.*, p. 73.

În urma negocierilor purtate de Gheorghe Costaforu la Viena cu guvernul Austro-Ungariei, s-a încheiat o convenție comercială și vamală între România și Austro-Ungaria, la 10/22 iunie 1875, despre care domnitorul Carol I spunea, că: „...cuprinde în germene neatîrnarea României.”²⁶ În martie 1876 guvernul român a încheiat o convenție de comerț și navigație cu Rusia, întemeiată pe principiul egalității de tratament dintre statele semnatare. În aceeași lună și-a manifestat și Germania dorința de a încheia o convenție comercială cu România, dar semnarea ei a avut loc în anul 1877. Celelalte puteri garante: Anglia, Franța și Italia, care condamnaseră politica de emancipare economică dusă de guvernul român în anii 1873—1877, au încheiat și ele, în toamna anului 1876 „aranjamente comerciale” cu țara noastră, pe bază de reciprocitate, acordându-se clauza națiunii celei mai favorizate.

La 31 martie/12 aprilie 1876 guvernul conservator condus de Lascăr Catargiu a demisionat și după scurta guvernare a unui cabinet de tranziție prezidat de generalul Ion Emanoil Florescu, s-a format la 29 aprilie/9 mai 1876 un guvern liberal, cunoscut și sub numele de Guvernul Coaliției de la Mazar Pașa, condus de Manolache Costache Iepureanu. În timpul acestui guvern, cînd criza orientală se agravase tot mai mult, Mihail Kogălniceanu, în calitate de Ministru al Afacerilor Externe a trimis Porții otomane și Puterilor europene garante, la 16/28 iunie 1876, un Memoriu care conținea cele șapte revendicări: 1.) — recunoașterea individualității statului român și a numelui de România; 2.) — admiterea reprezentantului ei în corpul diplomatic; 3.) — asimilarea supușilor români din Turcia situației celorlalți supuși străini și recunoașterea dreptului de judecată a lor de către agenții diplomați români; 4.) — inviolabilitatea teritoriului român și delimitarea insulelor Dunării; 5.) — încheierea cu Imperiul otoman a unor convenții comerciale, poștale și telegrafice, precum și a unei convenții de extrădare a răufăcătorilor; 6.) — recunoașterea pașaportului român și abținerea consulilor Turciei de a se amesteca în afacerile privind pe românii din străinătate și 7.) — fixarea graniței între România și Turcia la gurile Dunării, pe talvegul brațului principal al acestui fluviu.²⁷

Porța otomană era avertizată că, dacă revendicările formulate de guvernul român nu vor fi luate în seamă, atunci România va fi silită să ia altă atitudine decît cea avută pînă atunci.

Puterile europene garante au primit cu răceală și chiar cu ostilitate revendicările formulate de guvernul român și vedeau în ele o cerere de independență deghizată. Guvernul rus considera demersul guvernului român neoportun, iar la Londra România era înfățișată ca fiind împinsă de „...o ambiție bolnăvicioasă și nutrind în taină proiecte fie împotriva Turciei, fie a Austro-Ungariei”. Ministrul de Externe al Franței, Decazes, a socotit Memoriul guvernului român inoportun și primejdios.²⁸

Turcia nu a răspuns la acest memoriu, motivînd că era ocupată cu războiul contra Serbiei.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ D. I. R., *Războiul de independență*, vol. I, p. II.

²⁸ *Istoria României*, vol. IV, Editura Academiei, București, 1964, p. 594.

La 24 iulie/5 august 1876 Mihail Kogălniceanu a trimis Porții otomane o notă diplomatică și mai categorică, în care arăta, că opinia publică din țară va sili guvernul român să renunțe la neutralitate, iar agenții diplomatici români erau invitați să convingă marile puteri să soluționeze mai repede cele șapte revendicări.

În cursul lunilor iulie—august 1876 Turcia a înfrînt forțele armate ale Serbiei și această situație a creat o stare de neliniște în România și a întărit curentul războinic în Rusia.

Noul guvern român, prezidat de Ion C. Brătianu, unul dintre fruntașii liberalilor radicali, a dispus în a doua jumătate a lunii septembrie 1876 concentrarea celor patru divizii ale armatei române cu rezervele lor, sub pretextul manevrelor de toamnă, iar la 26 septembrie/8 octombrie 1876 o delegație guvernamentală română, din care făceau parte primul ministru Ion C. Brătianu și colonelul Gh. Slăniceanu, ministrul de Război s-a deplasat la Livadia în Crimeea, unde a avut o întâlnire cu țarul Alexandru al II-lea al Rusiei, cancelarul Gorceakof și ministrul de Război Miliutin. Cu prilejul acelei întâlniri s-au purtat discuții cu privire la o eventuală trecere a armatelor ruse prin România, în cazul unui război ruso-turc.

În decembrie 1876 a avut loc la Constantinopol, Conferința reprezentanților puterilor europene, semnatare ale tratatului de la Paris, din 1856, cu scopul de a determina Poarta otomană să acorde unele libertăți popoarelor subjugate din Peninsula Balcanică. La această conferință a participat ca trimis extraordinar al guvernului român, Dimitrie Brătianu, fratele primului ministru, cu misiunea de a aduce la cunoștința puterilor garante și în special a Turciei, Memoriul întocmit de Mihail Kogălniceanu, la 16/28 iunie 1876. El a fost însărcinat să ceară Conferinței „...consacrarea statutului politic al României, printr-o garanție specială pentru neutralitatea sa perpetuă... și „...o garanție specială pentru respectarea drepturilor neutralității și integrității teritoriale a României.“²⁹

Agentul diplomatic român la Constantinopol, generalul Iancu Ghica stăruise pe lângă trimisul extraordinar și special al Marii Britanii la Constantinopol, lordul Salisbury, să pună în discuția Conferinței cererea României „...de a nu mai face parte integrantă din Imperiul otoman“ și a „se despărți în chip definitiv de Orient.“³⁰ dar acesta nu i-a dat asigurări în legătură cu un eventual sprijin.

Conferința preliminară de la Constantinopol n-a acceptat să ia în discuție revendicările formulate în Memoriul întocmit de Mihail Kogălniceanu, motivînd că plenipotențiarilor celor șase puteri europene garante nu primiseră instrucțiuni din partea guvernelor lor.

Poarta otomană, pentru a torpila lucrările acestei Conferințe, a proclamat, la 11/23 decembrie 1876, o Constituție cu aparențe liberale, în care România era desemnată „provincie privilegiată a Imperiului otoman.“³¹ Guvernul român a declarat ca „nule și neavenite dispozițiunile Constituțiunii otomane“ și a protestat

²⁹ D.I.R. *Războiul de independență*, vol. I, partea a II-a, p. 154.

³⁰ *Ibidem*, p. 510.

³¹ *Istoria României în date* (coordonator C. C. Giurescu), Editura enciclopedică română, București, 1971, p. 237.

în modul cel mai energic „...contra violării drepturilor noastre, garantate prin tratate.“³²

Această gravă chestiune a fost adusă în discuția Corpurilor Legiuitoare ale României. În cadrul Adunării Deputaților guvernul a fost interpelat de deputații: G. Misail și N. Blaremburg în legătură cu atitudinea față de noua Constituție otomană. Au răspuns la aceste interpelări, ministrul Afacerilor Externe, Nicolae Ionescu, care a arătat că guvernul român „...a protestat de îndată și nu va îngădui ca drepturile țării să fie încălcate.“³³

Lui N. Blaremburg, care socotea atitudinea guvernului provocatoare, i-a răspuns primul ministru, Ion C. Brătianu, arătând că: „atitudinea de protestare ce guvernul a luat față de încălcările Turciei asupra drepturilor țării nu poate decât să folosească cauzei României“. El a adăugat apoi: „...să nu așteptăm ajutor de la nimeni; experiența trecutului ne dovedește că drepturile cuiva nu se respectă și nu se găesc apărători la străini decât când acela care le are, și în contra cărui se fac încălcări, este un om care are conștiința datoriei sale și e capabil să facă sacrificii pentru a se apăra.“³⁴

Satisfăcută de răspunsul dat de guvern, Adunarea deputaților a adoptat următoarea moțiune: „În urma răspunsului dat de guvern, prin care explică linia de conduită în fața promulgării Constituției Sublimei Porți: Camera, pe deplin satisfăcută și convinsă că guvernul va protesta cu energie către puterile garante și către Înalta Poartă, contra încălcărilor drepturilor incontestabile ale României, trece la ordinea zilei.“³⁵

Senatul a adoptat, de asemenea, în ziua de 23 decembrie 1876, o moțiune, în legătură cu aceiași chestiune, în care se arăta că: „Senatul voind ca drepturile antice ale României, recunoscute și garantate prin tratatul de la Paris, precum și actele politice săvârșite în urmă, în virtutea suveranității țării, să fie respectate și neatinse și, manifestînd voința sa, ca politica guvernului să aibă această țintă cu o procedare demnă, ne provocatoare, trece la ordinea zilei.“³⁶

În nota de protest adresată de guvernul român Porții otomane, la 22/23 decembrie 1876/3/4 ianuarie 1877, față de Constituția amintită, se arăta între altele, că: „...niciodată sabia lungă a lui Baiazet și Mahomet nu a putut să pătrundă în munții României, unde cutează astăzi să străbată Midhat — pașa cu constituția lui.“³⁷

La 19/31 martie 1877 Marile Puteri semnatare ale tratatului de la Paris din 1856 au semnat la Londra un protocol, prin care recomandau Turciei să acorde unele libertăți popoarelor supuse din Peninsula Balcanică, dar, aceasta respingîndu-l, s-a deschis calea războiului. Guvernul României a hotărît mobilizarea generală la 31 martie/12 aprilie 1877 și la 4/16 aprilie 1877 a semnat, la București, Convenția româno-rusă, pe care o pregătise în secret cu reprezentantul guvernului Rusiei, Nelidof.

³² G. D. Nicolescu, *op. cit.*, p. 262.

³³ G. D. Nicolescu, *op. cit.*, p. 263.

³⁴ *Ibidem*, p. 264.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 265.

³⁷ *Istoria României în date*, p. 237.

Potrivit prevederilor acestei Convenții, România asigură armatei ruse libera trecere pe teritoriul său, pentru a merge împotriva Turciei, iar Rusia se obliga „...a menține și a face să se respecte drepturile politice ale Statului român, astfel cum rezultă din legile interioare și tractatele existente, precum și a menține și apăra integritatea actuală a României.”³⁸ Această Convenție deși nu prevedea o colaborare militară româno-rusă, într-un eventual război ruso-turc, recunoștea însă integritatea teritorială a României și neamestecul Rusiei în treburile interne ale țării noastre.

La 6/18 aprilie 1877 a fost publicat Decretul de mobilizare generală a armatei române, prin care erau aduși sub arme aproximativ 100.000 de oameni, din care 58.700 făceau parte din armata de operațiuni. La 10/22 aprilie 1877 au fost întrerupte relațiile diplomatice dintre România și Turcia, iar la 9/21 mai 1877, Adunarea deputaților a proclamat independența absolută a României, votând — în urma declarației făcute de ministrul Afacerilor Externe, Mihail Kogălniceanu, în care spunea: „...Suntem independenți, suntem națiune de sine stătătoare... suntem o națiune liberă și independentă”,³⁹ — o moțiune prin care lua act, că „...rezebelul între România și Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta și independența absolută a României au primit consacarea lor oficială. Și, contînd pe dreptatea Puterilor garante, trece la ordinea zilei”.⁴⁰ Moțiunea respectivă a fost votată cu 79 de voturi, și două abțineri: N. Ionescu și N. B. Locusteanu.

În aceeași zi a adoptat și Senatul, cu unanimitate de voturi, o moțiune, în care se arăta că: „Senatul, luînd act de pozițiunea făcută României de Imperiul Otoman, consideră Statul român independent și invită pe guvern a lucra ca independența ei să fie recunoscută și garantată de marile Puteri europene, a căror dreptate și sprijin au contribuit în tot timpul la dezvoltarea României.”⁴¹

La 11 mai 1877 Adunarea deputaților, iar Senatul la 13 mai au votat în unanimitate propunerea cu privire la ștergerea sumei de 914.000 lei, ce figura în bugetul Statului, ca dare către Poarta otomană și trecerea acestei sume în bugetul Ministerului de Război.⁴²

Din cele arătate pe scurt în comunicarea de față rezultă că încercările făcute de România, în perioada 1866—1877, de a obține independența sa pe cale diplomatică nu au reușit, din cauza opoziției Turciei și a lipsei de sprijin din partea Marilor Puteri europene garante. Acest lucru s-a văzut și cu prilejul Proclamării independenței absolute a României, la 9.21 mai 1877, cînd niciuna dintre aceste puteri, nici chiar Rusia, cu care țara noastră semnase Convenția din 4/16 aprilie 1877, nu au recunoscut acest important act istoric. El avea să fie recunoscut în anul următor, în urma înfringerii Turciei în războiul ruso-româno-turc din 1877—1878, prin tratatele de la San Stefano și Berlin.

³⁸ G. D. Nicolescu, *op. cit.*, p. 282—283.

³⁹ *Ibidem*, p. 298.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, p. 295.

⁴² *Ibidem*, p. 300.

INSEMĂNĂRILE UNUI OFIȚER TURC DESPRE PARTICIPAREA ARMATEI ROMÂNE LA LUPTELE DE LA PLEVNA (1877)

MEHMET ALI EKREM

Războiul Româno-Ruso-Turc — epopeea independenței României — a constituit și constituie în continuare obiectul unor ample cercetări din partea istoricilor români și străini. În cursul celor 111 ani de la consumarea acestui eveniment de importanță internațională s-a constituit în țara noastră o bibliografie impresionantă, constând în volume de documente, monografii, memorii, studii și articole.¹ Prin strădania specialiștilor au fost puse la dispoziția istoricilor, cadrelor didactice de specialitate și cititorilor de rând din România izvoarele și studiile străine privind participarea armatei române la războiul amintit și obținerea independenței de stat a României în urma victoriei de la Plevna.

După opinia noastră, încă n-au fost cercetate sistematic și puse în valoare izvoarele turcești cu privire la participarea României la războiul amintit, cu privire la aportul armatei române la obținerea victoriei de la Plevna². Evident, în izvoarele turcești — bogate și importante — se găsesc multe și semnificative informații cu privire la aportul substanțial al armatei române și la rolul acesteia în cucerirea Plevnei. În continuare, prezentăm un document turcesc, necunoscut pentru cercetările istorice din țara noastră, reflectând participarea României la evenimentele militare privind cucerirea Plevnei în anul 1877.

Este vorba de însemnările ofițerului Senai Osman, aghiotantul lui Osman Pașa. Acest jurnal de front, purtând titlul: *Plevne kahramani, Gazi Osman Pașa* (Osman Pașa, eroul de la Plevna), a văzut lumina tiparului la Istanbul, Edit. Feridiye, în anul 1899, (90 p.) citeva zile după moartea lui Osman Pașa³. Senai Osman, autorul însemnărilor, în cuvântul introductiv, scrie că, în alcătuirea volumului, a utilizat, pe lângă însemnările sale, și documente din arhiva armatei turce,

¹ Bibliografia privind această temă este extrem de bogată și din această cauză imposibil de reprodus exhaustiv în studiul de față. Sintem de părere că trebuie subliniat, printre alții, aportul cantitativ și calitativ deosebit în acest domeniu al cercetătorilor Nichita Adăniloae și Nicolae Ceachir.

² Ne referim la izvoarele turcești care n-au fost încă traduse și puse în valoare în limbile de circulație universală.

³ Biografia lui Osman Pașa este foarte puțin și confuz cunoscută în România. De aceea redăm mai jos citeva din momentele mai importante din viața și activitatea acestei personalități militare turce. Viitorul ofițer comandant turc de la Plevna s-a născut în jurul anului 1832—33 în orașul Tokat (Anatolia de nord). Studiile primare și gimnaziale și apoi militare le-a făcut la Istanbul. A intrat în armată în calitate de ofițer în anul 1853. La începutul Războiului Crimeii a fost repartizat la comandamentul militar din Șumla (în actuala Bulgaria). Apoi a fost trecut în garda imperială avînd gradul de căpitan. Mai tîrziu (în anul 1867) a participat la ostilitățile din Creta. În anii următori a fost înaintat la gradul de maior și apoi colonel și pașa (general). A luat parte și la războiul turco—srb în calitate de comandant al diviziei din Vidin. Datorită vitejiei arătate la aceste ostilități a fost făcut mareșal. În momentul începerii războiului din 1877 era comandantul trupelor din Vidin. Aici a primit ordinul sultanului de a organiza rezistența de la Plevna.

precum și hărți militare și crochiuri. Acest lucru conferă un plus de greutate izvorului pe care îl prezentăm. Volumul cuprinde exclusiv însemnările, aproape zilnice, cu privire la activitatea armatei otomane pentru apărarea Plevnei și episoadele de luptă cu trupele rusești și românești, începînd cu prima bătălie de la Plevna, respectiv operațiunile din ziua de 8 iulie 1877, și continuă cu a doua bătălie (18 iulie), a treia bătălie (30 august) și pînă la terminarea ostilităților (decembrie 1877).

Autorul, militar de profesie, relatează separat episoadele desfășurării ostilităților între armata otomană și armatele române și ruse. Atunci cînd este vorba de acțiunile combinate între ostașii români și ruși menționează că sînt acțiuni comune între unitățile ruse și române.

Din motive de spațiu, ne vom opri numai asupra principalelor momente și episoade relatate de ofițerul turc, referitoare la activitatea și aportul trupelor românești. Primul și cel mai important moment consemnat este cel legat de ocuparea de către unitățile românești a redanului din fața redutei Grivița 1, la 27 august. În document este relatat astfel acest episod: „Armata română, la 19 Teşrin evvel (27 august), la orele prînzului, a început un puternic bombardament de artilerie asupra pozițiilor întărite turcești, situate între Grivița și Plevna. Tirul de artilerie a fost urmat de un puternic atac (de infanterie). Însă, bravii și curajoșii ostași turci au reușit să respingă acest atac, provocînd inamicului unele pierderi. Osman Pașa, după retragerea inamicului, fără să piardă nici o secundă, a început să refacă și să întărească acest punct strategic important. În sfîrșit, a venit noaptea, trupele române, retrase pe colinele din jurul Griviței, au fost înghițite (învăluite, acoperite) de întunericul nopții. (A doua zi) bateriile românești au început din nou să tragă asupra pozițiilor noastre (turcești) și au lansat atacul în mai multe coloane. Focul a continuat toată ziua, cu o mică întrerupere (patru ore). Ostașii români luptau de parcă erau turbați. Dar, leii (ostașii, vitejii) turci au respins și acest atac. Ostilitățile au continuat și în ziua următoare (29 august) cu mai mare violență. Pozițiile noastre (turcești) au fost bombardate de către artileria inamică, urmată de atacul celorlalte arme și în ziua de 30 august și 31 august. În fața superiorității forțelor inamice, noi am fost nevoiți să ne retragem, lăsînd (Grivița 1) în miinile românilor. După această înfrîngere, Osman Pașa a fost nevoit să adopte, în zona respectivă, tactica apărării în locul ofensivei. Pierderea punctului fortificat Grivița a constituit un important avantaj pentru partea adversă. În aceeași zi au fost tăiate și legăturile telegrafice între Plevna și Orhanie”⁴.

Relatările ofițerului turc sînt foarte apropiate de mențiunile consemnate în documentele militare românești privind desfășurarea ofensivei militarilor români, în cooperare cu unitățile ruse, asupra Griviței.⁵

Din pasajul prezentat, pe scurt, rezultă, după părerea noastră, două lucruri demne de remarcat: calitatea ostașului român și importanța cuceririi redutei Grivița 1 pentru desfășurarea ulterioară a ostilităților. Cuvintele „luptau ca niște turbați” din însemnările ofițerului turc se traduc, firește, în „luptau cu vitejie, cu eroism”, iar schimbarea tacticii de luptă de către Osman Pașa din cea

⁴ Senai Osman, *Plevne kahramani, gazi Osman Paşa* (Osman Paşa, eroul de la Plevna), Istanbul, 1899, p. 16.

⁵ I. Manolescu, *Războiul Româno—Ruso—Turc*, București, 1921, p. 176—226.

ofensivă în cea de apărare înseamnă că reduta Grivița 1 era un punct important în sistemul de apărare a Plevnei. Și acest punct strategic esențial a fost cucerit cu aportul principal a armatei române.

Un alt moment asupra căruia insistă ofițerul Senai Osman îl constituie victoria de mare prestigiu a armatei române la ocuparea Rahovei (9 noiembrie), punct esențial în serioasa rezistență otomană la Plevna. Căci, anihilarea acestui punct era o necesitate obligatorie pentru a aplica după aceea „lovitura de grație epicentrului strategic al războiului de la Plevna”⁶. Este știut faptul că importanța misiunii de a cuceri acest obiectiv a revenit armatei române.

Un alt moment hotărîtor în desfășurarea ostilităților asupra căruia insistă autorul este cel al capitulării. În însemnările amintite citim următoarele: „Osman Pașa străpunge primul cerc al asediului și ajunge la a doua linie. După o confruntare violentă cu unitățile inamice își dă seama că superioritatea numerică a inamicului nu îi va permite înaintarea. Atunci se decide să se retragă pe vechile poziții. Însă, vechile poziții și redute fuseseră deja ocupate de trupele române și ruse. De asemenea, unități militare ruse coborau de pe colinele din preajmă și înaintau în dispozitiv de luptă spre trupele noastre (turcești), iar unitățile românești începuseră să pătrundă în Plevna. Intrarea trupelor românești în Plevna a constituit momentul decisiv pentru capitularea armatei noastre.”⁷

Episodul privind predarea lui Osman Pașa lipsește din izvorul turc prezentat.

În volum se mai arată că armata turcă, însărcinată cu apărarea Plevnei, era alcătuită din „35 mii ostași și avea în dotare 78 tunuri”. Se mai arată că unitățile care au asediat și cucerit Plevna erau de cinci ori mai numeroase decît cea a lui Osman Pașa, „avînd în dotare 588 de tunuri, din care 58 erau tunuri de asalt.”⁸ Cifrele menționate în sursele românești în legătură cu armata lui Osman Pașa sînt mult mai mari decît cele amintite (indicate) de ofițerul turc. De pildă, în unele surse se arată că au fost luați prizonieri 10 generali, 130 ofițeri superiori, 2.000 ofițeri subalterni, 40.000 de infanteriști și artileriști, 1.200 călăreți și 77 de tunuri. În alte surse se afirmă că au fost capturați 2138 ofițeri turci, 43.200 trupă și 77 tunuri⁹.

Volumul cuprinde și însemnări mai puțin obișnuite în lucrările consacrate activităților războinice. Pe autor îl surprinde plăcut faptul că ostașii români, luptători pentru independența patriei lor, sînt lipsiți de ură personală, animozități, față de ostașii turci. „Ostașii români — scrie Senai Osman — se apropiaseră atît de mult de pozițiile noastre, încît, distanța mică le permitea soldaților din cele două tabere să arunce unii la alții pesmeți și alte bunuri de ale gurii. Mulți ostași români știau bine turcește. Au existat și momente cînd ostașii trupelor adverse (români și turci) se înțelegeau între ei și întrerupeau schimburile de foc pentru a se odihni. Acest gen de comportament îi uimea, ba chiar îi uluia, pe ruși”¹⁰.

⁶ Gheorghe D. Stoean, Ion Gh. Pană, *Epopeea independenței României, 1877—1878*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1977, p. 254.

⁷ Senai Osman, *op. cit.*, p. 26—27.

⁸ *Ibidem*, p. 73.

⁹ Gheorghe D. Stoean, Ion Gh. Pană, *op. cit.*, p. 289.

¹⁰ Senai Osman, *op. cit.*, p. 39.

Comportamentul amintit, sîntem de părere, că nu era întîmplător, el constituia manifestarea firească, chiar și pe front, trăsătura poporului român de lipsă de prejudecăți, dușmănie sau ostilitate față de alte popoare. Această trăsătură se degajă și din cuvîntarea lui Mihail Kogălniceanu din 9 Mai 1877, cu prilejul proclamării independenței României, cînd ilustrul om de stat român declara: „Noi vom să fim bine cu toate popoarele... și chiar cu Turcia; și cu Turcia vom face legătură nouă, iar nu să rămînem în acele legături ca pînă astăzi, care nu mai au rațiunea lor de a fi“.¹¹

Evoluția ulterioară a relațiilor dintre cele două state (România și Turcia) au dovedit cu prisosință justetea viziunii viitorului, exprimat de Mihail Kogălniceanu. Cu prilejul centenarului obținerii independenței României, Türk Tarih Kurumu (Societatea Turcă de Istorie) a organizat la Ankara o sesiune specială, consacrată acestui eveniment istoric din viața poporului român. La sesiune a participat și o delegație de istorici români. În Turcia, cu același prilej, au fost editate lucrări istorice privind lupta pentru independență a românilor și continuitatea poporului român în vatra sa de formare. Una din aceste cărți se intitulează: *Yüzyıllık Bagımsızlık (1877—1977). Romanya tarihine kısa bir bakiş* (O sută de ani de independență (1877—1977). Scurtă privire asupra istoriei României)¹². La simpozionul româno-turc de istorie, organizat în zilele de 25—28 mai 1978, la Institutul de istorie „N. Iorga“ din București, Societatea Turcă de Istorie din Ankara (Türk Tarih Kurumu) a fost reprezentată de o delegație compusă din cei mai mari istorici turci: prof. dr. Bekir Sitki Baykal, prof. dr. Afet Inan (fiica adoptivă a lui Atatürk), prof. dr. Bahadır Alkım, prof. dr. Semavi Eyice și prof. dr. Tayyib Gökbilgin.

Însemnările ofițerului turc Senai Osman, prezentate pe scurt în paginile de față, constituie doar unul din numeroasele izvoare turcești privind luptele de la Plevna. Sursele turcești referitoare la războiul amintit sînt numeroase. Amintim printre ele culegerea de documente turcești, în 10 volume, purtînd semnătura istoricului Sedes Halil și ampla lucrare intitulată *Apărarea Plevnei*, alcătuită de către forurile militare turce și apărută la Paris în 1889; de asemenea numeroase studii în periodicele de specialitate din Turcia. Dorim să precizăm că cele 10 volume de documente, semnate de istoricul Sedes Halil (1977) poartă titlul semnificativ de: *Războiul Turco-Ruso-Român*.

Depistarea și punerea în valoare de către turcologii din România a acestor surse ar lărgi și mai mult baza documentară a aportului armatei române la luptele pentru Plevna, pentru dobîndirea independenței de stat a României. Acest lucru este necesar mai ales în actuala conjunctură cînd există, în anumite cercuri de istorici străini, tendința de a diminua, sau chiar de a nega, ignora, rolul jucat de armata română și aportul acesteia la luptele de la Plevna.

¹¹ *Documente privind Războiul de Independență*, vol. II, p. 668.

¹² Istanbul, 1977, (204 p.).

ASPECTE PRIVIND CONTRIBUȚIA LOCUITORILOR DIN JUDEȚUL OLT LA SPRIJINIREA RĂZBOIULUI PENTRU CUCERIREA INDEPENDENȚEI DE STAT DIN ANII 1877—1878

DINA DORU, ION IVĂȘCU

Războiul pentru cucerirea independenței din anii 1877—1878 „strălucită în-
cununare a luptelor seculare purtate de masele populare din țara noastră pentru
libertate și neahtare”¹ a constituit din momentul realizării și pînă astăzi un
vast obiect de studiu și cercetare. Numeroase lucrări apărute la puțin timp după
cucerirea independenței și altele noi editate în anii construcției socialiste au evi-
dențiat eroismul armatei române la Grivița și Plevna, la Rahova, Smîrdan și
Vidin, au reliefat cu pregnanță însemnătatea și semnificația acestui eveniment ho-
tărîtor pentru viitorul României moderne.

O contribuție deosebită la realizarea acestui deziderat atît de scump popo-
rului român au adus și locuitorii județului Olt. Din statistica realizată de un con-
temporan cu acest eveniment rezultă că, în perioada aprilie 1877 — aprilie 1878
din județul Olt au fost rechiziționate 2926 m pînă, 2828 animale, 11 hl fasole
și alte legume, 1343 hl grîu, 1343 hl orz, 407 hl orez, 109 hl porumb, 4587 kg
brînză și cașcaval, 3052 kg pîine, făină și pesmeți, 1259 kg pastramă, carne, 526 bu-
căți cherestea, 329 mc lemne pentru foc, 1710 kg fier și alte materiale, 745037 kg
fîn, 62701 kg paie, 1094 bucăți cărămidă, 18 trăsuri, 229 kg var, etc. În aceeași
perioadă populația Oltului a efectuat un număr de 2690 zile muncă. În perioada
aprilie 1877 — aprilie 1878 au mai fost rechiziționate și numeroase care de trans-
port. Statistica lui Pencovici menționează rechiziționarea a 7391 care de trans-
port cu cei boi sau doi cai și 1859 care de transport cu patru boi sau patru cai
ce parcurseseră 1335935 km.²

O deosebită atenție a fost acordată de către conducerea județului acțiunii
de colectare a fondurilor pentru cumpărarea armelor necesare armatei, acțiune-
ce s-a intensificat după apelul lui Mihail Kogălniceanu din 7 septembrie 1877.³
Dintr-o telegramă adresată de autoritățile județului Ministerului de Interne aflăm
că „Pentru cumpărarea armelor Peabody, Consiliul județean a votat lei noi 9000,
iar cel comunal din Slatina lei noi 3000”.⁴ O activitate intensă va desfășura
comitetul pentru cumpărarea armelor Peabody înființat la Slatina, coordonat de
maiorul Munteanu. Din inițiativa acestui comitet, în ianuarie 1878 se va colecta

¹ Hotărîrea Plenarei C.C. al P.C.R. din 14—15 aprilie 1976 cu privire la
aniversarea, în 1977, a 100 de ani de la proclamarea independenței de stat a
României și evocarea a 70 de ani de la marea răscoală a țărănilor din 1907, în
„Știința”, 15 aprilie 1976.

² Alexandru Pencovici, „Requisitiunile și ofrandele pentru trebuințele ar-
matei române în războiul din 1877—1878, București, 1978, p. 13, 38—39.

³ Ileana Petrescu, Virgil Joița, Ion Pătroi, *Contribuția Olteniei la răz-
boiul pentru independență*, Editura Scrisului Românesc, Craiova, 1977, p. 133; cf.,
N. Adăniloiaie, *Independența Națională a României*, Ed. Academiei R. S. România,
București, 1986, p. 232.

⁴ Arh. St. Buc., *Ministerul de Interne, Diviziune comunală*, dos. 45/1877,
f. 136.

din Slatina suma de 1013 lei și 70 bani din care 47 lei și 70 bani, fuseseră donați de elevii și elevele școlilor primare de băieți și fete Ionașcu din acest Oraș.⁵ Ceva mai târziu, din inițiativa aceluiași comitet, alte 19 persoane din Slatina vor dona suma de 182 lei.⁶

Conștientă de misiunea istorică ce o avea în acele momente, populația Oltului a răspuns cu un entuziasm de nedescris și la acțiunea de aprovizionare a armatei cu diverse alte articole. La 4 mai 1877 spre exemplu Tache Dumba din districtul Olt oferă armatei române 150 ocale fasole.⁷ O lună și jumătate mai târziu, Ioniță Dobrescu din comuna Băzgărei donează 273 ocale grâu.⁸ Inițiativa acestora este continuată de Ghiță Ionescu, Petcu Ion, Costache Bărșagă și Gh. Deaconescu din comuna Fata,⁹ de Nae Mihai din Drăgănești,¹⁰ de Hagi Nicolae¹¹ și Al. Pfinter din Slatina,¹² de Al. Dimitriadi din Constandinești,¹³ de Ion Polihronie din Peretu,¹⁴ de Florea Popescu din Dejești și Constantin Leulescu din Dienci.¹⁵

Un aport deosebit la cucerirea independenței au adus și cetățenii încorporați în Regimentul 3 dorobanți. Sub comanda bravului locotenent-colonel August Gorjan,¹⁶ regimentul a dat prima victimă din războiul de neatîrnare. La 4 mai 1877, în timpul bombardării localității Izlaz, primul proiectil căzut a ucis pe sergentul major Florea Blejan din compania a IV-a a acestui regiment.¹⁷ La începutul lui august 1877, regimentul a participat la prima acțiune de amplasare. Din ordinul căpitanului Mateescu comandantul avanposturilor Canapa-Dervent, la 3 august, locotenentul Anghelescu execută o misiune în ostrovul Canapa pentru a salva șalupa cu aburi Bucur împotmolită lângă acest ostrov, „sau a o sparge cu toporul și a o scufunda în caz de imposibilitate.” Pentru executarea acestei operațiuni, relatează locotenentul Anghelescu, „am luat cu mine într-o luntre 7 oameni din cei ce știam înota, cu patru arme și mai multe pachete de cartușe cu care am și trecut în ostrov”.¹⁸ Lucrînd în condiții deosebite, „Printr-un norol pînă la gît, noaptea, numai în cămăși, cu apa pînă la gură, însingerați de țințari, pe mal cu frînghii, odgoane, lanțuri, hățuri, curăle de la arme și rănii”¹⁹ sub focul necruțător al bateriilor turcești, ostașii companiei a II-a la care s-au adăugat ca întăriri și soldații companiei a I-a comandată de sublocotenentul Varlam Ghițescu, au reușit să salveze șalupa Bucur.

⁵ *Ibidem*, dos. 35/1877, f. 8—80.

⁶ *Ibidem*, f. 240.

⁷ *Ibidem*, dos. 73/1877, f. 203.

⁸ *Ibidem*, dos. 41/1877, f. 79.

⁹ *Ibidem*, f. 259, 263 v.

¹⁰ *Ibidem*, dos. 46/1877, f. 67.

¹¹ *Ibidem*, f. 8—12.

¹² *Ibidem*, dos. 44/1877, f. 321.

¹³ *Ibidem*, dos. 43/1877, f. 199.

¹⁴ *Ibidem*, dos. 46/1877, f. 43—66.

¹⁵ *Ibidem*, dos. 47/1877, f. 41.

¹⁶ Numit în această funcție de la 1 februarie 1877 (*Monitorul oastei*, nr. 5, 28 februarie 1877, p. 117).

¹⁷ N. Adăniloiaie, *op. cit.*, p. 183.

¹⁸ Arh. St. Buc., *Marele Stat Major*, dos. 7/1877, f. 843.

¹⁹ Varlam Gheorghe Ghițescu, *1876—1877 și 78. Războiul neatîrnării*, Galați, 1927, mai 10, p. 8.

În această operațiune raportată superiorilor de locotenent Anghelescu s-a distins sergentul major Galbenu Nicolae, care, „prin dibăcia cu care a dirijat focul a făcut pe inamic să creadă că dispune de o trupă mult mai mare, punându-i astfel în neputință de a ne ataca cu luntrele cu care au atacat în timpul nopții șalupa”. Dintre soldații remarcă și propune pentru recompensă pe Cîrstea Dumitru, Băișoiu Dumitru, Diaconu Kirea, Kițarlia Stoian, Dobrogeanu Dumitru, Mareș Marin și alții, care în tot timpul au dat probă de un adevărat curagiu și devotament militar stînd în apă expuși focului inamic”²⁰

După îndeplinirea misiunii locotenentului Anghelescu, în Canapa vor fi aduse pentru puțin timp două companii comandate de căpitanul Mateescu și locotenentul Petrov „ca protecție vaporului Bucur”. Observînd că nu reușesc să determine postul de la Canapa să părăsească ostrovul, la 4 august, turcii pornesc un puternic atac descris astfel de comandantul regimentului: „un batalion turcesc stă în rezervă după monitor, un alt batalion risipit parte în tirariori și susținere din dreptul Rîiosului și pînă la Derwent începe un foc viu asupra ostrovului Canapa și asupra posturilor dinprejur. Artileria postată la vamă cu trei tunuri de cîmp de 9 cent. și 4 de munte, lingă pichetul din dreptul Derwentului, tună neconținut asupra ostrovului la care ai noștri răspund cu precizie” Riposta puternică a românilor, focul bine dirijat al artileriei vor determina pe turci ca la 6,30 să se retragă „cu o pierdere de 5 oameni morți și 7 răniți”. Dintre români soldatul Oaie Dumitru este grav rănit. A doua zi dimineața la ora 4,30, turcii încearcă o demonstrație de intimidare. Atacul declanșat de români îi determină pe otomani ca la orele 5,30 să se retragă „parte spre Arcer, parte spre monitor”. Alte cîteva proiectile trase de artileria românească asupra satului Pasachioi „au contribuit la... tăcerea turcilor”²¹.

În dimineața zilei de 11 august la orele 6,00 turcii hotărîsc să atace din nou ostrovul Canapa, de astă dată „cu o forță de 400—500 oameni infanterie, prin un foc de tirariori foarte viu”. La ora 6 1/4 artileria turcă, compusă din trei tunuri de cîmp și două de munte declanșează un puternic atac cu șrapnele și obuze, aruncînd peste 30 de proiectile asupra ostrovului. După atacul artileriei, turcii pregătesc 10 bărci „ce cuprindeau fiecare de la 30 pînă la 40 oameni armați” și se îndreaptă spre ostrov. În fața acestui pericol, garda ostrovului compusă din 22 de oameni, comandați de caporalul Iliescu Ioan ia poziția de luptă. Lăsînd bărcile să se apropie, ostașii români declanșează „un foc bine dirijat”. În același timp, artileria românească „compusă din două tunuri și așezată la pichetul Rîiosul, pe la orele 7,30, dimineața începu a trage asupra bateriei inamice... de unde o făcu a tăcea”. Acțiunea se termină „prin completa retragere a turcilor după o pierdere de vreo 6 morți și mai mulți răniți”. În această luptă „mică de feul ei” cum o numește locotenent-colonelul Gorjan „de a rezista 22 oameni contra cîtorva sute de turci ce-i ataca pe uscat și pe apă sub ploaie de obuze și gloanțe s-au distins prin bravură și curaj caporalul Iliescu Ioan ca șeful gărzii din ostrov, soldații Bratu Năstase, Mustăța Andrei, Vlad Toma, Popa Șerban, Popa

²⁰ Arh. St. Buc., *Marele Stat Major*, dos. 7/1877, f. 844. Vezi și f. 641 v.

²¹ *Documente privind Istoria României. Războiul pentru independență*, vol. V (16 iulie 1877—31 august 1877), Ed. Acad., 1953, p. 325—326 (se va cita *Documente. Războiul pentru independență*).

Stan, Mară Florea, Ciucă Lixandru și Nicolae Ion toți din compania V-a activă a Regim. 3 Dorobanți²².

O deosebită însemnătate a avut recunoașterea „pe malul drept al Dunării” în ostrovul Rîiosul, operațiune desfășurată în noaptea de 9 spre 10 septembrie de către sublocotenentul Ulescu Vasile, comandantul companiei a III-a. În raportul înaintat la 10 septembrie maiorului Petrescu comandant al batalionului I, sublocotenentul relatează astfel începutul operațiunii: „...la orele 3 1/2 după miezul nopții m-am imbarcat împreună cu 70 oameni în 5 luntre în dreptul bateriei de un tun din dreptul Rîiosului... la orele 3 3/4 două din luntre le-am pornit înainte ca avangardă cu misiunea de a debarca cele dintii în ostrov, iar cu celelalte luntre i-am urmărit la distanțe de 30 metri pînă la ostrovul turcesc unde am dispus 20 oameni în tiratorii și 20 oameni ca susținere iar restul i-am lăsat în paza luntrelor. Eu, împreună cu tiratorii am mers pînă la celălalt mal al ostrovului... acolo... cu toții ne-am pus la pîndă...”. Cu acest prilej, sublocotenentul Ulescu constată: ostrovul are o lățime de 25 — 20 metri, în apropierea punctului „Vama” de pe malul drept se află un monitor turcesc cu trei tunuri, iar ceva mai la stînga un remorcher cu un șlep; pe malul drept înaintea punctului „Vama” se află zece bărci, o baterie cu 4 tunuri și un parapet pentru infanteria turcă. După aproximativ o oră de pîndă, dorobanții sînt descoperiți de turcii aflați în pichetul din stînga ostrovului și siliți să se retragă. „În tot timpul retragerii — menționează Ulescu — ne-au urmărit cu focuri foarte vii de infanterie trăgînd și două tunuri asupra noastră cîrora le-am răspuns cu aceeași vioiciune”. Sosirea pe malul stîng ale loc la ora 7 „după o luptă de aproape două ore” și fără nici o pierdere.²³ Același succes va avea atacul desfășurat împotriva unui alt pichet turcesc situat pe malul drept al Dunării la care participă sublocotenentul Ralea comandant al avanposturilor Bogdan, elevul Miclescu șef de pluton în compania a VII-a, sergentul Geamănu Dumitru și soldații Popa Dumitru, Ciulei Vasile, Idita Constantin, Pintulescu Marin, Lăzărescu Ioan și Florea Sandu din compania a VI-a.²⁴

La 7 noiembrie, regimentul va contribui din timp la scufundarea unui monitor turcesc ascuns după insula Ciftele. Cu această ocazie locotenent-colonelul Gorjan remarcă pe medicul cls. a II-a Bădulescu C-tin „pentru că sub focul inamic a pansat pe soldatul Militarul Ioan” și pe sublocotenentul Gheorghiu Grigore, care, „prin justele sale observațiuni a contribuit a se corija tirul mortierelor asupra monitorului”²⁵.

La 8 noiembrie „un batalion²⁶ din Regimentul 3 dorobanți sosit de la Bechet”²⁷ întărește trupele colonelului Slăniceanu care vor cuceri Rahova, splendidă

²² Arh. St. Buc., *Marele Stat Major*, dos. 7/1877, f. 845—846, cf. *Documente. Războiul pentru independență*, vol. V, pag. 457—458.

²³ Arh. St. Buc., *Marele Stat Major*, dos. 7/1877, f. 847—847v.

²⁴ *Documente. Războiul pentru independență*, vol. 6, pct. 661—662. Vezi și raportul sublocotenentului Ralea din 13 octombrie 1877 (Arh. St. Buc., *Marele Stat Major*, dos. 7/1877, f. 849—850).

²⁵ Arh. St. Buc., *Marele Stat Major*, dos. 7/1877, f. 642—642v.

²⁶ Este batalionul I al Regimentului III dorobanți. La 17 noiembrie batalionul II trece și el Dunărea (*Documente. Războiul pentru independență*, vol. VI, pag. 489).

²⁷ Constantin Căzănișteanu, Mihail E. Ionescu, *Războiul neașteptării României. Imprejurări diplomatice și operații militare. 1877—1878*.

victorie românească despre care „La France“, în numărul său din 28 noiembrie 1877 conchidea : „Din punct de vedere strategic luarea acestei cetăți are o mare importanță. Cu ajutorul bateriilor cu foc încrucișat care vor putea fi plasate una în fața celeilalte pe fiecare mal al fluviului, comunicațiile turcilor din Vidin cu Dunărea de Jos vor fi totalmente tăiate, iar gura tunului va fi liberă. Gloria acestei strălucite fapte de arme revine în întregime armatei române. Este pentru a doua oară, de la Mihai Viteazul încoace că drapelul românesc flutură pe zidurile Rahovei“²⁸. La 17 noiembrie, batalionul II împreună cu Statul Major al regimentului se îndreaptă spre Rahova eliberată de trupele române²⁹.

După capitularea Plevnei, regimentul va participa la acțiunile desfășurate în vederea încercuirii cetății Vidin. Compania I din Batalionul I va efectua acțiuni de recunoaștere a cetății Belogradgic. Multe din aceste acțiuni se vor termina prin ciocniri violente cu otomanii în urma cărora, ostașii Regimentului 3 dorobanți se vor acoperi de glorie. Iată de pildă cum ne descrie lupta din satul Osmalie comandantul companiei a I-a : „...caporalul din postul meu înaintat, împreună cu trei soldați fură înconjurați de 42 de mizami comandați de un ofițer arab. Somați să se predea, au răspuns cum i-am învățat : Un caporal din armata română nu se predă niciodată. La ora 8 dimineața, recunoașterea găsi în hugeag 22 de mizami trecuți prin baionete, căzuți alături de fostul meu înaintaș ce nu înțelegea ca un ostaș din armata română să poată fi luat prizonier“.

Regimentul va participa la luptele dintre Voinicea și Bucovcea³⁰ și la cucerirea localității Nadir-Mahala unde se va remarcă în mod deosebit locotenentul Vercescu Petre³¹.

La 11 ianuarie 1877 generalul Haralambie, comandantul Corpului de Vest dă ordin către divizii pentru „izgonirea trupelor inamice din satele Tatargik, Novoselo, Rupcev, Raianovcea, Smirdan și Inova“³². În aceeași zi, colonelul Leca dă ordin către unitățile Diviziei I în care arată că misiunea acesteia constă în „a înainta asupra satelor Rupcea și Novoselo căutînd a le ocupa și a se menține întrînsele, de se va putea“ Conform ordinului, Regimentul 3 dorobanți avea misiunea de a lega „printr-o linie de tiraliori, stînga Diviziei I cu dreapta Diviziei II către Raianovcea“. Restul regimentului urma să rămînă în rezervă³³. La 12 ianuarie 1878 „la 6 1/4 batalionul II din Regimentul 3 dorobanți sub comanda M. Guriță a pornit pentru a ocupa satul Raianovcea și a se lega printr-un lanț de tiraliori la dreapta cu trupele destinate a ocupa Rupcea“. În aceeași zi la ora 2 „Regimentul 3 dorobanți sub comanda lt. col. Gorjan ocupă Raianovcea în-

²⁸ *Independența României. Documente. Presa străină*, vol. III, Ed. Academiei R.S.R., București, 1977, p. 213—214.

²⁹ *Documente. Războiul pentru independență*, vol. VII, p. 489.

³⁰ Varlam Gheorghe Ghițescu, *op. cit.*, p. 10—11.

³¹ Vezi raportul lt.-col. Gorjan August din 21 iunie 1878 (Arh. St. Buc., *Marele Stat Major*, dos. 7/1877, f. 855).

³² *Documente. Războiul pentru independență*, vol. VIII, p. 484.

³³ *Ibidem*, p. 485—486.

tărindu-se în ea și sprijinindu-și aripa stângă pe râul Tolovița³⁴. Referindu-se la aceste lupte, lt. col. Gorjan menționa în raportul înaintat colonelului Dona, comandantul brigăzii a II-a⁴. „Cu ocazia luptei de ieri, în care batalionul II a ocupat în tiraliori distanța dintre Rupti și Raianovcea, de la ora 7 dim. pînă la 7 ore seara cît a ținut lupta, nu am avut nici o pierdere. Smîrdanul a căzut... Moara am ocupat-o cu o companie³⁵. Într-adevăr, la 12 ianuarie este cucerit Smîrdanul, luptă pe care sublocotenentul Ghițescu o rememorează astfel: „i-am scos din șanțurile de dincoace de redută pe turcii ce se furișau pînă și în gropile de lup de furia baionetei curcanilor. Fie cu baioneta fie cu patul armei Krika, o adevărată ghioagă, flancul a fost în clipă curățit... puțin după aceea satul întreg era al nostru... Din ceasul acela Vidinul era ras ca poziție militară³⁶. La 13 ianuarie batalionul II primește ordin de la colonelul Cotruț să pornească spre satul Inova în ajutorul Regimentului 4 linie. Ca urmare a intervenției sale turcii se retrag și românii rămîn stăpîni pe situație³⁷.

În amintirea luptelor pentru cucerirea redutei Smîrdan, în dimineața lui 21 ianuarie 1878 din ordinul generalului Haralambie se va citi în fața regimentelor 3, 4 și 15 dorobanți ordinul de zi nr. 2 „Victoria de la Smîrdan — se menționa cu această ocazie în ordin — cîștigată în ziua de 12 ianuarie este una din cele mai frumoase ale românilor. În acea zi, Drapelul țării, fiind pe întăriturile de la Smîrdan a dat Corpului de Vest completarea înveșmîntului Vidinului pînă la Ciselo și Dunăre. Luptători din acea zi, România vă admiră. Eu, comandantul Corpului de Vest mulțumesc Generalului Cerchez a cărui inteligență și energie va condus. Vă mulțumesc vouă: ofițeri, subofițeri și soldați, urindu-vă ca Drapelul României sus și tare să asigure pretutindenea viitorimile voastre³⁸.

Numeroși fiii ai Oltului au fost încorporați și în alte unități militare. Escadronul 4 Olt din regimentul I Călărași de pildă, era constituit numai din locuitorii ai Oltului³⁹. Așîderea și Batalionul de milițieni Olt⁴⁰. Alți locuitori au fost înregimentati în unități de infanterie, artilerie sau geniu. Numai pe luna iunie 1877 au fost încorporați din județ un număr de 311 tineri repartizați astfel: 62 în Regimentul 2 infanterie, 37 în Regimentul 1 artilerie, 10 în Batalionul de geniu, 44 în regimentele de călărași și 156 în cele de dorobanți⁴¹. Și în cadrul acestor unități militare fiii Oltului au adus o contribuție deosebită la cucerirea independenței de stat a României. O serie de statistici evidențiază participarea ostașilor din Olt la atacul dezlănțuit la 30 aug. 1877 asupra redutei Grivița 1, luptă despre care un buletin de pe teatrul de operațiuni afirmă: „...Rușii și Românii s-au purtat ca leii... ofițerii s-au luptat ca simpli soldați în capul trupelor⁴². Printre cei care au participat la această luptă se află și soldatul Vintilă Marin din Oprelu, încorporat în Regimentul 1 linie⁴³. Foarte multe lupte au avut loc după

³⁴ *Ibidem*, p. 537.

³⁵ Arh. St. Buc., *Marele Stat Major*, dos. 22/1878, f. 161, 161 v.

³⁶ Varlam Gheorghe Ghițescu, *op. cit.*, p. 13—14.

³⁷ *Documente. Războiul pentru independență*, vol. VIII, p. 564.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, dos. 4/1877, f. 248.

⁴⁰ *Monitorul oastei*, nr. 11, 22 mai 1877, p. 374.

⁴¹ *Ibidem*, nr. 13, 30 iunie 1877, p. 465—466, 468.

⁴² *Documente. Războiul pentru independență*, vol. VI, p. 37.

⁴³ Muzeul de ist. și et., Slatina, Olt, *Brevet pentru Crucea Trecerea Dunării*, inv. 1242.

30 august. La 1 septembrie vor fi răniți Vieru Dragomir din Corbul de Sus și Bocai Marin din Albeni încorporați în Regimentul 1 linie; la 2 septembrie va fi ucis din același regiment Sagaru Marin din Turia; la 8 septembrie va fi rănit în avanpost Lăzărescu Ion din Bărăștii de Cepturi încorporat în Regimentul 3 linie; la 9 septembrie va fi rănit în paralelă Ciureanu Ion din Turica, iar la 13 octombrie și 7 noiembrie vor fi răniți Vasile Nicolae și Constantinescu Simion din Slatina încorporați în regimentul 4 linie⁴⁴. Extrem de puternice au fost luptele de la 6 septembrie pentru cucerirea redutei Grivița II. Numai din Regimentul I linie au fost uciși 19 ostași, printre ei numărându-se și Dorobanțu Preda din Cîmpu Mare. În aceeași zi au fost răniți din acest regiment căpitanul Stoica Ion din Crăciunoiu și soldații Grăjdaru Ion din Durnitești, Stan Radu din Suica, Mihalache Stavarache din Bălănești, Dogariu Marin din Cîmpu Mare, Liteanu Mihalcea din Titulești, Dumitru Dumitru din Dobroteasa și Bărbulescu Marin din Luica⁴⁵.

Printre cei ce și-au sacrificat viața în războiul de neam se numără și Puiu Matei din Buzești, Firu Florea și Ilie Stancu din Teslui, Dumitrescu Ion din Făgețelu, Șerban Ion din Izvoarele și Marin Ion din Ursoaia⁴⁶. Din listele publicate după război rezultă că un număr de 57 de fii ai Oltului au fost uciși în lupta pentru cucerirea independenței de stat a României⁴⁷.

Pentru curajul manifestat în acest război prin rapoartele din 15 aprilie și 21 iunie 1878⁴⁸ lt. col. August Gorjan propune pentru recompensă 11 ofițeri, doi medici cls. a II-a, doi sergenți majori, 9 sergenți, 31 soldați și un elev militar. Comandantul regimentului August Gorjan, despre care revista Familia afirmă că este „binecunoscut tuturor prin curajul și perseverența sa”⁴⁹ va fi decorat cu Steaua României cls. a IV-a iar ofițerii Guriță Titus, Petrescu Ion, Anghelescu Alexandru, Vercescu Petre, Gheorghiu Grigore, Boboceanu Ion, Stănciulescu Ion și medicii cls. a II-a Bădulescu Constantin și Dimitrov Teodor vor primi Steaua României cla. a V-a⁵⁰. Locotenentul Anghelescu Alexandru remarcat în mod deosebit de comandantul regimentului „pentru curajul, abnegațiunea și devotamentul arătat în scăparea vaporului Bucur”⁵¹ va fi decorat și cu Virtutea Militară. Steaua României cls. a V-a va fi acordată pentru merite deosebite sergentului Tomescu Toma și soldaților Marta Dinu, Băișoiu Dumitru, Dojan Toma și Roman Ion. Virtutea Militară a fost acordată ofițerilor Leca Grigore, Macri Enache, Munteanu Nicolae, Racoviceanu Constantin și Ulescu Vasile. Aceeași medalie a mai fost acordată sergenților majori Galbenu Nicolae și Bănceanu Gheorghe, sergenților Giurcan George, Geamănu Dumitru, Ciuleiu Vasile, Lăpădatu Ioniță, Vizeru Gri-

⁴⁴ Documente. Războiul pentru independență, vol. VII, p. 338, 339, 345, 346, 351.

⁴⁵ Ibidem, p. 338—341.

⁴⁶ Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, *Eroii rezboiului de independență. Tabelă de ostașii morți în rezboiul din 1877—1878*, f.a. 78.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Arh. St. Buc., *Marele Stat Major*, dos. 7/1877, f. 854—857.

⁴⁹ Familia. *Corespondențe de la Plevna. Texte selectate și comentarii*, Stelian Vasilescu. Cuvînt înainte, Viorel Faur, Ed. Facla, 1977, p. 126.

⁵⁰ Arh. St. Buc., *Marele Stat Major*, dos. 7/1877, f. 838 și următoarele.

⁵¹ Ibidem, f. 856.

gore și Constantin Călin, caporalilor Florea Vasile, Neagu Tuică, Petre Nicolae, Diaconu Petre și Burlan Vasile, elevului Miclescu Constantin și unui număr de 14 soldați⁵². Numeroase medalii au fost acordate ostașilor încorporați în alte unități militare. Astfel, „Crucea Trecerea Dunării“ a fost acordată pentru fapte deosebite soldaților Cojocar Nicolae și Jugănar Mihalache din Regimentele de călărași⁵³ și soldatului Vintilă Marin din Regimentul 7 linie⁵⁴. Numeroși ostași ai regimentului au fost recompensați prin avansare în grad. Soldații Băișoiu Dumitru, Diaconu Kirea, Kitarlia Stoian și alți 9 frați de arme au fost avansați caporali pentru vitejia dovedită cu prilejul acțiunii de salvare a șalupei Bucur. Pentru curajul dovedit cu prilejul respingerii atacului turcesc asupra insulei Canapa din 11 august 1877, vor fi avansați la gradul de caporal și soldații Bratu Năstase, Mustăța Andrei, Mară Florea, Vlad Toma, Popa Stan și Popa Șerban⁵⁵. Dintre ofițeri locotenent Anghelescu va fi avansat căpitan⁵⁶, iar sublocotenentul Gheorghiu Grigore locotenent⁵⁷.

Ca semn de recunoștință față de cei ce și-au sacrificat viața pentru apărarea glicii strămoșești, în anii construcției socialiste, pe teritoriul județului Olt au fost ridicate numeroase monumente. Între numele încrustate în piatră se află și numele soldaților Diaconescu Radu din Tătărăi, Puiu Marin și Stavăru Toma din Buzești, Mincă Călin, Pătru Ivan și Pîrvan Florea din Stoenеști, Dumitru și Vasile Ion din Făgețelu⁵⁸ și, Chelfan Hera și Curcan Tudor din Sîmburești și Brebeni⁵⁹, morți în războiul pentru cucerirea independenței din anii 1877—1878.

Pentru vitejia și sacrificiile date de armata română și implicit și de ostașii recrutați de pe meleagurile Oltului „în marea familie a țărilor Europei apare astfel un nou stat independent, o nouă națiune liberă, energică și viguroasă, hotărîtă să nu mai admită niciodată nici un fel de tutelă asupra sa, să participe cu drepturi egale la viața internațională“⁶⁰.

⁵² *Ibidem*, f. 838 și următoarele.

⁵³ Muzeul de istorie și etnografie Slatina, Olt, *Brevete pentru Crucea Trecerea Dunării*, inv. 731, 732.

⁵⁴ *Ibidem*, inv. 1242.

⁵⁵ Arh. St. Buc., *Marele Stat Major*, dos. 7/1877, f. 641v, 642v.

⁵⁶ Ileana Petrescu, Virgil Joița, Ion Pătroi, *op. cit.*, p. 101.

⁵⁷ Arh. St. Buc., *Marele Stat Major*, dos. 7/1877, f. 854 v, 856 v.

⁵⁸ Muzeul de istorie și etnografie Slatina, Olt, *Dosar monumente de cult eroic*, nr. 1—50, Fișa de monument nr. 13, 18, 23.

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 51—106, Fișa de monument nr. 105, 106.

⁶⁰ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al P.C.R., M.A.N., și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi centenarului proclamării independenței de stat a României la 9 mai 1977*, Editura Politică, București, 1977, p. 20.

40 de ani de la proclamarea Republicii

EVOLUȚIA IDEII DE REPUBLICĂ LA ROMÂNI ÎN PERIOADA 1821—1878

ION GH. ȘENDRULESCU

Revoluția din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, deși a fost înăbușită datorită intervenției forțelor armate turcești, ea a contribuit la agravarea crizei feudalismului în Țările Române și a deschis calea spre înfăptuirea unor importante prefaceri de ordin social-politic, care au stimulat evoluția ideilor înaintate de libertate și emancipare socială, constituind „...începutul epocii moderne în istoria României.”¹

În deceniile care au urmat după această revoluție, ideea de republică s-a conturat tot mai mult în concepția unor reprezentanți de seamă ai poporului român, de pe ambele versante ale Carpaților, găsindu-și loc în unele memorii ori proiecte de reformă, întocmite de boieri cu idei liberale, sau în programele unor societăți revoluționare secrete și mișcări revoluționare antif feudale, care au precedat revoluția română de la 1848.

Către sfârșitul anului 1821, un grup de boieri cu idei liberale din Țara Românească, care se refugiaseră la Brașov din cauza revoluției din 1821, au adresat țarului Alexandru I, al Rusiei, un Memoriu,² în care cereau: înlăturarea regimului fanariot din Principatele dunărene și instaurarea domniilor pămîntene. Asemenea revendicări ceruseră și unii boieri cu idei liberale din Moldova. Ținînd seama de aceste cereri, Poarta otomană a restabilit domniile pămîntene în cele două principate în 1822, numind ca domni pămînteni pe: Grigore Dimitrie Ghica, în Țara Românească și Ioniță Sandu Sturdza în Moldova, dar limitîndu-le domnia numai la 7 ani. Limitarea domniei pe o perioadă de timp, constituia o tendință spre o formă de guvernare republicană boierească, deoarece domniile erau numiți dintre marii boieri.

Democratul revoluționar Nicolae Bălcescu spunea, că statul la români a fost întotdeauna o republică, „...căci slujbele de la părăcab la domn mai tot prin alegere se da”, dar această republică era foarte proastă, căci „...era aristocratică; adică puterea statului era în mîna boierilor...”, care „...încredîntau cîrmuirea țării pe viață sau pe o seamă de ani unui om, ce îl chema domn sau stăpînitor al țării... carele, se unea și el cu boierii de jefuia, tiraniza și robia pe bietul popor.”³

Pentru o astfel de republică aristocratică s-a pronunțat și logofătul Dimitrie Sturdza, care a sintetizat cererile boierilor moldoveni pribegi în Bucovina și Basarabia, din cauza evenimentelor revoluționare din anul 1821 și a întocmit

¹ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Editura Politică, București, 1975, p. 31.

² Emil Virtosu, *1821. Date și fapte noi*, București, 1932.

³ Nicolae Bălcescu, *Opere*, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1950, p. 198.

„Planul sau o formă de oblăduire republicană“, în care propunea : „...înlăturarea monarhiei și trecerea la o republică „aristo-democraticească“, cîrmuită de trei divane independente : divanul cel mare, divanul pravilnicesc și divanul de jos⁴.

Proiectul de Constituție a Moldovei din 1822, elaborat de un grup de boieri cu idei liberale, în frunte cu comisul Ionică Tăutu, Vasile Pogor, Panait Donici și alții, prevedea în ce privește organizarea statului : „...restrîngerea puterilor domnești și încredințarea dreptului efectiv de conducere a țării Sfatului obștesc, organ reprezentativ al intereselor boierimii de toate categoriile.“⁵ În concepția autorilor acestui proiect de Constituție Statul obștesc era organul principal în conducerea țării, manifestîndu-se astfel o tendință spre o guvernare republicană boierească⁶.

Convenția de la Akkerman, din 1826, dintre Rusia și Turcia prevăzînd durata domniei în Moldova și Țara Românească pe timp de 7 ani, constituia de asemenea o tendință spre un regim republican boieresc.

Cărturarul Eufrosin Poteca era partizanul reorganizării politico-administrative a Țării Românești „...în sensul unei republici burgheze“, în care puterea politică să fie în mîinile burgheziei⁷.

În deceniile care au precedat revoluția română de la 1848 au militat pentru o formă de conducere republicană și unele organizații revoluționare secrete. În 1834 au apărut unele cercuri secrete, mai întii la Cluj, în Transilvania, apoi la Rusca în Banat, „...care preconizau lupta comună a tuturor românilor pentru triumful ideilor democratice și realizarea unei republici unitare române“⁸. În același an a fost descoperită la Sibiu, o societate revoluționară secretă, condusă de un revoluționar polonez, Adolf David, care avea legături și cu românii din Banat, prin intermediul învățătorului Maran, din Caransebeș. În programul acestei societăți era prevăzută „...crearea unei republici unitare române, în care să fie cuprinși toți românii“⁹. Adolf David făcea propagandă pentru „Republica românilor uniți“¹⁰.

Mișcarea revoluționară din 1840, condusă de căminarul Dimitrie Filipescu, concepută ca o acțiune de largă anvergură populară, cu ramificații în Moldova și Transilvania, prevedea în programul ei „...o formă republicană de guvernare, pentru Țara Românească“¹¹. După părerea profesorului Gh. Zane, această miș-

⁴ Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. VIII, București, 1938, p. 303.

⁵ A. D. Xenopol, *Primul proiect de constituție a Moldovei, cel din 1822. Originile partidului conservator și al celui liberal*. (Extras din „Analele Academiei Române“, Memoriile Secției istorice, Seria a II-a, Tom. XX, București, 1898.

⁶ Dionisie Ionescu, Gh. Matei, Gh. Tuțui, *Dezvoltarea constituțională a Statului român*, Editura științifică, București, 1957, p. 65—66.

⁷ *Istoria României*, vol. III, Editura Academiei, București, 1964, p. 922.

⁸ C. Căzănișteanu, Dan Berindei, Marin Florescu, Vasile Nicolae, *Revoluția română de la 1848*, Editura Politică, București, 1969, p. 27.

⁹ *Istoria României în date*, sub coordonarea acad. C. C. Giurescu, Editura Enciclopedică Română, București, 1971, p. 175.

¹⁰ *Istoria poporului român*, sub redacția acad. Andrei Oțetea, Editura științifică, București, 1972, p. 242.

¹¹ Apostol Stan, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 28.

care avea drept obiectiv principal: „...să înlăture regimul feudal și să instituie un regim republican în care armata și regimul proprietății trebuie să capete o nouă formă de organizare“¹².

Democratul revoluționar Nicolae Bălcescu, participant activ la mișcarea revoluționară din 1840, era partizanul unui regim politic republican. În lucrarea sa, *Manualul bunului român*, pe care l-a elaborat în vederea instruirii comisarilor de propagandă, în timpul revoluției române de la 1848, Nicolae Bălcescu era adeptul unei republici democratice, în care „...Puterea statului și drepturile lui trebuie să fie în mîna poporului întreg.“¹³ El preciza, că republica democratică se deosebește de cea aristocratică, prin aceea că în cea dintîi „...poporul poate fi slobod pe sineși, adică suveran“¹⁴.

Aaron Florian, care fusese profesor lui Nicolae Bălcescu la Colegiul „Sfintul Sava“, din București, era de asemenea partizanul ideilor republicane, în 1843. Făcînd elogiul patriotismului el arăta în articolul *Patria, patriotul și patriotismul*, că acesta „...nu se poate găsi decît în republici adevărate, așezate pe principii populare... în republici, unde toți cetățenii privesc țara ca un lucru al lor, binele public ca un bine al lor și iau parte toți la toate trebile care privesc la fericirea deobște, fieștecare se interesează pentru norocirea societății și înmulțirea binelui deobște, căci toți trăiesc în patrie și patria întrînșii“¹⁵.

Revoluția română de la 1848, apreciată de Nicolae Bălcescu, ca fiind „...dezvoltarea progresivă a revoluției din 1821“¹⁶ și care „...a marcat trecerea de la feudalism la capitalism“¹⁷ în țara noastră, a prevăzut în unele din programele sale o formă de stat republicană. Proclamația de la Islaz, din 9/21 iunie 1848, elaborată de Nicolae Bălcescu, din însărcinarea Comitetului revoluționar prevedea în art. 5 „Domnul responsabil ales pe cîte cinci ani și căutat în toate stările societății“¹⁸. Același lucru se cerea și în „Manifestul Țării Române“, apărut la 28 iunie 1848, în „Foaie pentru Minte, Inimă și Literatură“. Limitarea în timp a domniei, cerută de revoluționari, era o tendință spre un regim de guvernare republicană, burghezodemocratică.

În articolul 4 al Constituției din 1848 se preciza, că românii trebuie să se constituie într-o republică democratică în care „...Românul în vîrstă legiuită să aibe glas la alegerea deputaților la Adunarea Obștească a țării și a alege un domn cinstit și vrednic care să poarte grija de cîrmuire a treburilor țării și cîtă vreme se va purta bine, să-l ție în loc, iar de nu, să-l depărteze îndată, astfel,

¹² Gh. Zane, *Mișcarea revoluționară din 1840 din Țara Românească*, în „Studii și materiale de istorie modernă“, vol. III, Editura Academiei, București, 1963, p. 193; vezi și Gh. Platon, *Geneza revoluției române de la 1848*, Editura „Junimea“, Iași, 1980, p. 268.

¹³ Nicolae Bălcescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 197.

¹⁴ *Ibidem*, p. 198.

¹⁵ George Em. Marica, Iosif Hajós, Călina Mare, Constantin Rusu, *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, Editura Politică, București, 1968, p. 267.

¹⁶ Nicolae Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în *Opere* (ed. G. Zane), tom. I, partea a II-a, București, 1940, p. 106.

¹⁷ *Programul P.C.R.*, p. 32.

¹⁸ *Istoria României*, vol. IV, Editura Academiei, București, 1964, p. 63.

după cum constituția cea nouă cere să se desființeze slujba și denumirea de domn”¹⁹.

Un partizan al ideilor republicane a fost și Constantin A. Rosetti, care se numără printre conducătorii de frunte ai revoluției de la 1848 din Țara Românească. Într-o scrisoare adresată la 8/20 aprilie 1849, din Paris unde se afla în emigrație, lui Ion Ghica, la Constantinopol, îi spunea acestuia, că va veni vremea „...și vom proclama Republica Română, independentă și socială”²⁰.

În noiembrie 1851 C. A. Rosetti a editat la Paris revista „Republica română”, care după lovitură de stat, dată de Ludovic Bonaparte în Franța, a apărut la Bruxelles, în 1853, în Belgia și a jucat un rol important în acțiunea de propagare a ideilor republicane și a celor de unitate și de independență națională.

Pentru republică militau și unii dintre conducătorii revoluției de la 1848—1849 din Transilvania și din Banat, în frunte cu Simion Bărnuțiu, Avram Iancu, Alexandru Papiu-Ilarian și Eftimie Murgu, care erau partizanii unei republici țărănești, sprijinită pe înarmarea poporului. De altfel, regiunea Munților Apuseni unde românii au rezistat în timpul acestei revoluții a fost organizată după modelul unei republici țărănești.

După înăbușirea revoluției din Transilvania, de către forțele armate ale Rusiei țariste și Austriei, Simion Bărnuțiu și Alexandru Papiu-Ilarian au plecat în Moldova, unde au fost angajați ca profesori la Facultatea de științe juridice din Iași. În cadrul cursului *Dreptul public al românilor*, pe care l-a predat Simion Bărnuțiu la această facultate, exista în primul capitol un paragraf intitulat *Republica română*.

Potrivit concepției lui Simion Bărnuțiu exprimată în acest curs, „...republica era mai bună decât monarhia”, deoarece „...ea investește cu puterea pe toți membrii societății.” După părerea lui, „...Republica era opusă și superioară monarhiei, pentru că în ea se poate realiza într-adevăr democrația...” Republica prin conținut și formă „...corespunde în adevăr ideii statului și dreptului”²¹.

Domnitorul Alexandru Ioan Cuza a cîrmuit Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești, timp de 7 ani, ca un președinte de republică și în acest interval de timp a reușit să modernizeze Statul național român constituit în 1859.

Ideea de republică a început să-și facă tot mai mult loc în concepția și gândirea unor oameni politici și de cultură din țara noastră după instaurarea dinastiei de Hohenzollern, în urma abdicării domnitorului Alexandru Ioan Cuza.

Este știut că la sosirea în România principele Carol a fost primit cu ostilitate de țărâtime, care vedea în el un sprijinitor al moșierimei. Memorialistul Radu Rosetti ne relatează în acest sens, cazul petrecut în comuna Căiuțul din județul Bacău, unde cu prilejul plebiscitului din aprilie 1866, țărânii adunați la primărie, l-au silit pe notar să modifice formula plebiscitului și să scrie, că ei „...nu au avut nici un temei de nemulțumire împotriva lui Cuza care li-a dat pămînturile și i-a scăpat de boieresc și nu vor să aleagă pe Hopîntol, un neamț pe

¹⁹ *Ibidem*, p. 55.

²⁰ Ion Ghica, *Amintiri din pribegie după 1848. Noi scrisori către Alecsandri, comentate de Olimpia Boitoș*, vol. I, Craiova, 1940, p. 74.

²¹ Radu Pantazi, *Simion Bărnuțiu. Omul și opera*, Editura științifică, București, 1967, p. 133.

care nu-l cunoaște nimene”²². Radu Rosetti mai adaugă : „...după cîte știu, comuna Căiuțul a fost departe de a fi singura din țară care a manifestat asemenea simțiminte..., dar aceste manifestațiuni au fost cu îngrijire ascunse de guvern... Am temeieri foarte serioase pentru a crede că, ...numărul voturilor patriotice (adică negative) s-a ridicat în comuni la multe zeci de mii care, ca și acela al marei majorității a comunei noastre, au fost pur și simplu neținute în seamă de subprefecturi sau de prefecturi, sau poate chiar la centru, sau convertite în da”²³. Cum țaranii nu aveau în acea vreme organizații politice proprii, neîncrederea lor în principele străin s-a transformat într-o adevărată mișcare antidinastică.

Împotriva proclamării prințului Carol de Hohenzollern ca domn al României au fost și unele elemente din rindurile burgheziei, ca de exemplu : I. Lecca, Nicolae Ionescu, profesor de istorie universală la Universitatea din Iași, care era șeful Frațiunii libere și independente din Moldova, Ion Heliade Rădulescu, Bogdan Petriceicu-Hasdeu și alții, care în ședința Adunării deputaților din 1/13 mai 1866 s-au pronunțat pentru un domn pămîntean.

„Eu n-am drept să desființez instituția cea mai veche a țării mele, domnia pămînteană a spus cu acel prilej deputatul Ion Lecca, pentru acest drept... strămoșii mei și-au vărsat singele”²⁴. Un punct de vedere asemănător a avut și profesorul Nicolae Ionescu, deputat din partea Universității din Iași, care a arătat că : „...țara a respins orice străin și chiar pe candidații susținuți de străini... Domnia națională a fost susținută cu atîta tărie”²⁵.

La rindul său, deputatul Ion Heliade Rădulescu amintînd că Tudor Vladimirescu fusese un susținător al domniei pămîntene, a refuzat să voteze în Adunarea deputaților alegerea unui prinț străin, declarînd următoarele : „...Nu voi ca două țări surori să fie puse sub un cap străin... Aceasta nu poate să intre în convingciunile mele. Iată pentru ce am fost totdeauna pentru prinț pămîntean”²⁶.

Curînd după proclamarea ca domn al României, Carol I cu sprijinul grupărilor politice conservatoare și liberal moderate a reușit să obțină dreptul de veto absolut și în felul acesta putea respinge orice lege votată de Corpurile legiuitoare, care nu-i convenea. Sfătuit de grupările politice amintite, care erau nemulțumite de întărirea liberalilor radicali la guvern, domnitorul Carol I a înlăturat în noiembrie 1868 pe liberalii radicali de la conducerea țării și-a adus în locul lor un guvern prezidat de prințul Dimitrie Ghica, care reprezenta grupările politice conservatoare moderată și liberal moderată. Acest guvern a dizolvat Adunarea deputaților și-a organizat noi alegeri de deputați, care s-au desfășurat într-o atmosferă foarte încărcată, întîmpinînd o rezistență serioasă la colegiile al III-lea și al IV-lea, în Muntenia și Oltenia. Pentru a slăbi acțiunile liberalilor radicali, guvernul a luat măsuri pentru înlocuirea cadrelor gărzilor civile din : Craiova, Tîrgoviște și Giurgiu. În timpul alegerilor de deputați la colegiul al III-lea s-au produs dezordini grave în : București, Craiova, Ploiești și

²² Radu Rosetti, *Amintiri din prima tinerețe*, București, 1927, p. 5.

²³ *Ibidem*, p. 6.

²⁴ „Monitorul Oficial”, nr. 99 din 7/19 martie 1866, p. 437.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 437—438.

Pitești²⁷. La Ploiești, unde opoziția liberalilor radicali era puternică, s-a protestat împotriva măsurilor arbitrare luate de prefectul județului, Vizante, ploieștenii adresînd plîngerii împotriva lui, chiar domnitorului Carol I²⁸. La îndemnul lui Alexandru Candiano-Popescu cetele opoziționiste au alungat birourile electorale, organizate de guvern în mod ilegal. Garda civică din Ploiești, alăturîndu-se opoziției liberale în timpul alegerilor electorale din luna martie 1869, a fost dezarmată din ordinul guvernului²⁹.

Domnitorul Carol I, pentru a scoate armata de sub influența liberalilor radicali, a concentrat-o în vara anului 1869 în tabăra de la Furceni, în apropiere de Tecuci.

Încercarea ministrului de justiție, Vasile Boerescu, care era partizan al lui Dimitrie Ghica și om de încredere al palatului, de a obține în ianuarie 1870 votul Adunării deputaților, pentru un proiect de lege, prin care se dădea un „apanaj” de 300.000 de lei pe an principesei Elisabeta, soția lui Carol I, a fost respinsă de Adunare, „...sub presiunea indignării opiniei publice.”³⁰. Cu acel prilej presa opoziționistă a început să atace dinastia, făcîndu-l răspunzător pe Carol I pentru proiectul de lege al apanajului, pentru amestecul brutal al consulului general al Prusiei la București, von Radowitz, în treburile interne ale țării și pentru incorectitudinile consorțiului Strousberg, care în 1868 primise concesiunea cu privire la construirea celei mai lungi linii de cale ferată din țara noastră, pe distanța: Roman—București—Pitești—Slatina—Craiova—Vircirova, în condiții foarte avantajoase, 470.000 de lei aur pentru fiecare km. cale ferată, din cei aproape 915 km. cît avea întreaga linie.

În condițiile arătate, majoritatea burgheziei și o parte a moșierimei liberale nemulțumite de incorectitudinile guvernului prezidat de Dimitrie Ghica, au favorizat formarea unui suport puternic al mișcării antidinastice în România.

Liberalii radicali, nemulțumiți că fuseseră îndepărtați de la guvern au facilitat, ca să lovească în Carol I, alegerea fostului domnitor Alexandru Ioan Cuza ca deputat la colegiul al IV-lea în județul Mehedinți³¹. Domnitorul Carol I nu s-a lăsat intimidat și după ce guvernul condus de Dimitrie Ghica a fost silit să demisioneze, la 24 ianuarie/5 februarie 1870, a însărcinat pe Alexandru G. Golescu să formeze noul guvern. În timpul acestui guvern s-au intensificat atacurile presei opoziționiste împotriva domnitorului Carol I și mai mult.

Guvernul prezidat de Alexandru G. Golescu neputînd înfrunta mișcarea antidinastică, care se adîncea tot mai mult, a fost înlocuit la 20 aprilie/2 mai 1870 cu un guvern condus de Manolache Costache Epureanu, mare moșier și fabricant, care era îngrijorat de ofensiva opoziției împotriva dinastiei. Guvernul a dizolvat Adunarea deputaților și a efectuat noi alegeri, în timpul cărora au avut loc manifestații contra abuzurilor guvernului la Pitești și Ploiești. Alegătorii burgheziei pentru a-și arăta ostilitatea față de Carol I, l-au ales pe fostul domnitor Alexandru Ioan Cuza, senator în colegiul de la Turnu Severin³².

²⁷ *Istoria României*, vol. IV, Editura Academiei, București, 1964, p. 552.

²⁸ *Ibidem*; M. Sevastos, *Monografia orașului Ploiești*, București, (f.a.), p. 50; *Memoriile regelui Carol I...*, vol. V, p. 29.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 552.

³² *Ibidem*, p. 553.

Nemulțumirile împotriva lui Carol I și a consoțului condus de doctorul Strousberg care era în stare de faliment au crescut și mai mult când s-a dovedit vinovăția de fraudă a lui Ambron, care refuza să-și prezinte demisia din postul de comisar al statului român la Berlin, iar guvernul condus de Manolache Costache Epureanu nu lua măsuri pentru a-l demite³³.

În vara anului 1870 izbucnind războiul franco-prusian, liberalii radicali în frunte cu Ion C. Brătianu, Constantin A. Rosetti, Eugeniu Carada și alții, încredințați că Prusia va fi înfrântă în acest război, au organizat o conspirație pentru răsturnarea domnitorului Carol I. Conducerea acestei conspirații, organizată cu aprobarea lui Constantin A. Rosetti³⁴ a luat-o Eugeniu Carada, redactorul ziarului „Românul”, ajutat de Constantin Ciocîrlan, fost prefect al poliției Capitalei, de maiorul Constantin Pilat, ginerele lui C. A. Rosetti și de dr. Sergiu³⁵. Această conspirație favorizată de nemulțumirea maselor orășenești, care erau apăsate printr-o fiscalitate excesivă și erau ostile atît domnitorului Carol I cît și lui Strousberg avea ramificații în șapte orașe, între care: București, Ploiești, Craiova, Focșani, Buzău precum și în tabăra de la Furceni³⁶, care trebuia să proclame locotenența domnească și să pornească spre București pentru a-l răsturna și alunga pe Carol I³⁷.

Începutul acestei puternice mișcări antidinastice cu caracter republican fixat pentru noaptea de 8/20 august 1870, a fost amînat din cauză că ofițerii conspiratori din tabăra de la Furceni, voiau „...să vadă mai întîi care din cele două țări în luptă vor obține victoria.”³⁸ Conducătorii liberalilor radicali de la Ploiești, în frunte cu Alexandru Candiano-Popescu, nu s-au supus dispozițiilor date de conducerea conspirației și-au dezlănțuit insurecția, în dorința „...de a se distinge”³⁹ și în speranța că „...se va antrena astfel și restul țării.”⁴⁰ Cu o telegramă falsificată despre izbînda „revoluției” la București, Alexandru Candiano-Popescu a „proclamat republica, numind ca regent pe generalul Nicolae Golescu, iar ca ministru de război pe Ion Brătianu.”⁴¹ Funcția de prefect al județului Prahova a rezervat-o pentru el⁴².

Deși insurecția dezlănțuită la Ploiești la 8/20 august 1870, de liberalii radicali în frunte cu Alexandru Candiano-Popescu, Radu Stanian, C. T. Grigorescu, ș.a.⁴³ reușise să cuprindă întregul oraș, cu excepția batalionului comandat de maiorul Polizu, care nu voise să se supună, totuși insurgenții nefăcînd pregătiri temeinice de atac și apărare, au fost împrăștiati ușor, a doua zi, de un batalion trimis de la București, sub comanda maiorului August Gorjan⁴⁴. În

³³ *Ibidem*, p. 554.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ M. Theodorian-Carada, *Eugeniu Carada*, (1836—1910), București, 1922, p. 51.

³⁶ *Idem*, *Efimeridele*, p. 37.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Istoria României*, vol. IV, p. 554.

³⁹ M. Theodorian-Carada, *Efimeridele*, p. 37.

⁴⁰ *Istoria României*, vol. IV, p. 554.

⁴¹ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, București, 1939, p. 117.

⁴² C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. I (1871—1884), București, 1927, p. 18.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare cu privire asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*, vol. I, (1866—1876), București, 1897, p. 23.

urma eșecului insurecției, Alexandru Candiano-Popescu, s-a „zăpăcit“ și a fugit la Buzău, dar a fost prins și arestat împreună cu alți insurgenți. Guvernul a efectuat numeroase arestări nu numai la Ploiești, ci și în alte părți. Printre cei arestați, în afară de Al. Candiano-Popescu și complicii săi, se mai aflau: Nicolae Golescu, Ion C. Brătianu, Bogdan Petriceicu-Hasdeu, cunoscut prin atitudinea sa antidinastică, Eugeniu Carada, ș.a.. Un mandat de arestare a fost emis și pentru C. A. Rosetti, dar acesta plecase în Franța.

Cei 41 de acuzați, în frunte cu Al. Candiano-Popescu, implicați în mișcarea antidinastică și republicană de la Ploiești, au fost trimiși în judecata Curții cu jurați din Tirgoviște, dar aceasta pe la mijlocul lui octombrie 1870, după o ședință de trei zile, i-a achitat pe toți, aprobând în felul acesta mișcarea respectivă⁴⁵.

Sentiința de achitare a capilor mișcării antidinastice de la Ploiești, dată de Curtea cu jurați din Tirgoviște, a nemulțumit atît pe Carol I, cît și guvernul prezidat de Manolache Costache Epureanu, care și-a prezentat demisia, dar Carol I n-a primit-o⁴⁶. Această sentiință considerată de Carol I „...ca o lovitură dată așezămintelor liberale din România“⁴⁷, i-a întărit hotărîrea de a abdica, după ce mai întîi va aduce la cunoștința puterilor garante „pedicile ce se opun la regenerarea României“⁴⁸.

Proclamarea Republicii în Franța la 23 august/4 septembrie 1870, a încurajat orientarea tot mai pronunțată republicană a mișcării antidinastice din România. Fraudele comise de Strousberg ajungînd la cunoștința opiniei publice din țara noastră au întărit și mai mult curentul potrivit lui Carol I și Prusiei. Indignarea contra fraudatorilor Strousberg și Ambronn a crescut și mai mult în rîndurile deputaților la 6/18 decembrie 1870, cînd s-a anunțat în Adunarea deputaților că Strousberg „...nu voia să achite couponul scadent la 20 decembrie 1870/1 ianuarie 1871, pretinzînd că plata s-o facă statul român, întrucît calea ferată Roman—Galați—București era terminată, ceea ce nu era adevărat...“⁴⁹

Manifestînd o atitudine opoziționistă față de Carol I, Adunarea deputaților, votînd la 9/21 decembrie 1870, adresa de răspuns la mesajul tronului i-a pus în vedere lui Carol I, că „...evitarea mișcărilor de felul celei de la Ploiești, s-ar face numai prin „...satisfacerea dorințelor poporului și respectarea legilor.“⁵⁰

Guvernul prezidat de Manolache Costache Epureanu arătîndu-se ostil Adunării deputaților, aceasta i-a dat vot de blam la 14/26 decembrie 1870, silindu-l să demisioneze. În situația creată, domnitorul Carol I l-a însărcinat cu formarea guvernului pe Ion Ghica, socotîndu-l mai puțin periculos decît pe ceilalți adversari. Ca prefect al poliției Capitalei a fost numit liberalul-radical Simion Mihăilescu. Ion Ghica n-a fost însă o unealtă docilă a lui Carol I. El a declarat în

⁴⁵ *Istoria României*, vol. IV, p. 554.

⁴⁶ *Memoriile regelui Carol I...*, vol. V, p. 129.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Istoria României*, vol. IV, p. 555.

⁵⁰ *Ibidem*.

fața Corpurilor legiuitoare că „...guvernul său va fi francamente constituțional și parlamentar.“⁵¹

La începutul anului 1871, când Carol I i-a adus la cunoștință conținutul scrisorii pe care a trimis-o suveranilor Puterilor garante, Ion Ghica l-a făcut să înțeleagă, că dacă „...țara era pusă în necesitatea de a opta între prinț și constituție, constituția va fi preferată.“⁵²

În timpul guvernului condus de Ion Ghica au continuat manifestările cu caracter antidinastic. Ca o expresie a ostilității față de Carol I, la 19/31 ianuarie 1871 a fost ales la București un consiliu comunal liberal-radical. Falimentul consoțriului condus de dr. Strousberg a agravat și mai mult poziția lui Carol I.

Pentru a slăbi această atmosferă tot mai pronunțat antidinastică, Carol I, sfătuit de consulul general al Prusiei la București, von Radovitz, și înțeles cu fruntașii grupărilor conservatoare, a pornit o acțiune de provocare și de șantaj. El a făcut să apară la 15/27 ianuarie 1871 în ziarul „Augsburger Allgemeine Zeitung“, o scrisoare, adresată unui prieten imaginar Auerbach⁵³. În această scrisoare, reprodusă în traducere și în gazetele românești, el se plîngea cu ură și dispreț de situația existentă în România și declara fără sinceritate, că dorea să renunțe la tron ca să se întoarcă „...în scumpa patrie al cărei puternic magnet n-a încetat o clipă să m-atragă din nou în orele grele ce am trebuit să le petrec.“⁵⁴

Apariția acestei scrisori a provocat noi manifestări antidinastice, care au culminat cu mișcarea republicană din București, din seara zilei de 10/22 martie 1871. În acel timp, simpatia față de Franța republicană învinsă și speranța că revoluția va izbucni în toată Europa, au făcut ca în rîndurile maselor orășenești să-și facă loc tot mai mult ideea înlocuirii monarhiei prin republică. Pentru a înlătura această tendință republicană, Carol I sfătuiindu-se cu von Radovitz, consulul general al Prusiei la București, cu Manolache Costache Epureanu, cu Dimitrie Ghica și cu alți fruntași ai conservatorilor, a pus la cale o nouă provocare. În acest scop, von Radovitz și colonia germană din București au organizat în seara zilei de 10/22 martie 1871, în sala Slătineanu, o sărbătoare fastuoasă, cu prilejul zilei de aniversare a lui Wilhelm I, care fusese proclamat împărat al Germaniei, în palatul de la Versailles⁵⁵, deși se știa că populația Capitalei era entuziasmată pentru republica proclamată în Franța și ura Prusia pentru că umilise poporul francez. În semn de ură contra lui Carol I și a consulului prusian, o mulțime de tineri, animați de sentimente patriotice și republicane, a început pe la ora 8 seara, să bombardeze cu pietre ferestrele sălii Slătineanu, unde avea loc banchetul organizat de colonia germană. Clopotele bisericilor din împrejurimi au început să sune alarma, felinarele au fost stinse, iar pe străzi mulțimea

⁵¹ *Ibidem*, p. 555—556.

⁵² *Ibidem*, p. 556.

⁵³ *Memoriile regelui Carol I...*, vol. VI, p. 4—5.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 5.

⁵⁵ Referitor la această mișcare antidinastică din 1871, găsim referiri în: *Istoria României*, vol. IV, p. 556—560; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, p. 122—123; Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, București, 1925, p. 30—31 și 33; *Memoriile regelui Carol I...*, vol. VI, p. 19—21; Constant Răutu, *Eugeniu Carada, Omul și opera* (1936—1910), Craiova, 1940; C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. I; Theodorian-Carada, *Efimeridele*, p. 42—43; „Românul“, an. XV (1871), din 12 martie.

striga : „Trăiască republica !“ și „La palat !“. Vreo 60 de inși au pătruns în sală, înlăturînd jandarmii care asigurau paza la uși, dar au fost respinși după o scurtă încăierare. Mulțimea din stradă continua să bombardeze cu pietre pe cei care participau la banchet, rîndind pe unii dintre ei, printre care și pe consulul prusian von Radovitz. Între timp, străzile centrale ale orașului se umpluseră de oameni, care cereau „...alungarea lui Carol I și proclamarea republicii.“

Președintele Consiliului de Miniștri, Ion Ghica, favoriza prin pasivitatea sa mișcarea republicană, dar Carol I, sprijinit de grupările conservatoare și de unele elemente liberal-moderate, a scos armata pe străzi pentru a-l apăra.

Capii grupării liberal-radicală (cu excepția lui C. A. Rosetti, care se afla în Franța) și cei ai Frațiunii libere și independente din Moldova au lăsat masele fără conducere, mulțumindu-se numai cu acțiuni parlamentare, deși se aflau în minoritate. Liberalii moderați, între care și Mihail Kogălniceanu, — s-au opus împreună cu conservatorii la abdicarea lui Carol I, dîndu-i astfel acestuia posibilitatea să rămînă în țară și să aducă la cirna țării un guvern conservator, autoritar prezidat de Lascăr Catargiu, care prin măsurile luate a restabilit ordinea.

Izbucnirea luptelor dintre Comuna din Paris și guvernul burghez din Versailles a împins majoritatea burgheziei din țara noastră să renunțe de a mai sprijini mișcarea antidinastică și republicană. Conducătorii grupării liberal — radicală și ai Frațiunii libere și independente, care fuseseră împotriva lui Carol I au trebuit să cedeze, fiind intimidați și de ostilitatea Austro-Ungariei și a Rusiei țariste.

Mișcarea antidinastică și republicană din anii 1869—1871 dovedea, că poporul român nu accepta de bunăvoie conducerea unei dinastii străine, pusă în serviciul moșierimii conservatoare și al unei țări străine.

În timpul guvernului conservator, prezidat de Lascăr Catargiu, burghezia liberală abandonează treptat, treptat tendințele republicane, la aceasta contribuind și situația creată pe plan extern după înfrîngerea Franței în războiul cu Prusia din 1870—1871 și constituirea Imperiului german.

Cercurile socialiste care s-au înființat la Iași și București, în deceniul al VIII-lea al secolului al XIX-lea, devin purtătoare ale ideilor republicane. Conducătorii acestor cercuri : Eugen Lupu, Alexandru Spiroiu, C. Stăuceanu. Gh. V. Manicea și alții, ca purtători ai ideilor revoluționar-democratice militau ca și Nicolae Bălcescu pentru instaurarea unei republici democratice în țara noastră.

După cucerirea independenței depline a României ideile republicane sînt preluate tot mai mult de către mișcarea muncitorească și socialistă din țara noastră, care sub conducerea Partidului său politic devine principala forță politică a societății românești în lupta pentru progres.

IDEEA DE REPUBLICĂ ÎN GÎNDIREA ȘI ACȚIUNEA SOCIAL-POLITICĂ ROMÂNEASCĂ.

IOAN SCURTU

O caracteristică fundamentală a istoriei poporului român este aspirația sa permanentă spre libertate, spre o viață mai bună și demnă, spre democrație și progres social. Cartea de aur a patriei a înregistrat o multitudine de forme și modalități prin care românii și-au exprimat această aspirație: de la lupta cu arma în mână împotriva cotropitorilor străini, la mari răscoale țărănești și greve muncitorești, de la o impresionantă solidaritate în momentele de grea cumpănă pentru existența statului, la confruntări de idei privind căile de dezvoltare a patriei pe drumul progresului și civilizației moderne.

O componentă esențială a confruntărilor de idei din epoca modernă și din cea contemporană a vizat forma de guvernământ. Exista, desigur, o tradiție și o experiență seculară, care și-au pus amprenta asupra acestor confruntări. Avem în vedere instituția domniei, care a reprezentat, secole de-a rândul, însăși autoritatea de stat în relațiile interne și internaționale. Au existat domni prestigioși, care s-au identificat cu aspirațiile fundamentale ale poporului român — amintim doar pe Mircea cel Mare, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul —, după cum au existat și domni — mai ales în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea — care n-au onorat demnitatea pe care o dețineau.

Modernizarea structurilor statale a adus în prim plan forma de guvernământ, conturându-se două concepții fundamentale: una monarhică și alta republicană. În cadrul fiecăreia dintre aceste concepții au fost exprimate puncte de vedere variate, generate de anumite interese de clasă, de contextul social-istoric intern, de evoluția situației internaționale.

La sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, pe fondul transformărilor din baza economică și din structura socială, al afirmării burgheziei, preocupările pentru organizarea țărilor române au sporit în intensitate. Pe acest fond au început să fie afirmate idei republicane, de variate nuanțe. Astfel, proiectul de Constituție elaborat în jurul anului 1786 prevedea o „republică aristocratică”¹, programul societății conspirative de la Sibiu, din 1834, preconiza întemeierea unei republici românești prin unirea celor trei țări române², conjurația confederativă din 1839, din Moldova, condusă de Leonte Radu, cerea înlăturarea regimului autocratic, iar organizația secretă înființată în Muntenia de Dimitrie Filipescu, în 1840, viza o „ocirmuire republicană”³.

O caldă pledoarie pentru Republică făcea Ion Budai-Deleanu în „Țiganiada” — scrisă într-o primă formă în 1800 și definitivată în 1812: „În Republică

¹ Iuliu C. Ciubotaru, N. A. Ursu, *Un proiect de republică din sec. al XVIII-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol”, Iași, XXIV, 1987.

² *Istoria României*, vol. III, Edit. Academiei, 1964, p. 604.

³ *Gîndirea social-politică antimonarhică și republicană din România*, Antologie, studiu introductiv și note de Gheorghe Ghimeș, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 20.

omul se ridică / La vrednicia cea deplină, / Fie de viță mare sau mică, / Aibă
 avuție multă sau puțină, / Totuși asemenea drepturi are / Cu acela care este
 mai mare... / În Republică-s toți cetățeni / Frați și fii ai unei maice bune"⁴.

În procesul revoluționar desfășurat în prima jumătate a sec. al XIX-lea, care a culminat cu revoluția română din 1848, oamenii politici români erau preocupați de alegerea în fruntea statului a unei persoane cu merite recunoscute în lupta pentru dreptate, mandatul fiind mărginit la 5 ani. Cel care a sintetizat cel mai bine concepția republicană a revoluționarilor de la 1848 a fost Nicolae Bălcescu. În *Manualul bunului român*, Nicolae Bălcescu scria: „Republica este un sat în care oamenii adunați îngrijesc singuri de soarta lor, fără a-și pune stăpîni pe cap, avînd în lucrarea lor drept regulă dreptatea și drept țintă frăția. Într-o Republică poporul nu ascultă decît de slujbașii aleși de dînsul chiar cu treabă hotărîtă și pe vreme hotărîtă. Acești slujbași sînt deopotrivă cu toți ceilalți oameni. Ei poruncesc în numele poporului și sînt datori a lucra numai pentru dînsul, ascultînd legea făcută de dîșii, supuindu-se la privegherea necurmată a cetățenilor și stînd totdeauna gata de a da înapoi slujba cu care au fost însărcinați, cînd s-a sfîrșit vremea pentru care au primit-o”⁵.

Un rol important în propagarea ideilor republicane a avut C. A. Rosetti, care a și editat revista „Republica română” (Paris — 1851 și Bruxelles — 1853).

Făurirea statului modern român, la 24 ianuarie 1859, prin alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn în ambele Principate, nu a alterat ideea republicană. Cuza era un fruntaș al revoluției de la 1848, s-a considerat și a acționat ca reprezentant al poporului român.

Într-un context intern și internațional complex, în mai 1866, în fruntea statului român a fost adus un principe străin, iar în 1881 — la patru ani de la proclamarea Independenței — România a devenit regat.

Monarhia constituțională era o instituție burgheză, reprezenta interesele burgheziei, era un instrument al acesteia, acționînd adesea ca o frînă în calea progresului social. Era deci firesc ca lupta pentru propășirea patriei, pentru lărgirea drepturilor și libertăților democratice, împotriva exploatării și asupririi să aibă și un caracter antimonarhic, republican. După 1866 în țara noastră s-a dezvoltat o mișcare antimonarhică și republicană, care a culminat cu acțiunile de masă din 1870 la Ploiești și din 1871 la București.

La sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea lupta antimonarhică și republicană s-a manifestat, cu deosebire, prin intermediul presei. Un rol deosebit au avut ziarele și revistele „Adevărul”, „Lupta”, „Facla”, „Republica română”, la care au colaborat prestigioși oameni politici și de cultură, precum: N. Fleva, Gh. Panu, Al. Beldiman, C. Mille, Al. Macedonski, Al. Vlahuță, Traian Demetrescu, N. D. Cocea, T. Argezi. Semnificative sînt aprecierile lui Alexandru Beldiman: „Sistemul monarhic se întemeiază pe ingenuncherea politică a maselor populare. Pe tărîm economic și social, interesele poporului sînt în conflict permanent cu interesele monarhiei... Monarhia se întemeiază pe clasele sociale

⁴ Ion Budai-Deleanu, *Opere*, vol. I, București, Edit. Minerva, 1974, p. 290—291.

⁵ Nicolae Bălcescu, *Opere*, vol. I, București, Edit. Academiei, 1953, p. 350.

privilegiate, ea este chintesența lor și, în asemenea condiții, are interese identice cu ele și contrare aspirațiilor populare”⁶. Articolele publicate, ca și unele broșuri de propagandă, se circumscriau unei concepții burghezo-democratice, generoasă în fondul ei, dar fără o reală finalitate practică, atîta vreme cît nu erau vizate însăși bazele societății existente.

Afirmarea mișcării socialiste a dat luptei antimonarhice și republicane un conținut nou, superior, vizînd transformarea revoluționară a întregii societăți. Semnificative sînt considerațiile ziarului „Munca”: „Cine zice socialist nu poate să nu înțeleagă republică. Forma regalității nu poate să fie cu nici un chip forma de guvernămînt socialist (...) republica adevărată, republica socialistă, nu poate veni decît odată cu izbînda socialismului”⁷. Iar C. Dobrogeanu-Gherea, în articolul *Socialismul și Republica*, scria: „Noi, socialiștii democrați, dacă dorim sincer dezrobirea muncitorilor, dacă dorim desființarea monarhiei (...) atunci trebuie să căutăm să distrugem rădăcinile acestei instituțiuni”⁸.

Făurirea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, în 1893, a deschis noi perspective luptei pentru republică, întrucît noul partid își propunea lichidarea orînduirii capitaliste, inclusiv a monarhiei, și edificarea socialismului în țara noastră. În manifestul difuzat de socialiști în 1906, cu prilejul festivităților prilejuite de împlinirea a 40 de ani de la urcarea lui Carol I pe tron, se arăta: „Pentru noi, socialiștii, care sîntem republicani și împotriva regimului monarhic în general, nu are nici o importanță persoana care șade pe tronul României (...). Poate să fie un rege mai deștept sau mai cinstit decît altul, tot dușman al poporului rămîne, căci puterea lui este condiționată de slăbiciunea poporului”⁹.

În contextul avîntului revoluționar din anii 1918—1920 în cadrul mișcării socialiste s-a formulat ideea instaurării Republicii Socialiste¹⁰, considerîndu-se că erau întrunite condițiile necesare lichidării vechii societăți și victoriei revoluției proletare. Era o idee generoasă, dar nerealistă pentru etapa istorică în care se afla România.

Făurit în mai 1921, Partidul Comunist a preluat și dezvoltat tradițiile luptei antimonarhice și republicane ale poporului român. Proiectul de Statut, pregătit pentru a fi dezbătut la Congresul din mai 1921, prevedea că partidul „urmărește organizarea proletariatului pe terenul luptei de clasă și al solidarității internaționale a muncitorilor, pentru cucerirea puterii politice și aplicarea dictaturii proletariatului (...) în vederea socializării mijloacelor de producție, adică transformarea societății capitaliste, bazată pe exploatarea muncii, într-o societate socialistă, în care munca este organizată după un plan general cu sforțările tuturor”¹¹. Lichidarea vechii societăți implica, în mod necesar, înlăturarea monarhiei și edificarea unei forme de guvernămînt cu adevărat democratice, republicane.

⁶ „Adevărul”, din 1 septembrie 1890.

⁷ „Munca”, din 9 decembrie 1890.

⁸ *Ibidem*, din 10 mai 1892.

⁹ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1900—1909*, București, Edit. Politică, 1975, p. 374.

¹⁰ *Ibidem. 1916—1921*, București, Edit. Politică, 1966, p. 137—138.

¹¹ *Ibidem*, p. 627.

La rîndul său, Partidul Social-Democrat, întemeiat în 1927, aprecia că monarhia „constituie o restrîngere esențială a principiului suveranității populare, care trebuie să stea la baza oricărui stat modern și care nu poate fi realizat decît în republica democratică”¹².

Partidul Comunist Român și Partidul Social-Democrat au scos în relief caracterul de clasă al monarhiei, demonstrînd falsitatea propagandei oficiale care încerca să demonstreze că această instituție se afla deasupra claselor, fiind un arbitru politic. Cu deosebire în timpul regimului monarhic din 1938—1940 s-a evidențiat caracterul reacționar al acestei instituții, ostilă unei democrații reale, participării maselor de cetățeni la treburile statului.

În anii 1941—1944, Partidul Comunist s-a angajat într-o eroică mișcare de rezistență vizînd scoaterea României din războiul hitlerist antisovietic, răsturnarea dictaturii antonesciene și revenirea la un regim democratic. În vederea realizării acestor obiective, Partidul Comunist a acționat pentru făurirea unor largi alianțe, cuprinzînd toate forțele democratice, patriotice, antifasciste și anti-imperialiste, pentru izolarea regimului antonescian. Pe această platformă, în septembrie 1943, Partidul Comunist a stabilit contacte cu cercurile Palatului. Pentru a se ajunge aici au trebuit învinse puternice „bariere” ideologice, dintr-o parte și din cealaltă. Partidul Comunist Român era, prin însăși esența sa, un partid republican, milita pentru o societate nouă, socialistă, în care nu era loc pentru monarhie. La rîndul său, regalitatea era „prin definiție” ostilă Partidului Comunist, în care vedea, pe drept cuvînt, un adversar de temut; orice ascensiune a comuniștilor reprezenta o amenințare potențială pentru monarhie. Totuși, în acel context concret istoric a fost posibilă colaborarea celor două forțe.

Concepția Partidului Comunist a fost definită astfel de Lucrețiu Pătrășcanu la prima întîlnire cu regele Mihai, în aprilie 1944: „deși este republican, el (Partidul Comunist) nu înțelege să facă din problema formei de stat — monarhie sau republică — o problemă de actualitate. Partidul Comunist se declară hotărît să conlucreze cu monarhia și să o sprijine, în orice acțiune destinată să scoată România din război și să schimbe politica noastră externă”¹². Astfel, în sistemul de alianțe făurit din inițiativa Partidului Comunist s-a integrat și monarhia. Referindu-se la semnificația acestei politici, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta: „Înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944 este rezultatul activității Partidului Comunist de unire a tuturor forțelor muncitorești, antifasciste, de colaborare cu forțele naționale, cu reprezentanții armatei, inclusiv cu monarhia”¹⁴.

Luînd în considerație noile sarcini ce se ridicau în fața României după 23 August 1944 — participarea cu maximum de efort la războiul antihitlerist, eliberarea întregului teritoriu național, reconstrucția economică a țării, înfrîngerea principalelor forțe ale burgheziei, reprezentate de Partidul Național-Tărînesc și de Partidul Național-Liberal — Partidul Comunist nu numai că nu a ri-

¹² „Dezbaterile Adunării Deputaților”, ședința din 9 octombrie 1929 (Declarația lui Ioan Flueraș).

¹³ *Cine sînt făuritorii actului istoric de la 23 August 1944, în „România liberă”* din 24 august 1945.

¹⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, București, Edit. Politică, 1970, p. 187.

dicat problema înlăturării monarhiei, dar a menținut colaborarea cu această instituție.

În consecință, în întreaga perioadă cuprinsă între 23 August 1944 și 30 Decembrie 1947 Partidul Comunist nu a ridicat problema abolirii monarhiei, nu a emis și argumentat idei republicane. Colaborarea nu a fost lipsită de sinuozi-tăți și confruntări. Momentul critic s-a ivit în august 1945, cînd regele a cerut guvernului revoluționar-democratic instaurat la 6 Martie 1945, să demisioneze. Monarhul se baza pe articolul 82 din Constituția din 1923, repusă în vigoare după 23 August 1944, care prevedea: „Regele numește și revocă pe miniștrii săi. El sancționează și promulgă legile“¹⁵. Istoria României nu înregistrase un caz în care suveranul să ceară demisia unui guvern și să nu o obțină. Dar, după 23 August, lupta revoluționară a maselor, conduse de Partidul Comunist, a creat noi norme de drept; procesul revoluționar nu putea fi îngrădit de legile adop-tate în trecut și care avuseseră rolul de a asigura dominația de clasă a bur-gheziei. Tocmai pe această realitate fundamentală s-a întemeiat guvernul revolu-ționar-democratic atunci cînd a refuzat să-și prezinte demisia. În replică, regele a rupt contactul cu guvernul, intrînd în „grevă“. La rîndul său, guvernul și Partidul Comunist au manifestat o preocupare specială de a nu brusca rapor-turile cu monarhul; spre exemplu, „Scînteia“ a publicat articole elogioase la adresa regelui cu prilejul împlinirii a 5 ani de la urcarea sa pe tron (6 sep-tembrie), iar miniștrii, inclusiv cei comuniști, au participat la Te-deum-ul de la Patriarhie oficial de ziua numelui monarhului (8 noiembrie). Pînă la urmă — ob-ținînd unele satisfacții minore — regele a restabilit, în ianuarie 1946, contactul cu guvernul Groza. „Greva“ regală a avut un efect politic major: a arătat că România putea fi condusă și fără monarhie.

Victoria forțelor democratice în alegerile parlamentare din noiembrie 1946 și constituirea Adunării Deputaților a îngrădit puterile suveranului, care pînă atunci exercita funcțiile legislative în stat. Din decembrie 1946 forțele revolu-ționar-democratice dețineau atît puterea executivă (guvernul), cît și puterea legis-lativă (parlamentul).

Mutațiile din viața economică și social-politică înregistrate la sfîrșitul anu-lui 1946 și în 1947 — caracterizate prin îngrădirea burgheziei industriale și co-merciale, introducerea controlului de stat asupra vieții economice, scoaterea principalelor partide burgheze de pe scena vieții politice și înlăturarea ultimilor reprezentanți ai burgheziei din guvern — au avut ca rezultat izolarea politică a monarhiei, care era tot mai puțin implicată în conducerea statului.

În aceste condiții, Partidul Comunist a elaborat în ziua de 29 decembrie 1947 planul vizînd înlăturarea monarhiei, care a început să fie imediat aplicat. Totul s-a desfășurat cu maximum de prudență, astfel că pentru masa cetățenilor ziua de 30 decembrie 1947 a decurs ca o zi obișnuită. Convins că nu mai avea nici o șansă, regele Mihai a semnat, în ziua de 30 decembrie, actul de abdicare ce i-a fost prezentat de secretarul general al Partidului Comunist și de președintele Consiliului de Miniștri. Intrunită în ședință extraordinară, Adunarea Deputaților a adoptat legea prin care România devenea Republică Populară¹⁶. În momentul

¹⁵ „Monitorul oficial“ din 29 martie 1923.

¹⁶ „Dezbaterile Adunării Deputaților“, ședința din 30 decembrie 1947.

cînd s-a transmis la radio actul de abdicare și legea privind proclamarea Republicii, în seara zilei de 30 decembrie 1947, s-a produs interferarea celor două planuri — al cotidianului și al istoriei. Știrile politice au anulat parcă trăirile personale, cotidiene, propulsînd în prim plan evenimentul istoric.

Abolirea monarhiei și proclamarea Republicii s-a aflat în consens cu aspirațiile fundamentale ale poporului român. De aici a rezultat acea explozie de entuziasm din noaptea de 30/31 decembrie 1947, cînd masele au ieșit în stradă, receptînd plenar și exprimîndu-și adeziunea la noua formă de guvernămînt.

Instaurarea dinastiei străine în 1866 s-a realizat într-un anumit context intern și internațional, cînd oamenii politici români — cei mai mulți revoluționari de la 1848 — au apreciat că astfel se asigura menținerea și afirmarea statului român, amenințat de tendințele expansioniste ale marilor imperii vecine: otoman, țarist și habsburgic. În cele opt decenii care s-au scurs de atunci în lume se produsese modificări substanțiale: cele trei mari imperii reacționare și absolutiste, care se opuneau aspirațiilor spre libertate a poporului român — au dispărut de mult, iar România era înconjurată de țări prietene, avînd un regim republican. Burghezia își epuizase rolul istoric și părăsea scena vieții politice, cedînd locul clasei muncitoare, căreia îi revenea misiunea de a conduce România pe drumul progresului și civilizației moderne.

Actul de la 30 Decembrie 1947 încorona lupta îndelungată desfășurată de forțele cele mai înaintate ale societății românești pentru un regim democratic, republican. În acea zi a fost lichidată o instituție în esența ei nedemocratică, legată prin mii și mii de fire de burghezie, ale cărei interese le reprezenta. Totodată, a fost deschisă o etapă nouă, calitativ superioară în istoria multimilenară a poporului român, aceea a trecerii la „înfăptuirea sarcinilor revoluției socialiste”¹⁷.

¹⁷ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. Politică, 1975, p. 55.

30 DECEMBRIE 1947 — O ZI MEMORABILĂ DIN ISTORIA ROMÂNIEI

GH. I. IONIȚA

Zi adinc încrustată — cu litere de aur — în istoria patriei noastre, 30 Decembrie 1947 semnifică momentul memorabil al proclamării Republicii, care a constituit — așa cum aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu, Secretarul general al partidului, Președintele Republicii, în Raportul prezentat la Conferința Națională a partidului din 14—16 decembrie 1987 — „*aspirația de veacuri a poporului român*“. Acest eveniment de mare însemnătate — s-a subliniat cu același prilej — „*a marcat o nouă etapă în istoria patriei noastre, trecerea la făurirea orînduirii socialiste în România*“.

Despre ceea ce s-a petrecut în istoria țării noastre în ziua de 30 Decembrie 1947, cînd s-a produs „*înlăturarea monarhiei, care de la instalarea sa a reprezentat un corp străin în rîndul națiunii și poporului nostru*“¹, s-a scris mult și se va mai scrie încă. A fost o zi în care s-au petrecut — condensat — evenimente nenumărate în viața României, evenimente hotărîtoare...

Explicațiile lor trebuiesc căutate, desigur, în trecut, în acel trecut al luptelor antidinastice, republicane românești. Nu vom stărui asupra acestui trecut decît cu cîteva elemente absolut necesare tratării problemei date.

Din 23 August 1944 și pînă la finele lui 1947 România a cunoscut, într-un interval de timp istoricește relativ scurt, transformări revoluționare nenumărate și profunde.

Instaurarea la 6 Martie 1945 a guvernului revoluționar-democratic, muncitoresc-țărănesc prezidat de dr. Petru Groza — cel care în tinerețe spusese o dată: „Ultimul meu rege a fost Decebal. De atunci am devenit republican“ — a însemnat într-un anume fel și începutul sfîrșitului regimului monarhic.

Între dr. Petru Groza și regele Mihai I au avut loc frecvente discuții pe această temă. De fiecare dată regele a putut înțelege că soarta monarhiei era pecetluită, că zilele ei erau numărate.

Pe un astfel de fond în care monarhia asista neputincioasă la transformările revoluționare hotărîtoare ce interveneau în viața României postbelice a sosit invitația guvernului Angliei ca regele Mihai, împreună cu suita sa, să participe la căsătoria principesei Elisabeta — moștenitoarea tronului Marii Britanii. Guvernul român a fost de acord cu deplasarea suveranului; nu există îndoieli că unii politicieni au sperat că acesta nu se va mai întoarce în România. În dimineața zilei de 12 noiembrie 1947 toți miniștrii l-au salutat pe rege la plecarea sa din țară de pe aeroportul Băneasa.

Printre cei care l-au însoțit în această călătorie s-a numărat și generalul Emilian Ionescu, aghiotant regal. Folosindu-mă de însemnările lui, publicate în

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Plenara Consiliului Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste* — 21 decembrie 1987 („Știința“, an. LVII, nr. 14102 din 22 decembrie 1987).

lucrarea *În uniformă pentru totdeauna*², iată, în continuare, redată câteva elemente de atmosferă politică generală în cercurile Palatului regal, la sfârșit de an 1947. Firește, prin prisma observațiilor unuia dintre aceia care — aflat în anturajul regelui — a putut să fie informat la zi, cu toate cele care se petreceau: „...avionul regal a aterizat la Londra ca o navă aeriană oarecare și Mihai se văzuse primit fără onorurile militare corespunzătoare unui rege «în funcțiune», invitat oficial al suveranilor Angliei și al guvernului britanic... Mihai venise în capitala Regatului unit nu numai pentru ceremonialul de căsătorie, ci și pentru a vedea în ce măsură poate conta pe un sprijin politic extern în cazul când ar apărea un nou conflict între el și guvern *. E drept că sursele occidentale de acasă, din România, garantau un sprijin necondiționat și o lungă domnie, dar guvernul și regina-mamă ar fi vrut să le audă aici din Londra...”³.

Nici un fel de promisiuni însă n-aveau să fie făcute, răceala londoneză dovedită de interlocutorii lui Mihai I în tot timpul vizitei determinându-l — în cele din urmă — să se resemneze și să se grăbească a se întoarce în România. „Regina mamă și fiul ei au rămas la Londra pînă la 21 decembrie” — notează Emilian Ionescu în aceeași lucrare. Când a coborît din tren în gara Băneasa, Mihai își pusese, disciplinat, uniforma. Se așteptase, fără îndoială, ca măcar acasă primirea să decurgă după un protocol adecvat poziției sale. Dar nu era de față decît guvernul.

Dr. Petru Groza l-a întâmpinat prietenește, dar cu o undă de dojană în glas — probabil datorită întâzierii. La rîndul său, regele părea neconsolat de faptul că și „ai săi” se purtaseră cam neprotocolar, refuzîndu-i o plăcere pe care o așteptase...”⁴.

A doua zi — 22 decembrie 1947 — dr. Petru Groza a discutat îndelung cu regele despre rezultatele vizitei sale în Occident. El a fost deschis în a-i pomeni din nou regelui că monarhia este trecătoare, că va veni o vreme cînd România nu va mai avea nevoie de această instituție.

Curînd după această întrevedere, îngîndurat, regele a plecat spre Sinaia pentru sărbătorile de iarnă, conform tradiției. El urma să revină în Capitală în 31 decembrie 1947.

Evenimentul care a marcat cel mai evident cotitura produsă spre ultimul act care să anunțe sfîrșitul regimului monarhic în România a avut loc la 24 decembrie 1947 cînd, în locul generalului Mihai Lascăr, ca ministru al apărării naționale a fost instalat Emil Bodnaraș, membru al Biroului Politic al C.C. al P.C.R. Așa după cum rezultă din documentele vremii, forțele revoluționare n-au făcut nici un secret din importanța pe care au acordat-o actului de la 24 decembrie și consecințelor acestuia în schimbarea conținutului puterii de stat, ci dimpotrivă. În sublinierea celor afirmate putem aduce mai multe argumente din cele mai diferite surse. Ne vom rezuma însă la următoarele, pe care le considerăm edificatoare :

* de tipul penibilei „greve regale” pe care o declanșase și care-l compromisese hotărîtor pe rege (n.n. — Gh. I. I.).

² Apărută în Editura Militară, București, 1979.

³ *Lucr. cit.*, p. 147—149.

⁴ *Ibidem*, p. 154—155.

Solemnitatea de instalare a noului ministru a avut o amploare cu totul deosebită, la ea participând majoritatea membrilor guvernului, în frunte cu primul ministru, șefii partidelor din coaliția guvernamentală și ai organizațiilor de masă, precum și peste treizeci de generali și ofițeri superiori.

Conținutul cuvîntărilor rostite de noul titular și de primul ministru au depășit, prin aprecierile ce le cuprindeau, schimbarea unui titular de ministru cu altul. De altfel, la acest aspect avea să se refere noul ministru al Apărării naționale cînd afirma că, după îndepărtarea ultimilor reprezentanți ai burgheziei din guvern, s-au creat condiții favorabile „spre a ne îndrepta privirile către armată”⁵. Este, de asemenea, semnificativ faptul că atît Emil Bodnaraș, cît și dr. Petru Groza au adus elogii fostului titular, generalul Mihai Lascăr, care — așa cum aprecia primul ministru — „timp de un an de zile (a activat) cu o corectitudine care te impresionează și cu o disciplină pe care și-o impunea, pentru a servi cauza oștirii”. Este deci evident că schimbarea de titular la Ministerul Apărării Naționale nu era determinată de faptul că vechiul ministru nu ar fi corespuns, așa cum avea să aprecieze dr. Petru Groza, ci „de rosturi mult mai adînci, rosturi care aparțin întregului popor, cu atît mai mult poporului, cu cît armata se încadrează în cadrele mari și puternice ale poporului român, în mod integral, fără rezervă și fără șovăire”. Aceeași orientare respiră și din cuvîntul lui Emil Bodnaraș, care a subliniat pe larg caracterul politic al acestui act și direcțiile în care va acționa pentru transformarea armatei într-unul „din cele mai bine organizate și disciplinate corpuri ale poporului nostru”⁶.

Analizînd cu atenție principalele cuvîntări rostite cu prilejul instalării noului ministru al Apărării Naționale, desprindem cu claritate cîteva idei foarte importante asupra semnificației acestui moment. Astfel, generalul Mihai Lascăr, fostul titular, declara că este extrem de mulțumit că predă funcția pe care a deținut-o un an și mai bine unui membru al Biroului Politic al C.C. al P.C.R. — „una din forțele politice creatoare de prim ordin ale țării și ale poporului nostru”⁷. Aceeași idee, a preluării conducerii armatei de către P.C.R., a fost exprimată și subliniată de către Emil Bodnaraș, care arăta că preia conducerea armatei „din însărcinarea Partidului Comunist Român și cu asentimentul unanim al guvernului condus de dr. Petru Groza...”⁸. Apreciînd sarcina acordată ca „o misiune fără îndoială grea”, el continua: „O primesc însă cu încredere. Mai întîi, pentru că nouă, comuniștilor, nu ne este teamă de greutate. Sîntem făcuți pentru a le învinge. Al doilea, pentru că știu că voi duce sarcina singur. În opera de ridicare din temelii a armatei știu că voi avea sprijinul nemărginit nu numai al partidului din care fac parte, nu numai al întregului guvern în frunte cu președintele său, ci și al tuturor oamenilor progresiști din țara noastră: muncitori, țărani, intelectuali. Știu că voi avea sprijinul tuturor soldaților, subofițerilor care-și iubesc poporul și țara și care sînt mîndri a se număra printre apărătorii libertății, independenței și suveranității noastre naționale”⁸. La rîndul său, dr. Petru Groza, după ce a adus călduroase mulțumiri generalului Mihai Lascăr pentru activitatea desfășurată, își exprima convingerea că toți care fac

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem.*

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem.*

parte din armata noastră, de la cel mai mare pînă la cel mai mic, vor „sta alături de reprezentanții poporului“, deoarece „ei constituiesc o unitate sufletească, o unitate de muncă și luptă, cot la cot, pentru realizarea aceluiași mari idealuri“⁹.

Preluarea de către P.C.R. a conducerii armatei și aplicarea în zilele următoare a unui șir de măsuri pentru îmbunătățirea compoziției politice a cadrelor de comandă, ridicarea condițiilor de viață ale ofițerilor, subofițerilor și trupei, ca și a altor măsuri au creat condiții optime pentru doborîrea monarhiei și instaurarea Republicii.

În acest scop, la 29 decembrie 1947, C.C. al P.C.R. a adoptat un plan de măsuri care cuprindea următoarele capitole :

a) Măsuri de securitate luate de Ministerul de Interne și Ministerul Apărării Naționale : paza demnitarilor și a oamenilor politici ; paza punctelor strategice din Capitală și din provincie (telefoane, radiodifuziune, căi ferate, lucrări de artă, poduri, tuneluri etc.) ; punerea în stare de alarmă a unităților militare de rezervă ; chemarea regelui și fixarea audienței, pentru ziua de 30 decembrie — cel mai tîrziu la orele 12—13.

b) Măsuri politice : mobilizarea partidului și a organizațiilor de masă pentru ziua de 30 decembrie 1947, precum și a personalului din presă și radiodifuziune ; convocarea parlamentarilor pentru ziua de 30 decembrie.

În continuare, Planul — defalcat pe zile și ore — prevedea toate acțiunile ce urmau a se desfășura, ca și persoanele implicate în realizarea lor. Astfel, pentru ziua de 29 decembrie se prevedea : convocarea Parlamentului ; întîlnirea dintre Gheorghe Gheorghiu-Dej și dr. Petru Groza pentru perfectarea acțiunii comune de a doua zi ; luarea unor măsuri suplimentare de securitate, pentru prevenirea actelor de sabotaj ; pregătirea mitingurilor pe întreprinderi ; definitivarea documentelor ce urmau să fie făcute publice a doua zi (actul de abdicare a regelui și Proclamația Guvernului). Pentru armată se mai indica transmiterea primului Ordin de zi de după proclamarea Republicii și depunerea jurămîntului de credință față de noua putere de stat¹⁰.

Mai erau cîteva zile și anul centenarului revoluției de la 1848 avea să-și facă intrarea în istorie. Cu toate că trecuseră 100 de ani de la revoluția din 1848, căreia Nicolae Bălcescu îi fixase drept unul din principalele obiective „Proclamarea republicii democratice în care poporul să fie singurul stăpîn“, deși țara trecuse prin însemnate transformări sociale și politice, România continua să rămînă ca formă de stat monarhie constituțională, iar regele Mihai I continua să fie șeful statului.

Dar — așa cum am mai arătat — zilele regimului monarhic din România erau numărate. Transformările revoluționare înlăptuite după 23 August 1944, întărirea pozițiilor clasei muncitoare și ale aliaților săi în viața politică a țării, izolarea și zdrobirea partidelor burgheze monarhiste puneau la ordinea zilei problema abolirii monarhiei și a proclamării Republicii. Regele și persoanele din anturajul său își dădeau seama de faptul că doborîrea monarhiei este iminentă,

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Vezi schița *Planului de măsuri adoptat de C.C. al P.C.R. la 29 decembrie 1947*, în Arhiva Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 8014. filele 1—3.

dar, neavînd forțele necesare pentru a se opune, au preferat să aștepte. În acest context s-a trecut la aplicarea planului de măsuri elaborat de C.C. al P.C.R. Punctele strategice din Capitală și din provincie, fabricile mai importante, Poșta, Telefoanele, Radiodifuziunea, podurile și tunelurile au fost puse sub paza gărzilor muncitorești înarmate și a unităților militare; au fost luate măsuri ca eventualii sprijinitori ai monarhiei din unitățile de gardă regală și alții să nu poată acționa, realizîndu-se izolarea lor. Concomitent cu aceste acțiuni s-a efectuat o masivă mobilizare la sedii a activului de partid și de tineret, a fost convocată Adunarea Deputaților în sesiunea extraordinară.

Toate acțiunile întreprinse în acest sfîrșit de decembrie lăsau să se întrevadă că se pregătește ceva. Dar ce anume nu știa decît conducerea P.C.R. care elaborase planul de doborîre a monarhiei și trecuse la aplicarea măsurilor preventive de pază și ordine.

Despre aceste activități care vizau direct existența regimului monarhic, regele nu avea nici o cunoștință. El a fost astfel luat prin surprindere. În seara zilei de 29 decembrie Mihai de Hohenzollern a fost anunțat de mareșalul palatului despre cererea formulată de primul ministru, dr. Petru Groza, ca regele să-i acorde o audiență a doua zi, la ora 10, în Capitală.

În dimineața zilei de 30 decembrie, coloana de mașini în care se afla regele, regina-mamă, persoanele care-i însoțeau și garda obișnuită a părăsit Sinaia, îndreptîndu-se spre București. Așa cum rezultă din diferite scrieri biografice, regele era prost dispus. Chemarea primului ministru din seara de 29 decembrie îl punea în fața multor necunoscute.

Încetul cu încetul, locul gîndurilor sumbre a fost luat de o întrebare obsedantă: de ce îl chema Petru Groza la București, acum în ajun de An nou? Este adevărat că și în urmă cu doi ani, tot la 30 decembrie, plecase de la Sinaia spre Capitală, dar atunci știa că era așteptat de Comisia interaliată pentru a fi sfătuit cum să rezolve conflictul pe care el îl provocase cînd îl somasă pe Groza să demisioneze. Dar acum? Să fi sosit oare acel moment la care se referise primul ministru și în discuția avută eu doar cîteva zile în urmă, cînd îi spusese că și monarhia din România este trecătoare? Nu-i venea, totuși, să creadă că a putut fi pregătită așa de repede o acțiune de doborîre a monarhiei și, mai ales, fără ca nimeni din anturajul lui să nu-l fi prevenit...

Mașinile se apropiară de Capitală. Palatul de la șosea — situat în vecinătatea Arcului de Triumf, pe o latură a Parcului Herăstrău — unde urmau să se oprească, era aproape. Au ajuns aici, către ora 12. Le ieșiră în întîmpinare Dimitrie Negel, mareșalul Palatului și Mircea Ioanițiu, secretarul particular al lui Mihai de Hohenzollern. Erau îngrijorați. Simțeau că ceva neobișnuit se petrece. La întrebarea regelui despre ce poate fi vorba, nici unul n-a putut răspunde nimic precis.

Mareșalul palatului l-a informat pe primul ministru, telefonic, despre venirea regelui și, peste 15 minute, Gheorghe Gheorghiu-Dej și dr. Petru Groza au sosit la Palat. „Regele — scrie Arthur Gould Lee, biograful său — își dădu imediat seama de implicațiile pe care le avea prezența lui Dej... El venise în calitate sa de secretar general al Partidului Comunist, ceea ce însemna neplăcere”¹¹.

¹¹ Arthur Gould Lee: *Crown Against Siekls*, London, 1950, p. 165—166.

Ultima audiență acordată de Mihai de Hohenzollern în calitatea de rege al României a început în jurul orei 12,15 și s-a desfășurat în holul de la etaj al palatului de la șosea. „Întrevederea — notează același Arthur Gould Lee — avea un caracter oficios. Nu exista atmosfera în care un monarh primea în audiență doi din miniștrii săi, ci aceea în care patru persoane* stăteau liniștit de vorbă în colțul unei camere...”.

Această atmosferă era însă „liniștită” doar în aparență. În fapt era vorba despre o ascuțită confruntare între forțe politice ireconciliabile. Așa se explică de ce atunci când Gheorghe Gheorghiu-Dej și dr. Petru Groza i-au cerut regelui să semneze actul de abdicare, acesta a încercat să se opună. Într-un moment chiar, a căutat să facă apel la sprijinul unităților de gardă și, după cum au relatat ulterior apropiații săi, s-a gândit chiar la arestarea celor doi reprezentanți ai forțelor revoluționare. Renunțarea la astfel de intenții a survenit când și-a dat seama că palatul este înconjurat de formațiuni de luptă patriotică și de ostași ce nu-i mai erau fideli, iar legăturile telefonice ale palatului fuseseră întrerupte.

Dar ce s-a discutat în fond cu acel prilej?

Dr. Petru Groza — intrînd direct în subiect — a spus: „Ei bine, Majestate, a sosit timpul să aranjăm o despărțire prietenească”.

Enat, regele l-a întrebat scurt ce înțelege prin aceste cuvinte. Dr. Petru Groza a răspuns: „Am venit în problema importantă pe care am discutat-o cu câteva zile înainte. Problema de a pune capăt monarhiei. La urma urmei v-am avertizat că va trebui să vă pregătiți pentru așa ceva. Trebuia să înțelegeți că nu mai există loc în România pentru un rege”. Mihai era uluit. N-ar fi crezut că deznodămîntul va surveni atît de repede.

Discuția în jurul abdicării a căpătat o tensiune deosebită după ora 14, cînd lui Mihai de Hohenzollern i s-a adus la cunoștință că abolirea monarhiei și proclamarea Republicii vor avea loc în ziua de 30 Decembrie 1947 „cu sau fără voia sa”, dar că ar fi mult mai înțelept să nu se împotrivescă.

Drept urmare, în jurul orei 15, după aproape trei ore de confruntări, în care a încercat să amîne inevitabilul, sau cel puțin să obțină condiții mai avantajoase, regele a trebuit să cedeze în fața realităților incontestabile și a poziției intransigente adoptate de Gheorghe Gheorghiu-Dej și dr. Petru Groza și să semneze actul de abdicare în care se apreciau schimbările survenite în viața de stat a României și incompatibilitatea instituției monarhice cu noile condiții istorice. „În viața Statului Român — se arată în acest act — s-au produs în ultimii ani adînci prefaceri politice, economice și sociale, care au creat noi raporturi între principalii factori ai vieții de stat. Aceste raporturi nu mai corespund astăzi condițiilor stabilite în Actul fundamental — Constituția Țării —, ele cerînd o grabnică și fundamentală schimbare... În consecință, pe deplin conștient de importanța actului ce se face în interesul poporului român, ABDIC pentru mine și pentru urmașii mei la tron, renunțînd pentru mine și pentru ei la toate prerogativele pe care le-am exercitat ca rege al României...”¹².

* Cea de a patra persoană era regina mamă.

¹² „România liberă”, din 2 ianuarie 1948.

O instituție fondată ca instrument al claselor exploatoare împotriva forțelor înaintate ale poporului înceta în acest fel să mai existe. Era, într-adevăr, un moment istoric.

Evenimentele nu se puteau însă opri aici. La orele 15,30 — deci numai la jumătate de oră după încheierea ultimei audiențe și semnarea de către rege a actului de abdicare —, la Palatul din Piața Victoriei a început ședința Consiliului de Miniștri la care dr. Petru Groza a informat guvernul despre abdicarea regelui și a supus spre aprobare textul Proclamației către țară, prin care se anunța transformarea României în Republică Populară. Cu același prilej s-a hotărât ca țara să fie condusă de un Prezidiu și s-a stabilit componența acestuia¹³. După aprobarea documentelor, către ora 16, în încheierea acestei ședințe istorice, dr. Petru Groza, referindu-se la actul abdicării, avea să spună că acesta „s-a făcut prin bună învoială... „Ca să utilizez o expresie a reginei mamă — a spus premierul român în continuare —, poporul a făcut azi un divorț și decent și elegant de monarhie... Vreau să se știe pretutindeni — și aceasta este foarte important — că lucrul acesta (abolirea monarhiei) s-a făcut cu cumințenie, la timpul său. Noi mergem înainte, pe drumul nostru, cu minimum de zguduiri la maximum de foloase“¹⁴.

Imediat după încheierea acestei ședințe de Consiliu, în timp ce miniștrii se îndreptau spre sala Parlamentului, posturile de radio și-au întrerupt programul obișnuit pentru a anunța întregii țări evenimentele care se petrecuseră.

Trecuseră numai trei ani și patru luni din acea zi fierbinte de August 1944, când tot un comunicat difuzat la radio vestea marea cotitură începută în istoria poporului român. Această asemănare nu făcea decât să sublinieze încă o dată legătura dintre cele două evenimente, faptul că Republica era o urmare a luptei revoluționare a maselor, a înfăptuirilor realizate pe drumul deschis în August 1944.

Vestea, deși era într-un fel așteptată, a produs în rindurile poporului o adevărată explozie de entuziasm. Mobilizați de organizațiile de partid și de masă sau numai de știrile transmise la posturile de radio, grupuri masive de cetățeni ai Capitalei au ieșit în stradă. Incepeau primele manifestații de adeziune pentru Republica Română.

...Ora 19,10. Tumultul din marea sală a Parlamentului a încetat brusc pentru a se transforma, aproape imediat, în urale și aplauze, atunci când Mihail Sadoveanu, președintele Adunării Deputaților, a rostit: „Declar ședința deschisă“ și a dat cuvântul primului ministru. Dr. Petru Groza a prezentat actul de abdicare a regelui și mesajul guvernului. Apoi a supus aprobării Parlamentului cele două documente.

Nu trecuse decât puțin timp de la deschiderea lucrărilor și stenografii Adunării Deputaților aveau să noteze: „Dl. Mihail Sadoveanu, președinte: Doamnelor și domnilor deputați, cred că sînt în asentimentul dv. al tuturor dacă

¹³ *Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 30 decembrie 1947, ora 15,30—16,10*, în Arhiva C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 9082, filele 1—6.

¹⁴ *Ibidem*.

declaram că Parlamentul ia act de abdicarea regelui Mihai I, cît și de Proclamația guvernului către țară¹⁵.

S-a trecut apoi la audierea și la aprobarea celor două legi depuse din inițiativă parlamentară: Legea pentru Proclamarea Republicii Populare și cea privitoare la constituirea Prezidiului R.P.R., ambele primite cu vii aplauze și adoptate în unanimitate de Parlament.

Sedința extraordinară a Adunării Deputaților din ziua de 30 Decembrie 1947 a durat numai 45 de minute, de la 19,10 la 19,55, dar ea a adoptat legi de însemnătate istorică. Legea de constituire a Republicii Populare, prezentată Parlamentului de deputatul Gheorghe Nechiti, prevedea că puterea legislativă va fi exercitată, pînă la constituirea unei noi adunări legislative și intrarea în vigoare a unei noi constituții, de Adunarea Deputaților, iar puterea executivă va fi exercitată de un Prezidiu compus din cinci membri, ales cu unanimitate de voturi de Adunarea Deputaților. Pe baza celeilalte legi, Parlamentul a ales în Prezidiul R.P.R. pe scriitorul Mihail Sadoveanu, președintele Adunării Deputaților, savantul și militantul patriot C. I. Parhon, Ștefan Voitec, secretar general al C.C. al P.S.D. și ministru al Educației Naționale, Gheorghe Stere, președintele Curții de Apel din București, Ion Niculi, vicepreședinte al Adunării Deputaților.

În aceeași zi, în ovațiile membrilor parlamentului, membrii Prezidiului at depus jurămîntul, după următoarea formulă: „Jur a apăra drepturile și libertățile democratice ale poporului român și independența și suveranitatea Republicii Populare Române, precum și legile sale“.

Legea nr. 363 pentru constituirea statului român în Republica Populară Română, adoptată în unanimitate de către Adunarea Deputaților, la 30 decembrie 1947, stabilea obligația funcționarilor publici și a militarilor ca „în termen de trei zile să depună jurămînt de credință Republicii Populare Române“¹⁶.

Jalon al noii epoci ce începea în istoria României, proclamarea Republicii a marcat un moment important în declanșarea energiilor creatoare ale poporului, care a recunoscut în republică, încă din momentul proclamării sale, acea formă de stat menită să reprezinte puterea revoluționară a oamenilor muncii și să asigure victoria socialismului pe pămîntul românesc.

Această atitudine entuziastă dar și de înaltă conștiință cetățenească este concludent reliefată de ritmul rapid în care s-a depus jurămîntul de credință față de Republică.

Așa cum rezultă din numeroase dovezi, nici o categorie de cetățeni, dintre cei vizați de legea nr. 363, nu a așteptat să treacă termenul fixat, de trei zile. Încă în noaptea de 30 spre 31 decembrie 1947 s-a trecut la depunerea jurămîntului față de noua putere de stat. După cum relatează zierele, în intervalul 30 decembrie 1947 — 1 ianuarie 1948 au depus jurămîntul ofițeri, subofițeri și trupe ale unităților militare din Capitală, precum și funcționarii din numeroase instituții centrale¹⁷, acțiune care s-a încadrat în fluxul general de entuziasm generat de proclamarea Republicii.

¹⁵ „Monitorul Oficial“, partea a III-a, dezbaterile parlamentare, nr. 33 din 20 ianuarie 1948, pp. 475—477.

¹⁶ *Loc. cit.*, partea I, nr. 300 bis din 30 decembrie 1947, p. 11414

¹⁷ „România liberă“ din 4 ianuarie 1948.

Prin legislația adoptată de către Adunarea Deputaților la 30 Decembrie 1947 se înfăptuia în țara noastră un mare pas înainte pe calea făuririi noului regim. Adunarea Deputaților a devenit singurul for legislativ în stat, iar puterea executivă a fost preluată de către Prezidiu, organ colectiv, ale cărui interese fundamentale coincideau cu cele ale Parlamentului și Guvernului.

Așa s-a născut Republica Populară Română, putere de stat care a avut, încă din momentul proclamării sale, caracterul unei puteri revoluționare a celor ce muncesc. Acest caracter determinat atât din natura sa de clasă, cât și din scopurile și obiectivele urmărite, se va contura cu și mai multă claritate în perioada următoare în conducerea procesului revoluționar de făurire a noii ordini socialiste.

...30 Decembrie 1947. O zi obișnuită de iarnă, o zi ca oricare, a fost transformată pentru totdeauna de forțele revoluționare în frunte cu comuniștii români într-o zi de sărbătoare. Astfel, sărbătoarea Anului Nou 1948 a început mai devreme cu o zi — Ziua întâia a Republicii Populare. Ziua întâia a unei noi epoci istorice. Ea a fost întâmpinată cu entuziaste manifestații populare de stradă, cu cîntece și jocuri. De atunci, tradiționalului „La mulți ani!” i s-a adăugat și urarea „Trăiască Republica Populară Română!”, urare urmată foarte repede de un angajament rostit sub formula lapidară a unei lozinci: „Vom munci și vom lupta să-ntărim Republica!”.

3 ianuarie 1948... Umbrele înserării se lăsaseră peste Sinaia, cochetul oraș de la poalele munților, cînd o mașină avînd la volan pe fostul rege al României a demarat din fața castelului „Foișor”, tulburînd pentru cîteva clipe cu huruitul motorului liniștea adîncă a parcului. Peste cîteva minute aceeași mașină luxoasă, în care se aflau fostul rege Mihai și mama sa, principesa Elena, a și ajuns la gară. Cei doi călători, obișnuiți ca în astfel de împrejurări să fie primiți în mod fastuos, ca gara să fie înțesată de oameni în fracuri și uniforme de gală, au rămas neplăcut impresionați de indiferența cu care erau tratați de data aceasta.

Descriînd acest moment petrecut în seara de 3 ianuarie 1948, puțin după orele 20, biograful lui Mihai de Hohenzollern, Arthur Gould Lee nota: „Nu era nimeni de față pentru a-i primi, în afară de mareșalul curții* și al doilea aghiotant**. Regele și regina mamă străbătură tăcuți peronul îndreptîndu-se spre vagonul unde cei care îi însoțeau în călătorie*** erau deja adunați“¹⁸. Această relatare, voit melodramatică, nu era însă decît parțial adevărată. Peronul gării Sinaia nu era nici pe departe așa de gol cum îl prezintă biograful regal. De la intrarea în gară și pînă la urcarea în vagon cele două persoane care se pregăteau de plecare au trecut printre două rînduri de ostași care i-au privit în tăcere, cu ușoară curiozitate, fără să le prezinte onorul, așa cum procedaseră în

* Dimitrie Negel.

** Generalul Petre Lazăr.

*** Odată cu fostul rege Mihai I, au părăsit țara 33 de persoane, majoritatea aflate de mai mulți ani în serviciul fostei Case regale. Ulterior au mai plecat și alții, ceea ce a făcut ca numărul celor care au părăsit țara, odată cu fostul rege Mihai I și cu alți membri ai familiei regale, să se ridice la 46, dintre care numai 17 făceau parte din suita exregelui.

¹⁸ Arthur Gould Lee: *Lucr. cit.*, p. 259.

Falte dăți. Și parcă pentru a completa această atmosferă antimonarhică, atunci când trenul s-a pus în mișcare, grupuri de muncitori și alți cetățeni care se aflau pe peron l-au însoțit cu strigătul de: „Trăiască Republica!”. Aceeași lozincă avea să fie auzită de fostul rege și la trecerea prin alteborase de pe Valea Pravei, la Făgăraș ș.a.m.d.

După câteva ore de mers, garnitura, formată din opt vagoane (6 vagoane salon și două bagaje), s-a oprit la Săvârșin, unde exregele și-a lăsat spre îngrijire câinele „Azo” pe care-l considera ca fiind prea bolnav pentru a merita să fie luat peste hotare. Acest câine, după cum relatează I. Mocsony-Stircea¹⁹, fusese primit de regele Mihai, în toamna anului 1943, cu prilejul zilei sale onomastice, de la Adolf Hitler. Apoi, în plină noapte, trenul a părăsit țara, îndreptându-se spre Elveția. Aici, Mihai de Hohenzöllern a stat pînă la începutul lunii martie 1948, când a plecat pentru scurtă vreme în S.U.A.

A două zi după plecarea pentru totdeauna din țară a ultimului reprezentant al monarhiei, George Călinescu arăta cu excelențe semnificații într-un articol — intitulat *Res-publica* — publicat în ziarul „Națiunea”: „Încă de la 1848 ideea unei Români republicane a răsărit în mintea oamenilor politici și dacă nu s-a înfăptuit, este pentru că atunci Europa era monarhică. Azi, dimpotrivă, să privim în jurul nostru: Uniunea Sovietică, Franța, Italia, Portugalia, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Iugoslavia, Bulgaria, Turcia etc. sînt republicane. La 1866 s-a recurs la o dinastie străină spre a se înlătura competițiile pentru domnie. Instituția republicii face de prisos o asemenea precauțiune. Fără să uităm meritele trecute (așa cum Franța republicană n-a uitat pe Ludovic XIV, nici Uniunea Sovietică pe Petru cel Mare), să nu avem superstiția unor forme, trecătoare ca tot ce e omenesc. Monarhia trebuie să fie un arbitru, s-a întîmplat adesea să însemne o poziție arbitrară. În situația României, o putere executivă emanată de la popor este instrumentul cel mai sigur, deoarece poporul, cu instinctul său, nu greșește niciodată. Mihail Sadoveanu, cîntăreț al lui Ștefan cel Mare și cărturar hrănit cu cronici, nu va fi, de pildă, un cîrmaci mai lipsit de veghere. Și tot astfel prezidiul în întregul lui, guvernul și parlamentul Țării. Înainte deci, fără șovăire, spre întărirea tinerei instituții. Republică, vrea să zică res-publica, lucru public, avem, așadar, de acum încolo toți o parte de responsabilitate în propășirea țării. Cuvîntul nostru de ordine este azi: să fim alături de patrie, să slujim RES-PUBLICA”²⁰.

*
*
*

După cum se cunoaște și așa cum a apreciat în chip subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu în Raportul prezentat la Conferința Națională a partidului din 14—16 decembrie 1987, în deceniile care au trecut de la proclamarea Republicii „țara noastră a parcurs mai multe etape istorice... începînd din 1948 s-a trecut

¹⁹ Vezi *Memoriile lui I. Mocsony-Stircea*, în Arhiva I.S.I.S.P., p. 1106.

²⁰ „Națiunea” din 4 ianuarie 1948.

la înlăptuirea obiectivelor revoluției socialiste, care a lichidat pentru totdeauna exploatarea și asuprirea, inegalitățile economice, sociale și naționale, asigurând deplina libertate și egalitate între toți cetățenii patriei. Într-o perioadă istorică scurtă, au avut loc mari transformări revoluționare în toate domeniile vieții economice și sociale, România a depășit înapoierea în care se afla datorită politicii claselor exploatoare și dominației imperialiste, devenind o țară industrial-agrară, cu o industrie modernă, puternică, organizată pe baza celor mai noi cuceriri ale tehnicii și științei contemporane, cu o agricultură socialistă în plin progres, cu o puternică dezvoltare a științei, învățămîntului, culturii, a bunăstării materiale și spirituale a întregului nostru popor“.

În sprijinul perfecționării

CONDIȚIILE ISTORICE ALE FORMĂRII ȘI EVOLUȚIEI RELAȚIILOR CAPITALISTE ÎN EUROPA APUSEANĂ (SECOLELE XIV—XVII)

RADU MANOLESCU

În secolele XIV—XVII societatea din Europa apuseană se afla într-un proces de profunde transformări economice și sociale, a cărui esență o constituiau, pe de o parte, declinul relațiilor feudale în economia agrară și al organizării corporative în producția meșteșugărească, iar pe de altă parte, formarea și dezvoltarea relațiilor capitaliste. Evoluția relațiilor capitaliste în această perioadă cuprinde două etape¹.

Relațiile capitaliste în secolele XIV—XV. În aceste secole ele s-au format numai în zone restrânse (Toscana, Flandra, apoi și în unele regiuni din Germania sudică, Franța și Anglia), în industria textilă și metalurgică, în activitatea minieră, comercială și bancară. Ele s-au format la hotarul dintre secolele XIII și XIV, în zone deja intens dezvoltate economic și bine urbanizate, care aveau posibilități de desfacere a produselor pe piața internă și, mai ales, pe piețe externe, și dispuneau de capitaluri însemnate comerciale și cămătărești, investite în activități industriale, miniere, comerciale și bancare de mari proporții, precum și de o forță de muncă numeroasă. Criza cuprinsă între mijlocul secolului al XIV-lea și mijlocul secolului al XV-lea, manifestată prin curbă demografică descendentă, datorată epidemiei de ciumă din 1348—1349, frământări social-politice și restrângerea piețelor de desfacere, mai ales din bazinul oriental al Mării Mediterane, a avut ca urmare declinul relațiilor capitaliste. Ele s-au înviorat treptat, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, în condițiile redresării economice și a creșterii populației, pregătind extinderea lor în secolul următor. Astfel au luat naștere „primele începuturi ale producției capitaliste, în mod sporadic“, îndeosebi „în unele orașe mediteraneene încă din secolul al XIV-lea și al XV-lea“². Apărute în perioada feudalismului dezvoltat, când orânduirea feudală era încă puternică, ele nu au pătruns în raporturile agrare și nu au dus la destrămarea relațiilor feudale.

Relațiile capitaliste în secolele XVI—XVII. Din a doua jumătate a secolului al XV-lea și mai ales din secolul al XVI-lea, relațiile capitaliste au intrat într-o nouă fază a dezvoltării lor. Ele s-au format în zone mai întinse din Țările de Jos, Anglia, Germania apuseană și sudică, Elveția, Franța, Italia, Spania. Totodată, în cadrul acestei extinderi, a avut loc o deplasare a centrelor de greutate ale dezvoltării relațiilor capitaliste de la sud spre nord-

¹ F. Braudel, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme (XVe—XVIIIe siècles)*, t. I—III, Paris, 1979; ediția în limba română a tom. I—II: *Structurile cotidianului*, 1—2; *Jocurile schimbului*, 1—2, București, 1984, 1985; *The transition from feudalism to capitalism*, Londra, 1978.

² Karl Marx, *Capitalul*, vol. I, București, Edit. Politică, 1960, p. 713.

vest, adică din „mai vechile țări industriale“ spre țările cu o „structură industrială puternică și bine diversificată“³.

De aceea, ținând seama de dezvoltarea și de extinderea teritorială a relațiilor capitaliste în Europa apuseană în această perioadă, Karl Marx considera că „era capitalistă datează abia din secolul al XVI-lea“⁴.

În secolele XVI—XVII, deși relațiile capitaliste se aflau în plin proces de dezvoltare și de extindere în industrie, comerț, activități bancare și economie agrară, iar relațiile feudale în agricultură și organizarea corporativă în producția meșteșugărească erau în declin, totuși, pe ansamblul societății din Europa apuseană, relațiile feudale erau încă preponderente, iar organizarea corporativă persistentă.

În secolele XVI—XVII, relațiile capitaliste au evoluat în condițiile interacțiunii unor factori ca: progresul tehnic, creșterea populației, dezvoltarea producției și schimbului de mărfuri, declinul relațiilor feudale și al organizării corporative, formarea unei numeroase forțe de muncă lipsită de mijloace de producție și a unor mari capitaluri comerciale și cămătărești, investite în activități miniere, industriale, comerciale, bancare și în agricultură, promovarea de către statele absolutiste a unei politici mercantiliste, formarea primei republici burgheze și a unei noi mentalități a burgheziei în ascensiune, factori care au generat sau au stimulat noile relații de producție.

Tehnica. Înfățișarea în rîndurile de mai jos a tehnicii din secolele XVI—XVII nu reprezintă o schiță a evoluției sale de ansamblu, ci urmărește cunoașterea „efectelor sale economice și sociale“ în procesul formării și dezvoltării relațiilor capitaliste ale epocii⁵.

Progresul tehnic a avut loc îndeosebi în țările din nord-vestul Europei, unde aplicarea unei tehnici mai eficiente a fost stimulată de cerințele dezvoltării economice a acestor țări. El s-a datorat atît unor invenții, cît, mai ales, perfecționării și difuzării unor procedee și cunoștințe tehnice existente⁶.

Ca și în secolele precedente, sursele de energie erau cele umană, animală, calorică, hidraulică și eoliană, al căror randament a sporit treptat, datorită fie folosirii în mai mare măsură a altor surse (cărbunele mineral în cadrul energiei calorice), fie, mai ales, unor mijloace ameliorate de transmitere a ei. Cu toate acestea, insuficiența energiei a fost „handicapul major al economiilor Vechiului Regim“⁷.

³ D. Sella, *European industries 1500—1700*, in *The Fontana Economic History of Europe*, vol. II, Glasgow, 1976, p. 413—421.

⁴ Karl Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 713.

⁵ M. Dobb, P. M. Sweezy, *Du féodalisme au capitalisme: problèmes de la transition*, I, Paris, 1977, p. 190.

⁶ *Dictionar cronologic al științei și tehnicii universale*, București, 1979; C. M. Cipolla, *Before the industrial revolution. European society and economy, 1000—1700*, Londra, 1976; Sh. B. Clough, R. Rapp, *European economic history. The economic development of western civilisation*, New York, 1975; H. Kellenbenz, *Technology in the age of scientific revolution, 1500—1700*, in *The Fontana Economic History of Europe*, vol. II, p. 177—272; J. U. Nef, *The conquest of the material world (Essays in the coming of industrialism)*, Chicago, Londra, 1964.

⁷ F. Braudel, *Structurile cotidianului*, vol. 1, p. 129.

Cărbunele mineral, întrebuințat în mai mică măsură în secolele precedente, a fost tot mai mult folosit la încălzirea locuințelor și în procesele tehnice din secolele XVI—XVII, îndeosebi în Anglia, datorită restrîngerii suprafeței pădurilor și scumpirii cărbunelui de lemn (mangal), ca și a găsirii unor soluții tehnice pentru utilizarea lui în metalurgie, sticlărie, cărămidărie etc. Drept urmare, producția de cărbune mineral a Angliei a crescut de la 210 000 t. în 1550 la 1 500 000 t. în 1630.

Pentru captarea și utilizarea energiei hidraulice și eoliene, au fost îmbunătățite morile de apă și de vînt întrebuințate în secolele precedente. La morile de apă, a crescut diametrul roților de la 2—3 m în secolul al XV-lea, la 4—6 m sau chiar 10 m în secolul al XVI-lea, iar la morile de vînt, în Olanda, vîrful fix pe care erau amplasate aripile a fost înlocuit cu unul mobil, care putea fi orientat în funcție de direcția vîntului. În afară de măcinarea cerealelor, morile de apă și de vînt erau folosite, diferențiat, la punerea în mișcare a unor instalații și utilaje în minerit, în industria metalurgică, forestieră, a tăbăcăriei, a hîrtiei, la drenarea apelor de pe terenuri etc.

În activitatea minieră, cerința unei producții mai mari de metale feroase și neferoase, ca și de metale nobile a impulsat dezvoltarea mineritului prin deschiderea de noi mine, săparea unor galerii și puțuri mai adînci și îmbunătățirea tehnicii miniere. În Germania, la mina de argint din Schneeberg din Saxonia, la sfîrșitul secolului al XV-lea, puțurile atingeau o adîncime de 250—300 m, iar la mina de argint și aramă din Röhrebrüchel din Tirol, în 1618, unele puțuri ajungeau la adîncimi între 645 și 886 m⁸. Erau de asemenea folosite instalații și utilaje îmbunătățite, acționate hidraulic, pentru evacuarea apei subterane prin pompe absorbante, ridicarea minereului la suprafață, pregătirea lui prin zdrobire pentru topire etc.

Cererea crescîndă de metale feroase și neferoase a impulsat de asemenea industria metalurgică, unde erau folosite cuptoare înalte (furnale), ciocane de forjă, laminoare etc. Cuptoarele din secolele XIV—XV dădeau o producție anuală de fier de 10—50 t; la mijlocul secolului al XVII-lea, în Anglia, cuptoarele înalte atingeau o producție anuală de fier de 900 t, cu un consum de combustibil pe jumătate la tona de metal produs față de începutul secolului al XVI-lea⁹. Ca o ramură a industriei metalurgice s-a dezvoltat industria armelor de foc (tunuri, archebuze, muschete, pistoale). Au fost înființate sau extinse șantiere navale, manufacturi textile, „mori de hîrtie“, tipografii, în care productivitatea muncii și producția au crescut, datorită atît unor inovații tehnice, cît, mai ales, unei mai bune organizări a procesului de producție.

În domeniul transporturilor, cele mai importante îmbunătățiri au fost realizate în transportul naval, datorită îndeosebi caravelor iberice pentru navigația oceanică și navei olandeze de transport maritim numită „fluit“ care, putînd fi manevrată de un echipaj redus, realiza reducerea substanțială a cheltuielilor de transport.

⁸ H. Kellenbenz, *op. cit.*, p. 199—201.

⁹ G. Hammersley, *Deus ex machina: how much of a good thing was technical innovation in Britain before the 1660*, în *Wirtschaftskräfte und Wirtschaftswege*, V, Stuttgart, 1981, p. 194—197.

Deși sursele de energie erau insuficient folosite, iar inovațiile tehnice limitate, totuși progresele incontestabile din minerit, metalurgie, construcții navale, ca și creșterea considerabilă a producției au îndemnat pe unii istorici să considere că în Europa apuseană a avut loc în perioada 1580—1640 o „revoluție industrială timpurie” (*early industrial revolution*)¹⁰, ca fază premergătoare a revoluției industriale de la mijlocul secolului al XVIII-lea.

În secolele XVI—XVII, creșterea populației și dezvoltarea industriei și a meșteșugurilor au dus la sporirea cererii de alimente și de materii prime produse în economia agrară. În condițiile unui fond funciar limitat, progresele în economia agrară s-au realizat mai ales prin ameliorări funciare, reorganizarea teritoriului agricol, îmbunătățirea tehnicilor agricole, care au avut ca urmare creșterea randamentului și a producției agricole globale.

Progresul tehnic care avea loc în minerit, industrie, economie agrară, implica investiții tot mai mari și reorganizarea procesului de producție, accesibile numai unor posesori de capitaluri însemnate, proveniți, cu precădere, din rîndurile bancherilor, marilor negustori și proprietari funciari.

În activitatea minieră, bancherii germani din familia Fugger aveau investiții la minele din Tirol, în 1527, 60 000 florini renani, iar deschiderea unei mine de cărbuni în Anglia, în secolul al XVII-lea, implica investiții de mii sau chiar de zeci de mii de lire sterline¹¹.

În industria metalurgică, construirea unui furnal, a unei forje și a clădirilor anexă, precum și procurarea utilajului corespunzător costau în Anglia, la mijlocul secolului al XVI-lea, între 100 și 200 lire sterline, iar la mijlocul secolului al XVII-lea, între 400 și 500 lire sterline. Aceștia li se adăugau cheltuielile pentru materie primă, mină de lucru, transport etc.¹²

În minerit și metalurgie mina de lucru a devenit tot mai numeroasă în secolele XVI—XVII. În mina de aramă și argint de la Röhrebüchel din Tirol munceau, în 1597, 2 002 lucrători, dintre care cca 250 în mină, iar restul în servicii auxiliare¹³, iar la turnătorie de tunuri din Brenchley, din comitatul Kent, lucrau în 1613, 200 persoane¹⁴. Mină de lucru numeroasă este atestată și în alte ramuri industriale: 80 de lucrători la o manufactură de cristaluri și sticlă din Amsterdam la 1619¹⁵, 100 de lucrători la tipografia lui Anton Koberger din Nürnberg la începutul secolului al XVI-lea etc.¹⁶

Construcțiile navale și navigația din secolele XVI—XVII cereau de asemenea capitaluri tot mai mari și o mină de lucru salariată tot mai numeroasă. În Anglia, această ramură absorbea în 1540 „o mare parte, dacă nu cea mai mare parte a capitalului industrial” al țării și întrebuința cea mai numeroasă

¹⁰ J. U. Nef, *op. cit.*, p. 220.

¹¹ L. Schick, *Un grand homme d'affaires au début du XVIe siècle. Jacob Fugger*, Paris, 1957, p. 8—9, 274—275; B. Murphy, *A history of the British economy 1086—1740*, Londra, 1973, p. 134.

¹² L. A. Clarkson, *The pre-industrial economy in England, 1500—1750*, Londra, 1974, p. 98.

¹³ H. Kellenbenz, *op. cit.*, p. 202.

¹⁴ J. U. Nef, *op. cit.*, p. 125.

¹⁵ C. M. Cipolla, *op. cit.*, p. 113.

¹⁶ H. Kellenbenz, *The rise of the European economy. An economic history of Continental Europe*, Londra, 1976, p. 125.

mină de lucru salariată. Capitalul investit în construirea, echiparea și întreținerea navelor era în 1583 de cca 140 000 lire sterline, iar în 1628—1629 de cca 462 000 lire sterline¹⁷.

Progresul tehnic, ameliorările funciare și reorganizarea teritoriului agricol au implicat investiții tot mai mari și în economia agrară¹⁸.

Progresul tehnic și necesitatea reorganizării procesului de producție în minerit, industrie și economie agrară impuneau nașterea și dezvoltarea unor noi relații sociale, prin trecerea de la atelierul meșteșugăresc corporativ la manufactura capitalistă, de la domeniul feudal și gospodăria țărănească la proprietatea funciară capitalistă. De aceea, referindu-se la geneza relațiilor capitaliste în industrie și în agricultură, Karl Marx sublinia că „munca orășenească a făurit mijloace de producție pentru care breslele deveneau tot atit de stinjenitoare pe cit de stinjenitoare deveneau vechile relații de proprietate funciară pentru o agricultură perfecționată”¹⁹.

Populația. Populația, prin evoluția curbei demice, a forței de muncă și a consumului, „are o influență majoră asupra activității economice”²⁰.

După o perioadă de regres demic (de la mijlocul secolului al XIV-lea la mijlocul secolului al XV-lea), din a doua jumătate a secolului al XV-lea, populația Europei apusene a început din nou să crească, atingând 56—58 milioane la 1500 și 71—72 milioane la 1600²¹. O creștere substanțială a avut loc în rindul populației urbane care, datorită nivelului dezvoltării producției orășenești și al consumului, reprezenta un factor stimulator important atit pentru producție, cit și pentru consum. Populația Londrei a crescut de la cca 33 000 locuitori în 1500, la cca 400 000 locuitori în 1650, cea a Amsterdamului a sporit de la 30 000 locuitori în 1585, la 105 000 locuitori în 1622 și la cca 120 000 locuitori la mijlocul secolului al XVII-lea etc.²².

Paralel cu migrarea populației de la sate spre orașe și din orașele mai mici spre cele mai mari, proces care a contribuit la satisfacerea cererii de forță de muncă a marilor centre economice, în secolele XVI—XVII a avut loc, datorită unor cauze variate — economice, social-politice, religioase — o migrație interprovincială și între țări, cu însemnate consecințe demice și economice. Meșteșugari, negustori și bancheri flamanzi protestanți din provinciile sudice ale Țărilor de Jos s-au refugiat în timpul revoluției burgheze în provinciile nordice, contribuind cu experiența și capitalurile lor la prosperitatea acestora, meșteșugari și „oameni de afaceri” italieni s-au stabilit în Franța, Spania și Portugalia, meseriași hughenoti francezi, mineri și metalurgiști germani, țesători flamanzi din provinciile sudice

¹⁷ S. M. Jack, *Trade and industry in Tudor and Stuart England*, Londra, 1977, p. 101.

¹⁸ A. de Maddalena, *Rural Europe, 1500—1750*, in *The Fontana Economic History of Europe*, vol. II, p. 296.

¹⁹ K. Marx, *Forme premergătoare producției capitaliste*, București, E.S.P.L.P., 1956, p. 47.

²⁰ L. A. Clarkson, *op. cit.*, p. 25.

²¹ R. Mols, *Population in Europe, 1500—1700*, in *The Fontana Economic History of Europe*, vol. II, p. 38—39; C. M. Cipolla, *op. cit.*, p. 4.

²² D. C. Coleman, *The economy of England, 1450—1750*, Londra, Oxford, 1977, p. 20; R. Davis, *The rise of the Atlantic economies*, Londra, 1975, p. 180, 187.

ale Țărilor de Jos s-au așezat în Anglia, contribuind la introducerea sau la perfecționarea în această țară a unor tehnici miniere și metalurgice și a „noii postăvării“.

Piața internă. În Europa apuseană, în secolele XVI—XVII coexistau mai multe sectoare de dezvoltare economică: o economie naturală, de satisfacere a cerințelor economice esențiale prin resurse proprii, predominantă în mediul rural; o mică producție de mărfuri a gospodăriei țărănești și a atelierului meșteșugăresc corporativ; o mare producție, în curs de dezvoltare, în minerit, în industrie, organizată în manufacturi capitaliste dispersate, iar apoi și concentrate, precum și în economia agrară, sub forma marilor domenii și a fermelor capitaliste care produceau pentru piață.

Lărgirea pieții interne a fost stimulată de sporirea populației, de creșterea și diversificarea cererii de materii prime, utilaje și alte produse necesare producției (minerit, industrie, navigație, agricultură), de intensificarea schimbului de mărfuri permanent între oraș și sat, ca urmare a accentuării procesului de urbanizare și a dezvoltării orașelor ca centre de producție, de schimb și de consum, astfel încât „piețele cresc odată cu orașele“²³, de înmulțirea necesităților statului absolutist pentru înzestrarea armatei și flotei militare și pentru purtarea războaielor etc. Deși puterea de cumpărare a populației a rămas, în ansamblu, scăzută, a crescut capacitatea de consum a unor pături bogate sau înstărite — nobile, orașenime, burghezie, țărănime înstărită. Circulația produselor pe piața internă a fost ușurată datorită îmbunătățirii căilor de comunicație și a mijloacelor de transport, mai ales pe apă, iar vânzarea-cumpărarea mărfurilor a fost facilitată ca urmare a unei mai bune organizări a rețelei comerciale (prăvălii, piețe, bilciuri, burse)²⁴. Toți acești factori au concurat la nașterea unei „producții de masă pentru un consum de masă“²⁵, care a stimulat formarea și dezvoltarea relațiilor capitaliste.

Piața externă. În secolele XVI—XVII, țările dezvoltate economic din Europa apuseană își vindeau produsele meșteșugărești și manufacturate și făceau negoț cu mărfuri străine, atât pe piețe externe mai vechi, din bazinele Mării Mediterane, Mării Nordului și Mării Baltice și din Europa continentală, cât și pe piețe noi, deschise datorită marilor descoperiri geografice de la hotarul dintre secolele XV și XVI. Descoperirea căii maritime spre India și Asia sud-estică și a celei spre America și înființarea primelor imperii coloniale — portughez, spaniol, olandez, englez — au făcut din Oceanul Atlantic principala axă comercială a lumii și din țările de pe țărmurile sale europene, îndeosebi din Europa nord-vestică, „centrul de greutate al unei economii mondiale născînde“²⁶, punîndu-se astfel bazele unei „economii atlantice“²⁷. Drept urmare, ponderea comercială a Mării

²³ F. Braudel, *Jocurile schimbului*, vol. I, p. 19.

²⁴ W. Minchinton, *Patterns and structure of demand, 1500—1750*, în *The Fontana Economic History of Europe*, vol. II, p. 83—176.

²⁵ Sh. B. Clough, R. Rapp, *op. cit.*, p. 181.

²⁶ A. Kellenbenz, *Repercusiones economicas del descubrimiento y de la conquista de America sobre Europa (fines siglo XV hasta fines siglo XVI)*, în *XVe Congrès International des Sciences Historiques, Actes*, IV, 1, București, 1982, p. 795.

²⁷ R. Davis, *op. cit.*, p. XI—XIV.

Mediterrane și a Mării Baltice în economia europeană și mondială, deși a rămas importantă, a fost depășită de cea a Oceanului Atlantic²⁸.

În aceste condiții, negustorii din țările dezvoltate ale Europei apusene au beneficiat de piețe mai numeroase și mai mari, atât pentru exportul produselor meșteșugărești și manufacturate occidentale, care le-a stimulat producția, cât și pentru importul unor mărfuri extraeuropene, îndeosebi mirodenii, activități care le-au adus profituri comerciale considerabile.

Din a doua jumătate a secolului al XV-lea, nevoia de metale prețioase a Europei apusene a sporit neconținut, datorită dezvoltării producției și a schimbului, creșterii populației și a cheltuielilor tot mai mari ale statelor absolutiste. Ea a fost parțial satisfăcută prin afluxul de metale prețioase din Lumea Nouă, ca urmare a jefuirii tezaurilor precolumbiene și mai ales a descoperirii zăcămintelor argentifere de la Potosi din Peru (1545) și de la Zacatecas din Mexic (1546) și a exploatării lor cu randament sporit datorită aplicării tehnicii amalgamării cu mercur a minereului. Drept urmare, stocul de metale prețioase al Europei apusene, estimat la cca 3 500 t aur și 37 500 t de argint în 1500, a crescut cu 181 t aur și cu 16 886 t argint între 1500 și 1650. Aurului și argintului american adus de spanioli i s-a adăugat aurul african adus de portughezi²⁹.

Metalele prețioase aduse în Europa de spanioli și portughezi nu au rămas decât în parte în Peninsula Iberică. Ele s-au scurs în țări mai dezvoltate economic din Europa apuseană, ca în Țările de Jos, Italia, Franța, ca urmare a cumpărării din aceste țări a unor produse meșteșugărești și manufacturate sau a unor operații financiare generate de „cheltuielile politice“ ale Spaniei, care au secătuit economia iberică. Adesea flotele spaniole care aduceau metalele prețioase americane în Spania erau atacate și prădate de escadrele de corsari francezi, englezi și olandezi.

Datorită zăcămintelor bogate, folosirii mîinii de lucru ieftine a amerindienilor și a sclavilor negri, ca și a procedurii amalgamării minereului argentifer cu mercur, prețul de cost al argintului american era mai scăzut decât al celui european, ceea ce a contribuit la creșterea prețurilor în Europa, fenomen cunoscut sub numele de „revoluția prețurilor“. Creșterea prețurilor, manifestată mai puternic în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în primele decenii ale secolului al XVII-lea, a fost diferențiată în funcție de țări, produse și prestări de muncă, fiind, în ansamblu, mai mare la produsele alimentare, unde producția a sporit lent, mai mică la produsele meșteșugărești și manufacturate, ca urmare a aplicării unor procedee tehnice care au mărit producția și randamentul muncii și încă mai mică la salarii, datorită abundenței de mină de lucru. Drept urmare, în condițiile „revoluției prețurilor“ au fost avantajați marii producători de produse alimentare și manufacturate, adică marii proprietari funciari care produceau pentru piață și întreprinzătorii capitaliști de manufacturi și dezavantajați lucrătorii salariați agri-

²⁸ F. Braudel, *Mediterrana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, vol. III, București, 1986, p. 139—300.

²⁹ G. Parker, *The emergence of modern finance in Europe, 1500—1730*, în *The Fontana Economic History of Europe*, vol. II, p. 527—529.

coli și din ateliere și manufacturi, astfel încât „în întreaga Europă, lucrătorii salariați au suferit datorită creșterii prețurilor”³⁰.

Declinul relațiilor feudale și al organizării corporative.

Proprietatea feudală, stăpinită pe baza contractului vasalic, cu structură ierarhică și grevată de unele îngrădiri în ceea ce privește transferul ei și formată din rezervă seniorială și gospodării deținute de țărani dependenți, și-a accelerat procesul de destrămare început în secolele precedente. Ea a evoluat în secolele XVI—XVII pe calea degrevării de obligațiile decurgând atit din relațiile vasalice, cât și din raporturile stabilite de legiuirile cutumiere între proprietarii feudali și țărani de pe domeniu. În aceste condiții, transferurile de bunuri funciare s-au accelerat. În Anglia, datorită crizei „vechii nobilimi”, sărăcirii țărănimii și Reformei, numeroase proprietăți nobiliare, țărănești și eclesiastice au trecut în stăpânirea unor proprietari din rindurile „noii nobilimi”, orașenimii, burgheziei și țărănimii înstărite.

În același timp, eliberarea din șerbie, dezlegînd pe proprietarii funciari feudali de obligația de a asigura țăranilor de pe domeniile lor pămînt de cultivat, pășune pentru animale și acces la pădure, le-a dat posibilitatea „legală” de a-i considera drept deținători de pămînt pe bază de contract, la expirarea căruia ei puteau fi menținuți sau izgoniți, în funcție de interesele proprietarilor de domenii.

Pentru a-și organiza mai eficient domeniile în vederea producției de cereale și a creșterii de animale pentru piață, un număr tot mai mare de proprietari funciari a trecut la restructurarea domeniilor lor. Procesul tipic de restructurare s-a desfășurat în secolele XV—XVIII în Anglia sub forma „împrejmuirilor”. Sub numele de „împrejmuire” (*enclosure*) se înțelege procesul complex de comasare a pămînturilor rezervei senioriale, de deposedare a țăranilor de pe domeniu de locurile lor, de uzurpare a suprafețelor aflate în folosința lor comună și de trecere a tuturor acestora în exploatarea exclusivă a proprietarului funciar, precum și de împrejmuire a lor, pentru a nu mai îngădui accesul altcuiva. După împrejmuire, ele serveau fie ca ogoare pentru culturi, fie ca pășuni pentru creșterea animalelor și îndeosebi a oilor. „Împrejmuirile” erau practicate de proprietari funciari feudali, îndeosebi de „noua nobilime”, dar și de lorzi laici și eclesiastici, precum și de țărani înstăriți, de negustori, de măcelari.

Calculule făcute pe baza unor anchete și recensăminte ale epocii, ca acelea consemnate în *Cartea Judecării de Apoi a împrejmuirilor* din 1517—1518 sau într-un raport din 1607, arată că în perioada 1455—1607 suprafețele împrejmuite din Anglia însumau între 500 000 și 750 000 acri (200 000—300 000 ha), iar numărul țăranilor deposedați și izgoniți s-a ridicat la 30 000—50 000 persoane³¹.

„Împrejmuirile” au contribuit la accelerarea procesului de destrămare a structurilor și relațiilor agrare tradiționale, creînd premise pentru pătrunderea relațiilor capitaliste în agricultură. Prin deposedarea unui mare număr de țărani de mijloacele lor de producție și de subzistență, „împrejmuirile” au dat naștere

³⁰ R. Davis, *op. cit.*, p. 104.

³¹ R. Manolescu, *Societatea feudală în Europa apuseană*, București, 1974, p. 292—293.

forței de muncă necesare agriculturii și industriei organizate pe bază capitalistă, iar prin transformarea țăranilor deposedați din consumatori de bunuri produse în gospodăria proprie în consumatori de bunuri cumpărate au contribuit la lărgirea pieții interne.

În condițiile erodării regimului juridic al proprietății funciare feudale, ale accelerării transferului de proprietăți, ale slăbirii sau chiar dispariției dependenței personale a țăranilor față de stăpînii domeniilor, a luat extindere sistemularendării pămîntului pe bază de contract, încheiat între proprietarul funciar și deținătorul pămîntului arendat. Regimul arendeii (durata, natura și cuantumul plății, diverse alte condiții) nu mai era stabilit pe baza legiurii cutumiare feudale, ci a unui contract bilateral care, la expirarea termenului, putea fi reînnoit sau nu, în funcție de interesele părților contractante. Fără a reprezenta, prin ea însăși, relații capitaliste, arenda a contribuit la destrămarea relațiilor feudale și, în măsura folosirii forței de muncă salariate, la pătrunderea relațiilor capitaliste în agricultură.

În rîndurile țărănimii s-a accelerat procesul de diferențiere. Formarea unei minorități de țărani înstăriți a dat posibilitate unora dintre ei să cumpere sau să ia în arendă pămînt și să folosească lucrători agricoli, devenind astfel fermieri capitaliști, în timp ce creșterea numărului de țărani cu pămînt puțin sau lipsiți de pămînt a dus la sporirea numărului lucrătorilor agricoli salariați, angajați pe domenii sau în ferme capitaliste.

În orașe, ca urmare a depășirii însemnătății economice a micii producții meșteșugărești și a schimbului local și regional de către marea producție manufacturieră și de către comerțul la distanță lungă, a avut loc și o treptată slăbire a organizării meșteșugurilor sub formă corporativă și a comerțului pe baza asociațiilor de tip medieval (ghilde, hanse), ceea ce a contribuit la înlăturarea treptată a piedicilor care stăteau în fața industriei și a comerțului organizat pe bază capitalistă. Totodată, pentru a ocoli reglementările corporative urbane, întreprinzătorii capitaliști își stabileau întreprinderile fie în orașele în care aceste reglementări erau mai puțin riguroase, fie în sate, unde ele erau inexistente.

Forța de muncă. Pentru formarea relațiilor capitaliste era necesară existența în proporții de masă a unor oameni liberi din punct de vedere juridic, dar lipsiți de mijloace de producție sau de subzistență și de aceea nevoiți să-și vîndă întreprinzătorilor capitaliști forța lor de muncă și să devină lucrători salariați. Procesul formării lor, numit de Karl Marx „acumulare primitivă”³² s-a realizat în Europa apuseană în secolele XVI—XVII, îndeosebi prin stratificarea și sărăcirea țărănimii sau prin deposedarea ei de loturile de pămînt deținute și prin ruinarea unor meșteșugari breslași din orașe etc. În Anglia intensificarea „împrejmuirilor” a generat o masă de țărani lipsiți de mijloace de producție și de subzistență. În 1567, ca urmare a reorganizării domeniului Tugal (în nord-estul zonei Lowlands), 24 de țărani deținători de pămînt au fost înlocuiți de 8 fermieri³³.

³² K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 713.

³³ E. Kerridge, *Agrarian problems in the sixteenth century and after*, Londra, New York, 1969, p. 128.

Destrămarea structurii și a organizării tradiționale a proprietății funciare feudale și a structurilor sociale rurale a creat nu numai o depopulare rurală, ci și o forță de muncă disponibilă pentru activitatea industrială, realizându-se astfel „un transfer de mină de lucru din agricultură spre industrie”³⁴. O parte din forța de muncă disponibilă, care în condițiile unei societăți preindustriale nu putea fi încă integral absorbită în activitatea industrială, a rămas fără lucru, fiind silită să cuture țara în căutare de locuri de muncă. Lipsiți de mijloace de producție și de subzistență, acești „șomeri ai epocii preindustriale”, considerați „săraci” sau „vagabonzi” au constituit în Anglia obiectul unor prevederi dure ale „Legii săracilor” (*The Poor Law enactments*) (1536, 1572, 1597, 1601 etc.). Ele stabileau pentru cei fără lucru obligația de a se angaja în activități agricole sau industriale, asigurând astfel forța de muncă necesară fermelor și manufacturilor capitaliste și prevedeau pedepse grele pentru cei care nu se încadrau acestor dispoziții³⁵.

Față de forța de muncă urbană, supusă unor reglementări corporative restrictive și mai scumpă, datorită nivelului mai ridicat al costului vieții din orașe, mina de lucru rurală era mai avantajoasă pentru întreprinzătorii capitaliști, deoarece nu era supusă restricțiilor și era mai ieftină, datorită nivelului mai scăzut al costului vieții la sate. De aceea, alături de manufacturile din orașe, numeroase manufacturi erau înființate în mediul rural.

Acumularea de capital. Pentru formarea relațiilor capitaliste era de asemenea nevoie de acumularea în mâinile unui grup social restrâns a unor mari averi bănești, necesare procurării mijloacelor de producție și angajării lucrătorilor. În secolele XII—XV, în condițiile dezvoltării vieții orășenești, a meșteșugurilor, comerțului și cametei, se formaseră mari capitaluri comerciale și cămătărești, care însă nu au putut fi transformate în proporții mai mari în capital industrial datorită nivelului încă scăzut al evoluției tehnice și economice și a forței relațiilor feudale și organizării corporative. În secolele XVI—XVII, progresul tehnic, dezvoltarea producției, lărgirea pieții interne și externe, intensificarea circulației bănești, declinul relațiilor feudale și al organizării corporative, formarea unei numeroase forțe de muncă lipsită de mijloace de producție și de subzistență au creat condiții necesare pentru acumularea crescândă a capitalului comercial și cămătăresc și pentru transformarea lui în capital industrial, prin investirea în mine, manufacturi sau ferme organizate pe bază capitalistă. Totodată, ca urmare a aflului de metale prețioase americane în Spania și a redistribuirii lor în celelalte țări ale Europei apusene, Occidentul a profitat de o importantă sursă de acumulare. Ei i s-au adăugat marile beneficii ale comerțului colonial, controlat de Portugalia, Spania, Olanda, Anglia, Franța. Referindu-se la beneficiile rezultate din desfășurarea comerțului oriental al Angliei, Thomas Mun scria în *Discurs asupra comerțului Angliei în Indiile orientale* (1621) că „argintul exportat în Indii dă, pină la urmă, înapoi de cinci ori prețul lui”³⁶.

Imensele averi rezultate din aflulul metalelor prețioase americane și din beneficiile comerțului maritim și colonial au fost în mare parte investite în mine, manufacturi, comerț, bănci, ferme organizate pe bază capitalistă, contribuind astfel

³⁴ D. Sella, *op. cit.*, p. 400.

³⁵ D. C. Coleman, *op. cit.*, p. 181—182.

³⁶ F. Braudel, *Jocurile schimbului*, vol. I, p. 244.

la dezvoltarea relațiilor capitaliste în Europa apuseană. În același timp, investiția de capitaluri și tranzacțiile bănești au fost ușurate datorită folosirii în proporții mari a creditului și a perfecționării și răspîndirii instrumentelor de credit (scrisori de schimb, plata prin compensare etc.)³⁷.

Statul și formarea relațiilor capitaliste.

Încheierea unificării teritoriale și a centralizării politice și constituirea unor monarhii absolute în Anglia, Franța, Spania, la hotarul dintre secolele XV și XVI, ca și formarea republicii burgheze a Provinciilor Unite (Olanda) la sfîrșitul secolului al XVI-lea au creat, prin existența unor piețe interne largi, condiții prielnice pentru producția și schimbul de mărfuri, stimulînd astfel nașterea și dezvoltarea relațiilor capitaliste. În același timp, politica monarhiei absolute de echilibru între nobilimea în declin și orășenimea și burghezia în ascensiune, nevoile sale crescînde de bani, ca și expansiunea maritimă, colonială și comercială a statelor din Europa apuseană și contradicțiile economice și politice tot mai accentuate dintre ele au determinat monarhiile absolute să ducă o politică economică care reflecta preocuparea de a ține seama, în primul rînd, de interesele pecuniare ale statului, iar în al doilea rînd, de interesele nobilimii, orășenimii și burgheziei. Politica monarhiilor absolute de a satisface, cu prioritate, interesele pecuniare ale statului se oglindește în Anglia în lucrarea *Discurs cu privire la averea acestui regat al Angliei* (1549), în care se sublinia că „bogăția supușilor constituie bogăția regelui”³⁸. Oglindind politica sa de echilibru, monarhia absolută a dus totodată o politică economică care, în funcție de raportul dintre forțele sociale din țară, a oscilat între satisfacerea intereselor nobilimii și a celor ale orășenimii și burgheziei.

Cunoscută sub numele de protecționism sau mai ales de mercantilism, această politică economică urmărea mărirea veniturilor statului pe baza unei balanțe excedentare a comerțului exterior, realizată prin creșterea valorii exportului și scăderea valorii importului. Oglindind acest scop, același *Discurs...* sublinia că „trebuie să avem întotdeauna grijă să nu cumpărăm de la străini mai mult decît le vindem, pentru că altfel ne vom sărăci pe noi și îi vom îmbogăți pe ei”³⁹.

Pentru realizarea unui export excedentar era însă necesar ca acesta să crească prin sporirea nu atît a cantității, cît a calității mărfurilor exportate; în acest scop, se urmărea restrîngerea sau chiar prohibirea exportului materiilor prime, îndeosebi a celor necesare atelierelor și manufacturilor din țară, încurajarea exportului de articole meșteșugărești și manufacturate și reducerea importului produselor meșteșugărești și manufacturate străine similare celor realizate în țară.

Legi, proiecte, memorii și lucrări din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și din primele decenii ale secolului al XVII-lea oglindesc, prin titlul sau prin prevederile și măsurile propuse, tendințele protecționiste din Anglia, ca, de pildă, *Act interzicînd (importul) felurilor de mărfuri produse de către meșteșugarii de*

³⁷ G. Parker, *op. cit.*, p. 530—531.

³⁸ *The Cambridge Economic History of Europe*, vol. IV, Cambridge, 1967, p. 499.

³⁹ *Ibidem*, p. 499.

peste mări (1562), proiectul lui Cockayne (1606), care prevedea înlocuirea la export a postavurilor nefinisate și nevopsite cu postavuri finisate și vopsite sau memoriul unei comisii a Parlamentului (1622) care propunea: interzicerea exportului de lână și al altor materii prime, rezervându-le pentru atelierele și manufacturile din țară, stimularea producerii de materii prime și a înființării de manufacturi, reducerea importului, aducerea mărfurilor de import pe corăbiile engleze sau pe corăbiile aparținând țării producătoare a acestor mărfuri, anticipându-se astfel prevederile *Actului de Navigație* din 1651. Sintetizând însemnătatea comerțului extern și a unei balanțe comerciale excedentare, Thomas Mun susținea în lucrarea sa cu titlul programatic mercantilist *Vistieria Angliei (imbogățită) prin comerțul extern* (1621) că „balanța comerțului nostru extern“ este „regula vistieriei noastre“⁴⁰.

În Franța, după măsurile luate îndeosebi de Ludovic al XI-lea în deceniile șapte și opt ale secolului al XV-lea și de Francisc I în deceniile trei și patru ale secolului al XVI-lea, care prevedeau înființarea unor manufacturi de țesături de mătase și de postav cu fir de aur și interzicerea importului de produse similare, din ultimul sfert al secolului al XVI-lea politica protecționistă s-a precizat și s-a intensificat. Astfel, *Caietele de doleanțe ale Statelor Generale* din 1576 cereau regelui să oprească exportul materiei prime care nu a fost mai întâi „manufacturată și lucrată“ în țară și importul produselor manufacturate străine similare, cerere aprobată prin ordonanța regală din 1577⁴¹. În 1596, la cererea țesătorilor de mătase din Tours și a deputaților adunării notabililor întruniți la Rouen, Barthélemy de Laffemas, unul din principalii consilieri economici ai lui Henric al IV-lea, a prezentat regelui un proiect cu titlul programatic de *Regulament general pentru a înființa manufacturi în acest regat și a opri intrarea țesăturilor de mătase și a altor mărfuri care sărăcesc și ruinează statul*, care prevedea interzicerea exportului și stimularea importului materiilor prime, îndeosebi textile, care pot fi lucrate în țară și prohibirea importului produselor manufacturate străine similare celor realizate în țară⁴².

Totodată, pentru a asigura celor care foloseau lucrători salariați forța de muncă necesară, statul a luat, îndeosebi în Anglia, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, măsuri menite să le satisfacă interesele⁴³.

Astfel, prin politica sa economică care avea în vedere, cu prioritate, interesele pecuniare ale statului dar, într-o anumită măsură, și interesele nobilimii, orașenimii și burgheziei pe care se sprijinea, monarhia absolută a creat, îndeosebi prin măsurile protecționiste care stimulau propășirea industriei și comerțului din țară, condiții obiectiv favorabile pentru formarea și dezvoltarea relațiilor capitaliste.

Revoluția burgheză și relațiile capitaliste.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea victoria revoluției burgheze și triumful Reformei în provinciile nordice ale Țărilor de Jos au însemnat alături înălțurarea dominației Spaniei și a absolutismului spaniol, cât și o puternică lăvi-

⁴⁰ *Ibidem*, p. 503—504.

⁴¹ H. Hauser, *Les débuts du capitalisme*, Paris, 1927, p. 185—188.

⁴² *Ibidem*, p. 189—191.

⁴³ Vezi mai sus, p. 81.

tură dată relațiilor feudale, îndeosebi celor eclesiastice și poziției social-politice și ideologice a bisericii catolice, ceea ce a contribuit la declinul feudalismului și la crearea unor condiții favorabile dezvoltării relațiilor capitaliste. Totodată, constituirea, la sfârșitul secolului al XVI-lea, ca urmare a victoriei revoluției în provinciile nordice, a primei republici burgheze din lume — Provinciile Unite (Olanda) a creat cadrul instituțional favorabil al dezvoltării intense a relațiilor capitaliste. În schimb, după înfringerea revoluției în provinciile sudice ale Țărilor de Jos și rămânerea lor sub stăpânirea spaniolă, acestea au intrat într-un treptat dar iremediabil declin economic și social.

O nouă mentalitate a „oamenilor de afaceri“.

În secolele XVI—XVII, în societatea din Europa apuseană s-a accentuat procesul de laicizare sau de „secularizare“, manifestat prin creșterea rolului elementului laic, îndeosebi al orășenimii și burgheziei și scăderea celui al bisericii și clerului în viața economico-socială, politică și ideologică⁴⁴. Creșterea rolului orășenimii și al burgheziei, al „oamenilor de afaceri“ s-a reflectat și în caracterul și consecințele complexe ale Umanismului și Reformei, manifestări social-politice și ideologice ale burgheziei în ascensiune.

Biserica catolică, propovăduind o „etică economică“ corespunzătoare epocii dominației atotcuprinzătoare a economiei naturale și a relațiilor funciare feudale, în timpul căreia și-a definitivat doctrina, considera veniturile rezultate din comerț și operații bănești drept „cîștig rușinos“ și condamna activitatea negustorilor și cămătarilor.

Umanismul și Reforma, îndeosebi cea calvinistă, reflectînd „etica economică“ a burgheziei în ascensiune, au justificat comerțul și operațiile bănești și au pledat pentru un statut social superior al „oamenilor de afaceri“. Încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, florentinul Lapo di Castiglionchio definea activitatea „oamenilor de afaceri“ din Florența vremii sale drept „negustorie nobilă și cinstită...“, care meserie este considerată frumoasă și mare, iar cel care o practică este bine primit și demn de respect în oraș⁴⁵. Iar către mijlocul secolului al XV-lea, florentinul Leon-Battista Alberti, în *Primele trei cărți despre familie*, considera banul „nervul tuturor profesiunilor“ și recomanda ca omul să agonisească, pentru ca averea „să nu scadă ci, dimpotrivă, să sporească“, să cheltuiască cu cumpătare, dar să nu fie avar⁴⁶.

Născut în mediul capitalist al „noilor orășeni“ din Geneva și răspîndit îndeosebi în țările care păseau mai ferm pe calea dezvoltării capitaliste, ca Anglia (sub forma anglicanismului) și Olanda, calvinismul a justificat pe plan religios interesele economico-sociale și politice esențiale ale burgheziei de la mijlocul secolului al XVI-lea. Piatra unghiulară a doctrinei lui Jean Calvin o constituie ideea „predestinării divine“, potrivit căreia Dumnezeu ar fi predestinat pe fiecare om după moarte la mîntuire sau osîndă. Deoarece această sentință divină nu poate

⁴⁴ *Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, vol. III, Stuttgart, 1986, p. 377—387.

⁴⁵ D. Herlihy, *Family and property in Renaissance Florence*, în idem, *Cities and society in medieval Italy*, Londra, 1980, p. 20, n. 51.

⁴⁶ J. Delumeau, *L'Italie de Botticelli à Bonaparte*, Paris, 1974, p. 142—144.

fi cunoscută direct, omul o poate deduce numai prin mijlocirea anumitor manifestări din viața sa pămîntească, îndeosebi succesul sau insuccesul în viață. Pentru a preîntîmpina interpretarea fatalistă a ideii „predestinării divine“, Calvin și discipolii săi au nuanțat-o prin ideea „vocației laice“ sau a „ascetismului laic“, potrivit căreia, pentru a dobîndi succes în viață, omul trebuie să trudească fără răgaz, să facă economie, să ducă o viață cumpătată și onestă. De asemenea, Calvin a explicat cîștigul negustorului prin „strădania și priceperea acestuia“ și a justificat dobînda moderată. Analizînd filologic și juridic textele biblice referitoare la dobîndă, Calvin a demonstrat că acestea condamnau dobînda excesivă sau camătă și nu dobînda moderată, percepută pentru banii împrumutați și investiți într-o activitate aducătoare de cîștig. Admițînd dobînda moderată, Calvin a justificat pe plan religios una din activitățile esențiale ale burgheziei, care își putea desfășura operațiile bănești fără a mai fi stînjinită de piedici de ordin religios sau moral. Pornind de la doctrina calvinistă asupra dobînzii, consiliul municipal din Geneva a stabilit, prin ordonanța din 1547, nivelul maxim al dobînzii la 5%. În Olanda, Saumaise, în *Despre dobînzi* (1638), a justificat de asemenea dobînda „prin dreptul natural și divin“⁴⁷.

Promovînd o nouă „etică economică“ de stimulare a muncii și cumpătării, de justificare a cîștigului și dobînzii și pledînd pentru un statut social superior al „oamenilor de afaceri“, calvinismul „corespundea năzuințelor celor mai îndrăznețe ale burgheziei de atunci“⁴⁸. Diametral opus „eticii economice“ a bisericii catolice, calvinismul „a deschis poarta capitalismului modern“, contribuind la formarea „noului capitalism protestant“, îndeosebi în Olanda și Anglia⁴⁹.

Elaborarea conceptelor despre natură și societate și a metodelor de cercetare renascentiste, bazate pe rațiune și spirit critic, observație, calcul și experiment, lărgirea cunoștințelor în cele mai variate domenii și îmbunătățirea mijloacelor de informare au avut, la rîndul lor, un rol stimulator în dezvoltarea și răs-pîndirea progresului tehnic, a relațiilor capitaliste și a ideilor burgheziei în ascensiune. Tiparul, de pildă, a contribuit, în mare măsură, la propagarea realizărilor privind cele mai variate domenii ale tehnicii și activității miniere, industriale, agrare, nautice,⁵⁰ comerciale, contabile, bancare, a concepțiilor mercantiliste⁵¹ sau a „eticii economice“ protestante⁵².

⁴⁷ H. Hauser, *op. cit.*, p. 46—53, 77—78; R. H. Tawney, *La religion et l'essor du capitalisme*, Paris, 1951, p. 103—112, 169—170.

⁴⁸ Fr. Engels, *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*, în K. Marx — Fr. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, București, 1967, p. 90.

⁴⁹ E. Larsen, *Calvinistic economy and 17th century Dutch art*, University of Kansas, 1979, p. 23—25.

⁵⁰ O largă circulație au avut, de exemplu, lucrările lui Vanoccio Biringuccio, *Pirotecnica* (1540), Georg Bauer (Agricola), *De re metalica* (1556), Thomas Tusser, *Five hundred good points of husbandry* (1573), Jacques Besson, *Théâtre des instruments* (1578), Vittorio Zonca, *Nuovo teatro di machine et edifici* (1607) etc.

⁵¹ Vezi mai sus, p. 82—83.

⁵² Vezi mai sus, p. 85.

IMPERIUL OTOMAN ÎN RAPORTURILE INTERNAȚIONALE DINTRE 1648 ȘI 1792

TAHSIN GEMIL

Detronarea și, apoi, executarea sultanului Ibrahim I „Nebunul” (*Deli*), în august 1648, nu au fost urmate de vreo îmbunătățire a situației interne și externe a Imperiului otoman. Ruina economică, combinată cu dezordinea și corupția cronică din întregul aparat de stat, au alimentat în continuare criza viscerală care măcina de mult puterea otomană. Autoritatea centrală, reprezentată de sultanul-copil Mehmed al IV-lea (1648—1687), era contestată nu numai în provincii, ci chiar și în capitală, unde „robii Porții” din pătura militară (ienicerii) și din cea a palatului (eunucii) își disputau cu violență domnia bunului plac.

În arena internațională, decăderea otomană era pusă în evidență și, totodată, accentuată de politica ei defensivă, de reticență deosebită față de Europa continentală și, mai cu seamă, de eșecurile suferite în războiul cu Veneția, pentru Creta. Istanbulul se afla sub o veritabilă blocadă a flotei venețiene, iar la 26 iunie 1656 forța navală otomană a suferit o a doua înfrângere ca cea de la Lepanto, din 1571. Cu această ocazie, venețienii au ocupat insulele aflate la intrarea în Dardanele. Situația devenise atât de alarmantă, încît locuitorii ai capitalei începușeră să fugă în Anatolia. Se impuneau cu stringență măsuri radicale, de natură să restabilească ordinea internă și să confere forță desfășurărilor externe. S-a ajuns astfel la dictatura marilor viziri din familia Köprülü, care au reușit să oprească, pentru mai bine de un sfert de veac, cursul decăderii și să regenereze temporar puterea otomană.

Epoca marilor viziri Köprülü

În ciuda vârstei sale înaintate, întemeietorul acestei adevărate dinastii de mari conducători, Köprülü Mehmed pașa, se făcuse prea puțin remarcat pînă atunci în viața publică otomană. Venirea sa la putere, la 14 septembrie 1656, a fost rezultatul obișnuitelor intrigi de curte, dar reușita *sadaret*-ului (mare vizirat) său s-a datorat, în bună măsură, tăriei sale de caracter și clarviziunii de care a dat dovadă sultana-mamă Turhan Hatidje, care domnea de fapt în acea vreme. Aceasta a acceptat condițiile puse de Köprülü Mehmed pașa de a conduce total independent, în numele sultanului nevirstnic. Avînd puteri practic nelimitate, Mehmed pașa și-a inaugurat *sadaretul* prin acțiuni energice de autoritate: a pus capăt mișcării mistico-politice a așa numiților „kadizade” surghiunind liderii ei în Cipru și a înăbușit în sînge o revoltă a spahiilor din capitală, înainte de izbucnirea ei efectivă. Totodată, prin demiteri, deportări și execuții a lichidat elementele potențiale de opoziție față de guvernarea sa. Cunoșcînd bine starea reală a Imperiului otoman, Mehmed pașa a îmbinat cu dexteritate măsurile abile cu cele ferme, reușind în scurt timp să redreseze criza de autoritate a puterii centrale, care acum era concentrată, de fapt, în mîinile sale.

Prin aceleași măsuri energice, însoțite deseori de execuții, același mare vizir a redus substanțial lista subvențiilor acordate din fondurile statului, a readus

sub controlul direct al fiscului numeroase surse de venituri și a confiscat însemnate acumulări bănești. Astfel că, la sfârșitul guvernării sale, în anul financiar 1660—1661, bugetul Imperiului otoman devenise destul de echilibrat, avînd un deficit doar de 124 poveri akçe, față de deficitul de 1600 poveri akçe cit se înregistrase în anul financiar 1652—1653.

Reușitele inițiale pe plan intern ale conducerii lui Köprülü Mehmed pașa au constituit baza de susținere a succeselor sale și în politica externă. În septembrie-noiembrie 1657, forțele otomane refăcute, conduse personal de marele vizir, au reluat insulele Tenedos și Lemnos, eliberînd astfel capitala de sub blocada venețiană. În același timp, Poarta a adoptat o linie politică energetică și în chestiunile politico-militare din Europa continentală. În vara anului 1657, ea a acordat libertăți depline hanatului Crimeei de a interveni cu toate forțele în apărarea Poloniei atacată de Suedia și Transilvania, aceasta din urmă fiind în coaliție și cu celelalte țări române. Aceste două victorii, repurtate împotriva Veneției și a Transilvaniei, nu numai că au întărit autoritatea lui Köprülü Mehmed pașa, dar l-au făcut să fie ferm hotărît și în dorința de a impune din nou rolul pe care Poarta îl avusese, cu un secol în urmă, în sistemul politic european. Către acest obiectiv va fi îndreptată, de altminteri, linia politică directoare a Porții în epoca marilor viziri Köprülü, pînă la marele eșec din 1683, cu implicații atît de adînci nu numai pentru istoria otomană, ci și pentru evoluția întregului sistem de relații pe plan continental. Alături de serioasa îngrijorare provocată Porții de acțiunile coalizate ale celor trei țări române, readucerea lor în ascultarea otomană a dobîndit și valoarea unei chestiuni de prestigiu, semnificația unei demonstrații pe plan european a viabilității puterii turcești. Așa se explică energia cu care a acționat Poarta pentru distrugerea coaliției dintre țările române. În vara anului 1658, forțele otomano-tătare, aflate sub comanda marelui vizir, au devastat cele trei țări române, impunînd pe tronurile lor elemente considerate fidele Porții. Cu acest prilej a fost adusă și o importantă modificare de conținut în statutul internațional al Transilvaniei, în sensul că i s-a impus un regim politic asemănător cu cel al Moldovei și Țării Românești. Apoi, prin alte cîteva campanii militare succesive, desfășurate în anii următori, Poarta a învins forțele coalizate ale celor trei țări române¹

Începutul epocii Köprülü în istoria otomană a fost marcat și de importantul succes repurtat împotriva răscoalei secesioniste declanșată în Anatolia de valii de Alep, Abaza Hasan pașa, în iulie 1658. Prin proporții (a antrenat peste 15 guvernatori ai provinciilor asiatice) și mai ales prin obiectivul urmărit, această revoltă a depășit semnificația obișnuitelor tulburări care răvășeau în acea vreme Anatolia. Concentrînd în jurul său elementele nemulțumite de noua autoritate instalată la Poartă, Abaza Hasan pașa a pus fătîș sub semnul întrebării nu numai valabilitatea regimului de conducere instituit de Köprülü Mehmed pașa, ci și însăși existența în aceeași structură a întregii puteri otomane. Înăbușirea singeroasă a acestei revolte (februarie 1659) a reprezentat, fără îndoială, elementul de

¹ Tahsin Gemil, *Țările române în contextul politic internațional (1621—1672)*, București, 1979, p. 164 și urm.; idem, „Capitulațiile” Transilvaniei de la jumătatea secolului XVII, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol»” — Iași, tom. XXIII/2, 1986, p. 717—721.

bază al edificiului de autoritate al familiei Köprülü. Dar aceasta nu a însemnat desigur și remediarea cauzelor profunde care duseseră la o asemenea reacție.

Köprülü Fazıl Ahmed pașa, instalat la conducerea Imperiului otoman, în octombrie 1661, la moartea tatălui său, nu a cedat nimic din puterea absolută pe care o avusese primul Köprülü. Dimpotrivă, a căutat s-o întărească și mai mult, numai că în locul terorii practică de tatăl său el a recurs mai mult la subtilitate și persuasiune. Dacă Köprülü Mehmed pașa reinstaurase ordinea internă, Köprülü Ahmed pașa și-a propus, reușind în cea mai mare măsură, să refacă puterea ofensivă a Imperiului otoman. În acest sens, el a reluat curînd linia politică fundamentală a Porții în Europa, orientată către centrul continentului. Rezistența habsburgilor la St. Gothard (1664) l-a făcut însă să-și dea seama că o asemenea acțiune presupunea o foarte temeinică pregătire militară și politică.

În 1669 a fost terminat cu succes — ce-i drept, plătit destul de scump — îndelungatul război din Creta, iar în 1672 forțele otomane au pus stăpînire pe cetatea Camenița, împreună cu Podolia. Războiul cu Polonia fusese provocat de rivalitatea dintre cele două state pentru Ucraina, pe care Poarta o vedea acum drept o barieră în calea Rusiei către zonele sale de dominație. Așa se explică faptul că Rusia a intervenit acum ca parte activă (pentru întîia oară în conflictele cu Poarta) în războiul declanșat imediat de polonezi, sub conducerea lui Jan Sobieski, în vederea anihilării prevederilor, socotite „rușinoase”, ale păcii din 1672. Aceste războaie ale Porții cu Polonia și Rusia s-au finalizat în favoarea turcilor, prin tratatele de la Żurawna (1676) și, respectiv, Bağçesaray (1681), care au confirmat dominația otomană în Podolia și Ucraina apuseană.

Imperiul otoman a atins astfel linia maximă a întinderii sale teritoriale, fără ca aceasta să însemne atingerea aceluiași parametri, și în privința conținutului puterii otomane. Deteriorarea calității puterii otomane, proces început cu un secol în urmă, se datora unor factori ce fuseseră generați de însăși evoluția istorică obiectivă.

Epoca marilor viziri Köprülü — ca și perioada de regenerare, de mai scurtă durată, din vremea lui Murad al IV-lea (1623—1640) — nu a adus decît ameliorări trecătoare, lipsite de eficiență asupra esenței procesului decăderii. Poarta, cramponată încă de vechiul ideal al dominației universale, nu a fost în măsură să înțeleagă adevărata sa stare de fapt. Mai cu seamă noul mare vizir Kara Mustafa pașa (1676—1683), fiu adoptiv și ginere al lui Köprülü Mehmed pașa, și-a subordonat întreaga activitate atingerii acestui obiectiv fundamental al politicii otomane, care fusese stabilit, încă din vremea lui Süleyman Magnificul (1520—1566), în cucerirea Vienei și apoi a Romei („mărul roșu”).

Incurajat de succesele obținute împotriva Poloniei și Rusiei, și considerînd că în acest fel a fost asigurată securitatea hotarelor nordice ale imperiului, Kara Mustafa pașa a respins propunerile habsburgilor de prelungire a păcii de la Vâșvár (1664). În schimb, a acceptat ofertele de supunere ale nemulțumiților unguri conduși de Imre Thököly și a declanșat marea campanie împotriva Imperiului habsburgic, cu menirea nu numai de a bara expansiunea acestuia către răsărit, ci de a anihila și vechea lui rivalitate pentru supremația mondială. Armatele otomane au suferit însă un răsunător insucces în fața Vienei, în 1683. Alături de cauzele principale, generate de evoluția istorică generală, un rol nu lipsit de însemnătate la acest mare eșec otoman l-au avut și țările române, care au facilitat

rezistența și contraloviturile creștinilor. Kara Mustafa pașa a plătit cu viața lipsa sa de realism politic².

Deși mari viziri din familia Köprülü au urmat și mai târziu la conducerea Porții, totuși, odată cu Mustafa pașa s-a sfârșit și scurta epocă de revitalizare a forței otomane, care a fost însă repede epuizată în urmărirea unei himere. Ase- diul nereușit al Vienei a reprezentat ultima zvonire a puterii ofensive otomane, înainte de procesul ireversibil al prăbușirii.

Războaiele cu „Liga Sfântă“

Privită în perspectiva timpului, bătălia de la Viena, din 1683, a purtat în fond semnificația unei confruntări decisive între lumea europeană în plină ascensiune și cea otomano-orientală rămasă în urmă. În chip inevitabil, vechiul a trebuit să cedeze.

Dezastrul otoman din 1683 și urmările lui imediate au determinat Poarta să devină, în sfârșit, conștientă de faptul că situația internațională se schimbase categoric în defavoarea ei, obligînd-o, în consecință, să treacă în defensivă. Totodată, acest mare eșec otoman a pus în evidență, pentru întreaga Europă, situația gravă a Porții, impulsînd astfel tendințele expansioniste ale statelor în ascensiune (Imperiul habsburgic, Rusia) și ale celor care mai cultivau veleități de mari puteri (Polonia, Veneția). Interesat de aceleași obiective expansioniste, Sf. Scaun a inițiat și a organizat coaliția generală antiotomană, pe care o promova de alita vreme — „Liga Sfântă“. Imperiul otoman a fost atacat coordonat din patru părți de elementele de bază ale ligii, care, arborînd drapelul creștin, urmăreau în fond să instaurze propria lor stăpînire în teritoriile „eliberate“ de sub dominația otomană. Poarta și-a sleit forțele luptînd simultan, pînă la sfîrșitul secolului : cu Habsburgii în Ungaria, Transilvania, Bosnia, Serbia ; cu Veneția în Dalmația, Albania și Moreea ; cu Polonia în Ucraina și Moldova ; cu Rusia în nordul Mării Negre. S-a adăugat la aceste fronturi încă unul, nu mai puțin greu — anume cel desfășurat pe plan intern, împotriva revoltelor reizbucnite cu o deosebită violență după 1683. Sultanul Mehmed al IV-lea a fost socotit vinovat de agravarea situației imperiului și detronat, la 8 noiembrie 1687, printr-o acțiune comună a *ulemațelor* (cărturari) din Istanbul și a militarilor de pe frontul dunărean. Dar nici cei doi frați ai săi, Süleyman al II-lea (1687—1691) și Ahmed al II-lea (1691—1695), nu au reușit să redreseze situația, chiar dacă au încredințat puterea și unor reprezentanți ai familiei Köprülü. Dezordinea internă și, în directă legătură de cauză și efect cu ea, eșecurile externe nu au putut fi oprite. Forțele otomane au fost obligate să se retragă pe toate fronturile, deși au fost obținute și unele victorii, mai ales sub comanda hanului Crimeei Selim Ghiray I (1684—1691 ; 1692—1699, a doua și a treia domnie). Înfrîngerea otomană de la Zenta (11 septembrie 1697) a pecetluit nu numai evoluția frontului habsburgic, ci și a întregului război cu „Liga Sfântă“.

² Vezi Tahsin Gemil, *Țările române...*, p. 188 și urm. ; Ahmet Ağa, *Viyana kuşatması günlüğü* (Jurnalul asediului Vienei), ed. Richard F. Kreutel, Istanbul, 1970, p. 129 și urm.

Preparativele de pace au început imediat, fiind intermediare de ambasadorii Olandei și Angliei. După îndelungate negocieri, la 26 ianuarie 1699, Poarta a semnat, la Carlowitz, tratatele de pace cu Imperiul habsburgic, Veneția și Polonia, iar cu Rusia tratatul a fost semnat, la 15 iulie 1700, la Istanbul.

Prin pacea de la Carlowitz, Poarta a fost nevoită să recunoască oficial trecerea Ungariei și Transilvaniei în stăpînirea habsburgilor; a Dalmației, Moreei și a unor insule egeene sub ocupația Veneției, a Podoliei și a unei părți din Ucraina sub autoritatea Poloniei, iar în favoarea Rusiei a trebuit să cedeze cetatea Azov cu zona înconjurătoare. Imperiul otoman a pierdut astfel nu numai o întinsă suprafață (356 000 km²), dar și deosebit de însemnate poziții strategice, pe care Austria și Rusia au căutat să le utilizeze din plin pentru noi anexiuni teritoriale în deavaoarea lui. Tratatul de la Carlowitz a deschis puterilor europene și calea imixtiunilor în treburile interne ale Imperiului otoman, prin invocarea dreptului de protecție a bisericilor creștine și a „locurilor sfinte“, drept ce le-a fost recunoscut la Carlowitz. Același tratat de pace a generat și o adîncă fisură în unitatea de acțiune otomano-tătară, care garantase pînă atunci securitatea hotarelor nordice ale imperiului și conferise o mare eficiență politicii ofensive a Porții în Europa și Asia. La Carlowitz s-a pus capăt atît stipendiilor importante plătite tătarilor de Rusia și Polonia, cît și raidurilor prădalnice ale tătarilor în țările vecine, ceea ce a avut efecte serioase asupra situației economice și politico-militare a hanatului Crimeei³.

Considerată și „prima împărțire“ a Imperiului otoman, pacea de la Carlowitz a consfințit trecerea definitivă a Porții în defensivă, marcînd, într-adevăr, începutul îndelungatului proces al restrîngerii hotarelor Imperiului otoman, proces continuat, cu unele intermitențe, pînă la dispariția lui, la sfîrșitul primului război mondial.

Perioada retragerilor

Avînd în vedere în primul rînd situația de la hotarele imperiului, istoriografia turcă a calificat secolul al XVIII-lea din istoria otomană, mai precis intervalul 1699—1792, drept „perioada retragerilor (regresului)“ (*Gerileme devri*). Deși au fost realizate unele îmbunătățiri ale situației imperiului și redobîndiri teritoriale (temporare), iar în domeniul culturii și al calității individuale a oamenilor de stat otomani s-au înregistrat progrese simțitoare față de veacul precedent, caracteristica esențială a istoriei otomane din secolul al XVIII-lea a fost imprimată de adîncirea procesului complex al declinului.

Repetatele înfrîngeri și retrageri ale forțelor otomane din această perioadă au pus în evidență și au agravat slăbiciunea funciară a imperiului; s-a mărit tot mai mult decalajul dintre puterile europene și Imperiul otoman, în defavoarea acestuia din urmă. În sistemul politic internațional a apărut și s-a dezvoltat astfel problema moștenirii „omului bolnav“. Această „Chestiune orientală“,

³ Rifa'at A. Abou-El-Haj, *Ottoman Diplomacy at Karlowitz*, în „Journal of the American Oriental Society“, vol. 87 (1967), nr. 4, p. 498—512; Stanford J. Siaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, vol. I, Cambridge, 1976, p. 218—225.

mai întâi ca idee, apoi ca o veritabilă obsesie politică, a dominat relațiile dintre marile puteri în secolul al XVIII-lea și, mai cu seamă, în cel următor.

Tratatul de la Carlowitz a reprezentat o lovitură de grație aplicată atît vechiului principiu politic otoman de expansiune continuă, cît și concepției dragătorilor Porții de a urmări îmbunătățirea stării imperiului prin reeditarea epocii de cuceriri din vremea lui Süleyman Magnificul. Recunoașterea superiorității Europei, consfințită prin tratatul de la Carlowitz, a împus Porții trecerea în defensivă permanentă și a silit-o să accepte modelul apusean drept bază a inițiativelor de redresare, fără a renunța însă la esența sistemului tradițional otoman de conducere.

Pînă la statornicirea definitivă a politicii vizînd țelul fundamental al apărării hotarelor existente ale imperiului, Poarta a trecut printr-o scurtă perioadă de tranziție, în care, pe baza unei îmbunătățiri trecătoare a situației sale interne, a căutat să impună revizuirea spiritului tratatului din 1699, să compenseze în alle zone teritoriile pierdute la Carlowitz.

Politică de revanșă

Războaiele grele duse cu „Liga Sfîntă“ s-au soldat, pentru Imperiul otoman, nu numai cu mari pierderi teritoriale, ci și cu secătuirea tezaurului public și dezorganizarea vieții economice, cu ruina gospodăriei țărănești și amplificarea tulburărilor sociale, cu dezordine în armată și slăbirea autorității de stat.

Indată după semnarea păcii de la Carlowitz, marele vizir Yeğen (Amucazade) Hüseyin pașa (1697—1702), nepot de frate al bătrînului Mehmed Köprülü, a inițiat o serie de reforme, de natură să îmbunătățească starea generală a imperiului. Astfel, a redus substanțial fiscalitatea excesivă, anulînd și datoriile neplătite ale populației; a făcut revizuri drastice ale registrelor financiare și de timaruri pentru a pune capăt abuzurilor și ilegalităților. Totodată, același mare vizir a luat și măsuri de contracarare a concurenței produselor manufacturiere străine (apusene), încurajînd meșteșugul și negoțul intern. Importanță prezintă și eforturile depuse de acest mare vizir pentru așezarea triburilor nomade de turkmeni și kurzi pe terenuri agricole din regiunile Urfa, Malatya, Antalya ș.a. Hüseyin pașa a intervenit energic și în rîndurile armatei, procedînd la masive epurări în efectivele ei, ceea ce a însemnat nu numai creșterea eficienței forței militare otomane, ci și o importantă ușurare pentru vistieria statului. Dar, așa cum deseori se va întîmpla în acest secol al XVIII-lea, eforturile de reformare ale marelui vizir sau ale sultanului s-au lovit de rezistența îndîrjită a acelor categorii ale clasei conducătoare otomane interesate în continuarea domniei bunului plac. Reprezentantul de seamă al unor asemenea elemente retrograde era atunci şeyhülislamul Feyzullah Efendi. Profitînd de încrederea deosebită a sultanului, acesta instaurase o adevărată guvernare a familiei sale, care, pe cît era de tiranică, pe atît era și de incompetentă, abuzivă și coruptă. Pe fondul nemulțumirii generale, în 1703 a izbucnit o puternică revoltă a populației din capitală (în unire cu ulemalele și militarii), provocată atît de tirania lui Feyzullah Efendi, cît și de temerea că șederea prelungită a sultanului în Edirne să nu ducă la pierderea importanței politice și, îndeosebi, economice a Istanbulului. În urma unui

marș al răsculaților către Edirne, Feyzullah Efendi a fost executat, iar sultanul Mustafa al II-lea a fost înlocuit cu fratele său Ahmed al III-lea (22 august 1703).

Noul sultan a reușit relativ repede să-și impună autoritatea, după care a lăsat treburile statului în mâinile marilor viziri. Dintre aceștia s-a distins Çorlulu Ali pașa (1706—1710), care a izbutit să ducă mai departe acțiunile de îmbunătățire a situației imperiului. El a restrins cheltuielile (inclusiv pe cele ale bucătăriilor saraiului) și a sporit veniturile, realizând astfel un buget destul de echilibrat. De asemenea, Ali pașa a dezvoltat reformele marelui vizir Yeğen Hüseyin pașa și pe cele în domeniul naval ale amiralului Mezomorto Hüseyin pașa, vizind întărirea forței armate otomane, în primul rând prin adoptarea inovațiilor europene pe plan militar și prin întinerirea cadrelor de comandă ale armatei de uscat și marinei.

Pînă la victoria rusească de la Poltava (1709), Poarta a evitat să intervină în războiul nordic sau în cel de succesiune a Spaniei, în ciuda insistențelor Franței, Suediei și ale hanatului Crimeei. Înfringerea suferită de suedezi la Poltava a răsturnat însă balanța de forțe din răsăritul continentului în favoarea Rusiei. Poarta a acordat azil regelui Carol al XII-lea al Suediei și, apoi, a pornit războiul împotriva Rusiei. Un motiv deosebit de important pentru declanșarea campaniei turce din 1711 l-a constituit și puternica mișcare pentru independență care cuprinsese atunci țările române și popoarele supuse din sudul Dunării. Țara Românească și, mai ales, Moldova s-au angajat efectiv alături de Rusia, pentru a redobîndi astfel neatîrnarea politică. Războiul s-a terminat însă prin încercuirea armatelor rusești la Stănilești și prin semnarea tratatului de pace de la Vadul Hușilor (22 iulie 1711). Fără a consemna o victorie decisivă a Porții, acest tratat a adus din nou în stăpînire turcilor cetatea Azov și a obligat Rusia să demanteleze fortărețele pe care le ridicase în apropierea hotarelor otomane. Această pace a reprezentat o expresie a raportului de forțe existent atunci între Imperiul otoman și Rusia, întîrziind în consecință avansul acesteia din urmă către est și sud. Totodată, insuccesul rusesc de la Prut a produs și o sensibilă diminuare a influenței Moscovei în sud-estul Europei, fapt de care a încercat să profite Austria. Dată fiind poziția adoptată de Țara Românească și, mai cu seamă, de Moldova în împrejurările războiului ruso-turc din 1711 și în anii imediat următori, instaurarea domniilor fanariote în țările române a constituit și o consecință imediată a acestei prime confruntări de proporții dintre Rusia în ascensiune și Imperiul otoman în declin⁴.

Succesul turcesc de la Prut a încurajat Poarta să pornească acțiuni ofensive și pentru reluarea importanței zone strategice pe care o reprezenta Moreea, cu atît mai mult cu cît locuitorii ei ortodocși erau nemulțumiți de stăpînirea Veneției catolice. Marele vizir Damad Ali pașa (1713—1716) — susținut de par-

⁴ J. B. Wolf, *The Emergence of the Great Powers. 1685—1715*, New York, 1951; Akdes Nimet Kurat, *The Retreat of the Turks. 1683—1730*, în *The New Cambridge Modern History*, 6 (1970), p. 608—647; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi* (Istoria otomană), cîld IV, I. bölüm, II. baskı, Ankara, 1978, p. 1 și urm., 315—320; A. M. Musaeov, *Vosstanie v Stambule v 1703*, în vol. „*Osmanskaja Imperija...*”, Moskva, 1986, p. 200—217.

⁵ Akdes Nimet Kurat, *Prut seferi ve barışı 1123 (1711)* (Expediția și pacea de la Prut 1123 (1711)), cîld I—II, Ankara, 1951—1953; idem, *Türkiye ve Rusya* (Turcia și Rusia), Ankara, 1970, p. 17—21; S. F. Oreškova, *Russko—turekie otnoşenia v načale XVIII v.*, Moskva, 1971.

tizării revizuirii prin forță a tratatului de la Carlowitz, precum și de frunțașii grecilor din Fanar — a reușit să-l convingă pe sultan și să declanșeze războiul împotriva Veneției (8 decembrie 1714). Campanii otomane succesive, pe mare și uscat, au adus victorii relativ facile otomanilor. Moreea și unele insule egeene au reîntors în stăpînirea Porții.

Dacă înfrîngerea Rusiei, în 1711, produsese o vie satisfacție la Viena, dat fiind faptul că habsburgii o socoteau virtuală rivală în privința dominației asupra regiunilor carpato-danubiene, în schimb succesele otomane asupra Veneției în decădere au fost de natură să alerteze Austria într-o măsură cît se poate de serioasă. Pe de altă parte, marele vizir Ali pașa și adepții săi au considerat reușitele împotriva Veneției și mișcarea antihabsburgică din Ungaria și Transilvania drept elemente de garanție în privința războiului cu Austria. Dar, în prima confruntare mai importantă, în cea de la Peterwaradin, armata otomană — care nu uitase încă, arată cronicarii, dezastrul de la Zenta — a cedat repede, oferind habsburgilor o nouă mare victorie (5 august 1716). Apoi, imperialii au pus ușor mîna pe Timișoara, au înaintat spre Bosnia și Țara Românească, iar în anul următor au ocupat și Belgradul. După cucerirea Banatului, habsburgii au întreprins două acțiuni speciale pentru arestarea voievodului Țării Românești și a celui din Moldova. Dincolo de efect al luptei dintre partidele boierești, aceste acțiuni au constituit o expresie clară a politicii habsburgice față de țările române. Se vădea astfel și ciocnirea intereselor expansioniste, în primul rînd ale Austriei și Rusiei, în această parte a continentului.

Înfrîngerea și căderea pe cîmpul de luptă de la Peterwaradin a marelui vizir Ali pașa au provocat dezorganizarea întregii armate otomane, iar înaintarea habsburgilor peste Dunăre și Sava a produs panică și a prilejuit revolte antiotomane în Balcani. Poarta a fost nevoită să ceară pace, pe care habsburgii au acceptat-o abia după ce au ocupat și Belgradul. Pacea a fost încheiată la Passarowitz (21 iulie 1718), unde Poarta a semnat două tratate: unul cu Imperiul habsburgic și altul cu Veneția. A fost consemnată trecerea Belgradului și Timișoarei în stăpînirea imperialilor, precum și ocupația habsburgică în Banat și Oltenia. Veneția a recunoscut reinstaurarea controlului otoman asupra Moreei, dar a luat insulele ionice și Dalmația. De asemenea, habsburgii au obținut poziții avantajoase în Imperiul otoman în privința comerțului și a problemei cu implicații importante referitoare la protecția bisericii romano-catolice.

Noile înfrîngeri suferite în fața habsburgilor au arătat caracterul limitat al reformelor, faptul că ele nu au fost în măsură să confere armatei otomane eficiență în raport cu artileria și infanteria europeană. Ca urmare, Poarta a renunțat la tentativele sale ofensive, închistîndu-se tot mai mult într-o politică de reticență, de evitare a oricărei situații ce ar prejudicia pacea și ar genera probleme de rezolvat.

Perioada lalelei

Conștiința declinului a accentuat fatalismul de tip oriental al otomanilor; s-a cultivat divertismentul ca mijloc de ignorare a realității grave. Un asemenea conținut a purtat, în principal, regimul instaurat de marele vizir Nevşehirli (Damad) Ibrahim pașa. Anii de guvernare ai acestuia (1718--1730) au fost denumiți (de poetul Yahya Kemal) și *Lâle devri* (Epoca sau perioada lalelei), datorită va-

lorii pe care a dobândit-o laleaua în această perioadă, nu numai ca element decorativ preponderent, ci și ca o expresie a concepției otomane de guvernământ⁶. Poet al acelor vremuri, Nedîm a calificat mentalitatea Porții din „perioada lalelei“ prin versurile :

*Gülelim, oynıyalım,
Kâm alalim dünyadan.*

Să ridem, să dansăm,
Plăcerile lumii să gustăm.

Pe plan intern, Ibrahim pașa a urmărit cu prioritate să alimenteze cu bani cheltuielile extravagante ale curții, iar pe plan extern, el a căutat să asigure pacea necesară traiului în opulență și distracții al păturii dominante otomane.

Reducînd numărul ienicerilor și al aparatului birocratic, făcînd speculații financiare și măriind impozitele, Ibrahim pașa a reușit într-adevăr să sporească veniturile vistieriei. În acest fel au fost însă solicitate intens resorturile de bază ale crizei generale otomane; inflația a luat din nou proporții distrugătoare, mizeria și dezordinea au cuprins din nou toate provinciile imperiului, în timp ce sultanul și cei din jurul său, adînciți în plăceri și risipă, nici nu își puneau problema găsirii vreunui remediu. Singurele realizări remarcabile ale acestei perioade au fost înregistrate în domeniul culturii, mai cu seamă în literatură și arhitectură. Criza s-a accentuat încontinuu, generînd neîntrerupte tulburări sociale, culminate cu răscoala din 1730, cunoscută sub numele conducătorului ei — Patrona Halil.

Pacifist prin caracterul său personal și convins de faptul că războaiele Porții cu puterile europene nu mai aveau sorți de izbîndă, Ibrahim pașa a contribuit activ la încheierea păcii de la Passarowitz, după care a vegheat la respectarea strictă a prevederilor ei. De asemenea, el a reînnoit tratatul cu Rusia, încheind cu ea, în 1720, așa-numita „pace veșnică“, care a permis guvernului țarist să tranșeze problema suedeză și să pregătească rezolvarea — evident în favoarea Rusiei — și a celorlalte două probleme cardinale ale politicii externe a Moscovei din acea vreme: problema poloneză și cea turcă (orientală).

Urmărind același scop al apărării păcii cu statele europene, Ibrahim pașa a cultivat cu insistență bune raporturi cu ele, întreținînd în acest sens contacte strînse cu ambasadorii lor la Poartă și trimițînd reprezentanțe otomane la Paris, Viena, Moscova și Varșovia. Pe lîngă rolul lor de agenți diplomatici (temporari), acești trimiși ai Porții au avut și misiunea de a se informa cît se poate de bine în privința progreselor interne din acele țări. S-a realizat astfel prima breșă importantă în concepția repudiantă a Porții față de Europa. Era un rezultat concret de seamă al mutației ce se producea treptat în mentalitatea otomană, după 1683—1699. Această acțiune, inițiată și coordonată de marele vizir Ibrahim pașa, a purtat în fond semnificația unui pas decisiv pe calea tentativelor de modernizare a Imperiului otoman după modelul occidental. Dar lipsite de resurse interne puternice și de forța politică corespunzătoare, reformele inițiate în etapele

⁶ Vezi Ahmed Refik, *Lâle devri* (Epoca lalelei), Istanbul, 1928; Münir Aktepe, *Damad İbrahim Paşa devrinde lâle*, (Laleaua în perioada lui Damad İbrahim pașa), în „Tarih Dergisi“, nr. 4 (1952), p. 85—106, 5 (1953), p. 85—104; 6 (1954), p. 23—38.

următoare nu vor fi în măsură să revoluționeze întregul sistem de stat otoman, rămânând la nivelul unor paleative, fără eficiență asupra cursului ireversibil al prăbușirii Imperiului otoman în ansamblu.

În schimb, Ibrahim pașa a decis intervenția armată în tulburările interne din Iran, pentru a anexa teritoriile ale acestui stat aflat într-un rapid proces de declin. Marele vizir a căutat astfel, pe de o parte, să pună mina pe noi surse de venituri necesare cheltuielilor exorbitante ale palatului, iar pe de alta, prin cuceriri relativ facile, să confere guvernării sale și strălucirea unor izbînzi militare.

În 1723, răsculații afgani din zona Kandahar au ocupat Isfahanul și l-au detronat pe șahul safavid Hüseyin. În același timp, au izbucnit revolte în Belucistan și Daghestan, iar fiul șahului detronat, Tahmasb, a reușit să fugă la Kazvin și să se proclame șah al Iranului. Rusia a profitat îndată de aceste împrejurări pentru a întreprinde o acțiune militară în Caucazul de nord și a pune mina pe Derbend și Baku. La rîndul ei, Poarta a ordonat guvernatorilor săi din răsărit să ia în stăpînire regiunile Tbilisi (Tiflis), Erevan, Nahcivan, Ghendje și Tabriz cu cea mai mare parte din Azerbaidjan, precum și Kirmanșah și Luristan, Maraga și Hamadan. Aceste cuceriri, înfăptuite aproape fără dificultăți, între anii 1723 și 1725, au produs entuziasm general la Istanbul; în același timp, ele au profilat însă și pericolul unui conflict de rivalitate cu Rusia, cu atît mai mult cu cît hanul Crimeei își exercita în acest sens influența sa la Poartă. Dar comoditatea sultanului și reținerile marelui vizir, imbinat cu eforturile ambasadurilor Franței și Rusiei, au dus la încheierea unei înțelegeri otomano-ruse (1724) în legătură cu problema iraniană: țarul a recunoscut stăpînirea otomană în Gruzia, Șirvan și Azerbaidjan, iar Poarta a acceptat anexarea de către Rusia a provinciilor caspice din Caucaz, precum și regiunile Gilan, Mazanderan și Esterrabad. Ambele părți l-au recunoscut pe Tahmasb al II-lea ca șah al Iranului.

Șahul Tahmasb, obținînd sprijinul beilor turkmeni Feth Ali și Nadir Ali, a pornit însă războiul de eliberare a Iranului. Curînd, Nadir Han a reușit să-i scoată pe afgani din Isfahan, iar pe otomani din Hamadan și Tabriz. Înfrîngerile otomane din Iran au căzut ca o lovitură de trăznet în mijlocul petrecerilor de la Poartă. Insuccesul inițiativei marelui vizir de a-l pune pe sultan în fruntea unei mari expediții în Iran a constituit prilejul izbucnirii unei revolte de proporții mari a oștenilor și locuitorilor din Istanbul (28 septembrie 1730).

Rămasă în istorie sub numele conducătorului ei — ienicerul Patrona Halil *, această răscoală a fost un rezultat concret al îndelungatului și complexului proces de adîncire a crizei generale otomane. „Perioada lălelei“ a amplificat acest proces și, totodată, a pus în evidență contrastul dintre mizeria maselor populare și opulența categoriilor dominante din societatea otomană.

Potrivit practicii tradiționale în asemenea situații, răsculații au cerut executarea celor pe care ei îi socoteau vinovați sau pe care doreau să-i elimine elementele interesate din umbră. Ca urmare, marele vizir Ibrahim pașa și colaboratorii săi apropiați au fost strangulați, fără ca aceasta să ducă însă la liniștirea

* Adjunctul lui Patrona Halil, Muslubese, era de origine român sud-dunărean, din satul Karalar, Kazana Rusciuk (Ismail Hakki Uzunçarșili, *Osmanlı tarihi*, (Istoria otomană), IV—1, ed. a II-a, Türk Tarih Kurumu Basimevi-Ankara, 1978, p. 204, nr. 1).

răsculaților. Sultanul Ahmed al III-lea a fost silit să abdice în favoarea nepotului său Mahmud I (1 octombrie 1730). Acesta a reușit în scurt timp să pună capăt atotputerniciei răsculaților, prin atragerea în cursă și uciderea lui Patrona Halil și a celorlalți fruntași ai revoltei⁷.

Dărimarea tuturor pavilioanelor de distracții, construite în timpul lui Ibrahim pașa, a reprezentat nu numai o acțiune menită să temporeze ura populară împotriva traiului în huzur al virfurilor conducătoare otomane, ci și o acțiune cu valoare simbolică pentru sfârșitul „perioadei lălelei“.

Războaiele cu Iranul, Rusia și Austria

Înăbușirea răscaloiei lui Patrona Halil a asigurat pentru o vreme liniștea internă, cel puțin a capitalei. Noul sultan, Mahmud I (1730—1754), a continuat linia politică inaugurată de Nevşehirli Ibrahim pașa de evitare a războaielor cu puterile europene și de revitalizare a puterii otomane pe calea unor reforme de model occidental. Spre deosebire însă de predecesorul său, Mahmud I a deținut întreaga putere în mâinile sale și a dat dovadă de mult mai mult realism politic. Dar nici el nu a putut depăși limitele tradiționale de reformă, astfel încît inovațiile din vremea sa nu au avut decît un caracter trecător, de suprafață. Totuși, mai cu seamă măsurile de reorganizare militară — în care aventurierul francez Claude-Alexandre Comte de Bonneval (Humbaradji bași Ahmed pașa) a jucat un rol de seamă — au dat Porții posibilitatea de a face față grelelor războaie duse de armatele otomane în cea mai mare parte a domniei lui Mahmud I.

Răscoala din 1730 întrerupsese desfășurarea conflictului cu Iranul. Negocierile și confruntările militare dintre cele două părți au continuat pînă în 1736, cînd s-a încheiat pacea pe baza tratatului otomano-iranian din 1639, cu adăugarea unor articole legate de probleme religioase rămase în suspensie. Acest nou tratat de pace nu rezolva însă esența conflictului dintre Poarta otomană și Iran, ci aducea doar răgazul necesar sultanului Mahmud I de a-și concentra eforturile în războiul cu Rusia, iar șahului Nadir îi crea posibilitatea desfășurării campaniilor sale în Afganistan și India.

Așa-numita „pace veșnică“, din 1720, dintre Imperiul otoman și Rusia fusese acceptată de Poartă din dorința de a evita noi pierderi teritoriale, iar Moscova îi conferise valoarea unui act necesar pregătirii condițiilor pentru desfășurarea cu succes a politicii sale legată de Marea Baltică și apoi a celeia vizînd ieșirea la Marea Neagră. În ciuda repetatelor acțiuni rusești potrivnice acestui tratat de pace, manifestate atît în vremea „problemei succesiunii poloneze“, cît și în timpul desfășurării războiului otomano-iranian, Poarta s-a arătat deosebit de rezervată în atitudinea sa față de Rusia. Nici evidența colaborării ruso-habsburgice, consfințită printr-un tratat secret cu stipulații exprese împotriva Porții, nu a determinat curtea otomană să adopte decizia războiului. Chiar și după începerea ostilităților propriu-zise, Poarta nu a încetat acțiunile menite să pună capăt conflictului, dorința ce eră izvorită din teama ei, devenită aproape obsesivă, de a nu pierde noi teritorii.

În 1736, masive forțe rusești au atacat Crimeea. Frîngînd rezistența oștilor tătare (depășite tehnic și tactic), mareșalul țarist Münnich a devastat cumpăt

⁷ Mohammed Ali Hekmat, *Essai sur l'histoire des relations politiques Irano-Ottomanes de 1722 à 1747*, Paris, 1937; Münir Aktepe, *Patrona isyanı (1730)* (Răscoala Patrona (1730), Istanbul, 1958.

Întreaga peninsulă și a ocupat importanta cetate Azov (*Azak*). Se înfăptuia astfel ieșirea Rusiei la Marea Neagră. În anul următor, comandamentul țarist a trecut la realizarea planului de extindere a puterii rusești către țările române și Balcani, desfășurând în acest sens operații militare în Moldova. În același an au trecut la acțiune și forțele habsburgice, care au înaintat în Bosnia și Țara Românească. Condițiile au fost favorabile pentru izbucnirea luptelor de eliberare în țările române și în sudul Dunării.

Surprinsă de aceste lovituri concertate, Poarta a pierdut la început mult teren, atât în favoarea rușilor, cât și a habsburgilor. Curînd ea a reușit însă să-și concentreze forțele pe frontul dunărean. În 1738—1739, otomanii au obținut succese de seamă împotriva habsburgilor, pe care i-au silit să se retragă dincolo de limitele stabilite în 1718. De asemenea, nemulțumirea populațiilor locale față de „eliberarea” habsburgică, adîncirea contradicțiilor ruso-austriece și interesele altor puteri europene au dus la încheierea tratatului de pace de la Belgrad, în anul 1739.

Noul tratat de pace a silit Austria să revină la granițele dinaintea de pacea de la Passarowitz, deci, să părăsească și Oltenia și Banatul. La rîndul ei, prin același tratat de pace, Rusia a fost nevoită să renunțe la pretențiile și cuceririle sale din Moldova și zona Mării Negre. Pacea de la Belgrad a reprezentat un succes al Porții, dar și al statelor europene, în primul rînd al Franței, care promovînd principiul „echilibrului de forțe” pe baza menținerii Imperiului otoman, urmăreau de fapt să bareze expansiunea Austriei și, în special, a Rusiei⁸.

Succesul otoman în Europa, pe de o parte, iar pe de alta, reușita campaniei șahului Nadir în Afganistan și India au reprezentat suportul moral al reluării ostilităților dintre Poartă și Iran, în ciuda faptului că cele două părți erau slăbite de aceste eforturi. Ca și în trecut, motivele au fost problemele religioase încă nerezolvate. În 1741, Nadir Șah a atacat Daghestanul, populat de suniti, provocînd reacția Porții. Operațiunile militare s-au extins apoi și în Kerkük, Mosul, Bagdad. Fără a se obține vreo victorie decisivă, părțile au consimțit, în 1746, să înceteze conflictul, revenind la hotarele dinainte. Nici de această dată înțelegerea nu a luat forma unui tratat de pace propriu-zis, ceea ce a lăsat deschisă problema unui nou război otomano-iranian.

Perioada neutralității

Războiul de succesiune la tronul Austriei (1740—1748) și războiul de șapte ani (1756—1763), în Europa, iar în Orient, tulburările interne izbucnite în Iran după asasinarea șahului Nadir (1747) au oferit Porții, în sfîrșit, răgazul unei lungi perioade de pace pe plan extern, așa cum nu avusese niciodată pînă atunci în istoria sa plină de războaie.

Sultanul și marii săi dregători — între care marele vizir Ragip pașa s-a distins în chip deosebit, prin abilitate și clarviziune — au respins toate încercările puterilor europene de a implica Poarta în conflictele din Europa.

⁸ *Vezi Septima Gorceix, Bonneval Pacha*, Paris, 1953; Șerban-Papacostea, *Oltenia sub stăpînirea austriacă (1718—1739)*, București, 1971; Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 264—271.

Această lungă perioadă de liniște la hotare nu a dus însă la o redresare marcantă a situației generale a imperiului. În ciuda unor încercări de reforme, lunga perioadă de pace pe plan extern a pus mai bine în evidență incapacitatea sistemului otoman de conducere de a se adapta noilor cerințe ale epocii. Străduințele privind reglementarea raporturilor economico-sociale nu au fost în măsură să oprească inflația financiară și nici dezvoltarea altor fenomene mai vechi, ca: vinzarea funcțiilor, abuzurile de tot felul, nesiguranța drumurilor, supraaglomerarea orașelor, lipsurile de alimente, tendințele de desprindere ale provinciilor mărginașe ș.a. De asemenea, tot acum se constată generalizarea transformărilor care afectaseră sistemul de relații agrare, în sensul aducerii pământului de posesiune condiționată (*timar*) în proprietate privată. Fenomenul, pus acum în evidență în toată amploarea sa, a avut implicații adânci asupra situației economice, politice și militare a Imperiului otoman, în ansamblul lui. În contextul slăbirii autorității centrale și al neconținutelor tulburări economice, sociale și politice, notabili locali (*ayan*) au doborât poziții preponderente în provincii, astfel încît, către sfîrșitul veacului al XVIII-lea, a început o adevărată „eră a aianilor”. Statul a cedat frunțașilor locali autoritatea sa suverană, ceea ce a afectat grav întregul sistem otoman de conducere, bazat pe exercitarea puterii absolute a sultanului asupra întregului pămînt și al tuturor locuitorilor imperiului⁹.

Încătușat în vechile sale structuri și frămîntat de puternice convulsii interne, Imperiul otoman de la jumătatea veacului al XVIII-lea era un stat depășit de cursul istoriei și condamnat să existe atîta vreme cît aveau să reclame aceasta interesele marilor puteri europene.

Reizbucnirea războaielor cu Rusia și Austria

Cele trei decenii de liniște la hotarele europene ale imperiului au avut, printre altele, darul de a atenua teama otomană față de consecințele conflictelor cu vechile sale inamice: Rusia și Austria. Intervenția fățișă a Rusiei în „problema poloneză” a produs la Istanbul o largă mișcare favorabilă unui război decisiv împotriva acesteia. Sultanul l-a mazilit pe marele vizir Muhsin-zade Mehmed pașa care, în mod realist, dorea cel puțin amînarea cu un an a războiului, pentru a face pregătirile necesare. La 4 octombrie 1768, Poarta a declarat oficial război împotriva Rusiei, dar cu începerea ostilităților propriu-zise în primăvara anului următor. Era o nouă dovadă a incapacității otomane de a se adapta noilor cerințe din relațiile internaționale. De fapt, Poarta a făcut în acest fel jocul cabinetului țarist, care, mai ales după întronarea Ecaterinei a II-a, reluase vechile planuri ofensive către Marea Neagră și Balcani. Rusia a fost astfel scutită de vina formală de a fi declanșat războiul și a avut timp suficient pentru a se pregăti.

Armatele otomane, slab înzestrate, insuficient aprovizionate și neinstruite, au fost înfrînte atît în Caucaz, cît și în Ucraina și Moldova. Datorită și unei prealabile și intense propagande țariste, românii și popoarele sud-dunărene au pornit numeroase acțiuni antiotomane, care au ajutat mult înaintarea armatelor

⁹ Norman Itzkowitz, *Eighteenth Century Ottoman Realities*, în „Studia Islamica”, XVI (1962), p. 73—94; Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık* (Aianatul în Imperiul otoman), Ankara, 1977.

rusești. Curînd a căzut întregul front otoman de la Marea Neagră și Dunăre, iar flota rusească din Marea Baltică a pătruns în Marea Mediterană, distrugînd, în cîteva bătălii succesive, flota otomană.

Victoriile rapide ale Rusiei au alarmat celelalte puteri europene, care nu doreau, sub nici un motiv, rezolvarea „problemei orientale“ exclusiv în favoarea Moscovei. Agitația generală a fost de natură să frîneze desfășurarea operațiunilor militare rusești, cu atît mai mult cu cît odată cu ocuparea Crimeei (1771) cabinetul țarinei își vedea atins principalul său obiectiv din acea etapă.

Tratatelve de pace ruso-otomane de la Focșani și București, din 1772, au început ca urmare a înțelegerii realizate între Rusia, Prusia și Austria de a salva sistemul „echilibrului de forțe“ prin găsirea compensațiilor în afara hotarelor otomane. Victima aleasă a fost Polonia. Deși cele trei puteri au convenit repede în privința împărțirii Poloniei iar Rusia s-a arătat mai conciliantă față de Poartă (în primul rînd în legătură cu soarta Moldovei și a Țării Românești), negocierile nu au dus la nici un rezultat concret, îndeosebi din pricina problemei, deosebit de importantă pentru ambele părți, cea a statutului viitor al Crimeei.

La reluarea ostilităților, armatele Rusiei au trecut Dunărea, iar flota ei, ajunsă în Marea Mediterană, a susținut luptele de eliberare ale arabilor. Înconjurat de forțele țariste la Șumen, marele vizir a fost nevoit să ceară pace. Tratatelve s-au desfășurat și s-au încheiat într-o localitate din apropiere — Kjuiciuk Kaynardja (21 iulie 1774).

Acest tratat de pace, deosebit de important atît pentru evoluția relațiilor ruso-turce, cît și pentru istoria popoarelor sud-est europene, în primul rînd a românilor, a marcat începutul procesului de desmembrare efectivă, ireversibilă a Imperiului otoman. Au fost stipulate următoarele: independența politică a Crimeei, anexarea de către Rusia a teritoriilor dintre Nipru și Bug, precum și a cetății Azov cu regiunea înconjurătoare și a celor două Kabardii; în schimb, trupele rusești trebuiau să evacueze Moldova, Țara Românească și Gruzia; de asemenea, Rusia a cîștigat libertate de navigație pe Marea Neagră și Marea Mediterană, ca și protectoratul asupra tuturor ortodocșilor din Imperiul otoman etc. Retragera armatelor rusești din Principatele Române era însă condiționată de garantarea de către Poartă a vechilor lor privilegii și a reducerii obligațiilor lor economice.¹⁰ De fapt, în acest fel, Principatele Române intrau sub protectoratul Rusiei; iar preocuparea majoră a cabinetului țarist pentru conservarea bogățiilor românești vădea dorința lui de a le exploata în viitor exclusiv în interesul Rusiei.

În virtutea „principiului compensației“ și a tratatului secret ruso-austriac din 1771, curtea vieneză a cerut și a ocupat o întinsă suprafață din nordul Moldovei. În ciuda opoziției ferme a domnului și a boierilor. Poarta nu a avut putința de a se opune, consimțînd oficial, la 8 mai 1775, anexarea arbitrară a Bucovinei de către Austria.

Independența acordată Crimeei, în 1774, nu era decît un pas către anexarea propriu-zisă a peninsulei de către Rusia, act înfăptuit în 1783, sub pretextul asigurării ordinei. Dispațiția celei mai fidele și însemnate aliatale a sa, care a fost hanatul crimeean, și consolidarea în acest mod a pozițiilor rusești la Marea Neagră au constituit nu numai o mare lovitură morală pentru Poartă, ci și o foarte în-

¹⁰ E. I. Drujinina, *Kiuçuk-Kaınardjiskii mir 1774 g. (ego podgotovka i zakliučenje)*, Moskva, 1955.

semnată pierdere de ordin strategic¹¹. Politica vădit expansionistă a Rusiei, combinată cu cea a Austriei, tot în dauna Imperiului otoman, și realizarea unor pași concreți pe calea reformelor de modernizare a armatei otomane în timpul domniei sultanului Abdul Hamid I (1774—1789), au constituit factorii principali care au motivat declanșarea de către Poartă a unui nou război împotriva Rusiei și Austriei, la 14 august 1787. Dar, și de această dată, inițiativa politică și militară a fost tot de partea Rusiei, căci ea perfectase planul de împărțire a posesiunilor otomane încă din 1782, când încheiase alianța cu Austria în această privință.

Împărțite pe două fronturi, în cel rusesc și în cel austriac, forțele otomane au suferit pierderi importante, între care căderea cetății Özi (Oceacov) și înfrângerea de la Focșani și Rîmnic (1789) au reprezentat momente decisive în evoluția frontului rusesc. Chiar dacă habsburgii nu au obținut succesele scontate, era clar că Poarta pierduse iremediabil acest război. Dar profundele mutații în care a fost antrenată întreaga Europă odată cu izbucnirea revoluției din Franța, în 1789, au obligat Rusia și Austria să amâne acțiunea de împărțire a moștenirii otomane. Mai întâi Austria, apoi și Rusia au încheiat cu Poarta otomană așa-zisele „tratate albe“ de la Șiștov (4 august 1791) și, respectiv, de la Iași (9 ianuarie 1792), care nu au adus decât câteva modificări de hotare în favoarea învingătorilor, reconfirmând, în ansamblu, tratatele anterioare¹². „Problema orientală“ rămânea deschisă.

¹¹ Alan W. Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea, 1772—1783*, Cambridge, 1970; Veniamin Ciobanu, *La granița a trei imperii*, Iași, 1985.

¹² İsmail Soysal, *Fransız ihtilâli ve Türk-Fransız diplomasi münasebetleri (1789—1802)* (Revoluția franceză și relațiile diplomatice turco-franceze (1789—1802), Ankara, 1964, p. 22—92; Stanford J. Shaw, *Between Old and New: The Ottoman Empire Under Sultan Selim III, 1789—1807*, Cambridge — Massachusetts, 1971, p. 21—68.

UNITATEA ROMÂNILOR. OPINII ȘI ORIENTĂRI METODOLOGICE

GH. PLATON

Acei care se apleacă asupra istoriei românești pentru a-i descifra sensurile și mesajul sau, mînați de curiozitatea cercetării, sint doritori să cunoască valorile permanente ale poporului, specificul acestor valori, și-și clădesc convingerile pe realitatea pe care o înfățișează documentele și viața istorică a poporului român nu pot să nu rețină, de la început, existența *unității*, a acestei admirabile trăsături care și-a pus pecetea și a influențat, decisiv, mersul istoriei noastre. O trăsătură care nu se mărginește la anumite laturi, nu definește doar o stare de spirit; reprezintă un mod de viață, un sens al existenței, către care se îndreaptă, cu voie sau fără voie, direct sau indirect, toate acțiunile, pe care o realizează, prin încorporare continuă, consecințele firești ale faptelor și ale evenimentelor, ale proceselor și fenomenelor care alcătuiesc substanța dezvoltării istorice. În zorii vieții moderne, sprijinită pe o temelie ancestrală, unitatea politică —, consacrare a unei îndelungate stări de fapt —, este deliberat căutată și conștient pregătită. În 1856, un contemporan îi caracteriza astfel particularitățile în raport cu psihologia locuitorilor acestor pămînturi:

„Întrunirea Principatelor — se referea el la actul politic al Unirii Moldovei și al Țării Românești —, nu are trebuință de explicare, de comentarii! Ea nu are trebuință, poate, de a fi înțeleasă, căci ea e simțită. Întrunirea e o trebuință națională, instinctivă, pe care un român o simte curgînd împreună cu singele prin vinele sale, o suge cu laptele la sînul mamei sale, o respiră cu aerul țării sale, o gustă cu rodurile țării sale, o vede în curgerea apelor patriei sale, o privește în configurația terenului său...”¹.

Forța acestui sentiment, cu rădăcini în adîncurile istoriei, a fost determinantă în marile realizări ale poporului.

Despre geneza sentimentului de unitate și maniera în care și-a găsit expresie și a acționat asupra oamenilor, îndemnîndu-i la faptă, s-a scris mult²; substanța problemei, însă, este departe de a fi epuizată. Sint necesare, mereu, explicații noi, în acord cu perspectiva, cu gradul de maturitate în care este abordată problematica istoriei noastre. La capătul perioadei în care ne aflăm, în cursul căreia, în explicarea faptelor, de multe ori, exaltarea a înlăturat rațiunea,

¹ Gheorghe Melidon, *Chestia cea mare pentru români*, „Zimbrul”, nr. 32, 20 iunie 1856. Apud, *Gîndirea social-politică despre unire (1859)*, Edit. Politică, București, 1966, p. 85.

² Printre sintezele consacrate special acestei problematici, care conțin bogate referințe bibliografice, amintim: Șt. Pascu, *Formarea statului național unitar român 1918*, I—II, Edit. Academiei, București, 1983, *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, sub redacția lui I. Popescu-Puțuri și dr. Augustin Deac, Edit. Politică, București, 1970, ediția a II-a în 1972. Pentru perioada evului mediu, a se vedea N. Stoicescu, *Unitatea românilor în Evul Mediu*, Edit. Academiei, București, 1983, iar pentru epoca modernă, N. Adăniloiaie, Anastasie Iordache, Paul Oprescu, Alex. Porțeanu, Apostol Stan, *Unitatea națională a românilor în epoca modernă 1821—1918*, Edit. Academiei, București, 1985.

fără să o poată înlocui, însă, se simte din nou nevoia de a se dezvoltă *forțele profunde* situate la baza evoluției istoriei, — la baza istoriei moderne, mai cu seamă —, de a se reevalua și a se redimensiona problematica privind unitatea, de a se reliefa conținutul, esența și formele de expresie ale acesteia. Operația — care trebuie să preocupe pe toți slujitorii Catedrei — este cu atât mai necesară cu cât are în vedere nu o simplă problemă istorică, nu numai o latură a istoriei ci, practic, întreaga desfășurare a acesteia. În istoria românilor, ideea unității este o *idee-forță*, iar unitatea, *visarea iubită*, după expresie lui N. Bălcescu, împlinirea „misiei“, a destinului istoric al poporului român.

Nu pledăm în favoarea unei modificări în abordarea construcției istoriei românești. Aceasta trebuie să fie realizată echilibrat, prin includerea tuturor componentelor care o alcătuiesc, o motivează și o susțin. Însă, o cercetare în centrul căreia ar fi situată *unitatea*, ale cărei motivații intime ar porni de la această realitate, ar oferi, credem noi, o perspectivă nouă, mai apropiată de nevoile actuale ale școlii (Catedrei) și ale științei istorice. Pe această linie se înscriu observațiile și sugestiile noastre, expresie ale unei îndelungate experiențe profesionale.

Ne vom limita demersul, cu precădere, la domeniul *istoriei moderne*, mai cu seamă. Practic, în această perioadă a istoriei noastre, *sentimentul unității* devine rațional, acționează ca o puternică forță, accelerând dezvoltarea societății, motivează cele mai importante acte și împliniri; este, acesta, timpul istoric în care se realizează trecerea spre formele noi de viață, capitaliste, moderne, în care se formează națiunea și conștiința națională, când *unitatea*, sub variatele ei forme: economice, sociale (solidaritățile), spirituale și politice, devine o formă *obligatorie* de existență impusă de normele de organizare ale societății moderne (capitaliste), într-o Europă care manifestă, tot mai puternic, sentimentul propriei comunități³.

În cursul istoriei, poporul român a acumulat o bogată moștenire care i-a marcat personalitatea și l-a definit; valorificată și decantată, aceasta a fost situată la baza adaosurilor ulterioare, din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, din perioada istorică în care s-a constituit și s-a afirmat națiunea română. *Premisele* care stau la temelia națiunii moderne nu reprezintă simple acumulări; s-au constituit în trăsături caracterizante. Produse și părți întregitoare ale unității, ele au contribuit la întărirea și definirea acesteia în conștiința oamenilor, pe scara ascendentă a istoriei. Unitatea poporului român, înscrisă într-o *unitate geografică* fără egal, se sprijină pe o tradiție ancestrală, cu rădăcini în începuturile vieții istorice pe aceste pământuri. Potrivit unei fericite expresii, Carpații, această *coloană vertebrală* a pământului nostru, a adăpostit și a întreținut, mereu, de o parte și de alta a culmilor sale, viață, tragică, daco-getică, daco-romană și, apoi, pentru totdeauna, *viață românească*⁴. Istoria poporului român este adânc împlinită în geografia pământului său. Nu există istorie și nu există popor care să fie

³ Interesantă în acest sens este cartea lui Denis de Rougemont, *Vingthuit siècles d'Europe*, Paris, 1967. A se vedea, și J. B. Duraselle, *L'idée de l'Europe dans l'histoire*, Paris, 1965.

⁴ Dumitru Berciu, *Unitatea străveche carpato-dunăreană bază a dezvoltării istorice ulterioare*, în vol. *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, Edit. Academiei, București, 1968, p. 31.

așa de mult expresii ale pământului lor cum este istoria românească și cum este poporul român⁵.

Așadar, unitatea românilor are rădăcini ancestrale; *romanitatea* a adăugat o notă definitorie care i-a separat pe români, individualizându-i. Ea explică *continuitatea* în mileniul tulbure al migrațiilor. Când, în secolul al XIV-lea, s-au format statele românești de sine stătătoare Moldova și Muntenia (Țara Românească), prin unirea formațiilor teritoriale locale, câștigându-și independența în luptă cu feudalitatea maghiară, *unitatea* — de limbă, tradiții, obiceiuri, religie, organizare teritorială ș.a. — reprezenta o trăsătură distinctă. Supunerea Transilvaniei de către maghiari, dacă a împiedicat realizarea unității politice, care decurgea firesc din realitatea istorică, nu a putut impieta asupra unei note definitorii validată de o istorie mai mult decât milenară.

Separția politică a celor trei țări românești, motivată istoric de condițiile vitrege în care s-a dezvoltat poporul român și de agresiune din afară, nu a putut stăvilii dezvoltarea acelor trăsături care defineau specificul vieții istorice a locuitorilor acestor pământuri. *Unitatea*, în laturile definitorii care o alcătuiau, a continuat să se dezvolte, să se întărească, atât ca urmare a mersului obiectiv al desfășurării istoriei, cât și prin acțiunea conștientă, deliberat urmărită, a oamenilor.

Complementaritatea economică a celor trei provincii românești, generată de repartitia formelor de relief, de rolul jucat de munții Carpați în viața noastră istorică, de poziția pe care o ocupa Transilvania în geografia pământului românesc, a impus menținerea și adâncirea unor vechi legături economice, care s-au extins și diversificat mereu. Populațiile străine așezate în Transilvania pentru a opri fenomenul osmozei etnice au trebuit să se adapteze procesului gravitațional firesc, care a dirijat activitatea oamenilor în cadrul geografic românesc. De timpuriu, încă, din secolul al XVI-lea, chiar⁶, a început să se schițeze profilul unei piețe unice românești în care Brașovul reprezenta un important punct, jucând rolul unei veritabile plăci turnante în schimburile și în legăturile românești⁷.

De asemenea în *lupta împotriva dușmanului comun, pentru apărarea independenței și menținerea entității proprii* — în decursul istoriei —, românii s-au găsit alături; atât în acțiunile militare cât și în cele politice. Solidaritatea, impusă de condițiile strategice ale celor trei țări românești, a fost menținută și întărită de unitatea etnică a intereselor. Cine urmărește politica domnitorilor români, a celor mai reprezentativi dintre aceștia, surprinde, cu ușurință, acest determinism care-i împingea spre o politică globală, românească, în centrul căreia, întotdeauna, era situată Transilvania, această *inimă a pământului româ-*

⁵ I. Conea, *Geografie și istorie românească*, colecția „Lucașfărarul”, București, f.a., p. 42.

⁶ Radu Manolescu, *Unitatea economică a țărilor române în evul mediu (secolele XIV—XVI)*, în vol. *Unitate și continuitate...*

⁷ Războiul vama, desfășurat între România și Austro-Ungaria, după denunțarea convenției comerciale, expirate în 1886 și întreruperea temporară a legăturilor economice cu Transilvania a demonstrat cât de mult era legată această provincie cu restul teritoriului Țării.

nesc, care a pulsat neostenit energii vitale în organismul etnic. Unirea realizată de Mihai Viteazul, la 1600, nu este rezultatul unei întâmplări; reprezintă, mai mult, finalizarea unor acțiuni politice îndelungate, generate de condiții istorice determinate.

Transferul de populație dintr-o parte în alta a teritoriului românesc⁹ și, mai ales, din Transilvania către cele două provincii extracarpătice —, impus de ocupațiile pastorale tradiționale, de legăturile firești sau de evenimente deosebite —, a întreținut și a întărit mereu conștiința unității poporului român⁹. În anumite împrejurări, exodul populației românești din Transilvania către Țară — cum a fost denumit, firesc, teritoriul migrației românești —, a atins proporții impresionante. *Tradiția descălecatului* este legată de desfășurarea acestui important fenomen demografic, provocat de instaurarea stăpînirii maghiare în această parte vitală a pămîntului românesc¹⁰. Această continuă infuzie de viață românească a întreținut vie în conștiința generațiilor problema Transilvaniei, unde populația românească era supusă unui regim discriminatoriu, social, politic și confesional.

Aceste fenomene istorice (le-am amintit doar pe cele esențiale) — sprijinindu-se pe *comunitatea de limbă, de tradiție, de obiceiuri*, pe aceeași religie (incorporînd tradițiile ancestrale, aceasta era asimilată cu *legea românească*) au întreținut sentimentul unității, i-au conferit, mereu, noi dimensiuni și valori, au contribuit la formarea, de timpuriu, a unei bine conturate *conștiințe de neam*, ce și-a găsit o puternică expresie în *cultura* timpului, căreia activitatea deliberată

⁸ „...Românii se mutau mereu, fără astîmpăr, notează M. Eminescu. Iosif II îi numește o populațiune pribegă și nestatornică. În adevăr, sînt pribegi, nestatornici... E încă o bucată de pămînt pe care se mișcă; sînt margini peste care nu trec; sînt puncte de la care nu se depărtează. Ei se respiră pe o anumită bucată de pămînt, se răesc, dar rămîn în atingere unii cu alții. Moldoveanul, Munteanul ori Olteanul trec în Ardeal și se așează pe cîmpie, trec în Banatul Timișoarei și în Țara Ungurească. Oriunde ar trece însă, ei nu se așează decît între Români, ori în satul așezat numai decît lingă cel din urmă sat românesc. Cea mai mare parte a satelor din Banatul Timișoarei sînt Olteni și Munteni și cea mai mare parte a satelor românești din Țara Ungurească sînt Moldoveni, Munteni și Moți; sate românești izolate nu sînt însă nici în Banatul Timișoarei, nici în Țara Ungurească și cel mai despre apus sat în care sînt Români se învecinează cu sate curat românești...”. Cf. M. Eminescu, *Bucovina și Basarabia. Studiu istorico-politic*, prezentat de profesor I. Crețu, București, 1941, p. 111—113.

⁹ Un cercetător al acestui fenomen demografic constată, în cazul provinciilor românești, că „întocmai ca în atmosferă, între zonele de înaltă și de joasă presiune, s-a căutat permanent să se realizeze un echilibru între regiunile românești inegal populate. Funcționarea din plin, în cazul lor, a principiiului vaselor comunicante explică nu numai unitatea dar și rezistența poporului român în fața atîtor primejdii externe, puterea de asimilare în organismul său a unor populații străine”. Cf. Șt. Ștefănescu, *Mișcări demografice în țările române pînă în secolul al XVI-lea și rolul lor în unitatea poporului român*, în vol. *Unitate și continuitate...*, p. 188. A se vedea și D. Prodan, *Teoria migrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Studiu critic, cu o prefață de prof. I. Lupas, Institutul de istorie națională Cluj, 1944 (pentru stabilirea direcției de migrație a românilor, a celei principale, care a fost *din Transilvania către regiunile extracarpătice*) și Ștefan Metes, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX*, București, 1971.

¹⁰ Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, ediție îngrijită de Valeriu Râpeanu, Edit. Eminescu, București, 1980.

a oămenilor i-a conferit un caracter unitar pe întreg teritoriul etnic, cu rol de liant în formația spirituală a poporului român.

Secolul al XVII-lea, apreciat drept *secol de aur* al culturii românești, aflat la răscrucea dintre Evul Mediu și epoca modernă, oferă indicii importante cu privire la stadiul de dezvoltare al *conștiinței românești*, a progresului realizat în evoluția ideii de unitate, în ascensiunea sa spre înțelesul politic, peste separația impusă de existența granițelor menținute de stăpînirea străină sau de particularismele societății feudale. Viața politică a acestui mare veac al istoriei noastre se desfășoară sub semnul *Unirii* realizată de Mihai Viteazul, în 1600, prin alipirea temporară a celor trei provincii românești. Actul a avut un puternic ecou în conștiința contemporanilor și în posteritate, nu numai prin el însuși, ci prin întreaga frământare care l-a precedat și care i-a urmat în întreaga lume românească.

Viața culturală, la rîndul ei, este dominată de tendința reprezentanților elitei intelectuale din Moldova, din Țara Românească și din Transilvania de a da expresie livrescă, științifică, conștiinței unității românești. Scrierile cronicarilor și ale istoricilor vremii, care documentează romanitatea poporului român și latinitatea limbii sale, continuitatea și unitatea pe teritoriul vechii Dacii sînt semnificative în acest sens. De asemenea, *Cărțile românești de învățătură* (cum sînt numite *Cazania* mitropolitului Varlaam (1642) și *Pravila* lui Vasile Lupu (1646) precum și *Biblia* lui Șerban Cantacuzino (1688), monumente importante ale culturii românești, sînt izvorite din aceeași convingere adîncă a unității spirituale a poporului român, care se impunea a fi cultivată și apărută. *Liturgierul* mitropolitului Dosoftei, la rîndul său (1679) se deschidea cu un cuvînt adresat „căt-re toată seminția românească”. — Unele din aceste scrieri, — *Cazania* lui Varlaam, de pildă, au avut o largă răspîndire pe întreg teritoriul locuit de români¹¹.

La începutul secolului al XVIII-lea, în al său *Hronic al vechimii româno moldo-vlahilor*, Dimitrie Cantemir dă cea mai înaltă expresie acestei realități românești sintetizînd datele fundamentale ale romanității, continuității de viațuire pe pămîntul strămoșesc și ale unității poporului român. Mai mult, încă, savantul domnitor indică temeiurile unității politice a românilor în una din lucrările sale fundamentale. Titlul acesteia reliefează concepția științifică a autorului ei, valoarea politică a acesteia — *Hronicon a toată Țara Românească (care apoi s-au împărțit în Moldova, Muntenia și Ardealul)*—

Răspîndirea *cărții* scrisă în limba poporului și a valorilor culturale nu reprezintă un fenomen generat de rațiuni întîmplătoare, de conjunctură. Expresie, pe de o parte, a integrității culturii românești în circuitul universal al *umanismului* și al curentelor de idei cu circulație în epocă¹², reliefind deschiderea largă spre universalitate, pe linia unei vechi tradiții autohtone, fenomenul reprezintă, totodată, o limpede manifestare de solidaritate etnică. Cartea românească este sortită, așa cum *prefețele* multor opere o probează, să întretină, nealterate, valorile spiritului etnic și *legea românească*. Grijă pentru Transilvania, aliată sub stăpînire străină, pentru apărarea limbii și a credinței (împotriva asaltului străin al

¹¹ În acest sens, a se vedea interesantul studiu al lui N. Stoicescu.

¹² Cf. Alexandru Dușu, *Cultura română în civilizația europeană modernă*, Edit. Minerva, București, 1978 și *Humanisme, Baroque, Lumières — L'exemple roumain*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1984, N. Stoicescu, *op. cit.*

Reformei) este fără ocol manifestată. În secolul al XVII-lea, în Principate, afirmarea și promovarea unei *culturi românești* — în cuprinsul căreia Transilvania este organic integrată, reliefează existența unei admirabile unități și solidarități etnice românești, căreia Mihai Viteazul, prin Unirea din 1600, i-a conferit rațiunea politică situînd-o în perspectiva viitorului. Provinciile românești extracarpătice se simțeau solidare cu Transilvania, exprimîndu-și adevărată adeziunea la organismul etnic. În această atmosferă a marelui secol, tentativele de unitate politică sau militară inițiate sau gîndite, numai, de domnitori din Moldova, din Țara Românească sau de principii ai Transilvaniei nu mai pot fi socotite drept întîmplătoare. Ele se situează pe o linie de continuitate politică, într-un climat în care *unitatea românească*, expresie a conștiinței timpului, este înscrisă în problematica majoră a epocii.

Am semnalat aceste fapte, fără să stăruim asupra detaliilor și a legăturilor multiple ce conferă unitatea dialectică în acțiunea factorilor care au contribuit la menținerea și întărirea sentimentului de unitate în conștiința românilor, pentru a putea înțelege mai bine rolul elementelor care, adăugîndu-se pe noua treaptă a istoriei, conferă trăsăturilor de unitate amintite calități noi, o nouă substanță, contribuind la transformarea conștiinței de neam în conștiință națională, a poporului în națiune. Este, acesta, un proces istoric ce se petrece în timp, se extinde, fără excepție, asupra tuturor laturilor vieții, reprezentînd, în final, o *sinteză* a întregii noastre istorii, într-o nouă expresie, modernă.

În secolul al XVIII-lea, sub acțiunea forțelor interne, impulsionate de ideologia generoasă a Luminilor și sub impactul ideilor Revoluției franceze, — în desfășurarea procesului general de destrămare a rînduiriilor vechi, de afirmare, în toate laturile vieții, a noului mod de existență, capitalist, care presupunea o organizare modernă, — se constituie *națiunea română*, se cristalizează *conștiința națională*, se constituie solidarități umane noi, moderne¹³, care exprimă mutațiile din structura socială și din mentalități. Sprijinindu-se pe trăsăturile care-i defineau existența istorică, națiunea română se afirmă ca un organism unitar, în pofida separației politice. Factorii de unitate care acționează cu atîta forță în cursul istoriei asigurînd coeziunea organismului etnic, devenit național, sub imperiul transformărilor generate de acțiunea forțelor interne, profunde și a ideilor care defineau normele vieții în lumina ordinii moderne, capătă substanță și valori noi, definind profilul națiunii burgheze. Acestor factori li se adaugă alții, specifici epocii.

Piața internă se dezvoltă și se lărgeste la nivelul fiecărei țări românești, sub impulsul accelerării producției de schimb, populația sporește și se diferențiază, sînt impuse noi norme de organizare, intervin schimbări fundamentale în structura claselor și în relațiile sociale, stările sociale se destramă, apar și se diferențiază clase, cu interese specifice. Circulația oamenilor și a mărfurilor este mai rapidă, rutina și statica feudală sînt înlocuite cu obiceiuri noi, cu o viață dinamică și trepidantă, cu efect puternic asupra mentalităților. Sub acțiunea

¹³ Pompiliu Teodor, *Solidarități moderne în societatea secolului al XVIII-lea românesc*, în vol. *Interferențe iluministe europene*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1984, p. 235—246, N. Bocșan, *Opțiuni sociale și democratice în procesul constituirii solidarității naționale moderne 1821—1848*, în vol. *Națiunea română. Geneză, afirmare, orizont contemporan*, coordonator științific Ștefan Ștefănescu, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 338—377.

acestor transformări —, care se încadrează într-un ciclu european de dezvoltare istorică — adevărate *revoluții*, care afectează profund sectoarele *demografic, agrar și industrial*¹⁴ ale societății și, mai cu seamă, modul de a gândi al oamenilor, intrați pe făgașul unei vieți noi, o *revoluție ideologică* profundă, mai spectaculoasă ca desfășurare și rezultate, oferă motivații corespunzătoare pentru intrarea pe noul făgaș și organizarea în acord cu noile norme. În desfășurarea lor, aceste transformări nu cunosc piedici de netrecut în interior și nici granițe externe. Ele sînt generale, afectează, într-un fel sau în altul, lumea timpului. Sub impactul lor, în spațiul nostru, se produce un dublu proces: pe de o parte, se realizează o mai strînsă apropiere între țările române, legate atît de puternic prin nevoile comune ale existenței materiale și spirituale, iar pe de alta se înfăptuiește, treptat, o integrare (economică, politică și spirituală) în Europa timpului, unificată tot mai mult în timpul Revoluției și a Imperiului, care au impus, într-o însemnată parte a continentului, același mod de viață și organizare, aceleași instituții, aceleași principii de guvernare.

Așadar, coeziunea organismului românesc, *devenit național*, se amplifică sub acțiunea noilor factori. Dezvoltarea capitalismului reprezintă, prin definiție, un proces istoric ce unifică, crează solidarități noi, mai trainice, motivate într-o manieră nouă. Capitalismul nu se poate dezvolta decît prin înlăturarea particularismelor și a privilegiilor feudale care întrețineau separatismul și stagnarea. Dezvoltarea lumii noi nu se putea realiza decît prin înlăturarea barierelor interne și externe, prin unificarea piețelor, prin uniformizarea și permanentizarea legăturilor, prin valorificarea resurselor, prin integrarea tuturor regiunilor în fluxul și în cadența lumii noi. Țările române se încadrează în acest proces uriaș, de *natură obiectivă*, care cuprinde lumea timpului. Prin forța lucrurilor, noul curs al dezvoltării era îndreptat spre unitate. Aceasta, însă, nu se putea înfăptui de la sine; trebuia adăugată acțiunea tenace, organizată, a oamenilor, pentru ca aceste premise obiective să capete o expresie în acord cu nevoile naționale.

În afara acestor condiții, pe care le-am considerat drept *obiective* care au concurat la întărirea coeziunii românești pe noile baze, naționale, în secolul al XVIII-lea, s-au adăugat o serie de alte condiții care au concurat la întărirea noilor solidarități, au contribuit la definirea profilului națiunii române, la fixarea specificului conștiinței naționale, la întărirea legăturilor complexe dintre provinciile românești, la reliefarea specificului etnic, ce evoluase spre național.

Amenințarea din afară, primejdia dispariției ca unitate etnică, violentarea de către străini a spiritului autohton ș.a. au avut darul său întărească puterea de rezistență românească; *ideologia politică*, ce a dat expresie acestei rezistențe în *formele specifice* ale luptei politice, a făcut din păstrarea omogenității organismului etnic, din unitatea acestuia, elementul esențial. În condițiile timpului, așa cum am observat, acțiunea se desfășoară pe două planuri distincte: în timp ce *unitatea etnică* este susținută și încurajată prin mijloacele tradiționale, prin răspîndirea cărții românești, prin promovarea limbii și a tradițiilor ș.a., *unitatea politică* este limitată la nivelul celor două Principate, ca urmare a locului distinct pe care acestea îl ocupau în cadrul *Problemei orientale* și în relațiile speciale cu Imperiul otoman. Opțiunea românească venea în întîmpinarea unor planuri eu-

¹⁴ Gh. Platon, *Geneza revoluției române de la 1848. Introducere în istoria modernă a României*, Iași, Edit. Junimea, 1980.

ropene care întvedeau posibilitatea creării în această zonă a unui *stat tampon*, capabil să asigure integritatea Imperiului otoman amenințat de expansiunea Rusiei țariste, mai ales.

În acest secol (al XVIII-lea), în care a fost modificat raportul de forțe, iar *echilibrul european* a fost stabilit pe noi baze, țările române au suferit —, cel mai puternic, poate —, impactul noii stări de lucruri. Situate la această confluență strategică importantă, unde se ciocneau interesele celor trei imperii — dintre care două se aflau în ascensiune (Rusia și Austria) iar celălalt în declin (Turcia), ele au fost, rînd pe rînd, teatru de luptă, au suferit îndelungate ocupații militare, au fost „moneda de schimb“ și obiect de compensație pentru învingători¹⁵. Părți din teritoriul românesc au fost incluse în cuprinsul acestor imperii, primejdia anexiunii totale reprezentînd o realitate vreme mai bine de un secol (După 1699, în urma păcii de la Carlowitz, Transilvania, pînă atunci principat autonom sub suzeranitatea Porții, este anexată Imperiului Austriac, Bucovina, în 1775, suferă aceeași soartă, Oltenia fiind încorporată temporar, între 1718—1738, în 1812: Basarabia, Moldova dintre Prut și Nistru, a fost încorporată de Imperiul țarist). În timp ce în Transilvania a fost instituit un aspru regim militar, în Principate, în Moldova și în Țara Românească, a fost instituit *regimul politic fanariot*, care a încălcat grav autonomia celor două țări românești, lezînd —, prin practicile sale abuzive —, demnitatea românească. Firesc, noua stare de lucruri a trezit, a încurajat și a întreținut o puternică reacție românească; aceasta, în condițiile timpului, îmbracă haina națională, contribuind la întărirea coeziunii etnice pe noile baze.

În Transilvania, pentru a-și consolida dominația și a înfringe forța de rezistență și particularismele etnice, habsburgii au izbutit să determine trecerea unei însemnate părți a românilor la Biserica Romei. Evenimentul, care a produs o puternică și îndelungată reacție în rîndul românilor din Transilvania, a mobilizat întreaga lume românească în sprijinul întăririi puterii de rezistență a fraților de peste Carpați. A fost, acesta, un veritabil test, de natură să probeze coeziunea organismului etnic românesc. Unul din izvoarele timpului, — o producție populară —, *Plîngerea sfintei mănăstiri a Silvașului* exprimă, limpede, motivația reacției maselor. Totodată, el reliefează dimensiunile sentimentului unității, care evolua spre conștiință națională :

Căci nu va fi spre un folos	Și din Țara Moldovenească ;
Uniția ce s-au scos,	Ba încă și între noi din Ardeal
Ci numai ca să ne răsnească	Să bage pe cel viclean,
De frații din Țara-Românească	Să nu ne mai putem înțelege,
...	Nici din sași și din unguri a ne mai alege... ¹⁶

¹⁵ Expresiile au fost formulate de diplomatul francez Bois le Comte, în 1834 și de Adolphe Billecoq, consul general al Franței în Principate, în 1840, cf. *Hurmuzaki*, XVII, p. 384, 519 și Gh. Platon, *Le «probleme roumain» et le «probleme oriental» dans la première moitié du XIXe siècle. Interférences et implications*, în „Revue Roumaine d’Histoire“, t. XVIII, 1979, nr. 2, p. 374—375.

¹⁶ I. Lupaș, *Cronicari și istorici români din Transilvania*, I, p. 58—78, apud, D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, Ediție nouă cu adăugiri și precizări, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 214—215.

Cele două Principate, prin tipărirea și trimiterea de cărți românești peste Carpați, prin asimilarea valului de emigrați din Transilvania și-au manifestat solidaritatea. Lumea românească își reliefa coeziunea, vibrând la unison sub acțiunea *sentimentului național*.

Izolată în cuprinsul propriei naționalități, căreia nu-i erau recunoscute drepturile politice, a cărei religie nu era considerată în rîndul religiilor recepte, avînd o condiție socială inferioară, — în marea lor majoritate, românii erau iobagi, — națiunea română din Transilvania, condusă de o elită care-și începe ascensiunea, în cadrele îngăduite de *legalitatea habsburgică*, prevalîndu-se de înfășurările absolutismului luminat, începe, devreme, încă, acțiunea politică cu caracter național. Aceasta, în acord cu ideile timpului, avea drept obiectiv recunoașterea națiunii române și drepturi egale. Această luptă politică, cu larg sprijin în mase, deși s-a desfășurat în spațiul transilvan și a dat expresie unei *probleme românești* în cuprinsul Imperiului habsburgic, sublinia, în fond, problema românească în generalitatea ei, evidenția legăturile indisolubile ale întregii lumi românești. Justificările istorice privind drepturile românilor din Transilvania, — care și-au găsit o atît de înaltă expresie în *Supplex Libellus Valachorum*, (1791) adevărat *act de naștere al națiunii române* —, a reliefat dimensiunile reale ale națiunii, ale cărei trăsături și valori au fost ridicate la cote atît de înalte prin activitatea reprezentanților *Școlii ardelenne*, care s-a extins în primele decenii ale secolului al XIX-lea.

La rîndul ei, răscoala lui Horea, din 1784, care a subliniat dimensiunile sociale ale mișcării naționale românești, a deschis șirul marilor mișcări sociale și naționale, tot atîtea trepte pe drumul ascendent al națiunii spre coeziune și afirmare. Desfășurată în Transilvania, răscoala a avut repercusiuni profunde asupra întregii lumi românești, fiind receptată pe plan european nu ca o răscoală a țăranilor din Transilvania, ci ca o *mișcare a românilor*¹⁷. Probă înaltă a coeziunii lumii românești, marea mișcare din 1784, prin implicațiile și consecințele sale, a întărit unitatea acestei lumi, a pregătit-o pentru împlinirile societății moderne.

După cum, în Transilvania, lupta politică a românilor—, cu repercusiuni și importanță generale, naționale —, este limitată în cadrele regionale și în cuprinsul legalității habsburgice, în Principate, lupta politică se desfășoară în cadrul *Problemei orientale*, reliefînd opțiuni ce nu încălcau *interesele* Puterilor din zonă, fiind în acord, totodată cu soluții politice avansate de alte puteri europene la fel de interesate în apărarea integrității Imperiului otoman. Desfășurată în condiții deosebite, limitată în spațiu și în formele de expresie, lupta politică de pe ambele versante ale Carpaților se întîlnea în obiectivele și consecințele sale ultime, avînd o *finalitate românească*, limpede înțeleasă și simțită de contemporani.

Fanarioții, ei înșiși, prin forța lucrurilor, fără voia lor, s-au făcut promotori ai acestui curent, național. În primul rînd, pentru că au fost constrînși să patroneze acțiunile generale de sprijin ale lumii românești și, apoi, prin aceea că actele lor de organizare internă, efectuate în ambele Principate, au contribuit la

¹⁷ D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I—II, ed. I-a, a II-a, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, 1984.

unificarea structurilor, au netezit asperitățile, au pregătit mentalitățile în acord cu evoluția spre unificarea politică modernă. Lucrurile apăreau cu atât mai firești cu cât Principatele, în cuprinsul abordărilor internaționale, erau considerate ca un tot politic. Nu a fost greu ca, de la această manieră proprie reglementărilor politice legate de Problema orientală, observatorii politici să remarce celelalte laturi, românești, care conduceau la soluția unității politice¹⁸.

Ideile timpului, însușite nu numai de elitele conducătoare ci și de masele largi, sub imperiul amenințării continue, și-au găsit expresie în acțiunile politice din Transilvania și din Principate. Sub impactul acestora, *ideea unității politice* este îmbrățișată tot mai larg în dubla sa accepțiune practică: ca act menit să contribuie la întărirea rezistenței naționale și la organizarea și consolidarea națiunii în acord cu normele noi ale activității moderne, potrivit direcțiilor trasate de Revoluția franceză. În secolul naționalităților, ideile liberalismului au devenit o veritabilă *religie a libertății*¹⁹.

În epoca în care Principatele s-au aflat sub opresiunea regimului politic fanariot, care împiedica manifestarea formelor vieții naționale în plenitudinea lor, centrul activității spirituale românești s-a deplasat în Transilvania; aici, în condițiile mai favorabile create de politica monarhiei luminate, spiritualitatea românească s-a putut organiza, întrupându-se în cultura națională. *Scoala ardeleană*, preluând moștenirea generoasă a marelui secol al XVII-lea, a dezvoltat, în domeniul limbii, al istoriei și al tradițiilor valorile naționale. Transilvania devine un veritabil *laborator*²⁰ al conștiinței românești, în care este elaborată și care iradiază forța spirituală a națiunii. Acest fenomen, numit *transculturaj*²¹, de mutare alternativă a centrului de greutate al vieții culturale românești, reliefează, prin el însuși, *unitatea spirituală* pe care se va sprijini unitatea politică de mai târziu.

În cuprinsul acestor transformări și sub impactul evenimentelor și al proceselor de care am amintit, s-au schițat contururile națiunii române, care și-a definit personalitatea și și-a precizat opțiunile. Unitatea, căreia i s-a asociat independența și modernizarea, organizarea în raport cu *spiritul veacului* devin valori fundamentale, naționale. În conștiința poporului, unitatea se înscrie în generalitatea ei. Dorința de strângere a românilor într-un organism unic este afirmată mereu. Însă, în limbaj politic și în calendarul luptei politice năzuința este

¹⁸ Cf. Gh. Platon, *Quelques particularités du mouvement national roumain à la fin du XVIIIe siècle et la première moitié du XIXe*, în *Nouvelles études d'Histoire*, V2, București, 1980, p. 15—24. Într-un raport adresat lui Tallérand, la 9 ianuarie 1804, Flury, comisar general al relațiilor comerciale ale Franței în Moldova, constata că cele două Principate românești „trebuie să fie considerate ca aceeași țară”. De 30 ani, continuă el, această țară „a cîștigat o mare importanță în politica Europei orientale”. Cf. *Hurmuzaki*, XVI, p. 664 și urm.

¹⁹ Benedetto Croce, *Histoire de l'Europe au XIXe siècle*, traduction et préface de Henri Bedarida, Gallimard, Paris, 1959, p. 43 și urm.

²⁰ Gh. Platon, *Rolul Transilvaniei și conștiința națională a românilor în secolul al XVIII-lea*, în Academia R.S.R., „Memoriile Secției de istorie”, seria a IV-a, t. IX, 1984, p. 61—69.

²¹ Ilie Bădescu, *Sincronism european și cultură critică românească*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 35. Aceasta nu înseamnă, firește, că în Moldova și în Țara Românească viața spirituală lipsea. Aceasta însă nu se putea manifesta cu forța și în desfășurarea pe care condițiile din Transilvania le îngăduia.

afirmată și înscrisă prudent, treptat, în acord cu realitățile politice, cu limitele în care puteau acționa elitele conducătoare. De aici, distanța, multă vreme păstrată, între *aspirația către unire integrală* și limitele în care au putut fi înscrise acțiunile și cerințele programelor politice, care încep să reliefeze opțiunile naționale ale românilor.

Deși separate —, în Principate și în Transilvania —, desfășurate în condiții politice deosebite, oglindind realitățile proprii Transilvaniei (aflate sub stăpânire habsburgică) și Moldovei și Țării Românești (situuate sub suzeranitatea Porții și, apoi, sub protectoratul Rusiei țariste), acțiunile politice au continuat; finalitatea lor a fost *românească*; reliefa problematica națională și unitatea organismului etnic.

Revoluția din 1821 a reprezentat un prag important în evoluția istoriei noastre moderne. Sub raportul pe care-l urmărim, evenimentul are o însemnătate deosebită; accelerând evoluția istorică, a deschis drum larg dezvoltării moderne și unității politice naționale. După ridicarea lui Horea care, oferind greutate și trasînd dimensiunile sociale ale mișcării naționale, a pregătit drumul spre identificarea (realizată la 1848) celor două laturi ale mișcării politice românești²², avînd valoare și implicații naționale, noua mișcare, al cărei teatru, de această dată, este Țara Românească, se situează în prelungirea celei dintîi, avînd drept obiectiv principal răsturnarea regimului străin și constituirea unui *stat românesc*²³. Obiectivele nu sînt limitate regional, ele sînt naționale, generale. Tudor avea limpede sentimentul că ridicarea sa servește, în egală măsură și interesele Moldovei, atît de strîns legată de Țara Românească și în destinul politic în cuprinsul Problemei orientale. Cunoscuta sa scrisoare, în care solicită colaborarea boierilor munteni cu cei moldoveni, „*ca unii ce sîntem de un neam, de o lege și supt aceeași stăpînire și ocrotire... să putem cîștiga deopotrivă dreptățile acestor Prințipaturi*”²⁴, reliefează simțul politic al conducătorului, sentimentul național al românului, credința că orice mișcare românească trebuie să aibă implicații și valoare generale, naționale.

Revoluția din 1821 se încadrează în ciclul general al revoluțiilor europene, care face legătura între Revoluția franceză din 1789 și revoluția din 1848. Înăturînd dominația fanariotă și instituind domniile pămîntene în ambele Principate, ea a deschis era împlinirilor naționale.

Noua ordine europeană, *legitimistă*, instaurată după prăbușirea Imperiului, sprijinită, totodată, pe *legitimitate*, pe consensul respectării *drepturilor* reciproce de către Puteri, cu scopul de a evita o conflagrație generală²⁵, a avut consecințe grave asupra românilor. Situate în zona de interese a Rusiei țariste, în Principate, suzeranității otomane —, devenite nominale —, i s-a adăugat (oficial, după 1829) —, *protectoratul* țarist, eficient și dur, care a împiedicat manifestarea deschisă a mișcării naționale și afirmarea spiritului național. Transilvania, la rîndul

²² D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*.

²³ N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în vol. *1848 la Români*, II, de Cornelia Bodea, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 1191.

²⁴ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, II, București, 1959, p. 33.

²⁵ Cf. Maurice Ferro, *Kissinger et Brzezinski. Destinées et pensées parallèles*, Colecția „Monde et nation”, Albatros, Paris, 1978, p. 19—22.

ei, după moartea lui Iosif II, intră în perioada restituțiilor și, apoi, în conul de umbră al reacțiunii habsburgice. Mișcarea românească se cantonează, exclusiv, pe plan cultural. În noile condiții create afirmării spiritului național în Principate în urma revoluției din 1821, centrul de greutate al mișcării culturale naționale se deplasează din nou în provinciile extracarpatiche. Moștenirea *Școlii ardelenne*, înnobilită și amplificată cu noile cîștiguri ideologice ale epocii romantice, este răspîndită în adîncuri.

Mișcarea politică, însă, este prohibită; se refugiază în clandestinitate. Afirmarea spiritului național se poate realiza numai în limitele unei activități culturale de natură să nu pună în primejdie *interesele imperiale* ale Puterilor limitrofe. În condițiile în care veleitățile naționale, legitime, ale românilor (formarea unui stat național, unitar și independent, organizat în acord cu *spiritul veacului*) — vin în contradicție cu aceste *interese*, nu pot avea finalitate. *Unitatea politică a românilor*, care devenise condiția esențială a existenței istorice, pune în primejdie *integritatea* teritorială a Rusiei țariste, a Turciei și a Imperiului habsburgic, care stăpîneau părți din teritoriul național românesc. În aceste împrejurări, *problema românească*, a unității și independenței provinciilor românești, devine o *problemă internațională*, a cărei rezolvare nu depindea doar de gradul de conștiință al românilor, de pregătirea lor în direcția înfăptuirii actului. Atirna, în măsură esențială, de raportul de forțe pe plan internațional. Devine o *problemă politică*, căreia urma să i se dea o rezolvare politică. Efortul național al românilor, așadar, trebuia să fie orientat în această direcție. În pregătirea condițiilor interne pentru a putea înfăptui unitatea politică atunci cînd împrejurările internaționale o vor îngădui.

Perioada Regulamentară s-a situat sub semnul acestei pregătiri. Națiunea română își desăvîrșește profilul și personalitatea; își definește și-si afirmă cultura și ideologia, își stabilește strategia politică, își fixează opțiunile. Folosește căile legale dar și o largă și eficientă mișcare subversivă pentru pregătirea spiritelor și crearea mijloacelor de acțiune pentru *eliberare politică și unitate națională*, condiții *sine qua non* ale organizării moderne. În epoca ce a stat sub semnul Regulamentului organic, unitatea, năzuința realizării ei, a dominat spiritele, a stat la temelia tuturor acțiunilor. Nevoia unității naționale era generată de nevoile înseși ale vieții. Rațiunile politice amintite mai sus nu au fost abandonate; erau necesare cu atît mai mult cu cît, ca urmare a noilor revoluții europene (cele din 1830, din Țările de Jos, din Franța și din Polonia), autoritatea Puterii protectoare asupra Principatelor a crescut considerabil. De asemenea, situația românilor din Transilvania devenise tot mai grea sub presiunea nobilimii maghiare.

Revoluția din 1848, acest fenomen european, situat în prelungirea *revoluției atlantice*²⁶, care părea că va desprinde națiunile Europei de cătușele legitimis-

²⁶ Jacques Godechot, *La Grande Nation. L'expansion révolutionnaire de la France dans le monde 1789—1799*, Paris, 1956.

mului și ale opresiunii, este apreciată în aceeași perspectivă — ca *primăvară a popoarelor* — și de către români. Pentru aceștia, căderea absolutismului și a reacțiunii trebuia să reprezinte începutul unei ere noi, care să îngăduie națiunii să intre în plenitudinea drepturilor sale legitime, consacându-și unitatea și independența.

La 1848, însă, *respectul* reciproc al Puterilor în favoarea *legitimității* și a *intereselor* fiecăreia a fost mai puternic; dorința de libertate a popoarelor nu s-a putut materializa. În cazul românilor, revoluția de la 1848 a reprezentat un prilej de afirmare a năzuințelor și a dorințelor naționale. În condițiile politice deosebite în care s-a desfășurat în Moldova, în Transilvania și în Țara Românească, firesc, trebuia să existe o deosebire între *năzuințe* și expresia practică a acestora în programele revoluționare²⁷. Programele oficiale nu puteau exprima direct cerințele unității; trebuiau avute în vedere realitățile politice. Românii din Transilvania nu puteau formula revendicarea Curții din Viena, chiar în condițiile în care Imperiul se transformase în Monarhie constituțională; cei din Moldova nu puteau s-o solicite Curții de la Petersburg și nici românii din Țara Românească nu puteau formula Turciei o cerere similară. Programele oficiale nu au putut include revendicarea unității politice, atât de necesară. Cele neoficiale, însă (*Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei sau Dorințele partidei naționale în Moldova*, de pildă), ca și presa revoluționară („Pruncul român”) i-au dat o limpede expresie. Din aceleași rațiuni politice (acestea, așa cum am observat, erau mai vechi), în cuprinsul acestor programe neoficiale, adresate Europei, (de la care se aștepta sprijin), nu Imperiilor vecine, *Unitatea* politică este mărginită la cele două Principate. N. Bălcescu justifică rațiunea acestei rețineri. Unirea Moldovei cu Țara Românească trebuia să reprezinte o primă etapă în constituirea statului național unitar²⁸.

Cît de îndreptățită a fost prudența românilor și cît de ostilă a fost atitudinea Puterilor vecine față de această revendicare firească națională s-a putut constata atît din reacția violentă a Rusiei țariste, exprimată în manifestul din

²⁷ Gh. Platon, *Unitatea în revoluția de la 1848. Idee și acțiune*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza”, din Iași. Secția a III-a, a. Istorie, t. XXX, 1984, p. 59—63 și *Revoluțiile române de la 1821 și 1848 și problema independenței naționale. Context național și internațional*, în vol. *Românii în istoria universală*, I, coordonatori I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, 1986, p. 237—257.

²⁸ În 1851, la aniversarea Adunării de la Blaj, N. Bălcescu făcea următoarea importantă mărturisire în acest sens: „revoluționarii de la 1848 din Țara Românească, deși crezură că trebuie a urma după pilda ardelenilor și că împrejurările politice nu-i iartă a pune din început în programul lor chestia unității naționale, dar n-au pierdut un moment din vedere solidaritatea ce-i leagă cu toate ramurile nației române și au apărât și s-au luptat deopotrivă pentru drepturile Moldovei ca și pentru ale Țării Românești și atît înainte, în vremea, cît și după revoluția de la anul 1848 și mereu au apărât și apără încă înaintea ungarilor și a Europei întregi drepturile românilor din Ardeal, Banat și Ungaria...”, cf. *Mișcarea românilor din Ardeal*, în N. Bălcescu, *Opere*, I, Ed. Gh. Zane, București, 1940.

19/31 iulie 1848²⁹, cit și din poziția Austriei față de cererile formulate de români din cuprinsul Monarhiei. Rolul important al factorului extern a reliefat, încă o dată, tributul ce trebuia plătit destinului, ca urmare a situării pământului românesc în spațiul geografic european.

Deși revoluția a fost înfrântă, *Unitatea*, înscrisă ca problemă fundamentală în desfășurarea evenimentelor, a reprezentat, poate, bunul cel mai de preț cîștigat de români. Acest nou test al maturității naționale a verificat tăria sentimentului național, valoarea ideii și necesitatea absolută a realizării statului românesc unitar, din punct de vedere internațional și al intereselor românești. Participanții la memorabilele evenimente — care au constatat forța sentimentului național cu prilejul întrunirii naționale de pe cîmpia Blajului sau al manifestărilor similare de pe cealaltă „Cîmpie a libertății“, din preajma Bucureștilor, s-au convins de tăria ideii și-au consolidat convingerea cu privire la posibilitatea înfăptuirii actului național. Doi ani mai târziu, în 1851, într-o scrisoare adresată lui G. Barițiu, Eudoxiu Hurmuzaki făcea următoarea mărturisire, semnificativă în acest sens :

„...Pe lângă toate pătimirile și rănilor sîngerătoare a României [evenimentele de la 1848] au produs acest bine că bărbații români care simt adînc și sînt gata a să jărtfi pentru naciunea lor, împinși de o putere nerezistibilă, se cunoscără, se iubiră și se îndatoriră unii pe alții, legîndu-se și unindu-se spre binele neamului... Din parte-mi, chiar deși ultima mișcare a Românilor nu ar fi avut alt spor, eu totuși ași binecuvînta *apropierea duhurilor, unirea inimilor, frățietatea caracterurilor, solidaritatea soartei, combucurarea și compătimirea unuia cu toți și a tuturor cu unul care au izvorit din acea mișcare și prin care răzlețitul trup a naciunii noastre fără indoială s-au îndesit și s-au încheat. Ceea ce trecutul a unit, cărgătorul nu va despărți și nici secolul cred că nu va putea*“³⁰. (s. n. — Gh. P.).

Statul național român, „Unirea cea mică“, a fost realizat în 1859, prin unirea Moldovei și a Țării Românești. El a apărut prin voința românilor, prin maniera în care aceștia au știut să desfacă „nodul gordian“ care le lega soarta, răspunzînd strălucit testului european la care au fost supuși. *Problema românească*, însă, așa cum am constatat mai sus, a fost o problemă internațională, o importantă problemă a echilibrului european, „piatra de încercare“ a acestuia, de care, la un moment dat, a depins liniștea și pacea continentului. Este drept, situația favorabilă internațională ar fi rămas nefructificată fără existența solidarității naționale românești ; a acelei admirabile uniri în cugete și în simțiri.

²⁹ *Anul 1848 în Principatele Române, Acte și Documente*, II, București, 1902, p. 609 și urm. Revoluționarii din Țara Românească, se subliniază în document, urmăresc să restaureze vechea lor naționalitate, „adică, să înceteze de a mai fi provincii și să constituie sub numele de Regat daco-român un nou stat separat și independent la formarea căruia ei cheamă pe frații lor din Moldova, din Bucovina, din Transilvania și din Basarabia. Realizarea unui asemenea plan, dacă li s-ar permite să se îndeplinească, ar avea serioase consecințe. Ar urma sau o desmembrare (a Imperiului otoman), sau, cel puțin, o serie de complicații inextricabile în tot Orientul“. Este interesată, se adaugă în document, „propria noastră securitate“.

³⁰ N. Bănescu, *Corespondența familiei Hurmuzaki cu Gheorghe Bariț, Vălenii de Munte*, 1911, p. 63—66 (documentul este datat 1 mai 1850).

Nici voința românilor însă nu ar fi avut finalitate, nu s-ar fi materializat fără acel șir de evenimente și atitudini la capătul cărora s-a produs răsturnarea generată de războiul Crimeii. Fără să minimalizăm rolul factorului intern, nu putem situa pe plan secund nici acțiunea factorilor externi în desfășurarea evenimentelor în finalul cărora s-a înfăptuit Unirea Principatelor. Situarea în spațiul european a impus factorului extern, și atunci, o importantă pondere, cu repercusiuni asupra destinului nostru istoric.

Constituirea statului național român a încheiat un ciclu al dezvoltării, creînd premisele pentru cucerirea independenței și, apoi, pentru începuturile construcției desfășurate a capitalismului, a lumii moderne, de natură să pregătească *Unirea cea mare*, prin alipirea și a celorlalte provincii românești și crearea statului național unitar. Această sarcină istorică a fost pusă la ordinea zilei încă din momentul în care a fost creat statul național. Eforturile Domnitorului Unirii, ale lui Alexandru Ioan Cuza, au fost limpede orientate în această direcție. În fond, întreaga dezvoltare istorică de după 1859 a fost dominată de cele două probleme: *cucerirea independenței și desăvîrșirea unității*³¹. Încă din 1860, Al. Papiu Ilarian, sfetnic al Domnitorului, trasa acest obiectiv politic prin sublinierea rolului decisiv al Transilvaniei în desăvîrșirea actului politic: „Fără Transilvania, Principatele nu au viitor, duc o existență precară și dubie. Numai unirea Transilvaniei va pune fundamentul vieții perpetue a României”³².

Pentru a înțelege sensul acestei importante opțiuni strategice naționale, care a întrunit adeziunea națiunii în întregul ei, — Unirea Transilvaniei cu Țara³³ a fost îmbrățișată de toate clasele societății, a fost înscrisă în programele de acțiune ale tuturor partidelor politice, inclusiv în programul socialiştilor —, trebuie apreciat rolul jucat de Transilvania în viața istorică a poporului român. În legătură cu aceasta s-a scris mult, au fost rostite, din inimă, cuvinte frumoase, de către numeroși oameni politici. Reținem pe cele formulate de N. Filipescu și N. Titulescu nu numai pentru frumusețea lor, ci pentru că exprimă adevărul adînc al vieții noastre, pe care-l exprimă cu vibrație adîncă.

³¹ B. P. Hasdeu consemna în următorii termeni această sarcină istorică: „Cestiunea ce ne va preocupa... nu este unirea cea mică, realizată deja, ci unirea cea mare, de realizat deacum înainte între toate piraiele ce trebuie să se verse în oceanul românesc, între toate acordurile fără care nu se poate armoniza hora noastră națională... Moldova, Transilvania, Muntenia nu există pe fața pămîntului; există o singură Românie, cu un picior în Dunăre și cu altul pe ramificațiunile cele mai depărtate ale Carpaților, există un singur corp și un singur suflet”. „Perseverența”, 23, 25 mai, „Românul”, 6 august, 1867.

³² Cf. „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, I, (1882), vol. I, p. 134—146. *Memorand despre raporturile românilor cu nemții, cu ungarii, în timp de pace și în cazul unei revoluțiuni în răsăritul Europei, prezentat Principelui Alexandru I. Cuza*. Aceași convingere o împărtășeau și cercurile politice din Viena, în raport cu consecințele și implicațiile actului din 1859. În acest sens, un funcționar austriac consemna, referindu-se la st rînsele legături dintre români, că Moldova și Țara Românească „n-ar putea exista fără Transilvania”. Cf. M. Popescu. *Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848—1859*, București, 1929, p. 238 și urm.

³³ Sint subînțelese și celelalte provincii românești din cuprinsul Imperiului habsburgic.

Primul considera Transilvania drept *acropole, inimă a românismului*, în timp ce al doilea, în preajma intrării în primul război mondial, își exprima convingerea că „România nu poate fi întreagă fără Ardeal. Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a format neamul, e frumosul care i-a ocrotit viața. Ardealul e românismul în restriște, e întărirea care îndepărtează vrăjmașul, e viața care chiamă viață. Ardealul nu e numai inima României politice, e inima României geografice”³⁴.

Generațiile care s-au succedat după independență au simțit și au dat expresie legăturii organice, indestructibile dintre fiii aceleiași națiuni ce locuiau pe cele două versante ale Carpaților, pe pământul Țării³⁵. Există o întreagă literatură din epocă și din perioada apropiată de timpurile noastre în care rolul Transilvaniei în istoria poporului român este analizat în toate aspectele sale: strategice, politice, spirituale și umane. Nu considerăm necesar să stăruim aici asupra ei. Faptele legate de Transilvania —, problemele, se știe, sînt și astăzi de acută actualitate —, au o puternică rezonanță în sufletul românesc. În favoarea acestei *priorități* pledează factori pe care nu trebuie să-i mai enumerăm aici. În limitele îngăduite demersului nostru, considerăm folositor să răspundem la o problemă pe care factorii de răspundere și de decizie ai politicii românești au fost constrînși s-o rezolve în preajma intrării României în primul război mondial, cînd a fost stabilită opțiunea politică a țării.

Firește, lucrurile erau limpezi: România nu putea cîștiga pe plan național asociindu-se cu unul sau altul din blocurile beligerante. Demult, încă, Engels subliniase³⁶ că, într-un viitor război, care ar urma să opună Rusia Austro—Ungariei, România ar fi interesată ca amîndouă taberele să fie învinse. Ambele Puteri, aprecia Engels, care reprezentau viitoarele grupări beligerante, erau împotriva unificării politice naționale a românilor. Evoluția istorică anterioară verificase acest adevăr. România trăia însă într-o lume alcătuită într-un anumit fel, organizată după anumite principii, în care domnea o *anumită ordine*, care era diriguită după *anumite legi*. Ea nu putea evolua în afara acestei *ordini*. Trebuia să se adapteze realității. Cînd și-a precizat poziția, socialiștii, orientîndu-se după principiile generoase care le legitimau doctrina politică, au nesocotit aceste realități care s-au dovedit, totuși, a fi mai puternice decît năzuințele lor spre o

³⁴ N. Filipescu, *Pentru România Mare*, București, 1915, p. 40, N. Titulescu, *Discursuri*, București, 1961, p. 141 și urm. A se vedea culegerea *Marea Unire a românilor în izvoare narrative*, editată de Stelian Neagoe, Edit. Eminescu, București, 1984, *passim*. Discursul rostit de N. Titulescu se află la p. 683—685.

³⁵ B. Ștefănescu-Delavrancea, de pildă, măsura în următorii termeni sensibilitatea românilor din Țară față de persecuțiile politice și naționale la care erau supuși frații de peste Carpați. „Soarta, nenorocirile au putut despărți un popor, idealitatea lui rămîne identică. Noi concepem ființa etnică și psihologică a Românilor ca un gigantic și secular copac ale cărui rădăcini despica stîncile, străbat Carpații și se infig adînc de o parte și de alta. Iată de ce și în ce sens nefericirile fraților noștri de peste Carpați vor fi pururi nefericirile noastre, iată de ce în justițiile făptuite contra lor în contra noastră se îndreaptă, iată de ce șabia care spînzură deasupra capului lor deasupra capului nostru se clatină”. („Lumea nouă”, 28 septembrie 1897).

³⁶ Cf. *Presa muncitorească și socialistă din România 1865—1900*, vol. I, 1865—1899, București, Edit. Politică, 1964, p. 191. (Scrisoarea din 1888 către I. Nădejde, publicată în „Contemporanul”).

lume bazată pe adevărata dreptate și egalitate³⁷. Cercurile politice românești, dînd expresie strategiei politice naționale, acționînd în virtutea unei linii pragmatice, s-au pronunțat pentru intrarea în acțiune alături de Antantă. Acțiunea nu a fost *de moment*, adoptată prin cîntărirea șanselor celor două tabere, izvora din realitatea noastră istorică, legitima o cerință vitală, singura care putea pune o temelie sigură „existenței perpetue a României“.

În lumea timpului (*regula*, se știe, nu a fost modificată nici în vremurile noastre), prețul *integrității naționale* — așa cum fusese și în 1877—1878 prețul independenței —, trebuia plătit cu sînge. Aceasta era *regula jocului* și ea nu putea fi nesocotită. Problema prezintă un deosebit interes deoarece, în preajma izbucnirii conflictului și, apoi, în perioada desfășurării acestuia, au fost voci care, fără să nege valoarea Transilvaniei pentru viitorul României, considerau că alianța cu Rusia țaristă pentru realizarea acestui obiectiv reprezintă o nesocotire, o trădare, chiar, a intereselor naționale. Aceasta deoarece se renunța, pentru totdeauna, la o altă provincie românească, anexată în 1812 de Imperiul țarist, căruia, prin tratatul semnat cu Antanta, i se recunoșteau *drepturile și interesele* în zona strîmtorilor Mării Negre și a Constantinopolului. Or, garanțiile Antantei în acest sens anulau, practic, pe cele acordate României, care urma să devină victima sigură a vecinului din răsărit.

C. Stere, purtătorul de cuvînt oficial al acestei poziții³⁸, arăta că întreaga strategie politică și militară a României moderne, după 1877, ca urmare a atitudinii manifestate de Rusia în 1877—1878 și a pericolului ce-l reprezentau tendințele expansioniste ale Imperiului țarist — fusese orientată spre Puterile centrale, spre Germania, mai cu seamă, care jucase un important rol în dezvoltarea statului român modern. Omul politic român se străduia să dovedească greșala fatală săvîrșită de guvernanții români prin intrarea în război alături de Antantă.

Este limpede, astăzi, pentru oricine, că opțiunea românească de atunci a fost în perfectă concordanță cu logica timpului și cu interesele vitale ale României. Pledoaria și argumentele lui C. Stere, ele însele, dovedesc aceasta. Nu exista alegere. Riscurile asumate decurgeau, din nou, din poziția geografică. Pămîntul românesc se afla situat între Scylla și Charibda, în „calea răoțaiilor“, după expresia cronicarului. Opțiunea cercurilor conducătoare, dificilă — opțiuni cu asemenea doză de responsabilitate și greutate sînt numeroase în cursul istoriei noastre nu însemna, cîtuși de puțin, renunțarea la unele teritorii românești în favoarea altora. Nici unul dintre conducătorii politici nu avea dreptul să-și asume o asemenea responsabilitate. Este vorba, doar, de o prioritate în realizarea planului strategic național. Perspectiva de astăzi ne ajută să înțelegem și să apreciem mai bine aceste fapte.

³⁷ Vezi, în acest sens, interesantele explicații ale lui Al. Porțeanu în capitolul *Mișcarea socialistă și problema națională*, din volumul *Unitatea națională a românilor în epoca modernă 1821—1918*, p. 155 și urm.

³⁸ Aceasta a fost larg dezbătută și argumentată în numeroase articole publicate în ziarul „Lumina“, editat la București, în timpul ocupației germane. Cele mai importante au fost inserate în volumul *Marele război și politica României*, publicat în editura aceluiași ziar, în 1918 (416 p.).

Desăvîrșirea unității de stat, în 1918, se situează pe o linie de continuitate în dezvoltarea istoriei noastre. Și de această dată, ca mereu în trecut, importanța și valoarea actului nu pot fi apreciate decât prin situarea în balanță a împrejurărilor internaționale în care s-a desfășurat efortul național românesc. Nu conjunctura politică a generat înfăptuirea actului național; aceasta a concurat, a creat un cadru corespunzător desfășurării acțiunilor naționale. „*Pregătirea se făcuse vreme de sute de ani*”³⁹, mărturisește, cu emoție, L. Blaga, participant la Marea Adunare care a validat Unirea Transilvaniei cu Țara.

Nu ne-am propus — așa cum am subliniat din capul locului —, să epuizăm datele problemei. Aceasta ar îngădui *rescrierea* întregii noastre istorii din această generoasă perspectivă; ne-am limitat, doar, să indicăm o metodologie capabilă să ne apropie de această perspectivă, cu care trebuie să fie familiarizați nu numai slujitorii istoriei, ci și acei care, prin intermediul disciplinei ce o profesăm, își desăvîrșesc educația intelectuală, civică și patriotică.

³⁹ Lucian Blaga, *Hronicul și cîntecul vîrstelor*, ediție îngrijită și cuvînt înainte de George Ivașcu, Edit. Tineretului, București, 1965, p. 231—232.

Studii și articole

LUPTA PENTRU INDEPENDENȚĂ ÎN OPERA VOIEVOZILOR BASARABI

PETRU DEMETRU POPESCU

La sărbătorirea a 110 ani de la proclamarea independenței de stat a României avem în vedere în primul rând marea semnificație politică și urmările pe care le-a avut acest act pentru dezvoltarea ulterioară a României. Totodată înțelegem prea bine că independența nu poate fi redusă la anul 1877 care a însemnat mai ales încununarea unui proces istoric și un vis legitim al românilor, o cauză de veacuri, un act politic ce încheia o veche și dreaptă luptă a românilor. În istoricul discurs rostit la Adunarea deputaților în ședința din 9 mai 1877, Mihail Kogălniceanu se întreba: „Am ajuns la scopul urmărit nu azi, ci, pot zice, de secole, și mai cu deosebire urmărit de la 1848 încoace? Iar Mihail Eminescu nota cu multă substanță lirică dar și cu patos cărturăresc în ziarul „Timpul“ din 19 februarie 1880: „N-a fost acest soroc al istoriei noastre un copil găsit, fără căpătii și fără antecedente, ci un prinț care dormea cu sceptrul și coroana alături. Neatîrnarea noastră a fost pururea reală...“. Pentru neatîrnare românii s-au pregătit în toată istoria lor, de la Mircea cel Bătrîn la Ștefan cel Mare, de la Mihai Viteazul la Tudor Vladimirescu, pînă la 1848 și pînă la unire.

Iată de ce ne-am orientat spre reliefaarea luptei pentru independență în opera voievozilor Basarabi care timp de patru secole patronează cu dăruire și competență un asemenea act istoric. Ne-am obișnuit însă a trata o asemenea problemă mai cu seamă și uneori exclusiv prin prisma bătăliilor conduse de voievozii Basarabi. Aceste bătălii au fost făclii la răsucruci de istorie românească și acel nerv prin care am continuat să existăm: Posada (1330), Rovine (după ultimele cercetări 1395), Grumazi (1522), Călugăreni (1595) — ca să le cităm numai pe cele de aleasă notorietate —, rămîn în conștiința noastră nealterate de trecerea timpului. Ele reflectă în mod concret strădaniile înaintașilor pentru menținerea și întărirea stării de independență. Tocmai bătăliile au ferit Țările Române de a fi transformate în pašalicuri precum la vecinii sud-dunăreni.

Nu toți voievozii Basarabi au fost luptători cu sabia. Dacă am cita doar pe Radu cel Mare, Neagoe Basarab sau Petru Cercel am recunoaște în opera Basarabilor și alte tărîmuri de manifestare care se însumează însă operei de independență contribuind în maniere diferite la realizarea ei. De pildă nu trebuie să uităm că biruința de la Posada care consfințește independența Țării Românești semnifica în același timp și recunoașterea actului de întemeiere început de Basarab I înainte de Posada (probabil îl continua pe Tihomir și desăvîrșea unificarea la 1324). Ori întemeierea statului și apoi lupta pentru dezvoltarea, întărirea și organizarea temeinică a lui constituie expresia unui mare act de independență.

În privința statului creat de Basarab, a apariției statului domnesc, Constantin C. Giurescu punînd apariția dregătorilor în legătură cu nivelul dezvoltării economico-sociale și politice și necesităților obiective cărora trebuia să le facă față, conchide că „înființarea marilor dregătorii este contemporană cu inte-

meierea statelor românești“¹. Este de părere că Basarab Intemeietorul a avut pe lângă sine cel puțin pe logofăt, vornic, vistier, stolnic, paharnic, postelnic și comis, așadar marile dregătorii din care vedem că nu lipsea decât Banul. Găsește firesc în această privință că „primul domn al Țării Românești a trebuit să instituie principalele dregătorii, cu ajutorul cărora avea să conducă teritoriul relativ întins pe care-l stăpînea“².

O etapă superioară pe planul organizării statale se desfășoară în epoca lui Mircea cel Mare. Statul feudal avea în frunte pe domn care își păstra și calitatea de voievod, moștenită din perioada premergătoare întemeierii. Deși termenul de voievod este slav, instituția voievodatului a fost specific românească, după cum originală a fost și imbinarea celor două calități. Mircea le va reprezenta strălucit pe amîndouă, în titulatura lui apărînd „marele și singur stăpînitul domn.“ În legătură cu formularea „mare voievod și domn“, pentru ca un asemenea titlu să se introducă într-o cancelarie, el „trebuia să corespundă unei realități care depășea tradiția, și unei recunoașteri oficiale măcar a cancelariilor vecine“³. Numai pe baza tradiției el nu constituia o justificare a actului de recunoaștere a autorității domnitorului de către marile puteri. Realitatea istorică trebuia să corespundă unei puteri a conducătorului țării, bazată pe stăpînirea unui teritoriu mai întins. Ori este știut că multă vreme, pînă în timpul domniei lui Mircea „nu s-a putut vorbi despre o întreagă Țară Românească“⁴.

Cîteva elemente care se leagă între ele sînt așadar certe pentru a reliefa starea de independență a Țării Românești: Mircea izbutește să aducă teritoriul țării la maxima lui întindere; îi conferă acea realitate teritorială care să-i dea dreptul de a purta titlul de „mare voievod“ care a aparținut real numai domniei lui Mircea (de la 1406 înainte); în privința sfatului domnesc, majoritatea dregătoriilor sînt atestate documentar în epoca lui Mircea cel Mare; organizarea temeinică a statului însemna în același timp și o importantă etapă în procesul de lichidare a fărâmițării feudale și lupta pentru întărirea puterii domnești. (Credem că Mircea și-a exercitat în bună măsură și dreptul de „dominium eminens“).

Procesul de întărire a puterii domnești va fi continuat de Vlad Țepeș. Este semnificativ faptul că Vlad Țepeș și-a dat seama că nu poate exercita o adevărată conducere asupra statului, o conducere unitară, singura în măsură să canalizeze toate energiile țării spre o unică acțiune, fără a pune capăt anarhiei și abuzurilor săvîrșite de marea boierime, fără a aduce boierimea la supunerea sa. Însăși lupta pentru menținerea și consolidarea independenței nu era posibilă în condițiile divizării forțelor. Domnitorul exprimă acest gînd al său într-o scrisoare adresată brașovenilor la 10 septembrie 1456: „...gîndiți-vă și voi că, atunci cînd un om sau un domn este tare și puternic, atunci poate face pacea

¹ Constantin C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul marilor dregătorii în sec. XIV și XV*, București, 1927, Extras din „Bul. Com. ist.“, V, 1927, p. 27.

² *Ibidem*, p. 29.

³ Aurelian Sacerdoțeanu, *Titlul de „Mare voievod“ al Țării Românești*, Extras din volumul *Omagiu profesorului Ioan Lupuș*, București, 1941, p. 14.

⁴ *Ibidem*.

cum vrea; iar cînd e fără putere, unul mai tare va veni asupra lui și va face cu dînsul ce va vrea..."⁵.

Bătăliile conduse de voievozii Basarabi și victoriile obținute au fost condiționate și de alți doi factori: starea de prosperitate a țării și organizarea militară. Voievozii Basarabi au avut în vedere și dezvoltarea economică precum și întărirea capacității de apărare. În fața tendinței de cîmpire a lui Carol Robert de Anjou, Basarab I, adept al politicii de pace propune condiții avantajoase. Printre altele reține atenția despăgubirea de 7000 mărci de argint (echivalente în greutate cu 1447 kg argint) sau 1680.000 dinari. Suma era enormă și evidențiază starea de prosperitate a economiei Țării Românești. Baza materială a regimului politic sub Mircea a fost înfloritoare, fapt care explică în mare parte victoriile obținute pe cîmpul de luptă și menținerea stării de independență a Țării Românești. Sînt evidențiate toate ramurile economiei. „Principalele resurse ale locuitorilor și ale țărilor române proveneau în sec. XIV—XV din agricultură, viticultură, creșterea vitelor, albinărit, pescuit, păduri și bogățiile subsolului”⁶. Aceste ramuri erau de tradiție, îndeletniciri de bază încă din vremea străbunilor daci. La fel, s-a intensificat exploatarea bogățiilor subsolului, în special a sării dar și a aramei. În vremea lui Mircea cel Mare arama se exploata la Bratilov (lingă Baia de Aramă) și probabil la Baia de Fier (Gorj) să-și fi găsit o intensă exploatare zăcămintele de fier. Mircea a acordat o mare însemnătate meșteșugurilor și mai ales comerțului, ramuri ce prezentau perspectiva dezvoltării: este reglementat și organizat temeinic sistemul vămilor, interne și de margine, sînt în atenție emisiunile monetare. Continuînd activitatea din timpul unchiului său, Vlaicu Vodă, Mircea poruncește să se bată ducați și bani de argint⁷. Un mare rol în activitatea de stimulare a comerțului îl au privilegiile comerciale pe care Mircea le dă negustorilor lioveni și brașoveni. Aceste aspecte atestă o economie feudală în plin avînt, o epocă de viață economică intensă, fără precedent în istoria Țării Românești de pînă atunci.

O astfel de activitate economică întîlnim ca o constantă la urmașii lui Mircea cel Mare, într-o măsură mai însemnată sau mai redusă, cunoscînd epoci de vîrf în domniile lui Matei Basarab și Constantin Brîncoveanu.

Organizarea militară a fost de asemenea o constantă permanentă. Voievozii Basarabi continuau sistemul tradițional de organizare și luptă venind de la strămoși și apoi cel al formațiunilor feudale premergătoare întemeierii, cnezatele și voievodatele. Sistemul „oastei celei mari” nu este nou în opera voievozilor Basarabi. La apărarea eroică a Sarmizegetusei au participat toți cei în stare să poarte arme, chiar femeii și copiii. Litovoi și Seneslau au avut oști puternice cu care au cîștigat să se măsoare cu armatele maghiare sau cele tătărești. De altfel în *Diploma ioașiților* e prevăzută obligația pentru locuitorii cnezatelor românești să participe „cu mijloacele lor ostășești” (cum apparatus suo bellico) în sprijinul acțiunilor militare ale cavalerilor ioașiți. Este știut că acest fapt era impus poporului român de valurile succesive ale popoarelor migratoare și de aceea or-

⁵ Hurmuzaki, XV/I, p. 46, apud N. Stoicescu, *Vlad Țepeș*, Edit. Acad. R. S. România, București, 1976, p. 40.

⁶ *Istoria poporului român*, red. Acad. Andrei Oțetea, Ed. Științifică, București, 1970, p. 130.

⁷ Vezi infățișarea și descrierea emisiunilor monetare la Nicolae Constantinescu, *Mircea cel Bătrîn*, Ed. Militară, București, 1981, pp. 28—29.

ganizarea militară constituia o problemă de viață și de moarte. Pe aceste teme, iuri, le-am putea numi istorice, marele democrat revoluționar Nicolae Bălcescu, pentru care rolul maselor populare în făurirea istoriei naționale a reprezentat permanent un crez, arată că românii au organizat „armata, miliția și ridicarea gloatelor, încît la dinșii tot românul se naștea cu datoria d-a fi soldat și d-a apăra statul la nevoie și cînd vrăjmașul călca pămîntul românesc, toată țara trebuia să fie în arme“. În bătălia de la Posada, Basarab a folosit „tota sua potentia“. Oastea lui este o armată populară; ostașii cei mulți ai lui Basarab sînt țărani liberi, elementul cel mai numeros la acea dată, oastea cea mare a țării, termen care corespunde latinescului „exercitus generalis“. Mircea cel Mare a cărui domnie constituie o etapă superioară și în organizarea militară lărgeste participarea la „oastea cea mare“ prin includerea în oaste a țărănimii aservite. În condițiile în care Petru Cercel și Mihai Viteazul vor folosi tot mai mulți mercenari în oștile lor, și acest fapt va reflecta grija de a găsi noi soluții în condițiile date pentru întărirea capacității de apărare în lupta pentru independență. O contribuție de seamă a adus Matei Basarab în domeniul organizării armatei. El dispunea „de o oaste puternică, compusă din corpul de mică boierime al curtenilor sau roșilor, din slujitori călări și din mercenari — între care seimenii —, ca trupe permanente, la care se adăugau, în timp de război, contingentele aduse de marea boierime și cele recrutate din rîndurile țărănimii“⁸.

Nu mai vorbim de faptul că la voievozii Basarabi întîlnim o concepție militară, o strategie și tactică de asemenea de tradiție care pornind de la mediul românesc stabilește cele patru elemente tactice caracteristice fiecărei lupte și care a condus și ea la obținerea biruinței: retragerea, pustiirea, hărțuiala și alegerea locului favorabil luptei.

Diplomația, alături de viața politică a contribuit și ea la lupta pentru independență. Petru Cercel a cultivat o diplomație fină pe la curțile Europei pe unde a peregrinat, a fost atent la toate mutațiile vieții internaționale, a cunoscut mari diplomați ai apusului printre care: Galli, secretar de stat, Salviati, nunțiu apostolic la Paris, cardinalii Morone și Comendone, Bolognetti, nunțiu în Polonia, ducele Henric de Guise, Berthier (devenit secretarul său), du Ferrier, ambasador la Veneția, S. Bonnet, Robert Lins de Dorandoff, contele de Germigny, senior de Germolles și mulți alții. Epocile lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu aduc diplomația românească la o etapă superioară de manifestare. Cei doi voievozi au dovedit ei înșiși un spirit diplomatic de mare ținută, au știut să promoveze o politică de echilibru față de cele trei mari imperii ce ne înconjurau: habsburgic, otoman și rus. Diplomații epocii lui Brîncoveanu au fost oameni culti, rafinați, la nivelul celor mai arzătoare cerințe ale epocii. Dintre aceștia s-au remarcat Gheorghe Castriotul și mai ales David Corbea Ceaușul.

În sfîrșit, există în opera voievozilor Basarabi un element de mare forță: lupta pentru afirmarea independenței prin cultură. În timpul Basarabilor s-au cunoscut epoci de adevărată Renaștere spirituală, începînd cu cea timpurie din vremea lui Mircea cel Mare, trecînd prin epocile lui Radu cel Mare și Neagoe Basarab, apoi cele de vîrf din vremea lui Matei Basarab și Constantin Brîncoveanu.

⁸ *Istoria poporului român, op. cit.*, p. 170.

veanu. În toate aceste cazuri, bunurile culturii exprimă, în maniere diferite, starea de independență a Țării Românești.

Arhitectura, religioasă sau laică, chiar cu influențe sud-dunărene și bizantine păstrează nota și atmosfera specific românească, manifestă o originalitate plină de farmec, menită să înfrumusețeze plaiul românesc. De la Cozia (Nucetul), ctitoria lui Mircea cel Mare la mănăstirea Curtea de Argeș a lui Neagoe Basarab și de la acestea la Hurez ori palatele de la Mogoșoaia, Potlogi sau Obilești ale lui Constantin Brîncoveanu, stilul evoluează în funcție de epocă și de gustul și priceperea meșterilor. Dar ele răspund unei armonii și culori izvorite din istoria frământată a acestui popor pe care o exprimă. Pe plan figurat parcă în înaltele cupole citim demnitatea și nepăcarea unui popor care a știut să-și păstreze ființa de neam cu jertfe și eforturi adesea supraomenești. Legenda Meșterului Manole poate să-și găsească corespondent în folclorul sud-dunărean. Dar ea se însumează prin ideatică tocmai jertfei pentru triumful neatîrnării, al construcției ce rezistă, al legitimității noastre istorice.

În timpul lui Radu cel Mare se evidențiază activitatea în domeniul tiparului. Această minunată invenție a lui Guttemberg din Maiența aparține secolului XV. Ea a ajuns destul de repede în Țările Române datorită unor promotori ca Radu cel Mare. Înțelegînd valoarea cuvîntului tipărit în procesul de dezvoltare a spiritualității românești, domnitorul cheamă în țară pe călugărul sîrb Macarie din Cetinie. Acesta era învățat. Deprinsese meșteșugul tiparului la Veneția și tipărise trei cărți în Muntenegru. Instalată la Dealu, în apropierea bătrînei Tirgoviști, tipografia lui Macarie a scos de sub teascurile ei un liturgher în limba slavă. Această primă tipăritură munteană, începută în timpul lui Radu cel Mare și sfîrșită sub Mihnea deschide o activitate de mare importanță pentru români, pentru mersul înainte în istorie ca popor civilizată.

Neagoe Basarab este una din cele mai ilustre prezențe ale evului mediu românesc. Continuînd activitatea cuvîntului tipărit, Neagoe Basarab se dovedește un voievod cărturar și scriitor. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* a ridicat multă vreme discuții în istoriografie și deopotrivă în istoria și critica literară în legătură cu paternitatea ei. S-a ajuns azi la concluzia că ea aparține domnitorului scriitor Neagoe. Este caracterizată de fapt primul „manual de învățătură pentru fiii de domni scris de un cărturar român... lucrare moral-politică, însumînd o îndelungată experiență a cîrmuirii...”⁹ Originalitatea lucrării nu e integrală fiind influențată de opere create în sud-estul european, mai precis în mediul bizantin. Apare evidentă asemănarea de conținut și scop a formulării „Sfaturilor pentru educația unui principe” aparținînd împăratului bizantin Manuel al II-lea Paleologul către fiul său Ioan al VIII-lea. Aceasta nu exclude și originalitatea lucrării, care se referă la partea a II-a, scrisă bogat în conținut, frumos exprimată stilistic, sintetizînd „experiența politică și diplomatică românească, așa cum se cristalizase ea treptat, timp de două secole, începînd de la Basarab întemeietorul”.¹⁰

Petru Cercel se dovedește un virtuos al spiritului, un scriitor, un adevărat poet, un filozof în gîndire. Cunoștea multe limbi străine. Opera sa literară și-a

⁹ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 231.

¹⁰ *Ibidem*, p. 232; Vezi și Dan Zamfirescu, *Contribuții la istoria literaturii române vechi*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1981, pp. 107—110.

scris-o pe meleagurile Italiei și a nu mai puțin înaintatului mediu cultural francez. A fost influențat de Ariosto și Pierre de Ronsard. Dar rămâne original în expresii și gândire în perioada scurtei domnii (1583—1585) realizează reforme esențiale potrivit cerințelor societății românești. Privitor la cultură, el crează în puținele clipe de răgaz, comandă portrete unor artiști străini aflați la curtea sa, se îngrijește de tipărirea unui Evangheliar care apare la 1583 în Brașov sub îngrijirea diaconului Coressi și Mănăilă, pune bazele unei curți literare unde apărca el însuși plin de strălucirea inspirației alături de creatori francezi sau italieni. N-a fost lipsit nici de spiritul cronicăresc, de însemnător al evenimentelor trăite în țară sau peste hotare. Se pare că l-ar fi stimulat secretarul său, Franco Sivori Genoveze. Dar în timp ce Memorialul acestuia s-a păstrat, tratatele de istorie scrise de Petru Cercel s-au pierdut. Petru Cercel nu aparține numai istoriei culturii noastre, ci el s-a integrat organic culturii universale ca un strălucit reprezentant al vastului ei patrimoniu. Meritul lui excepțional este de a fi fost primul român care a făcut cunoscut poporul său, cultura și tradițiile de pe meleagurile Dunării pînă departe. Alături de el Nicolae Olahul și Mihail Valahul vor avea contribuții însemnate pe linia popularizării poporului român și culturii sale în străinătate.

Vremuri de vîrf ale culturii, epocile lui Matei Basarab și Constantin Brîncoveanu continuă tradițiile Basarabe. Toate înnoirile poartă semnul luptei pentru afirmarea poporului român ca independent prin cultura sa. Înțelegînd necesitatea învățămîntului pentru ridicarea unui popor ca independent și civilizată, Brîncoveanu dezvoltă așezămîntul lui Șerban Cantacuzino de la Academia Domnească, avînd ca stimulator permanent pe unchiul său, Stolnicul. Academia și-a dovedit tăria, caracterul novator, prin introducerea unor cunoștințe umaniste și științifice la nivelul epocii sale. „Academia“ aprindea în mintea cursanților flacăra setei de carte intronînd în procesul de instruire și educare spiritul renașcentist în a aborda, a înțelege, a cuprinde și a selecta fenomenele și întâmplările. Academia era școala cea mai însemnată pentru românii de pretutindeni, din toate provinciile românești. În contextul complicatelor resorturi diplomatice ea trebuia să servească unor direcții și scopuri politico-diplomatice. În cadrul ei vor fi primiți să învețe și tineri din alte țări. Brîncoveanu apare și ca ajutător al învățămîntului din alte țări. „Printre cele 46 de școli din străinătate (Europa de sud-est, Asia Mică, Siria, Iordania, Palestina, Egipt), care au beneficiat, începînd din secolul al XVII-lea de binefacerile unui larg și îndelungat sprijin material au fost și școlile din Constantinopol“.¹¹

În epoca lui Brîncoveanu continuă pe scară mare activitatea tiparului. Se evidențiază o personalitate complexă, Antim Ivireanul, maestrul tipografilor. Tiparul scoate în evidență una din cele mai însemnate laturi de manifestare: reactualizarea introducerii în slujba bisericească și în cancelarie a limbii române. În epoca lui Matei Basarab se realizase primul pas. Al doilea s-a realizat în vremea lui Șerban Cantacuzino. Epoca lui Brîncoveanu înseamnă o fază de tranziție. Asistăm la fenomenul introducerii cărților bilingve slavo-române. Acest proces facilitează pătrunderea în biserică a celei de-a treia limbi, de tradiție bi-

¹¹ Romeo Crețu, *Prezențe românești la Istanbul*, Edit. Albatros, București, 1973, p. 47.

zațină. Epoca lui Brîncoveanu apare astfel grandioasă, și ea aduce societatea românească pînă în pragul epocii moderne.

Prin prisma acestor aspecte versul eminescian ne apare cu atît mai revelator :

„Rămîneți în umbră sfîntă Basarabi și voi Mușatini,
Descălecători de țară, dătători de legi și datini...”

Astfel încît opera de independență a Basarabilor ne apare prin tot ceea ce a avut esențial : lupta cu arma în mînă, pentru înflorirea economică, întărirea politică, afirmarea diplomatică și pe planul spiritualității românești.

Pe drept cuvînt Secretarul general al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, dînd sens actual operei Basarabilor cît și a Mușatinilor spune :

„Noi cinstim și pe Basarab, și pe Bogdan, și pe Mircea, și pe Ștefan cel Mare, și pe Ioan de Hunedoara, și pe atîția alți voievozi — tot feudali, e drept —, dar care au fost buni organizatori de oști, buni organizatori ai luptei poporului nostru pentru neatîrnare. Noi îi cinstim nu ca feudali, ci ca oameni înaintați ai timpurilor lor, care au pus în joc tot ce au avut pentru izgonirea cetroptitorilor străini de pe pămîntul strămoșesc.”

POLITICA DE REFORME A LUI ALEXANDRU IOAN CUZA : SECULARIZAREA AVERILOR MĂNĂSTIREȘTI

CORNELIU POPA

În cursul Evului Mediu, începînd cu întemeierea mitropoliilor Țării Românești și Moldovei, domnii români și boierii bogați au făcut numeroase danii mănăstirilor din Muntele Athos, Patriarhiei de la Constantinopol, precum și mănăstirilor de la Ierusalim și din peninsula Sinai¹. Obiceiul de a face danii acestor lăcașuri religioase nu este propriu numai lumii românești, ci el se înscrie într-un curent mai general al lumii ortodoxe răsăritene.

După căderea Constantinopolului sub stăpînire otomană, daniile au început să cuprindă însemnate suprafețe de pămînt, precum și averi mobiliare. Acest fenomen s-a generalizat în secolele următoare, cu atît mai mult cu cît influența virfurilor ierarhiei eclesiastice constantinopolitane, precum și a unor familii boierești de origine grecească, au început să joace un rol important în societatea românească.

După cum se știe, domniile lui Matei Basarab și Vasile Lupu au însemnat un prim moment în lupta clerului și boierimii pămîntene, susținută de cei doi domni, împotriva subordonării spirituale și materiale, tot mai apăsătoare, a virfurilor eclesiastice grecești. Într-un hrisov din 1639 Matei Basarab arăta că „...grecii nu se rușinară, nici se teamă a atinge năravul lor cel rău și de sfintele mănăstiri domnești ale țării, ci îndrăsniră a călca obiceiurile mănăstirilor și pravilelor ctitorilor... și cu hicleană taină începută a vinde sfintele mănăstiri și ele supuse altor mănăstiri de prin țara grecească, făcîndu-le hrisoare de închinăciune fără știrea și voia Soborului”².

Cu toate că domnii din perioada de după Matei Basarab și Vasile Lupu iau măsuri de limitare a abuzurilor, fenomenul înstrăinării bunurilor mobiliare și imobiliare către mănăstirile din răsăritul ortodox se accentuează, mai ales în timpul domniilor fanariote.

După cum reiese din numeroase hrisoave domnești date chiar de fanarioți, egumenii și călugării greci, care administrau aceste averi, erau preocupați, în primul rînd, de obținerea unor venituri cît mai mari care ieșeau în afara țării și lăseau în părăgină lăcașurile de cult. Călugării greci erau scutiți de orice fel de impozit, contribuind, și pe această cale, la spolierea avuției naționale.

Odată cu răspîndirea ideilor iluministe în Principatele Române, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, o seamă de reprezentanți ai boierimii legată de mișcarea reformatoare începe a critica această stare de lucruri, cerînd reglementarea în favoarea statului a raporturilor dintre reprezentanții mănăstirilor închinăte și autoritățile locale. Aceste încercări se

¹ Vezi pe larg : P. S. Năsturel, *Le Monte Athos et ses premiers contacts avec le Principaute de Valahie*, în „Bulletin d'Association International d'études Sud-Est Européene”, nr. 1, 1963, p. 33 și urm.

² *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, vol. XXIII, București, Editura Academiei, 1970, p. 168.

vor lovi însă de împotrivirea vehementă a ierarhilor greci, astfel încât această situație se va perpetua și în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Revoluția de la 1821 a marcat un punct de cotitură în dezvoltarea istorică a poporului nostru. În Proclamația de la Pades, Tudor Vladimirescu se referă tangențial și la problema mănăstirilor închinete, când le include în rîndul „bailaurilor care ne înghit de vii”³.

În martie 1821 boierimea din Moldova cerea Porții Otomane, ca „grecii să nu mai rămîie pe pămîntul țării, să se înapoieze locului de drept mănăstirile și moșiile închinete... să se orînduiască domn oblăditor din însuși neamul moldovenesc”⁴.

Numiți de Poartă, Ioniță Sandu Sturza și Grigore Dimitrie Ghica domni ai celor două Principate au încercat să reglementeze raporturile dintre statele românești și călugării greci. Cu sprijinul mitropolitului, Grigore Ghica hotărî în aprilie 1823 „...așezarea egumenilor români în locul celor greci la toate moșiile”⁵. Sub presiunea Rusiei, care sprijinea pe călugării și vîrfurile eclesiastice grecești, Poarta dispune prin firmanul emis în iulie 1827 „ca stăpînirea acestor mănăstiri să se înapoieze iarăși așa cum a fost înainte”⁶.

În Regulamentul Organic, ca urmare a cererii boierimii pămîntene s-a înserat prevederea ca „Locurilor Sfînte” (mănăstirile închinete), să le revină ca sarcină plata, către statul român a unor treimi din venituri. După intrarea în vigoare a Regulamentului Organic au fost create în Principate departamentele treburilor bisericești.

Opoziția față de abuzurile călugărilor greci a devenit din ce în ce mai puternică. Această opoziție și-a găsit expresia în planul de organizare a țării, redactat în 1839 de Leonte Radu. În el se prevedea ca averile mănăstirilor închinete să fie supuse aceluiași reglementări prevăzute în Regulamentul Organic ca și mănăstirile țării.

Cum era și firesc, dată fiind importanța pe plan intern și extern a problemei averilor mănăstirilor închinete, în programele revoluției de la 1848, cu deosebire în Țara Românească și Moldova, se fac referiri concrete. Astfel articolul 12 din Proclamația de la Izlaz prevedea: „Emancipația mănăstirilor închinete”⁷ iar în Dorințele partidei naționale, în Moldova redactată de Mihail Kogălniceanu: „Înturnarea către stat” a averilor mănăstirilor închinete la „Locurile Sfînte”⁸. În expunerea de motive Mihail Kogălniceanu, făcînd o ampă analiză a provenienței acestor averi și a raporturilor cu Principatele, conchide:

³ *Documente privind Istoria României. Răscoala din 1821*, vol. I, București, Editura Academiei, 1959, p. 207.

⁴ Apud M. Popescu-Spineni, *Procesul mănăstirilor închinete*, București, 1936, p. 30.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Cf. C. I. Moisescu, St. Lupșa, Al. Filipescu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, București, 1958, p. 412.

⁷ *Anul 1848 în Principatele Române, Acte și documente (1821—1848, iunie 20)*, vol. I, București, 1902, p. 497.

⁸ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente...*, vol. III, p. 99; M. Kogălniceanu, *Tainele inimei. Scrieri alese*, ediție îngrijită de Dan Simionescu, București, ed. Minerva, B.P.T., 1973, p. 265.

„aceste averi trebuie să revină țării și să fie luate din mina unor călugări străiai, pururea rebeli de legile țării ce-i ingrașă de atâtea veacuri și cari de la 1832 și pînă astăzi se împotrivesc încă de a răspunde statului, unica dare hotărîtă de articolul 79 al Regulamentului Organic”⁹.

În perioada următoare revoluției de la 1848 virfurile ierarhiei Bisericii Ortodoxe din Orient, vor încerca și vor reuși, cu sprijinul Rusiei, să-și mențină privilegiile anterioare, știrbind și pe această cale, autonomia Principatelor. De aceea averile mănăstirilor închinat va deveni una din problemele fundamentale ale epocii Unirii.

Problema averilor mănăstirilor închinat va constitui un subiect important în cadrul discuțiilor din Divanurile ad-hoc. Dacă în Țara Românească, la inițiativa grupării liberal-radicală care nu vroiau să complice problema Unirii, ea a fost ocolită, în schimb în Divanul ad-hoc al Moldovei a fost pe larg dezbătută. În ziua de 4 noiembrie 1857 s-a adoptat în unanimitate o rezoluție care cerea: „Recunoașterea neatîrnării Bisericii Ortodoxe Române din Principatele Unite de orice chirarție”¹⁰. Această rezoluție ca și situația generală a raporturilor dintre bisericile ortodoxe din Moldova și Țara Românească și stat au fost înaintate conferinței celor șapte puteri de la Paris. Fiind informați de punctul de vedere al autorităților laice și bisericești din Principate, virfurile eclesiastice ortodoxe din Orient au desfășurat o activitate diplomatică intensă, căutînd să determine pe reprezentanții Puterilor garante să nu accepte cererile românilor.

Ajungîndu-se și în această problemă la o soluție de compromis, a fost adoptat Protocolul XIII sub următoarea redactare: „După un atent examen, Conferința decide... părțile interesate sînt invitate a se înțelege între ele printr-un compromis. În cazul cînd ele nu s-ar putea înțelege în decursul unui an, chestiunea se va hotărî pe calea arbitrajului. În cazul cînd nu s-ar putea înțelege, ei vor alege un superarbitru și dacă s-ar găsi în imposibilitate de a cădea de acord, atunci el va fi numit de Sublima Poartă în înțelegere cu Puterile garante”¹¹. Deși nu satisfăcea întru totul cererile îndreptățite ale românilor adoptarea Protocolului XIII reprezenta un pas înainte spre soluționarea acestei probleme.

După înfăptuirea Unirii prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cîza, problema averilor mănăstirilor închinat a stat în centrul atenției opiniei publice românești. Cei mai vehemenți critici ai abuzurilor săvîrșite de călugării greci față de statul român au fost liberalii radicali grupați în jurul ziarului „Românul” condus de C. A. Rosetti. Gruparea liberal moderată condusă de Mihail Kogălniceanu s-a raliat și ea concepției radicalilor. Ziarele „Steaua Dunării” a lui Kogălniceanu, „Buciumul” și „Trompeta Carpaților” ale lui Cezar Bolliac au publicat numeroase articole despre această problemă dînd cifre elocvente despre cuântu-

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. VI, partea I, p. 127.

¹¹ Ghenadie Petrescu, D. A. Sturza ș.a., *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. VII, București, 1897, p. 288 (text francez); T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România, Studiul unei probleme internaționale*, trad. de A. Bădescu, București, 1944 (text în limba română).

mul datoriei călugărilor greci față de statul român, suma ce se ridica potrivit calculelor lui Mihail Kogălniceanu, fiind de peste 31.000.000 lei¹².

Dacă pe plan intern se creaseră toate premisele soluționării în favoarea statului român a problemei averilor mănăstirilor închinete, pe plan extern problema era departe de a fi rezolvată. Iată de ce, în prima perioadă a domniei sale, Alexandru Ioan Cuza a întreprins numeroase acțiuni diplomatice în vederea soluționării acestei probleme.

În aprilie 1859 domnul Unirii însărcinează pe primul ministru din Moldova, Mihail Kogălniceanu, să întocmească un raport detaliat, privind sumele datorate de călugării greci visteriei statului pentru anul 1859. Mihail Kogălniceanu raportează Adunării electivă că această sumă se ridica la 1.466.520 lei. În consecință Adunarea hotărăște aplicarea de sechestru asupra veniturilor mănăstirilor închinete, spre a se putea recupera astfel o parte din sumele ce reveneau de drept visteriei Moldovei¹³.

În Țara Românească sumele datorate statului erau și mai mari. Alexandru Ioan Cuza indică guvernului muntean condus de Nicolae Golescu să întocmească un raport similar cu cel din Moldova. Raportul a fost înaintat Adunării de C. A. Rosetti, ministrul Instrucțiunii Publice. Din raport reiese că mănăstirile închinete datorau statului muntean suma de 16.565.062 lei pentru trecut la care se adăugau 2.925.062 lei pentru anul în curs. Față de această situație Consiliul de Miniștri confirmă hotărîrea luată în aprilie 1859 de a se aplica sechestru asupra averilor mănăstirilor închinete și în Țara Românească¹⁴.

Aceste măsuri au provocat reacția violentă a călugărilor greci care au declarat că nu se vor supune hotărîrilor statului român și că vor face apel la Puterile garante. Ei obțin sprijinul reprezentanților Rusiei, Austriei și Angliei, care fac declarații amenințătoare la adresa lui Cuza. Este semnificativă în acest sens scrisoarea lordului Russell, ministrul de externe al Angliei, către reprezentantul său la Constantinopol, Bulwer: „Veți încerca să obțineți dreptate pentru mănăstirile închinete în Principate. Averea le-a fost sechestrată... preoților li s-a dat ordin să facă slujbă în biserică într-o limbă care nu este a lor (adică în limba română... n.n). Reprezentanții ar trebui să aducă la cunoștință lui Cuza că aceste procedee sînt ilegale, tiranice și subversive“¹⁵.

Domnul Unirii nu s-a lăsat însă impresionat. Dimpotrivă a acționat cu calm și clarviziune spre realizarea scopului propus, revenirea în patrimoniul național a averilor mănăstirilor închinete. Un rol decisiv spre realizarea acestui țel l-a avut Costache Negri, reprezentantul statului român la Constantinopol. Acesta îi scria îngrijorat domnului la 12 ianuarie 1860: „Se constată aici din partea principelui Lobanof (reprezentantul Rusiei — n.n.), tendința de imixtiune, care, din nefericire, este însușită de cea mai mare parte a reprezentanților Pu-

¹² V. Netea, C. A. Rosetti, București, Editura Științifică, 1970, p. 214; A. Stan, *Grupări și curente politice în România între Unire și independență*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 51 și urm.

¹³ C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, Editura Științifică, 1966, p. 145.

¹⁴ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 146; V. Netea, *op. cit.*, p. 259.

¹⁵ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 452.

terilor garante, dacă nu chiar toate, și dau concurs Sublimei Porți, aceasta nu va contribui de fapt la menținerea autonomiei noastre"¹⁶.

În cursul lunii iulie 1860, din însărcinarea lui Cuza, Costache Negri înaintează un memoriu Porții și reprezentanților Puterilor garante în care sînt expuse pe larg punctele de vedere ale oficialităților românești. „Noi, arăta Negri, am avut întotdeauna dreptul de a lua dispoziții generale cărora a trebuit să li se supună bunurile naționale ca și celelalte proprietăți... De altfel, noi nu am recunoscut niciodată pe preoții greci decît ca pe niște administratori provizorii... Proprietatea mănăstirească grecească este necunoscută în vechea noastră legislație"¹⁷. În același raport Negri protesta cu tărie împotriva imixțiunii tot mai evidente a contelui Lobanof și a încurajării călugărilor greci de către autoritățile otomane.

În toamna anului 1860 și în cursul anului următor problema averilor mănăstirești închinată este împinsă pe plan secundar, prioritară devenind pregătirea diplomatică a Unirii depline. Odată scopul politic realizat, prin obținerea firmanului din 11 decembrie 1861, prin care Poarta Otomană își dădea consimțămîntul la realizarea Unirii depline, problema averilor mănăstirilor închinată redevine actuală. Cuza, sfătuit de Mihail Kogălniceanu și Costache Negri, este din ce în ce mai convins că soluționarea problemei averilor mănăstirilor închinată nu se poate realiza decît pe plan intern, pentru a pune Poarta Otomană în fața faptului împlinit¹⁸.

Poarta Otomană, prin reprezentanții săi la conducerea ministerului de externe, a adoptat o politică de temporizare, de amîinare a acestei probleme. Se încerca, și pe această cale, să se creeze Porții motive de ingerință în afacerile interne românești. Dar, în fața intransigenței reprezentanților români și a domnului însuși, oficialitățile otomane au fost nevoite să cedeze pas cu pas, fiind puse, în decembrie 1863, în situația de a nu întreprinde nimic împotriva statului român.

Oficialitățile țariste au încercat, folosindu-se de problema averilor mănăstirilor închinată, prin sprijinul acordat pretențiilor călugărilor greci, să-și refacă vechea poziție de putere protectoare în Principate. Așa cum ne informează Costache Negri, la ambasada rusă de la Constantinopol se concentraseră toate firele diplomatice ce contestau dreptul statului român de a seculariza averile mănăstirilor închinată. Contele Lobanof a încurajat și uneori a sugerat acțiunile ostile ale ierarhilor greci.

În general, reprezentanții Austriei și Prusiei au sprijinit punctul de vedere rusesc, deși mai nuanțat. La toate conferințele ambasadurilor ținute la Constantinopol, reprezentanții celor două mari puteri s-au pronunțat pentru tratative directe între statul român și călugării greci. Un sprijin deosebit au primit călugării greci din partea ambasadorului Angliei la Constantinopol, sir Henry Bulwer. Acest sprijin reflecta evident atitudinea cabinetului englez care susținea în mod constant politica otomană.

¹⁶ C. Negri, *Scrisori social-politice*, București, Editura Politică, 1979, p. 137.

¹⁷ *Ibidem*, p. 174 și urm.

¹⁸ V. Căndeș, *Costache Negri și problema secularizării averilor închinată*, în „Lumea”, nr. 28, 8 iulie, 1963, p. 34.

Reprezentanții Franței și Sardiniei au adoptat o atitudine binevoitoare, plină de înțelegere, față de poziția statului român. Dacă în prima parte a anului 1860 reprezentanții Franței îndemneau pe domn la moderație, după recunoașterea unirii depline, atitudinea devine favorabilă rezolvării în interesul statului român, considerînd-o ca o problemă internă românească.

Folosindu-se cu abilitate de pozițiile divergente ale Puterilor garante și avînd sprijinul opiniei publice românești, domnul Unirii a trecut, în cursul anului 1863, la rezolvarea definitivă a problemei averilor mănăstirești.

La 3 ianuarie 1863, Camera legiuitoare votează, cu majoritate de voturi, o lege prin care sumele rezultate din arendarea moșilor mănăstirilor închinete au fost înscrise în bugetul statului. Reprezentanții clerului de la Constantinopol și din Orient au protestat vehement la Poartă și pe lingă ambasadorii Puterilor garante, Aali Pașa, ministrul de externe turc, adresează lui Cuza o scrisoare de protest, cerînd convocarea unei conferințe internaționale potrivit prevederilor Protocolului XIII din Convenția de la Paris. Diplomația țaristă face și ea la rîndu-i presiuni, amenințînd cu intervenția armată, în cazul în care nu se va ridica sechestrul asupra averilor mănăstirilor închinete. Încurajați de aceste luări de poziție, călugării greci trec la acțiuni provocatoare, cea mai evidentă fiind circulara egumenului mănăstirii Văcărești, din aprilie 1863, prin care invita pe arendașii moșiei să plătească arenda cuvenită episcopiei de la Ierusalim, orice plată făcută altcuiva (se avea în vedere statul român) fiind considerată ilegală¹⁹.

Informat prompt despre această acțiune provocatoare, domnul indică guvernului condus de Nicolae Crețulescu să ia măsuri conform legii. În ședința Consiliului de Miniștri din 20 aprilie 1863, la propunerea lui Cristîan Tell, se hotărăște destituirea egumenului mănăstirii Văcărești. Ministrul Instrucțiunii Publice și Cultelor emite, la 21 aprilie, o circulară prin care face cunoscut prefectilor că nu mai aveau dezagere pentru eliberarea pașapoartelor egumenilor greci, aceasta revenînd mitropolitului primat și ministerului. Totodată slujba trebuia să se celebreze în limba română²⁰.

În cursul lunii aprilie 1863, ca urmare a notei circulare a lui Aali Pașa, se hotărăște pentru ziua de 25 aprilie convocarea unei conferințe a ambasadorilor Puterilor garante la Constantinopol care să dezbată această chestiune. Această hotărîre a provocat neliniște în țară, ceea ce-l determină pe Cuza să-i asocieze pe M. Kogălniceanu și Al. Odobescu la redactarea unui raport detaliat în care să se prezinte punctul de vedere românesc. Memoriul a provocat reacția potrivnică a ambasadorilor Angliei, Rusiei și Austriei, dar reprezentanțul Franței, Monșier, sprijină punctul de vedere românesc, astfel încît nu se ajunge la nici o hotărîre²¹.

¹⁹ I. Rădulescu-Vasaloglu, *Alexandru Ioan Cuza și politica europeană*, București; Editura Academiei, 1974, p. 108 și urm.

²⁰ A. Iordache, C. Vlăduț, *Cristian Tell*, Craiova, Editura „Scrisul Românesc”, 1976, p. 110 și urm.; Al. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, București, 1903, p. 332.

²¹ M. Popescu-Spirteni, *op. cit.*, p. 88, vezi și raportul lui C. Negri, în *op. cit.*, p. 225.

La 31 iulie 1863, guvernul român declară că este dispus să plătească sub formă de despăgubiri călugărilor greci suma de 51.110.980 piaștri turcești la care se adaugă încă 10.000.000 piaștri pentru finanțarea unor școli laice și a unui spital la Constantinopol. Reprezentanții călugărilor greci refuză încă odată oferta statului român rupînd, în acest fel, toate punțile în cadrul tratativilor.

La 23 octombrie 1863, după demisia guvernului condus de N. Crețulescu, se formează guvernul condus de Mihail Kogălniceanu avîndu-l la învățămînt și culte pe D. Bolintineanu²². Deși în programul de guvernare prezentat Camerei Legiuitoare nu se face nici o referire la problema averilor mănăstirilor închinete, la 13(27) decembrie 1863, Mihail Kogălniceanu, din însărcinarea Consiliului de Miniștri, prezintă Adunării proiectul de lege privind această problemă :

„Art. I. Toate averile mănăstirești din România sînt și rămîn averi ale statului.

Art. II. Veniturile acestor averi se înscriu între veniturile ordinare ale bugetului statului.

Art. III. O sumă se afectă „Locurilor Sante“... Aceasta se va mărgini în maximum de 82 milioane lei...

Art. VI. Guvernul va lua înapoi de la egumenii greci, ornamentele, cărțile și vasele sacre...

Art. VIII. Se afectează încă o sumă de 10 milioane lei... pentru fondarea la Constantinopol a unei școli laice și a unui spital...“²³

Proiectul de lege era însoțit de o expunere de motive în care se făcea un scurt istoric al problemei, se menționau abuzurile săvîrșite de călugării greci față de donatori și față de statul român, subliniindu-se totodată legitimitatea adoptării legii.

În cuvîntul săi Mihail Kogălniceanu se adresa deputaților cu îndemnul să soluționeze această chestiune, „pe care țara, pe care părinții noștri au reclamat-o atît timp și pe care noi sîntem fericiți a o îndeplini“. Părăsind tribuna, primul ministru cere Adunării să numească o comisie aleasă din sînul acesteia care să se pronunțe asupra procedurii de urgență în adoptarea legii. Deși propunerea lui Kogălniceanu a fost combătută de C. A. Rosetti, din motive politicianiste, în urma discuțiilor la care au participat Manolache Costache Epureanu, C. Vernescu, Lăscăr Catargiu, Vasile Boerescu, Gheorghe Ghica, Dimitrie Ghica și Ion Ghica președintele Adunării, este adoptată procedura de urgență și se trece la dezbaterea proiectului de lege pe articole. La discuția pe articole iau cuvîntul deputații : Athanasie Panu, Gh. Costaforu, Barbu Știrbei, D. Văsescu, N. Crețulescu, D. Ghica.²⁴

Procedura legală fiind îndeplinită, președintele Adunării propune să se treacă la votarea cu bile a proiectului de lege. Rezultatul votului a fost de 97 voturi pentru și 3 împotriva²⁵. O comisie aleasă din sînul Adunării prezintă le-

²² D. Berindei, *Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza*, în „Revista Arhivelor“ II, 1959, nr. 1, p. 152 ; idem, *Epoca Unirii*, București, Editura Academiei, 1979 și urm.

²³ C. Nuțu, M. Totu, *Culegere de texte privind Istoria Modernă a României* (1848—1878), București, 1978, p. 411 și urm.

²⁴ *Adunarea Generală a României. Ședința XII*, București, 1863, p. 208.

²⁵ *Ibidem*.

gea domnului care, la 15 decembrie, o promulgă și sub forma definitivă va apare în *Monitorul Oficial*.

Potrivit datelor, între care o importanță deosebită le au cele consemnate de Dionisie Pop Martian, unul dintre primii statisticieni români, au fost trecute în proprietatea statului 1.127.386 pogoane în Țara Românească și 355.680 fâlcii și 37 prăjini în Moldova. La acestea se adăugau și suprafețele agricole ale mânăstirilor pămîntene. În total suprafața expropriată reprezenta 25,6% din suprafața agricolă, iar din aceasta 11,65% o reprezentau suprafețele deținute de mânăstirile închinat. În afară de aceste suprafețe agricole au mai fost expropriate în Țara Românească (pentru Moldova nu avem date) 246 mori, 41 hanuri, 584 cîrciumi, 62 băcănii, și 265.061 pogoane pădure și altele²⁶.

În țară răsunetul adoptării legii a fost imens. În *Buletinul Oficial*, în care a apărut legea, se face mențiunea: „Bucureștenii au salutat cu bucurie această legiuire și seara orașul s-a luminat prin mișcarea spontană a locuitorilor. Numeroase cete de cetățeni cu muzică și lăutari s-au preumblat pe strade pînă tîrziu și s-au prezentat și la palatul princiar cu strigătul: Să trăiască Domnitorul! Să trăiască România!”²⁷.

Dacă pe plan intern legea s-a bucurat de aprobarea unanimă a întregii națiuni, pe plan extern ea a fost primită cu vădită ostilitate de reprezentanții Porții Otomane, Angliei, Rusiei, Austriei și Prusiei. Cancelarul Rusiei Gorceacov telegrafiază trimisului său la Constantinopol să ia inițiativa formulării unui protest energic al Puterilor garante, care să-l adreseze domnitorului român. În protest trebuia formulată și acuzația că Principatele deveniseră un focar revoluționar periculos în această parte a Europei. Propunerea reprezentantului Rusiei n-a obținut adeziunea nici măcar al reprezentantului Angliei, iar Franța s-a opus categoric²⁸.

Neputînd să împiedice actul secularizării, puterile ostile: Rusia, Turcia și Anglia au luat inițiativa convocării unei conferințe a ambasadurilor la Constantinopol, care să discute suma ce trebuia plătită călugărilor greci de către statul român. Conferința, ce s-a deschis la 3 aprilie 1864, după cîteva ședințe a ajuns la încheierea unui protocol prin care se creia o comisie care să studieze actele originale pe care călugării greci trebuiau să le depună în termen de o lună. Hotărîrile conferinței au reprezentat un mare succes pentru statul român întrucît Puterile garante recunoșteau legitimitatea legii.

Reprezentanții călugărilor greci au refuzat sistematic să prezinte actele și documentele oficiale, deși au fost fixate încă trei termene, la 28 septembrie, 10 octombrie și 27 octombrie 1864. După aceste refuzuri repetate, prin patriarhul de Constantinopol, ei declară, la 12 decembrie 1865, că refuză să se prezinte în fața Conferinței ambasadurilor și îi contestă autoritatea.

Între timp, guvernul român, în scopul de a se ajunge cit mai repede la o reglementare, declară, în iulie 1864, că ridică suma pentru despăgubire la 102 milioane lei. Reprezentantul Angliei încearcă să facă pe intermediarul între

²⁶ C. C. Giurescu, *Suprafața moșilor mânăstirești secularizate la 1863*, în „Studii”, XII, 1959, nr. 2, p. 254; N. Adăniloae, D. Berindei, *Reforma agrară din 1864*, București, Editura Academiei, 1967, p. 166.

²⁷ *Monitorul Oficial*, nr. 249 din 14 decembrie 1863.

²⁸ I. Rădulescu Vasalogu, *op. cit.*, p. 137.

statul român și călugării greci cerînd un comision de 40 de mii de lire sterline sumă ce trebuia s-o primească prin Doamna Aristarchi. Guvernul român declină oferta, iar, în august Costache Negri comunică lui Aali Pașa, că statul român este dispus să plătească suma de 150 milioane lei²⁹. C. Bogueanu, adjunctul lui Costache Negri, îl informează pe domnitor că Bulwer propune ca despăgubirea să fie mărită la 200 milioane lei.

În fața acestei situații și în urma refuzului repetat al călugărilor greci de a contribui la soluționarea problemei, guvernul și domnitorul român adoptă o atitudine intransigentă, declarînd, prin Costache Negri, în aprilie 1865 că România nu va plăti mai mult de 150 milioane lei. Și de această dată, încurajați de ambasadorii Rusiei, Angliei și Austriei, reprezentanții călugărilor greci cer ca despăgubire suma de 510 milioane lei.

Primind sprijinul diplomatic al Franței și Italiei, Costache Negri respinge propunerile Rusiei și Austriei făcînd noi propuneri pentru reglementarea diferendului. Pentru aceasta România contractează un împrumut în străinătate, în care scop, duce tratative cu bancherul parizian Ferré ajungîndu-se la un acord de principiu cu banca „Société general de l'Empire Ottomane” care a și depus suma de 6.000.000 lei în contul comunităților religioase grecești³⁰.

În urma abdicării lui Alexandru Ioan Cuza, arhimandritul Ghermanos prezintă reprezentanților Puterilor garante o scrisoare prin care își exprimă satisfacția pentru înlăturarea domnului și își afirmă speranța că noul regim va soluționa, în viitor, în mod favorabil diferendul. Speranțele ierarhului grec se vor dovedi iluzorii. Deși se încearcă noi presiuni asupra noului domn, acestea se vor izbi de atitudine fermă. Astfel cu ocazia vizitei la Constantinopol, din octombrie 1866, Carol respinge propunerea arhimandriților Nylosi și Ghermanos care impuneau statului român condiții inacceptabile³¹.

În cursul anilor 1868—1871 călugării greci înaintează noi memorii Porții Otomane și Puterilor garante în care protestează împotriva legii adoptate la 18 decembrie 1863. Între timp statul român, printr-o lege votată în 1866 și regulamentul de aplicare al ei din decembrie 1868, a autorizat vânzarea și înstrăinarea moșiilor statului provenite prin secularizarea averilor mănăstirești. Aceasta a dat o grea lovitură călugărilor greci, care însă vor continua să facă noi demersuri pe lângă reprezentanții Porții.

În timpul războiului pentru dobîndirea independenței, reprezentanții comunităților religioase din Orient au intervenit pe lângă Poarta Otomană ca să le sprijine în diferendul cu statul român. În cursul tratativelor de pace de la San Stefano, din martie 1878, reprezentantul Turciei, Safet Pașa, s-a adresat delegațiilor Rusiei, conții Ignatiev și Nelidov, cerîndu-le ca diferendul să fie menționat în actele preliminare de pace. Cererea a fost însă respinsă³².

²⁹ *Correspondența lui Costache Negri cu Alexandru Ioan Cuza*, ediție îngrijită de E. Boldan, București, Editura Minerva, 1980; passim; Arthur Baligot de Beyne, *Correspondența cu Alexandru Ioan Cuza și Costache Negri*, ediție îngrijită de E. Boldan, Iași, Editura Junimea, 1986, passim.

³⁰ M. Popescu Spineni, *op. cit.*, p. 111.

³¹ *Reprezentantele diplomatice ale României*, vol. I, București, Editura Politică, 1967, p. 86.

³² M. Popescu Spineni, *op. cit.*, p. 120.

La lucrările Congresului de Pace de la Berlin, din august 1878, la intervenția patriarhului de Constantinopol Ghermanos, reprezentantul Turciei, Karateodori Pașa, a încercat să re deschidă problema diferendului dintre statul român și călugării greci, dar, neobținând sprijin din partea nici uneia dintre marile puteri, problema nu s-a mai discutat.

La 27 iulie 1879 patriarhii Constantinopolului, Antiohiei și Alexandriei adresează o scrisoare domnitorului Carol în care propune soluționarea pe cale pașnică a diferendului. În scrisoarea de răspuns din 19 noiembrie 1879, domnul își exprimă bunele sale intenții pentru o rezolvare echitabilă. În anul următor, spre a stabili o înțelegere definitivă cu statul român, reprezentanții comunităților ortodoxe din Orient trimit în țară pe mitropolitul Filotei al Nicomediei și pe arhimandritul Cherasim al Filadelfiei. În tratativele duse la București au apărut divergențe isurmontabile, astfel că misiunea s-a soldat cu un eșec total³³.

Eșecul misiunii celor doi reprezentanți i-a determinat pe conducătorii comunităților grecești din Orient să se adreseze, la 30 martie 1881, ministrului de externe turc solicitându-i sprijinul. Acesta e încercat, în august 1881, să determine puterile europene să întreprindă o acțiune colectivă, pentru a obliga statul român să accepte o soluție de arbitraj. Nu s-a ajuns însă la nici un rezultat. Demersuri asemănătoare au mai fost făcute în anii 1882, 1883 și 1884.

Noua situație internațională a statului român, devenit independent și suveran, prestigiul său precum și fermitatea cu care reprezentanții României au apărat interesele naționale, sprijinul opiniei publice, au făcut ca marile puteri să se abțină de a întreprinde o acțiune diplomatică colectivă îndreptată împotriva României. Astfel că problema a rămas soluționată de jure și de facto, prin legea din 13 decembrie 1863.

Legea secularizării averilor mănăstirești închinată a ridicat, pe plan intern și extern prestigiul domnului Unirii și a primului său ministru Mihail Kogălniceanu pe trepte înalte, care le va permite să întreprindă, în perioada imediat următoare, măsuri radicale pentru înfăptuirea principalelor reforme ce aveau în vedere modernizarea societății românești.

Totodată, în pofida protestelor Turciei și a altor Puteri europene, domnitorul Unirii și colaboratorii săi au înfăptuit, prin secularizarea averilor mănăstirilor închinată, un act de importanță națională prin care se urmărea întărirea puterii și suveranității statului român³⁴.

³³ *Ibidem*.

³⁴ N. Adăniloae, *Independența în gândirea și acțiunea făuritorilor Unirii Principatelor, în Unirea Principatelor și Puterile Europene*, București, Editura Academiei, 1984, p. 242.

PROCESUL DE DECOLONIZARE ÎN AFRICA DUPĂ AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

AUREL FILIMON

Istoria contemporană evidențiază cu date concrete, din ce în ce mai multe, afirmarea pleneră a continentelor care în trecutul nu prea îndepărtat aveau situația de subordonate față de celelalte. Aceasta s-a datorat, în primul rând, luptelor sociale și naționale, creării de state independente care se impun prin lupta lor pentru „a pune capăt politicii imperialiste, colonialiste și neocolonialiste” și pentru „a deveni pe deplin stăpîne pe bogățiile naționale și de a trece pe calea dezvoltării economico-sociale independente”¹. În acest cadru continentul african se regăsește integrat organic. Cunoscînd colonialismul sub toate aspectele sale, mai mult decît alte continente, Africa l-a înfruntat de la apariția lui. Înelungata sa istorie este marcată cu multe semne de această neîntreruptă luptă. Eliberarea Africii a devenit una dintre problemele complexe ale lumii contemporane universale. Tocmai de aceea ea a reținut atenția multor istorici africani și străini. În monografiile speciale, lucrări de sinteză, studii și articole, au fost stabilite coordonatele acestei lupte. O inventariere a acestor lucrări ar fi deosebit de utilă pentru toți cei care studiază istoria acestui continent, dar ea este greu de realizat dacă nu chiar imposibil. Cum spațiul nu permite o asemenea prezentare să menționăm că, în ultimul timp, și în țara noastră au fost publicate lucrări care merită toată considerația pentru maniera de a prezenta istoria Africii. O contribuție importantă și-au adus-o și istoricii români care studiază fenomenul african contemporan și mai îndepărtat². Prin lucrările acestea sînt reliefate elementele de esență, de profunzime și continuitate, cît și complexitatea luptei de eliberare și totodată de încadrare a Africii în relațiile internaționale, în mod special, în epoca contemporană, în general.

În acest cadru, studiul nostru își propune prezentarea, la scară redusă, a eliberării Africii după al doilea război mondial și a rezultatelor acestei lupte sub raport politic.

Lupta de eliberare a fostelor colonii este un fenomen foarte complex. Așa cum bine se spune, întotdeauna, lupta de eliberare a Africii de sub dominația colonială este firul roșu care străbate istoria continentului de la apariția fenomenului colonial și pînă la dispariția lui. Ca orice fenomen de o asemenea durată (sec. XV—XX) el a înregistrat momente de mai mare sau de mai mică intensitate. Dar cu toate că a avut scăderi, lupta africanilor pentru independență a fost continuă și dură, cu atît mai mult cu cît ea a cuprins, ca și colonialismul, întregul continent. Din acest punct de vedere secolul al XX-lea este un punct al apogeei acestei lupte, atît sub aspectul pregătirii, cît și sub cel al rezultatelor. Începutul a fost făcut în chiar timpul celui de al doilea război mondial, care a cuprins în cadrul

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, București, Editura Politică, 1977, p. 112.

² Menționarea tuturor ar cuprinde prea mult spațiu, de aceea renunțăm. Lucrările unora au fost în atenția noastră și sînt menționați la locul potrivit.

său și Africa, când au apărut cele două elemente deosebite; crearea partidelor politice și necesitatea unirii generale sub forma dezvoltării panafricanismului. În lucrarea sa *L'Afrique et la révolution* Ahmed Sékou Touré, conducătorul revoluției din Guineea, arăta că „Le fait colonial avec les principales caractéristiques dont nous venons de faire état, constituait, rappelons-le, la seconde phase de notre histoire; la troisième étant la résistance de nos peuples à l'exploitation et à l'occupation coloniales”³.

Așa cum am spus, lupta de eliberare pe continentul african a început odată cu apariția colonialismului. În orice discuție despre ea se impune deci a avea în vedere trecutul. Fără a abuza de spațiul tipografic care ne-a fost rezervat, vom menționa că se constată o evoluție deosebită după primul război mondial. Ca urmare a intensificării exploatații și a agresiunii, sub influența marilor modificări revoluționare din lume, determinate de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, lupta de eliberare a popoarelor oprimăte din Africa a intrat într-o fază nouă. Caracteristica principală era dată de intrarea în scena luptei politice a proletariatului african și de organizarea mai bună a luptei. Clasa muncitoare africană devine, după primul război mondial, o forță socială și politică de prim rang. „Unul din scopurile fundamentale ale mișcării muncitorești africane îl constituie lupta tenace pentru apărarea organizațiilor lor și pentru unitate...”⁴. În cele mai multe țări au fost făcuți pași importanți spre crearea unui front popular unic de eliberare națională. Pe această bază au fost formate și noile partide politice care au imprimat luptei de eliberare o direcție nouă. Cum bine se remarcă în literatura de specialitate, „Multe partide actuale sînt continuatoare ale mișcărilor de eliberare dintr-o perioadă mai îndelungată, altele însă au fost create ulterior și ele continuă să apară chiar și în prezent”⁵. Apariția partidelor politice a marcat începutul unei conștientizări și a unei clarificări teoretice a africanilor, al căruia rezultat special a fost panafricanismul. Despre acesta H. Brunschwig afirmă că „a marcat „trecearea de la pasivism la activism „introducînd în fiecare țară acel orgoliu rasist și acel mit al unității profunde a lumii negre... care poate entuziasma masele”^{5bis}. Ceea ce trebuie remarcat ca fiind mai deosebit este îndreptarea împotriva colonialismului. Africanul — scria J. Kenyatta în 1937 — a fost redus la un stadiu incomparabil cu toată demnitatea umană..., el nu este prin natura sa dispus să accepte la infinit acest sclavaj...”⁶.

Perioada interbelică a însemnat pentru Africa o dezvoltare a politicii coloniale. Toate statele care aveau colonii aici au început o activitate nouă de exploatare pentru a-și reface cît mai repede situația economică. Aceasta aducea deci anumite consecințe, adevărate elemente de profunzime ale istoriei continentului negru. Între acestea trebuie amintite: schimbările profunde în economia africană, importanța strategică a continentului, lupta pentru noi sfere de influență, agravarea

³ Ahmed Sékou Touré, *L'Afrique et la révolution*, Paris, Presence africaine, f.a., p. 26.

⁴ Endre Sik, *Histoire de l'Afrique noire*, tom. II, Akademiai Kiado, Budapesta, 1964, p. 130.

⁵ Elena Voiculescu, Marin Voiculescu, *Renașterea africană*, București, Ed. Politică, 1979, p. 71.

^{5bis} Cf. Henri Grimal, *La décolonisation 1919—1963*, Paris, Armand Colin, 1965, p. 48.

⁶ *Ibidem*, p. 50.

contradicțiilor între capitalul străin și cel autohton și, nu în ultimul rând, evoluția luptei pentru independență. Multe dintre lucrările de istoria Africii acordă importanța cuvenită acestor elemente profunde⁷.

În momentele de criză economică și mai ales în perioada de pregătire a războiului, Africa a fost forțată și mai mult să contribuie cu tot potențialul ei economic la susținerea proiectelor metropolelor și chiar la pregătirea războiului⁸. Se știe că în acest context lupta marilor puteri pentru sfere de influență aici nu a încetat. Africa a fost teatru de război în două faze principale de desfășurare a acestuia. Primă — în zona Canalului de Suez — a început în august-septembrie 1940 și s-a terminat la 2 noiembrie 1942. A doua — în nordul continentului — a început la 8 noiembrie 1942 cu debarcarea anglo-americană în Maroc și Algeria și s-a terminat la 12 mai 1943 cu capitularea trupelor germano-italiene în Tunisia⁹. Deși a trebuit să suporte războiul și să plătească un tribut de sânge pentru terminarea lui, Africa n-a înregistrat imediat o schimbare a situației ei, mai ales din punctul de vedere al dependenței sale de Europa. Totuși trebuie să acceptăm remarcă istoricului american J. Murphy că „Sfârșitul celui de al doilea război mondial a adus cu sine noi forțe și orientări care au făcut mai rezonabile ca oricând țelurile panafricanismului și ale mult amânatei renașteri a Africii”¹⁰. Același autor arată că „al doilea război mondial a subrezit iremediabil trăinicia colonialismului mult mai profund decât își dădeau seama chiar africanii în acel moment”¹¹, ceea ce constituia un bun prilej pentru reluarea luptei.

Intrarea Africii în lupta proprie zișă se face însă treptat în funcție și de politica marilor puteri. Deși modificată oarecum față de perioada interbelică — aproape în fiecare metropolă erau cercuri politice care cereau acest lucru — politica colonială a urmărit menținerea dependenței. Aceasta a venit în contradicție cu dorințele africanilor. La congresul panafrican de la Londra din anul 1945 se spunea „Sintem hotărâți să devenim liberi. C cerem autonomia și independența Africii Negre, în măsura și nu mai mult decât este cu putință în această uia și singură lume, ca grupările și populațiile să se conducă de sine însele cu respectul, bineînțeles, al unității și frățietății omenirii... Nu sintem dispuși să mai fiăm înzimiz ca salahori ai lumii, pentru a întreține prin sărăcia și ignoranța noastră o falsă aristocrație și un imperialism perimat. Vom lupta pe orice căi pentru libertate, democrație și progres social”¹². Angajamentul acesta a fost respectat. Ine-

⁷ Vezi de exemplu, E. Sik, *op. cit.*, J. Ganiage, H. Deschamps, *L'Afrique au XX e siècle*, Paris, Siréy, 1960, etc.

⁸ Africa a furnizat cantități sporite de materii prime. Vezi statistici la E. Sik, *op. cit.*, p. 110—114.

⁹ Vezi M. Cornevin, *Histoire de l'Afrique contemporaine de la deuxième guerre mondiale à nos jours*, Paris, Payot, 1972, p. 49—55.

¹⁰ Jefferson Murphy, *Istoria civilizației africane*, vol. II, București, Ed. Minerva, 1981, p. 286.

¹¹ *Ibidem*, p. 287. Vezi și *L'Afrique contemporaine*, sub red. Marcel Marle, Paris, Armand Colin, 1968, p. 137.

¹² J. Murphy, *op. cit.*, p. 289—290. La congres au luat parte 90 de delegați. Printre aceștia îi menționăm pe: Obafemi Awolowo, din Nigeria, Peter Abrahams, din Africa de Sud, Kwane Nkrumah, din Coasta de Aur, Wallace Johnson, din Sierra Leone, Jomo Kenyatta, din Kenya, Hastings Banda, din Nyasaland, etc.

dat după congres continentul s-a pus în mișcare. Se remarcă mai întâi acțiunea de organizare politică prin apariția noilor partide naționale cu programe mai sigure naționale. Fenomenul acesta a cuprins mai ales Ghana, Senegalul, Nigeria, Congo, Africa de răsărit, Africa de nord și Madagascarul. Semnalul luptei propriuzise a fost dat de către Ghana (Coasta de Aur) unde, în anul 1946, Anglia a încercat prin constituția Burns să modifice modul de administrare. Sub conducerea lui K. Nkrumah și a partidului „United Gold Coast Convention”, pe care-l conducea în calitate de secretar general, mișcarea era orientată spre obținerea independenței depline. După ce a fost arestat ca urmare a unei acțiuni de acest gen, în anul 1949 Nkrumah a fondat „Convention People's Party” din care a făcut cel mai important organizator al luptei Ghanei. Sub conducerea lui Partidul s-a impus printr-un program național foarte clar și la alegerile din anul 1951 a obținut un însemnat succes, 34 de locuri din cele 38 în cadrul consiliilor rurale și municipale. Presiunile făcute asupra Angliei, manifestațiile populației autohtone au dus la obținerea independenței depline în martie 1957.

Primul președinte al primului stat eliberat la sud de Sahara, K. Nkrumah, spunea: „Succesul sau insuccesul străduințelor noastre, de a face din Ghana un stat fericit și prosper, va avea consecințe pînă departe de hotarele Ghanei însăși. Insuccesul nostru ar putea avea urmări tragice pentru alte teritorii africane care luptă să-și câștige independența. Nu trebuie să dăm greș. Nu vom greși”¹³. Într-adevăr Ghana a devenit foarte repede un exemplu. Independența ei deschidea o etapă nouă în istoria luptei de eliberare a Africii, la sud și la nord de Sahara. Ea va pune în lumină însă și un alt fapt, acela al caracterului particular al decolonizării în Africa anglofonă unde eliberarea s-a făcut mai mult pe calea negocierilor cu Londra decît aceea a războaielor. Desigur, nu trebuie absolutizată această metodă pentru că obstacolele în calea mișcărilor de eliberare au necesitat uneori și eforturi militare. Așa cum am spus, exemplul Ghanei a fost urmat imediat de către Nigeria¹⁴. Aflată de mai mult timp sub controlul Angliei, Nigeria avea avantajul de a fi mai bogată decît multe alte zone ale Africii. Aceasta n-a însemnat însă un avantaj permanent pentru populația locală. Politica colonială a determinat și aici declanșarea unei rezistențe care în secolul al XX-lea a urmărit alungarea europenilor. În anul 1944 a fost format primul partid național nigerian „National Council of Nigeria and Cameroons”, sub conducerea lui Nnandi Azikiwe. În timpul războiului al doilea mondial, partidul a început acțiunea pentru schimbarea modului de conducere. „Actualul sistem de guvernare — scria guvernatorul englez Richards, în anul 1944 — are multe imperfecțiuni... Ceea ce este necesar este un cadru constituțional care să corespundă... și un corp legislativ în care să fie reprezentate toate secțiunile comunității”¹⁵. Guvernatorul nu propunea însă independența ci doar un nou sistem de reprezentare, prea puțin față de ceea ce doreau africanii. Tocmai de aceea N.C.N.C.-ul a protestat energic și a atras de partea lui și alte organizații; în mod special „West African Students Union”. În programul întocmit de către Azikiwe se spunea clar: „Sintem

¹³ *Ibidem*, p. 293—294. Vezi și M. Cornevin, *op. cit.*, p. 172—178.

¹⁴ În cadrul acestui teritoriu trăiesc 9 grupări etnice principale împărțite în trei mari grupări religioase.

¹⁵ Cf. H. Grimal, *op. cit.*, p. 288.

sătuși să fim guvernați ca o colonie a Coroanei, ceea ce de fapt nici nu sintem... Ne aflăm acum în pragul unor importante evenimente; ori mergem înainte și obținem libertatea politică, ori rămânem mulțumiți de noi înșine și continuăm să fim supuși din punct de vedere politic"¹⁶. Cu toate că au fost destul de multe greutăți determinate de neînțelegerile politice dintre triburi, s-a mers înainte. Anglia a fost obligată să accepte discuțiile și în cadrul conferințelor de la Londra (1953) și Lagos (1954) a acceptat modificarea sistemului de guvernare. Constituția Lyttelton¹⁷, proclamată în anul 1954, nu a mulțumit însă pe cei care doreau independența. Manifestațiile politice au impus o nouă conferință în care s-a decis acordarea independenței în anul 1960. La numai șase luni după aceasta, în ziua de 27 aprilie 1961, Anglia a acordat și independența Sierrei Leone.

În același timp se desfășura cu intensitate și procesul de eliberare din Africa orientală engleză. Regiunea aceasta cuprindea unitățile administrative: Tanganyika, Kenya, Uganda și Zanzibar. Și aici lupta împotriva colonialismului a luat forme deosebite în preajma celui de al doilea război mondial. Formarea partidelor naționale a fost și pentru aceste zone elementul politic principal. În focul disputelor și al combaterii elementelor conservatoare¹⁸, au fost create partidele: „Tanganyika African National Union“ (TANU), „Kenya African Union“ care va deveni „Kenya African National Union“ și „Uganda Peoples Congress“. De activitatea acestora sînt legate numele oamenilor politici Julius Nyerere, Jomo Kenyatta, Milton Obote.

Pentru început obiectivele acestor partide au fost fixate în funcție de principiul electiv pentru formarea de organisme guvernamentale locale și centrale. Guvernul britanic a intensificat însă politica de deposedare de terenuri, mai ales în Kenya, provocînd mari nemulțumiri în rîndul autohtonilor. În anul 1951 aici a izbucnit marea mișcare „Mau-Mau“ pornită de gruparea Kikuyu. Pînă în anul 1955 mișcarea a fost mai mult o mișcare țărănească „un violent protest cetățenesc, nu departe de amploarea unui război civil, împotriva condițiilor create de perioada colonială“¹⁹. Mișcarea a impus, datorită amploarei sale, acțiuni menite să schimbe situația din Kenya. Metropola a fost obligată să accepte alegerea africanilor în Consiliile legislative și să poarte tratative cu partidul KANU. În cadrul conferinței de la Lancaster House, din februarie 1960, ministrul coloniilor Macleod declara că scopul acesteia este „de a construi o națiune bazată pe instituții parlamentare, de a obține acordul tuturor asupra drepturilor fiecărei comunități de a rămîne în Kenya și de a lua parte la viața publică“²⁰. Marea Britanie intenționa deci să apere în continuare comunitatea albă. Africanii reclamau însă ale-

¹⁶ Gheorghe Dragoș, *Gîndirea politică africană. Antologie*, București, Ed. Politică, 1982, p. 332.

¹⁷ Se prevedea crearea unei puteri legislative pe regiuni. Guvernatorul general avea conducerea Consiliului central, al consiliului de miniștri, în care intrau numai cei aleși de el. Fiecare regiune beneficia de autonomie internă.

¹⁸ Este vorba mai ales de opoziția regilor față de independența deplină. Intervine apoi opoziția dintre K.A.N.U. și K.A.D.U. (Kenya African Democratic Union) care se situa pe poziția obținerii doar a autonomiei.

¹⁹ J. Murphy, *op. cit.*, p. 294.

²⁰ H. Grimal, *op. cit.*, p. 299.

gerile pe baza principiului „one man one vote”, cu locuri rezervate fiecărei grupări, într-un cabinet și o adunare legislativă care să fie dominată de majoritate. În aceste condiții Anglia a încercat o nouă manevră căutînd să impună o soluție de compromis. În cursul anului 1960 prin formarea noului partid KANU lupta pentru independență în Kenya a îmbrăcat forme noi. Sub conducerea lui Jomo Kenyatta, la alegerile din februarie 1961 a fost cîștigată prima mare victorie legislativă. Devenit conducătorul efectiv al partidului, din ianuarie 1962, Kenyatta a impus în cadrul conferinței constituționale de la Londra recunoașterea formării primului guvern independent. În anul următor, 1963, KANU a cîștigat alegerile pentru Cameră. În septembrie 1963 o nouă conferință la Londra a recunoscut legitimitatea independenței care va fi proclamată la 12 decembrie același an.

Metropola a fost obligată să analizeze, în același timp, și acțiunea de eliberare politică a Ugandei. Situația particulară a acesteia a impus eforturi pentru unirea regatelor mărunte din care era formată și a tuturor forțelor independenței. După cum bine se precizează a fost nevoie de învingerea opoziției celor grupați în jurul regilor din Toro și Buganda care urmăreau secesiunea. Crearea partidelor politice de tip nou din care se remarcă „Uganda Peoples Congress” și „Democratic Party”, a imprimat acțiunii o direcție nouă. Alegerile din martie 1961, cu toată opoziția celor doi regi, au fost cîștigate de partidele adepte ale independenței depline. Obstacolele independenței au fost înlăturate treptat cu sprijinul maselor populare și la 19 octombrie 1962 Uganda a devenit independentă.

Mișcarea Mau-Mau a avut o mare influență în Africa centrală²¹. Mergînd pe aceeași linie a apărării albilor colonizați aici mai mult decît în alte părți, guvernul britanic a încercat în anul 1953 să creeze din toate teritoriile de aici o Federație a Africii centrale²². În același timp au fost create toate condițiile pentru ca societățile financiare să poată controla, în continuare, economia și mai ales extracțiile miniere. Aplicarea hotărîrilor luate de către albi s-au lovit de rezistența africanilor care au impus unele modificări. A apărut ceea ce se cheamă „partnership” care, după expresia lui Sir Huggins, primul ministru de atunci al Rhodesiei de Sud, crea un raport între albi și negri ca cel existent între cal și călăreț²³. Africanii au continuat deci lupta, stimulați fiind de alte exemple asemănătoare. Partidele nou formate în timpul războiului²⁴ s-au orientat și mai mult în direcția obținerii independenței. În anii următori Africa centrală va fi teatrul unor dispute programatice și de orientare practică, noile partide cîștigînd de partea lor mase largi, asociații profesionale și culturale. Încercările Angliei de a frîna acest avînt revoluționar s-au lovit de o și mai înverșunată rezistență, de valul de greve, manifestații și boicotaje. Astfel, în anul 1959, cînd la Londra s-a ordonat introducerea stării de urgență, în statele Federației opoziția a fost totală. S-a militat mai ales pentru crearea statelor separate dotate cu constituții proprii. La 1 iulie 1964 Nyassaland-ul a devenit independent sub numele de Malawi, iar

²¹ În zona aceasta au fost trei unități coloniale; Rhodesia de Sud, Rhodesia de Nord și Nyassaland.

²² Problema Federației s-a pus în cadrul conferinței de la Victoria Falls din februarie 1949 la care n-au participat africanii.

²³ M. Cornevin, *op. cit.*, p. 209.

²⁴ Menționăm cîteva partide în ordinea apariției lor; *Nyassaland African National Congress*, în 1944, *Rhodesian African National Congress*, în 1948, *Malawi Congress Party* și *National Democratic Party*.

la 23 octombrie 1964 Rhodesia de Nord a fost proclamată independentă sub numele de Republica Zambia²⁵. Lupta de eliberare va continua însă în Rhodesia de Sud aflată și ea într-o situație mai deosebită față de celelalte, situație de care au profitat Anglia și Africa de Sud. Lupta pentru decolonizare și obținerea independenței, împotriva celor două forțe reacționare, interne și externe, a fost mai dură decât în alte părți. Africanii, conduși de cele două partide „Zimbabwe African National Union” și „Zimbabwe African Peoples Union”, au folosit, pentru cucerirea independenței, și atacurile armate pornite de pe teritoriile statelor vecine eliberate. Solidaritatea africană s-a văzut și cu acest prilej. Rhodesia de Sud a fost mai multă ani teatrul unor tratative de dispută, datorită rezistenței reacțiunii. La 18 aprilie 1980, după lungi tratative, care au completat acțiunile militare, Marea Britanie a consimțit la proclamarea independenței acestui teritoriu care va lua numele de Republica Zimbabwe. Lupta de eliberare a africanilor din această parte a continentului nu s-a încheiat însă. Sînt necesare și astăzi multe eforturi datorită situației speciale rezultate din politica dusă de Africa de Sud, de nerecunoașterea încă a drepturilor politice pentru africani și a capacităților lor de a se conduce fără aportul albilor.

Făcînd un scurt bilanț al luptei din teritoriile controlate de Marea Britanie putem spune că, pînă în anul 1965, ea a fost obligată să renunțe la dominația colonială și să accepte independența pentru o mare majoritate. Succesul este notabil pentru africani. Bilanțul trebuie să cuprindă însă și problemele care urmează să fie rezolvate întrucît conducătorii revoluțiilor africane erau conștienți de faptul că independența le asigură demnitatea dar ea trebuie întărită de o politică de dezvoltare economico-socială adecvată.

În paralel cu emanciparea și înlăturarea colonialismului din teritoriile ocupate de Anglia, s-a desfășurat procesul asemănător în fostele colonii franceze. Cu excepția Algeriei, care a fost obligată să poarte un război sîngeros, toate celelalte foste colonii au ajuns la independență pe calea tratativilor. Aceasta nu înseamnă că francezii pot fi considerați mai darnici decât englezii sau că în teritoriile controlate de ei nu au fost și mișcări deschise, revolte și răscoale. Luate în calcul toate formele de luptă cunoscute în teritoriile respective se poate spune că au fost îmbinate, că s-a trecut de la o formă la alta, de la lupta armată la lupta diplomatică, în funcție de împrejurări.

Istoria teritoriilor controlate de Franța are multe argumente în a ne demonstra că lupta de eliberare a fost și aici o constantă a ei. În timpul celui de-al doilea război mondial parte din teritoriile franceze au avut o situație specială. Sosit la Londră în ziua de 16 iunie 1940 generalul de Gaulle începea acțiunea de atragere de partea rezistenței a coloniilor din Africa, mai ales a celor din nord²⁶. Pe lîngă acțiunile diplomatice au fost întreprinse și cele militare²⁷.

²⁵ Partidul Național al Independenței a fost creat în anul 1959. Prinul președinte a fost Kenneth David Kaunda.

²⁶ Unele colonii au rămas fidele guvernului de la Vichy, este cazul A.O.F.-ului.

²⁷ Este cunoscută misiunea colonelului Leclerc, ridicat apoi la gradul de general, de a se stabili în Ciad și în Libia unde urma să deschidă un front.

În ziua de 8 noiembrie 1942 forțele americane au debarcat în Africa de Nord. Beneficiind de aceasta colonelul Leclerc a întreprins mai multe atacuri în Sahara în urma cărora a refăcut unitatea teritoriilor franceze. Nu peste mult timp, la Alger, generalul de Gaulle forma primul guvern provizoriu denumit „Comitetul Eliberării Naționale”. De Gaulle nu va duce o politică anticolonială, dar va iniția câteva schimbări. Astfel a convocat, în chiar anul 1944, conferința de la Brazzaville, în cadrul căreia au fost analizate câteva aspecte administrative, sociale și culturale. Nu s-a intrat însă în chestiunile de fond și prin Constituția franceză din anul 1946 africanii câștigau doar prin aceea că puteau să-și trimită deputați în Adunarea franceză. Cum bine remarcă Leopold Sedar Senghor, pe atunci deputat din partea Senegalului: „Si l'intégration de l'Union Française à la communauté européenne est impossible, il faut que la France choisisse l'Union française contre l'Europe; dans le cas contraire, nous irions tout droit à la sécession des pays d'outremer”²⁸. Într-adevăr Africa franceză dorea altceva. Nu s-ar putea spune că ei nu au apreciat constituția franceză. Evoluția gândirii politice africane, dezvoltată de oameni politici remarcabili, a cuprins și cea evaluare a Constituției din 1946. „Această asimilare — spunea Senghor — care nu este decît o identificare îi face pe africani copii ai francezilor, consumatori și nu producători de cultură”²⁹.

Schimbările structurale continue după al doilea război mondial, apariția unui proletariat și a unei burghezii a determinat desigur și noi orientări politice. Viața politică va lua o mare dezvoltare mai ales în Senegal, Coasta de Fildeș, Congo-ul francez, Madagascar și Africa de Nord. Succesele cele mai importante au constat în crearea partidelor politice autohtone; „Blocul Democratic Senegalez”, sub conducerea lui Senghor, „Rassemblement Démocratique Africain”, fondat de Félix Houphouët Boigny, „Mouvement Démocratique de la Renovation malgache”, întemeiat de dr. Rakoto-Ratsimamanga, „Istiqlal”, în Maroc, „Union Démocratique du Manifeste Algerien” ș.a.

Activitatea acestor partide³⁰, dar mai ales rezultatele obținute, din care legătura cu masele părea la Paris cel mai serios fapt, a determinat Franța să încerce alte soluții. Legea cadru din anul 1956 a făcut unele modificări prin îngrijirea autonomiei. De această autonomie se va profita pentru a impune admiterea autohtonilor în organele administrative. Alegerile din anul 1957 sînt cea mai bună dovadă în acest sens. Independența rămînea însă o necesitate de prim ordin și spre acest obiectiv au fost orientate manifestațiile politice și foarte discuțiile cu autoritățile franceze. Semnalul independenței a fost dat de către Guineea³¹. La 28 septembrie 1958 aceasta a răspuns. Nu în cadrul referendumului

²⁸ Cf. Pierre Bertaux, *L'Afrique, De la préhistoire à l'époque contemporaine*, Paris, 1973, p. 284.

²⁹ Cf. H. Ganiyagé, *op. cit.*, p. 338.

³⁰ Vezi Gh. Dragoș, *op. cit.*

³¹ Vezi Ahmed Sékou Touré, *op. cit.*

lansat de către de Gaulle³² cerînd independența³³. Exemplul ei a fost urmat de alte teritorii. După referendum, între 24 noiembrie și 4 decembrie 1958, unsprezece teritorii controlate de Franța au solicitat independența. Rezultatele acestor discuții, purtate între oamenii politici africani și guvernele franceze, au avut ca rezultat proclamarea independenței următoarelor state: Togo (27 aprilie 1961), Camerun (1 ian. 1960), Madagascar (26 iunie 1960), Senegal (20 iunie 1960)³⁴, Dahomey, Niger, Volta-Superioară, Coasta de Fildes (în ordine 1, 3, 5 și 7 august 1960), Ciadul, Congo-Brazzaville, Gabon (13, 15 și 17 august 1960), Mauritania (28 noiembrie 1960).

În general, teritoriile de mai sus și-au obținut independența în urma tratativelor cu Franța și ele au rămas apoi în cadrul Comunității franceze care va fiînța pînă la 16 martie 1961. Excepție a făcut Madagascarul unde lupta de eliberare a luat forme diferite. În marea insulă, cucerită de francezi în anul 1896³⁵, în urma unui război care a durat doi ani, s-a dezvoltat o mișcare de eliberare din primele momente ale ocupației. În timpul celui de al doilea război mondial s-a format, după cum am văzut, la Paris, partidul Mișcarea Democratică. Sub conducerea acestuia, în noaptea de 29 spre 30 martie 1947, a izbucnit o insurtecție în mai multe centre malgășe³⁶. Represiunea a fost dură, 12 000 de victime, ceea ce i-a îndrjit pe malgași și după aceea mișcarea lor de eliberare se va intensifica. În mai 1958, cînd s-a reunit la Tamatave un congres al independenței, manifestațiile au cuprins din nou întreaga insulă. În ziua de 14 octombrie 1958, Congresul adunărilor provinciale a proclamat Republica malgășă³⁷. După negocierile angajate cu Franța, la 29 iunie 1960 a fost proclamată oficial Republica malgășă, președinte fiind ales Tsiranana³⁸. Se încheia astfel o luptă de durată susținută de un popor întreg. „Poporul malgăș — arată președintele Didier Ratsiraka — a fost unul dintre cele mai revoluționare din Africa. Toată istoria lui este o dovadă în acest sens... Dorința de a-și păstra personalitatea, de a-și afirma demnitatea, de a recuceri și a apăra libertatea a însuflețit lupta sa de fiecare zi”³⁹.

³² La 13 mai 1958 de Gaulle a revenit la putere. El a pus în lucru o nouă constituție care a fost gata la 4 septembrie 1958. Alegătorii din colonii erau chemați să se pronunțe prin *da* sau *nu* în cadrul unui referendum popular. Înainte de acest referendum de Gaulle a făcut vizite în Africa franceză.

³³ Independența Republicii Guineea a fost proclamată oficial la 2 octombrie 1958.

³⁴ Aceasta este data proclamării independenței Federației Mali care era formată din Senegal, Sudan, Volta Superioară și Dahomey.

³⁵ În ziua de 6 august 1896 Parlamentul francez a votat legea prin care Madagascarul era declarat colonie.

³⁶ Vezi P. Boiteau, *Contribution à l'histoire de la nation malgache*, Paris, Editions sociales, 1958.

³⁷ Generalul de Gaulle aflat în vizită în Madagascar a declarat la 22 august 1958, în fața unei mulțimi impresionante, „Demain vous serez de nouveau un Etat”.

³⁸ În anul 1972 și-a dat demisia.

³⁹ Cf. Gh. Dragoș, *op. cit.*, p. 246.

În același timp s-au desfășurat cu mare intensitate acțiunile pentru eliberarea zonei de nord. Marocul, Algeria și Tunisia și-au manifestat tendințele de independență din timpul războiului. Astfel la 6 mai 1943 a fost elaborat manifestul intitulat „Proiect de reformare a Algeriei“ în care se preciza; „La sfârșitul războiului Algeria se va erija în Stat algerian, dotat cu o constituție proprie care va fi elaborată de o adunare constituantă algeriană, aleasă prin vot universal de către toți algerienii“⁴⁰. La 11 ianuarie 1944 apărea și „Manifestul Partidului Istiqlal“ care cerea independența Marocului. În ziua de 20 noiembrie 1944 era publicat „Manifestul Frontului tunisian“ care cerea „o consultare națională imediată pentru alegerea unei adunări care să decidă modul de guvernare care va fi stabilită la sfârșitul războiului“⁴¹. Constituția franceză din anul 1946 n-a dat satisfacție acestor teritorii. Menținerea dominației franceze a determinat deci o reacție imediată. Drept urmare au fost puse bazele unor organizații politice noi, „Union Démocratique du Manifeste Algerien“ și „Frontul Național Tunisian“, partide care sînt mai legate de masele populare. Se manifestă de asemenea tendința de unificare a întregii regiuni împotriva Franței. Forma concretă a acestei tendințe a fost dată de crearea la 9 decembrie 1947 a „Comitetului de eliberare a Maghrebului arab“. Franța a încercat să stăvilească acest mers spre independență. Coloniștii albi au fost susținuți și după război, iar în anul 1946 pentru Algeria, teritoriul cel mai colonizat, s-a mai dat o lege specială numită „Statutul Algeriei“ prin care „Algeria este un grup de departamente dotate cu personalitate civilă, autonomie financiară și un organism particular“⁴². Conducerea era încredințată unui guvernator general asistat de un consiliu de guvernămînt, format din 60 de europeni și 60 de musulmani. Sub conducerea „Frontului Eliberării Naționale“ al cărui program așeza „independența națională“ și „restaurarea statului algerian“ pe primul plan, au reînceput manifestațiile și lupta mai deschisă pentru „lichidarea sistemului colonial“⁴³. Franța a respins orice propunere de conciliere și înțelegere pașnică ajungîndu-se la o nouă insurtecție în august 1955. În ziua de 9 septembrie 1958, la Cairo, a fost format primul guvern provizoriu al Algeriei. Sub conducerea acestuia și a „Frontului Algeriei franceze“, creat în anul 1960 s-au desfășurat alte acțiuni politice și alte tratative cu Franța lui de Gaulle. Contactele oficiale au fost reluate la 8 ianuarie 1961, Algeria fiind obligată să facă față, atît opoziției cercurilor politice franceze, cît și „pucciului generalilor“, acei ofițeri superiori care doreau un război pentru păstrarea Algeriei⁴⁴. Datorită acestei situații, primele tratative de la Evian (20 mai—13 iunie 1961) au eșuat. Cu ocazia celei de a doua conferințe de la Evian (7—18 martie 1962), conjugate cu mari manifestații, a fost semnat *Acordul de la Evian* prin care se recunoștea suveranitatea Algeriei. În ziua de 5 iulie 1962 după 132 de ani de la debărcarea francezilor, Algeria a obținut independența.

În același timp s-au desfășurat luptele pentru independență în Maroc și Tunisia. Spre deosebire de Algeria, acestea au obținut independența mai ușor

⁴⁰ Cf. M. Cornevin, *op. cit.*, p. 120.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² H. Grimal, *op. cit.*, p. 367.

⁴³ H. Deschamps, *op. cit.*, p. 233. Vezi și M. Cornevin, *op. cit.*, p. 160.

⁴⁴ Între ofițerii superiori, Challe, Jouhand, Salan și Zeller, și Organizația Armatei Secrete, care cuprindea elemente reacționare, au fost multe legături.

fără să se ajungă la insurecții. Nici pentru ele independența nu a fost însă un dar. Lupta s-a accentuat și aici, datorită rezistenței Franței și ea a antrenat mase largi populare. Să menționăm mai ales grevele generale din anul 1950 conduse de „Uniunea Generală a Sindicatelor confederate” din Maroc și cele conduse de „Federația generală a muncitorilor” din Tunisia. Cum bine se spunea la al 4-lea Congres al partidului Neo-Destour, aceste greve au demonstrat că „singura soluție a crizei franco-tunisiene va fi proclamarea sfârșitului protectoratului; independența Tunisiei și încheierea unui tratat de prietenie și alianță pe picior de egalitate”⁴⁵. Conjugate cu alte acțiuni asemănătoare care aveau loc în întreaga Africă, cele din Maroc și Tunisia au obligat Franța să accepte tratative. În ziua de 20 martie 1956 a fost recunoscută independența Tunisiei. Prin declarația comună de la Madrid, din ziua de 7 aprilie 1956, se punea capăt și protectoratului francez asupra Marocului⁴⁶.

Procesul decolonizării politice s-a desfășurat cu mare intensitate și în fosta colonie belgiană Congo. Ca și în alte părți, nici aici nu se întrevădeau prea multe schimbări în politica metropolei. Până în anul 1947 africanii nu ocupau nici un loc în consiliul guvernatorului general și nici în cele provinciale. Anii de război au adus unele modificări economice, care la rândul lor au accelerat o evoluție socială caracterizată prin desorganizarea rapidă a structurilor tribale. Evoluția socială a fost marcată de două importante elemente; proletarizarea celei mai mari părți a țărănimii și apariția claselor de mijloc, a negustorilor, antreprenorilor și artizanilor.

Despre Congo se spune că a avut un proces mai lent de evoluție a conștiinței politice. Totuși din anul 1952 sînt menționate mai des manifestații politice la nivel regional, în cadrul cărora se vorbea despre autonomie. În anul 1956 într-un manifest intitulat „Conștiința africană”⁴⁷, care aparținea unor tineri intelectuali, era invocată dorința de a se forma o națiune congoleză. Următoarea importanță manifestare politică este legată de formarea primului partid al etniei bakongo, numit ABAKO. În anii cincizeci trezirea conștiinței politice congoleze este un proces cuprinzător. Cum bine remarcă istoricul american J. Murphy „Dorința de libertate a congolezilor era la fel de mare: că și a celorlalți africani și existau cadre conducătoare naționaliste gata să se ridice dacă li se oferea prilejul”⁴⁸. Afirmatia are la bază date concrete. Astfel, în luna iunie 1956 episcopii congolezi au elaborat o declarație manifest în care se spunea „Toți cetățenii țării au datoria de a colabora activ pentru binele comun. Ei au deci dreptul de a lua parte activă la conducerea afacerilor publice. Națiunea, tutelară trebuie să respecte acest drept și să favorizeze exercitarea lui printr-o educație politică

⁴⁵ M. Cornevin, *op. cit.*, p. 147.

⁴⁶ În aceeași declarație se prevedea că Spania va renunța la protectoratul asupra Marocului septentrional.

⁴⁷ Manifestul era un răspuns dat profesorului de la Anvers, A. J. Van Bilsen, care publicase cartea „Plan de trente ans pour l'émancipation de l'Afrique belge”, în care prezenta un calendar al emancipării progresive a Congo-ului.

⁴⁸ J. Murphy, *op. cit.*, p. 300.

progresivă”⁴⁹. În același timp au fost formate noi partide politice⁵⁰ care cereau transferul treptat al conducerii pe seama africanilor. Acțiunile acestea au obligat Belgia să facă concesii. Alegerile municipale din decembrie 1957 au fost o adevărată victorie pentru partidul ABAKO, care ocupa 133 de locuri din cele 170. Belgia a trecut însă la măsuri mai severe. A interzis mitingul din 4 ianuarie 1959 și a dizolvat partidul ABAKO. Se înțelege că masele populare congoleze, impulsionate de tineretul intelectual, au continuat acțiunile. În ziua de 13 ianuarie 1959 regele Belgiei a lansat apelul spre independență progresivă. În acest sens se prevedea: alegerile universale în anul 1959, transferarea progresivă a puterii legislative, garantarea libertăților și desărcinarea Belgiei de obligațiile pe care le avea, în măsura asigurării ordinii de către noile organe congoleze⁵¹. În urma tratativelor din ianuarie—iunie 1960 de la Bruxelles, Parlamentul belgian a promulgat, la 19 mai, legea fundamentală prin care era recunoscută independența Congo-ului. Oficial independența a fost proclamată la 30 iunie 1960⁵².

Pînă în anul 1962 Africa a obținut destule și importante succese în lupta pentru independență. Un succint bilanț arată că au fost eliberate majoritatea teritoriilor. Excepție au făcut coloniile portugheze și Africa de Sud unde populația de culoare avea de suportat politica de asuprire. În aceste părți (pînă în anul 1980) și în Rhodosia s-au desfășurat lupte armate impuse de politica conservatoare a Portugaliei și a altor metropole. S-a recurs la lupta armată mai ales în coloniile portugheze în perioada cînd aceasta nu avea o formă democratică de guvernare. În cele două colonii Mozambic și Angola portughezii au exercitat mult timp o presiune politică cu forme mai accentuate după 1960, folosindu-se de trupele armate aduse aici. Totodată s-a trecut la arestarea și expulzarea oamenilor politici cu vederi progresiste. Mulți dintre aceștia au aderat la mișcarea „Mozambique African National Union” fondată în anul 1961 la Dar es-Salam. Tot în străinătate a luat ființă, la 25 iunie 1962, sub conducerea lui Eduardo Mondlane, FRELIMO (Frente de Libertação de Moçambique). FRELIMO i-a unit în străinătate pe toți muncitorii mozambicani formînd un front unic. În ziua de 25 septembrie 1964 FRELIMO a început insurecția generală contra colonialismului portughez și a lansat atacuri militare înspre districtele Calo Delgado și Zambeziă. După multe eforturi, cu mari pierderi umane⁵³ și materiale, Mozambicul și-a proclamat independența la 25 iunie 1975 și în contextul transformărilor democratice care au urmat abolirii regimului fascist în urma insurecției militare din 25 aprilie 1974.

În același timp s-a desfășurat lupta de independență în Angola. Supusă unei acțiuni de colonizare mai intensă decît în Mozambic (au fost aduși 300 000

⁴⁹ Cf. H. Grimal, *op. cit.*, p. 316.

⁵⁰ Au fost fondate în acest interval; „Union progressiste congolaise”, și „Mouvement national congolaise” — acesta din urmă sub conducerea lui Patrice Lumumba.

⁵¹ Pentru detalii vezi H. Grimal, *op. cit.*, p. 321 și M. Cornevin, *op. cit.*, p. 226—229.

⁵² După independența Congo-ului a fost confruntat cu o situație deosebită datorată, pe de o parte, cerurilor financiare interesate în economie, și, pe de altă parte, neînțelegerilor și lipsei de unitate dintre grupările politice.

⁵³ La 5 februarie fondatorul partidului FRELIMO a fost asasinat.

de coloniști), Angola a reluat lupta de eliberare imediat după război. În anul 1948, în interior și în afara granițelor, au fost formate primele grupări politice anti-colonialiste. Sub conducerea lui Viviato de Cruz, în anul 1956, grupările politice s-au unit în cadrul „Mișcării Populare de Eliberare a Angolei“ (M.P.L.A.)⁵⁴. După cum se arăta „Pe tot parcursul luptei revoluționare, M.P.L.A. a urmărit și aplicat cu clarviziune și consecvență principiul unității tuturor forțelor patriotice în lupta pentru independența națională și pentru apărarea intereselor poporului angolez...“⁵⁵. Sub conducerea sa au avut loc greve și manifestații și uneori lupte militare. Cu mari eforturi succesul a fost realizat și la 11 noiembrie 1975 a fost proclamată independența unui alt teritoriu care a stat mai multe secole sub dominația colonialismului.

La capătul acestui demers dacă aruncăm o privire retrospectivă, chiar dacă nu sînt prinse toate mișcările de eliberare, se pot desprinde unele concluzii. În primul rînd se poate vedea că decolonizarea nu a fost un efect al hazardului sau rezultatul unei circumstanțe. Mișcarea de eliberare a Africii și-a urmat cursul ei, trecînd de la o formă la alta. Cel mai mult lupta de eliberare s-a sprijinit pe elementele autohtone. Conducătorii politici africani, partidele politice, s-au sprijinit pe conștiința africanilor și sentimentele lor naționale și patriotice. Deși s-a menținut dispersarea etnică, sentimentul că trăiesc pe același continent i-a unit pe africani, i-a făcut mai puternici și mai hotărîți. Lupta lor de eliberare a pus capăt dominației coloniale, a marcat sfîrșitul unei epoci. În același timp ea este punctul de plecare spre o nouă perioadă a istoriei continentului cînd noile state trebuie să-și reconstruiască bazele unei economii noi, cu orientarea în funcție de nevoile autohtonilor, să creeze toate condițiile pentru a se impune pe plan internațional. Toate acestea sînt în atenția șefilor statelor africane. În intervenția sa în cadrul sesiunii O.N.U. de la Khartoum, 1979, unul dintre conducătorii de revoluție, Ahmed Sékou Touré spunea un mare adevăr: „A reabilita Africa înseamnă a-i permite să-și cucerească dreptul la demnitate deplină. A reabilita Africa înseamnă să facem în așa fel încît ea să-și exercite suveranitatea deplină în toate sferile de activitate. A reabilita Africa înseamnă să-i creăm prin proprii săi condițiile care să-i permită să stăpînească știința și tehnica și să-i asigure, prin ea însăși, o dezvoltare armonioasă accelerată“⁵⁶.

⁵⁴ Va lua denumirea de M.P.L.A. — Partidul Muncii sub conducerea lui Agostino Neto — fost președinte al Republicii Angola.

⁵⁵ Cf. Gh. Dragoș, *op. cit.*, p. 55.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 194.

Metodica predării istoriei

METODE ȘI PROCEDEE DIDACTICE FOLOSITE PENTRU FORMAREA NOȚIUNILOR PRINCIPALE DE ISTORIE LA CICLUL GIMNAZIAL

ELINA POPESCU

Prin resursele infinite de care dispune, în condițiile deplasării accentului de pe latura informativă pe latura formativă, studiul istoriei contribuie la relevarea, precum și la integrarea unitară a cunoștințelor despre societate, la dezvoltarea capacității de interpretare a faptelor și evenimentelor, a mecanismului și sensului lor, la formarea gândirii istorice, materialist-științifice și a capacității de a desprinde concluzii de acțiune socială. Ea are, de asemenea, rolul de a genera sentimente și atitudini care să contribuie în mod direct la încadrarea, din convingere, a tinerului în dinamica societății socialiste. În concepția partidului nostru, toți tinerii, indiferent de specializarea pe care și-o aleg și de domeniul în care vor lucra, trebuie să posede temeinice cunoștințe despre istorie, pentru a putea participa eficient, cu depline posibilități, la edificarea noii societăți, la conducerea întregii vieți economice și sociale, în condițiile largirii cadrului democratic în toate domeniile de activitate.

Prin natura ei, istoria cultivă în conștiința elevului stările raționale și afective de care are nevoie orice om pentru a conviețui în societate, pentru a se împlini și afirma ca personalitate.

Istoria demonstrează că orice domeniu al creației materiale sau spirituale are o evoluție proprie, parte integrantă din evoluția generală a societății, din care elevul desprinde sensul dezvoltării și perfecționării forțelor de producție, evoluția corespunzătoare a relațiilor de producție și rolul îndeplinit de masele populare în asigurarea progresului.

De-a lungul veacurilor, disciplina Istoriei a îndeplinit funcția de „magistra vitae”. Ea condensează uriașa experiență umană a luptei necurmate pentru deținerea și afirmarea umanității.

În esență, prin „predarea istoriei, în școală se urmărește dezvoltarea gândirii dialectice a elevilor, educarea unei înțelegeri deterministe a faptelor și evenimentelor istorice”, de aceea însușirea temeinică a noțiunilor istorice trebuie să preocupe în mod deosebit profesorul autentic...

Este știut astăzi că valențele educative ale istoriei nu pot fi valorificate prin simpla predare a lecțiilor, oricât de talentat povestitor ar fi profesorul, ci numai dacă sînt potențate de clarificarea noțiunilor de istorie și de formarea unei gândiri dialectice capabile să creeze convingeri.

De altfel, încă de acum mai bine de 100 de ani, A. D. Xenopol, ocupîndu-se într-un studiu special de problemele predării istorice, preconiza un învățămînt formativ și interdisciplinar, cerut de pedagogia contemporană a zilelor noastre: „Scopul rațional al școlii — scria A. D. Xenopol — este de a deprinde mintea printr-o lucrare înceată și treptată, a cugeta logic... pe de altă parte, a face să se trezească în ea, din studiul fenomenelor singuraticе, ideile generale, care le dominează... pe care să se poată înălța, pe de o parte, științe speciale studiate mai în urmă, iară spiritul, prin jocul și combinarea lor, să fie pus în stare de

a-și forma opinii drepte și lămurite asupra diverselor fenomene ce se reprezintă în viața unui popor și a omenirii¹.

Prin urmare, accentul trebuie să cadă pe înțelegerea fenomenelor istorice de către elevi și mai puțin pe volumul de date, nume, care constituie elemente ajutoare în formarea ideilor și din care nu trebuie să ne facem un scop.

În actualul deceniu tot mai mult s-au manifestat atât la noi, cât și în alte țări (ca Franța, U.R.S.S., Iugoslavia etc.), preocupări ale pedagogiei moderne menite să-i ajute pe elevi să dobândească nu numai cunoștințe din domeniul culturii, dar și metode de gândire și acțiune. Ca urmare, rolul profesorului s-a inversat și devine necesar ca acesta să-și definească, mai întâi, cât mai precis cu putință, obiectivele pe care urmărește să le realizeze. În clasă profesorul va trebui să joace un dublu rol: va înlesni însușirea cunoștințelor prin metode și modalități specifice obiectului predat, iar în paralel va avea în vedere utilizarea acestor însușiri, pentru a contribui la dezvoltarea capacităților, atitudinilor, personalității elevului. În felul acesta, obiectul predat devine un suport care contribuie la dezvoltarea individului, ajutându-l să se definească, să devină independent și receptiv la schimbare.

Modernizarea predării istoriei nu exclude, ci dimpotrivă, impune obligația de a orienta elevii în cunoașterea realității, înarmându-i cu metode și tehnici de învățare prin acțiune. Reușita unei lecții de istorie presupune o îmbinare măiestrită a metodelor și procedeele clasice cu cele moderne, care contribuie nemijlocit la realizarea scopului formativ al istoriei.

Așadar, e limpede că formarea de noțiuni trebuie să ne preocupe în mod permanent. Oricât de multe cunoștințe transmite profesorul, ele nu rămân în mintea elevilor dacă acestea nu sînt consolidate și garantate printr-un număr de noțiuni ferme și cuprinzătoare.

Simplă narare a faptelor și fenomenelor disparate, fără a marca interdependența dintre ele, cauzalitatea care le condiționează și evoluția lor, nu reușește să redea dezvoltarea societății omenеști de-a lungul istoriei.

Evenimentele istorice trebuie prezentate înlănțuit, scotînd în evidență cauzalitatea lor, interdependența fenomenelor istorice. Practic, în mulțimea acestor fapte, elevii nu se vor mai simți ca într-un labirint sau într-un mozaic de imagini, ci ca într-o construcție logică, cu legi, cu permanențe, cu adevăruri, adică cu elemente capabile să întretină și să dezvolte interesul pentru studiul istoriei. Acest mod de prezentare a istoriei devine interesant, atractiv, chiar și pentru elevii mai puțin dotați intelectual sau dezinteresați pentru studiu, deoarece noțiunile reușesc să-i orienteze, să le stimuleze judecata, urmărind legitatea în procesul dezvoltării istorice.

Formarea noțiunilor fundamentale de istorie constituie pivotul în jurul căruia se centrează înțelegerea marxistă a istoriei. Deși s-au scris destule articole metodice despre această temă, abordarea practică a metodelor și procedeele folosite de către profesor în clasele gimnaziale, desigur cu finalitate chiar în anii de liceu (pentru anumite noțiuni) este necesară pentru a se adînci și mai mult anumite laturi ale ei. Este știut că primele cunoștințe de istorie se predau

¹ A. D. Xenopol, *Despre învățămîntul școlar în genere și îndeosebi despre cel al istoriei*, Iași, f.a., p. 18—19.

în clasa a IV-a, când elevii dobîndesc unele reprezentări care pot sta la baza însușirii noțiunilor fundamentale. În felul acesta, profesorul care predă la clasa a V-a, încă de la primele ore de curs, trebuie să facă o investigație asupra volumului de cunoștințe cu care elevii vin în ciclul gimnazial, îndreptîndu-și atenția asupra unor elemente ce intră în componența noțiunilor istorice fundamentale ca: baza economică a societății, clasele sociale și lupta de clasă, rolul maselor și al personalității în istorie, viața politică, viața culturală etc. Profesorul va constata însă, cu regret, că elevii vin în clasa a V-a cu reprezentări și puține noțiuni de istorie, însușite uneori mecanic, deoarece în clasa a IV-a accentul cade pe nararea evenimentelor istorice și nu pe analiza lor.

Aceste lipsuri se datorcă și vârstei, de 10—11 ani, când elevii sînt mai mult receptivi, decît activi, și, de aceea, unii înclină la învățarea mecanică în general la toate obiectele, inclusiv la istorie. Experiența la catedră a profesorilor care predăm în ciclul gimnazial ne-a întărit convingerea că este necesară o preocupare susținută, continuă în direcția formării noțiunilor fundamentale, ca edificiu de bază pe care se clădește la elevi o gîndire materialist-dialectică asupra dezvoltării societății omenești. În acest sens trebuie să infirmăm ambele păreri ale unor profesori, care socotesc, pe de o parte, că formarea noțiunilor nu ar solicita o preocupare specială, întrucît ele s-ar forma spontan, ca rezultat al predării istoriei în decursul anilor, iar pe de altă parte, că definirea noțiunilor la primul contact al elevilor cu ele, fără analiza fenomenelor istorice și a esenței lor este suficientă pentru însușirea lor de către aceștia. În formarea noțiunilor de istorie, profesorii trebuie să urmeze teoria leninistă a cunoașterii: „De la intuirea vie la gîndirea abstractă și de la ea la practică” — aceasta fiind calea dialectică a cunoașterii adevărului, a cunoașterii realității obiective.

În aplicarea concretă a teoriei leniniste a cunoașterii se disting trepte de dezvoltare deosebite și anume: contemplarea vie a realității, abstractizarea și verificarea prin practică.

Aceasta presupune că prima etapă de formare a noțiunilor este aceea a creării reprezentărilor din care ulterior profesorul va desprinde cu ajutorul elevilor, elementele esențiale. În acest scop, profesorul folosește material intuitiv (obiecte, tablouri, ilustrații).

A ne opri însă aici ar însemna să nu ajungem la legătura internă și esențială dintre fenomene, să nu stabilim elementele capabile să ne conducă la legile obiective ale dezvoltării lumii și, în felul acesta, să limităm scopul cunoașterii care constă, de fapt, tocmai în cunoașterea acestor legi obiective. Ar fi, deci, să rămînem doar la imagini despre obiecte individuale, fără a trece și la raporturile dintre ele. Este necesar să trecem la a doua treaptă a cunoașterii: gîndirea abstractă. Cu ajutorul acesteia vom elimina neesențialul din materialul de senzații și percepții pentru a reține partea lor comună și permanentă. Rezultatul acestor generalizări se va exprima în noțiuni, categorii, legi.

Putem astfel defini noțiunea ca o formă a gîndirii, capabilă să reflecte esența fenomenelor istorice asemănătoare. În știința istoriei operăm cu noțiuni ca: orînduire socială, stat, lupta de clasă cu formele ei cunoscute de-a lungul istoriei, cultură, noțiuni de timp și spațiu etc. Fiecare noțiune din acestea reflectă mai multe fenomene: avem mai multe orînduiri sociale, mai multe clase sociale, tipuri de stat etc. Luată în parte, aceste fenomene se manifestă diferit, după im-

prejurărilor istorice în care s-au petrecut. Dar noțiunea nu enunță formele particulare pe care le pot lua fenomenele, ci trăsăturile comune care le asigură unitatea și permanența. În orice noțiune găsim note esențiale și note individuale. De exemplu, noțiunea de revoluție are ca note esențiale:

a) formă superioară a luptei de clasă; b) caracter organizat (perioadă de pregătire, o ideologie etc.); c) un scop precis (răsturnarea orînduirii sociale politice existente și înlocuirea ei cu o orînduire nouă; d) existența unei clase sociale cu rol conducător. Totalitatea notelor esențiale formează conținutul ei care, la rîndul lui, nu este fixat odată pentru totdeauna; el se poate schimba în raport cu condițiile istorice specifice unei epoci sau alta. Bineînțeles, este vorba nu de schimbări de scurtă durată, ci de schimbări de etape largi, structurale, în dezvoltarea societății omenești. Exemplu ni-l poate oferi noțiunea de democrație care a prezentat forme diferite începînd cu antichitatea greacă (democrație sclavagistă ateniană) și în evoluția ei a cunoscut forma democrației burgheze și ulterior forma superioară — democrația socialistă.

Din experiența concretă a muncii profesorului la catedră reiese că noțiunile istorice se formează în mod treptat, prin reluarea problemelor, a laturilor componente în decursul anilor de școlarizare, la nivelurile respective de cunoaștere și de cultură ale elevilor. De pildă, noțiunea de stat: în clasa a V-a elevul ia cunoștință de trăsăturile statului sclavagist; în clasa a VI-a, adaugă la acestea noi elemente legate de statul feudal; în clasa a VII-a, înțelesul noțiunii se va întregi cu notele caracteristice ale statelor burgheze și socialiste.

De asemenea se desprinde o altă concluzie și anume că într-o lecție se pot folosi concomitent mai multe noțiuni, cu condiția ca profesorul să se oprească asupra fiecăreia și să-i determine pe elevi să gîndească asupra lor.

Din experiența proprie, ca profesor care predau la ciclul gimnazial și fiind preocupată permanent de însușirea corectă și temeinică a noțiunilor de istorie de către elevi, am dedus ca fiind foarte important fixarea cuantumului de noțiuni pe care trebuie să le formeze. Totodată am ținut seama de clasificarea noțiunilor istorice, care se face în funcție de problemele de bază ale istoriei, ca obiect de studiu: astfel, noțiunile referitoare la baza economică a societății; la viața socială, la viața politică, la cultură, precum și noțiunile de timp și spațiu în istorie.

În ceea ce privește modalitățile și procedeele folosite în procesul de formare a noțiunilor, mă voi opri asupra cîtorva exemple. Este știut că în primele lecții de istorie antică, transmitem elevilor cunoștințe cu privire la muncă, mijloace de producție, forțe de producție și relații de producție. De la început evit folosirea termenilor abstracți economici, care duc la memorizarea mecanică. Pentru a-i familiariza pe elevi cu aspecte ale procesului muncii și ținînd seama că prima etapă de formare a noțiunilor este aceea a creării reprezentărilor (din care ulterior se vor desprinde elementele esențiale), prezint elevilor planșe care înfățișează condițiile de viață ale oamenilor primitivi. Pe baza acestor reprezentări concrete explic elevilor, în continuare, noțiunea de „orînduire a comunei primitive” arătîndu-le că ea este prima perioadă istorică în care proprietatea era comună, oamenii munciau împreună și cu unelte primitive, adică cu unelte din piatră care erau și ele comune, procurîndu-și bunurile necesare traiului, care se împărțeau oamenilor în mod egal. Evoluția uneltelor va fi surprinsă de elevi

ca elemente mobile și cu repercusiuni asupra dezvoltării societății omenești, asigurând transformările economice și sociale.

Prezentarea vieții economice la diverse popoare în antichitate, pe baza materialelor intuitive, documentare, beletristice îi ajută pe elevi să-și formeze imagini concrete. În momentul apariției orînduirii sclavagiste, apar noi noțiuni și anume acelea de clase sociale și stat sclavagist. Desigur, ele nu pot fi ilustrate integral, dar pot fi scoase pe etape în evidență, unele elemente componente. De exemplu, analizînd cu elevii tablouri care ilustrează munca efectuată de sclavi pe pămînturile stăpînilor, în minele sau pe corăbiile acestora, înregistrarea și perceperea impozitelor, executarea pedepselor, reprimarea răscoalelor, reușesc să evidențieze aspecte ale relațiilor dintre cele două clase sociale principale ale societății sclavagiste. În același timp țin seama de ordinea în care se expun elementele esențiale ale noțiunilor, deoarece trebuie să reflecte legăturile interne ale fenomenului. De exemplu, pentru a lămurii noțiunile: „clasa stăpînilor de sclavi” și clasă sclavilor, analizez în primul rînd proprietatea stăpînilor de sclavi, apoi muncile sclavilor, relațiile dintre cele două clase, modul de repartiție a bunurilor și mai apoi aspectele exterioare ale vieții. Deși aspectele exterioare ale vieții (îmbrăcăminte, hrană, locuință) sînt mai accesibile elevilor, consider că este greșit procedeul prezentării lor în prim plan, deoarece denaturează noțiunea în mintea elevilor, putînd duce chiar la confuzii. De aceea, în cazul claselor sociale, trebuie să pornim de la stabilirea faptului, dacă grupul de oameni are sau nu proprietate și ce anume are în proprietate; numai pe această cale formăm treptat concepția materialist-dialectică la elevi. Imaginile create prin ilustrații sînt completate și lărgite prin folosirea documentelor, beletristicii și prin expunerea proprie (texte din Crestomația privitoare la istoria antică, Odiseea, Iliada etc.):

Reprezentările formate pentru prezentarea vieții sclavilor în lecțiile din capitolul Orientul antic reușesc să reliefeze caracterul casnic al sclaviei aici. În continuare, reprezentările formate pentru prezentarea vieții sclavilor în istoria Greciei și a Romei antice se înmulțesc. Extinderea muncii sclavilor în toate ramurile economice, existența sclaviei provenită din datorii, situația deosebită a sclavilor fac ca aceasta să capete caracter clasic. Elevii sînt puși să analizeze prin comparație stadiul sclaviei.

Pe baza conversației purtate cu colectivul de elevi se ajunge la anumite raționamente: cine muncea; cui aparțineau uneltele de muncă; cine însușește produsul muncii. În felul acesta se pot face generalizări care, de fapt, contribuie la formarea noțiunii propriu-zise de sclav. Este ușor, ca atare, să formulez noțiunea, adică prezentarea sclavilor ca o grupă mare de oameni lipsiți complet de pămînt și unelte, care munceau pentru proprietarii de sclavi, fiind considerați unelte vorbitoare, proprietarii avînd drept de viață și de moarte asupra lor. Așadar, noțiunea de sclav formată în primele lecții („Descompunerea comunei primitive”, „Egiptul antic”) va fi adîncită prin reluarea acestei probleme cu ocazia tratării istoriei societății sclavagiste la diferite state.

Formarea noțiunii individuale reprezintă prima etapă în care se realizează fondul apercceptiv necesar trecerii la o a doua etapă, cînd cu elevii clasei a V-a reușim să formulăm noțiunea generală a claselor sociale la nivelul lor de înțelegere și anume: clasa socială este un grup mare de oameni care se

aseamănă prin situația economică, socială și politică. În felul acesta se pot forma și celelalte noțiuni istorice individuale (cu sferă restrinsă) ale claselor sociale, (proprietari de sclavi, coloni, iobagi, feudali etc.) din cadrul fiecărei orînduiri în parte.

După studierea acestora, la sfîrșitul ciclului gimnazial constatăm că elevii înțeleg noțiunea generală de clasă socială în concepția materialist-dialectică. Problema cunoașterii de către elevi a vieții sociale în diferite orînduiri nu se limitează numai la noțiunea de clasă socială, întrucît duce în mod obligatoriu la înțelegerea luptei de clasă, ca forță motrice a societăților împărțite în clase antagoniste. Și, în acest caz, este bine să pornim de la o seamă de reprezentări concrete, care să înfățișeze modul de viață al claselor antagoniste, ținînd seama de situația economică, socială și politică în care se desfășoară.

Profesorul va putea, în felul acesta, cu ajutorul elevilor, folosind metode active (ca dezbaterrea, problematizarea) să precizeze cauzele care vor determina lupta de clasă din diferite orînduiri, evitînd pericolul confundării cauzelor generale cu cele imediate.

Este de reținut folosirea ca procedeu metodic cu eficiență deosebită a schemei logice, la aceste lecții în special. Ea permite, în cazul în care este bine sistematizat materialul, compararea fenomenelor istorice și, în felul acesta, descoperirea legităților generale ale dezvoltării. Ori, este știut că pe fondul legităților generale, apar mai pregnante, în același timp și distincțiile dintre fenomenele studiate. Folosirea repetată, în procesul învățării, a „schemei-tip“ le permite elevilor, mai tîrziu, folosirea ei independentă ca mijloc de cunoaștere a realității istorice. Totuși, nici o schemă nu poate cuprinde integral realitatea. De aceea, aplicarea ei trebuie asociată cu analiza particularităților tipice (pentru un grup de fenomene) și individuale. Într-o lecție de sistematizare sau de recapitulare a revoluțiilor burgheze și socialiste, la clasa a VII-a am utilizat o schemă care s-a dovedit a fi foarte utilă. Elevii au desprins cu mai multă ușurință, folosind comparația, trăsăturile caracteristice revoluției burgheze și revoluției socialiste, prin exemplele oferite de revoluția burgheză din Franța (1789) și Marea Revoluție socialistă din octombrie.

Pe tablă a apărut următoarea schemă :

*Revoluția burgheză
din Franța*

*Marea Revoluție Socialistă
din Octombrie*

1. La sfîrșitul sec. al XVII-lea în Franța apare un conflict între forțele de creștere și relațiile de producție, feudale. a) dezvoltarea forțelor de producție a dus la apariția noilor forme capitaliste. b) relațiile feudale frînează dezvoltarea lui.	1. În epoca imperialismului, în Rusia apare un conflict între forțele de producție evolute și relațiile de producție învechite (relațiile capitaliste fiind împletite cu rămășițe feudale). a) dezvoltarea forțelor de producție a atins un nivel care permitea trecerea la o nouă formă de organizare social-economică. b) vechile relații de producție frînează dezvoltarea continuă a forțelor de producție.

2. Se ascute lupta de clasă, burghezia și țărănimea, interesate în lichidarea relațiilor feudale, luptă împotriva clasei feudale dominante.
- a) se creează o situație revoluționară ;
- b) există o clasă capabilă să conducă revoluția — clasa burgheziei.
2. În condițiile imperialismului, în Rusia se ascute lupta de clasă; în mod deosebit se afirmă proletariatul.
3. În toamna anului 1917 s-au creat condiții necesare trecerii de la revoluția burghezo-democratică la cea socialistă.
- a) s-a accentuat situația revoluționară ;
- b) a crescut rolul sovietelor ;
- c) rolul conducător al Partidului bolșevic (în frunte cu V. I. Lenin) în revoluție, capabil să călăuzească lupta maselor populare pentru victoria revoluției socialiste.

În continuare voi mai reda o altă schemă pe care am folosit-o cu multă eficiență într-o lecție de consolidare a noțiunilor învățate în clasele V—VII și care a avut următoarea structură :

Principalele trăsături

ale comunei primitive	ale orînduirii sclavagiste	ale orînduirii feudale
nivelul înapoiat al uneltelor (la început din piatră, apoi evoluția lor)	oamenii își îmbunătățesc uneltele din metal și se perfecționează procedeele de muncă	continuă perfecționarea uneltelor și procedeele de muncă.
proprietatea comună asupra mijloacelor de producție și egalitatea tuturor membrilor obștei	mijloacele de producție inclusiv sclavii, aparțin proprietarilor de sclavi — exploatarea nemiloasă a sclavilor	principalul mijloc de producție — pămîntul este proprietatea feudaliilor ; — exploatarea de către feudali a țăranilor dependenți care au gospodăria propriei.
Egalitatea deplină între membrii obștei și sprijin reciproc	Lupta de clasă între stăpîni de sclavi.	Lupta de clasă între feudali și țărani.
Lipsa statului	Statul reprezintă un aparat de menținere a dominației stăpînilor de sclavi.	Statul reprezintă un aparat de menținere a dominației feudale.

Prin folosirea ambelor scheme am reușit să asigur participarea cognitivă a elevilor, stimulînd interesul lor pentru însușirea noțiunilor fundamentale de istorie.

Cu acest prilej, am folosit ca mijloace de activizare a procesului de formare a cunoștințelor despre dezvoltarea societății diverse metode și procedee didactice ca : dialogul cu elevii ; problematizarea ; munca cu documente istorice (analiza în mod independent de către elevi a fenomenelor istorice în scopul descoperirii esenței lor).

Finalitatea acestor lecții s-a concretizat în formularea (cu ajutorul elevilor) pe înțelesul lor, a principalelor noțiuni despre formațiuni social-economice, clase sociale, stat, revoluție etc.

În acest material nu mi-am propus și de altfel nu este posibil să epuizez abordarea în întregime a metodelor și procedeele folosite de către profesor pentru formarea tuturor noțiunilor fundamentale de istorie, fără de care nu s-ar putea concepe redarea dezvoltării materialist-dialectice a societății omenеști.

Se desprind însă concluzii esențiale și anume: fiecare metodă și procedeu de predare are un anumit loc în procesul de formare a noțiunilor; ele sînt eficiente, însă numai în unitatea lor, încadrate într-un sistem metodic care respectă mersul firesc al procesului de formare a noțiunilor abstracte; fiecărei etape a acestui proces îi sînt caracteristice mai ales unele din metodele și procedeele didactice, cu precizarea că în cadrul sistemului amintit diferitele etape de formare a noțiunilor nu sînt rupte unele de altele; în prima etapă, aceea a formării reprezentărilor, avînd în vedere și etapele ulterioare, profesorul îi va antrena pe elevi în judecata fenomenelor și în sublinierea treptată a aspectelor lor esențiale; după generalizarea acestora, la un anumit mod, procesul de lărgire și concretizare a reprezentărilor se va relua în cadrul unui alt sistem de lecții, ajungînd de data aceasta la generalizări mai ample.

Ținînd seama de aceste considerente esențiale, se poate afirma pe deplin că stabilirea de noțiuni constituie în lecția de istorie puncte-cheie, pe care se sprijină toată forța instructivă și educativă a disciplinei.

Procedînd cu multă răspundere, profesorul contribuie nemijlocit prin această preocupare majoră a activității sale didactice, la formarea unei gîndiri corecte materialist-dialectice, elevilor săi, ajutîndu-i astfel să înțeleagă și să se integreze în fenomene sociale, manifestate de-a lungul istoriei și pînă în epoca contemporană.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Colecția „Modernizarea învățămîntului“. Predarea istoriei, nr. 6, nr. 7, 1980.
2. Colecția „Modernizarea învățămîntului“. Predarea istoriei, nr. 7, 1980.
3. *Probleme privind modernizarea predării istoriei*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.
4. Petric și Bratu, *Curs de metodica predării istoriei*, București.
5. Dumitru P. Ionescu, *Formarea noțiunilor fundamentale de istorie la clasa a V-a*, în „Studii și articole de istorie“, XXVII, 1974, București.
6. Dinu Constantin, *Metodica predării științelor sociale*. Istorie.

LITERATURA BELETRISTICĂ ÎN ACTIVITATEA PROFESORULUI DE ISTORIE

PAUL D. POPESCU

În literatura metodică de specialitate s-a vorbit destul de mult despre utilizarea beletristicii în predarea istoriei. În ultimii ani însă, referirile la această problemă sînt din ce în ce mai rare, poate pentru că se consideră că tot ce se putea spune pe tema amintită s-a spus, poate pentru că se socotește că, în epoca în care profesorul aduce în serviciul ridicării eficienței lecției atît de numeroase și de variate mijloace de învățămînt, utilizarea beletristicii este desuetă.

Rîndurile de față își propun să abordeze tema nu sub aspectul obișnuit, — cel al folosirii directe a unor lucrări sau fragmente literare în lecții — și, în acelaș timp să p'edeze pentru posibilitățile informative și formative pe care literatura le are. În esență este vorba de rolul pe care îl are beletristica în pregătirea generală a profesorului și, implicit, în ridicarea calității muncii sale.

Fără îndoială că profesorul de istorie nu-și poate asigura pregătirea de specialitate prin citirea unor romane, nuvele și povestiri, poezii și poeme, piese de teatru, note de călătorie, amintiri sau biografii romanțate. În același timp, el nu-și poate consuma tot timpul de care dispune numai studiind documente, sinteze, monografii, articole de specialitate, ci simte imperios nevoia unui divertisment.

Chiar și simpla — dar susținută — lectură de literatură beletristică influențează calitatea lecției profesorului. Este un lucru constatat de fiecare cadru didactic că, pe măsură ce citește tot mai multă literatură, vocabularul i se îmbogățește — și lucrul acesta are o deosebită însemnătate, fie că predă la clasele gimnaziale unde are nevoie de multe sinonime pentru a găsi cuvinte pe care elevii să le înțeleagă, cu ajutorul cărora să poată forma la ei noțiuni istorice, fie că predă la clasele liceale unde un limbaj bogat, variat, elegant se impune —, că dobîndește posibilitatea formării unor fraze mai lungi, mai complexe, mai cuprinzătoare și, în acelaș timp, mai clare.

Aceste foloase care există în cazul lecturii oricărei opere literare de calitate, sînt sporite atunci cînd este vorba fie de o lucrare de evocare istorică, fie de o lucrare literară oglindind epoca în care a fost scrisă de un autor clasic. În aceste cazuri, profesorul poate dobîndi chiar noi cunoștințe.

Este ușor de înțeles că în cea de-a doua situație, atunci cînd un scriitor își prezintă epoca în care a trăit, evenimentele la care a participat sau al căror martor ocular a fost, opera respectivă are valoare de izvor istoric. Ne referim nu numai la memoriile sau corespondența unor remarcabili oameni de litere (sau chiar savanți, artiști, oameni politici, cu deosebit talent literar) ci chiar la proza beletristică a vremii. Desigur, informația pe care o capătă de aici profesorul cititor trebuie preluată critic, trebuie luată în considerație situația socială a autorului, clasa de pe poziția căreia, scrie, apartenența la un partid sau grup și chiar interesele lui personale. Cunoșcînd toate acestea, adevărul istoric este ușor de stabilit, iar valoarea documentară este și mai mare întrucît odată cu faptele

apare și mentalitatea unei părți a societății respective, din care se pot deduce mentalitatea, punctele de vedere ale celorlalte părți ale societății.

Și în cazul unor scriitori care reconstituie perioade îndepărtate lectura operei lor poate furniza prețioase informații și cunoștințe istorice. Unii dintre aceștia sînt ei înșiși istorici (D. Almaș, de pildă), alții apelează la consultarea unor savanți (M. Druon, de pildă) și toți marii maestri ai genului pun o deosebită grijă în a se documenta. Citarea unor nume ca cele ale romancierilor Ion Marin Sadoveanu, Mihail Sadoveanu, Camil Petrescu, Thomas Mann, Heinrich Mann, Lion Feuchtwanger, Arnold Zweig, credem că este suficientă pentru a convinge în această direcție.

Cadrul didactic are de câștigat, evident indirect, din lectura beletristicii, chiar cînd lucrarea pe care o parcurge nu respectă cu rigurozitate adevărul istoric (ca în cele ale lui Dumas, W. Scott etc.)

Găsind lucruri care nu concordă cu imaginea pe care și-o făcuse despre un personaj, un eveniment, o epocă, el va fi împins să verifice datele culese din lucrarea literară în enciclopedii, dicționare, cronologii și chiar în sinteze sau în monografii. Fie că lucrurile vor fi confirmate, fie infirmate, profesorul își va lărgi cunoștințele cu date și fapte, certe de astădată. Chiar cînd nu există nici o îndoielă asupra veracității datelor evocate, impresia pe care i-o face opera liberară, relieful pe care îl conferă ea erorilor sau epocii trezesc în cititor o vie curiozitate care îl îndeamnă să meargă mai departe pe călea pe care s-a documentat autorul, să-și completeze cunoștințele din epoca respectivă.

Dar nu acesta este lucrul cel mai important care ne determină să includem beletristica între mijloacele de învățămînt ale disciplinei istorice.

Scriitorii, datorită unei documentări ample pe o arie restrînsă dar și datorită unei intuiții, surprind lucruri pe care altfel nu le descoperim decît în urma unor studii îndelungate, reușesc să dea aspectelor prezentate un anume grad de generalitate. Aceasta contribuie la realizarea unei imagini de ansamblu asupra unei perioade sau asupra unui fenomen — lucru deosebit de important, după cum contribuie la pătrunderea în intimitatea unei epoci, în sesizarea unor relații, a unor categorii sociale, a unor țeluri, particularități de gîndire, greu de observat altfel. Chiar dacă afirmația unui clasic marxist că a învățat mai multă istorie a Franței citindu-l pe Balzac decît din izvoarele vremii și lucrările de specialitate este astăzi un loc comun și conține și o oarecare doză de exagerare, nu putem să n-o cităm în această ordine. Să luăm însă un alt exemplu, romanul lui Nicolae Filimon „Ciocoi vechi și noi”. De nicăieri nu se poate înțelege mai bine ce înseamnă că o clasă, respectiv boierimea, a devenit parazitară la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, oă exploatoarea și parazitara nu sînt deloc acelaș lucru, că parazitismul era caracteristic majorității boierimii, rămînînd în sînul acesteia și elemente active. Va putea fi bine înțeles din roman, că un Dinu Păturică, de pildă, indiferent de unde s-a ridicat, nu apare în acțiunea de ruinare a lui Andronache Tuzluș ca reprezentant al altei clase, această acțiune nu are caracterul unui conflict de clasă, idealul primului fiind de a lua locul celui de al doilea, de a lua întreaga lui poziție, într-un context social neschimbat.

Un alt exemplu ar putea fi luat cu epoca preistorică cu comuna primitivă, pentru care bogăția de informații o datorăm aproape exclusiv materialului arheologic.

Cînd este vorba să apreciem relațiile de producție și sociale sîntem nevoiți să recurgem la deducții logice legate de nivelul dezvoltării forțelor de producție, la concepțiile lui Engels pe marginea cercetărilor lui Morgan, la unele date și analogii ale etnografiei și antropologiei contemporane, într-un cuvînt la afirmarea acelor „relații de colaborare și ajutor reciproc”. Este normal ca profesorul — și deci și elevul — să ajungă să idilizeze, într-un fel, aceste raporturi între indivizi, să considere „copilăria omului” un fel de epocă paradisiacă. Dacă din punct de vedere economic superioritatea orînduirii sclavagiste se impune fără să fie nevoie de multă demonstrare, în plan social, relațiile sclavagiste apar ca impuse de nevoia progresului vieții materiale, dar constituind ele înșile un regres din punct de vedere etic. Ei bine, citind pagini din prozele lui Pokrovski („Vînăterii de mamuți”), ale lui Obrucev („Plutonia”, „Țara lui Sannikov”) sau F. Aderca („În valea marelui fluviu”) găsim oglindite stări de lucruri pe care și noi le-am intuit, și pe care acum ni le întărim, găsindu-le împărtășite și clar exprimate. Este vorba de faptul că aceste relații de colaborare și ajutor reciproc trebuie înțelese înăuntrul unui grup (trib, gintă) între grupări relațiile fiind de luptă, adesea canibalismul însoțind războaiele primitive. Chiar în sinul unui trib, ni se sugerează că viața aceasta colectivă are o notă de brutalitate, de inegalitate: adultul, cel mai robust fiziceste, însușindu-și mai mult (în limitele existențului) din hrana dobindită. În aceste condiții, orice urmă de idilizare dispăre și înțelegem că, și din punct de vedere social, etic chiar, nu se poate vorbi de un regres de la o orînduire la alta.

Dar importanța lecturii de beletristică istorică, nu se oprește aici, aceasta, ca orice operă de artă, provocînd o emoție estetică cititorului.

Știut este că orice informație care se grefează pe o stare afectivă se însușește rapid, cu mai puțin efort (sau chiar fără efort) și, în același timp, este mai durabilă. Aș lua ca exemplu acea poezie scurtă în care G. Coșbuc evocă cucerirea Griviței la 30 august 1877, „Raport”. Cine, citind aceste versuri, a mai putut una vreodată data bătăliei sau ora începerii asaltului („La ceasul trei pornirăm juți.”) sau cele trei atacuri respinse înaintea celui victorios („Ne-am dus de-a patra oară-apoi...”) Sau, un alt exemplu, romanul „Căderea Constantinopolului” de Vintilă Corbul. Încercătura epică decesebită a cărții, care captivează, momentele de suspans pe care le crează, fac pe cititor să-și întipărească durabil nu numai datele începutului și sfîrșitului marelui asediu, ci și numele unor personaje din tabăra bizantină sau din cea otomană, ca și evenimente, oameni și relații din Europa și din perioada anterioară.

Aceeași calitate, a literaturii beletristice de a trezi stări afective duce la dezvoltarea unor sentimente ale cititorului față de un personaj, de un grup de oameni, de o clasă sau categorie socială, de un popor sau de o noțiune, de o civilizație.

Sentimentele pot fi de admirație, de dragoste, de ură, de dispreț; în orice caz ele încălzesc, dau mai multă plasticitate imaginii pe care profesorul o are despre epoca respectivă, lucru ce va influența pozitiv decizia sa. Astfel, cine a citit „Prîjorul” de Oscar Walter Cisek a ajuns să stimeze și să iubească, ca pe o ființă vie, contemporană nouă, pe Horja și prin el, pe toți ceilalți răsculați. Dacă cititorul este profesor de istorie, nu va putea niciodată să evoce fără emoție principalele momente ale răscoalei populare din 1784, va simți că i se urcă lacrimile

în ochi atunci fiind va vorbi despre sfârșitul lui Horia și Cloșca și va emoționa astfel și pe elevi.

Sperînd că am reușit să convingem asupra rolului literaturii beletristice în pregătirea profesorului de istorie, să ridicăm câteva probleme concrete.

Una dintre acestea este cea a procurării literaturii beletristice de care profesorul are nevoie pentru a-și desăvîrși cunoașterea și înțelegerea trecutului istoric. Pentru literatură română principala sursă o constituie librăriile, cumpărarea lucrărilor nou apărute. Chiar pentru lucrări apărute demult lucrurile stau la fel deoarece operele clasicii noștri reapăr, în diferite ediții (opere complete, opere alese, ediții școlare etc.), aproape periodic.

Nimeni nu poate spune că nu are la dispoziție poeziile lui Eminescu, Alecsandri, Coșbuc, Arghezi, proza lui Sadoveanu, Negruzzi, Odobescu, Rebreanu, piesele lui Delavrancea, Caragiale etc. Profesorul mai tânăr va trebui să facă însă apel și la bibliotecile publice deoarece lucrări vechi, care prezintă mult interes, fără să fie opere clasice (ca, de pildă, „Cu paloșul” de R. Rosetti sau „Domnul deputat” de V. Demetrius) nu s-au retipărit decât o singură dată în ultimele trei decenii. Chiar lucrări scrise după 23 August 1944 (exemplu: „Lanțuri” sau „Zilele vieții tale” de Ion Pas) au apărut într-o singură ediție sau două și trebuie căutate tot în bibliotecă.

În ceea ce privește literatura universală, numai profesorii mai în vîrstă cu deosebire și vechi preocupări în această direcție nu sînt obligați să apeleze la bibliotecile publice. Scrierile literare românești inspirate și de istoria altor popoare (romanele lui Horia Stancu sau Vintilă Corbul, de pildă), ca și traducerile din literatura universală, apar, evident, în puține ediții, majoritatea în una singură, care în câteva luni se epuizează. În orice caz, bibliotecile au aceste lucrări și ele acoperă pe deplin nevoile unui profesor de istorie, nefiind neapărată nevoie să se caute pe la fondurile documentare lucrări apărute înainte de 1945 și needitate.

O altă problemă este aceea a semnalării lucrărilor pe care profesorul ar trebui să le citească. Pentru istoria patriei, lucrul acesta este mai ușor, semnalaarea începînd încă din clasele de liceu cînd viitorul cadru didactic ia contact cu literatura noastră, cu conținutul istoric al unor opere literare. El mai este ajutat și de existența unor culegeri tematice, apărute mai ales cu ocazia unor aniversări. Am putea cita pe cele consacrate unirii Țărilor Române („Mărturii despre Unire”), răscoalei din 1907 („Documente literare”), cuceririi independenței de stat a României etc. O mențiune specială merită o lucrare mai veche, în două volume, a lui Horia Ursu, „Istoria României în creația literară”. Aceste culegeri, pe lângă semnalarea lucrărilor, oferă chiar textul lor sau, în unele cazuri, fragmentele cele mai caracteristice.

Pentru istoria universală mijloacele de semnalare sînt mult mai puține — s-a încercat ceva, publicarea unei bibliografii în S.A.I., dar nu s-a continuat —, profesorul trebuind să se intereseze pentru lucrările nou apărute în cataloagele editorilor, iar pentru lucrările mai vechi, la colegii cu mai îndelungate preocupări în această direcție. El poate urmări însă aparițiile unor anumite colecții cum sînt „Delfi”, „Cutezătorii”, ca să nu mai vorbim de „Colecția romanului istoric.”

O altă problemă este aceea a păstrării informației dobîndite pe călea lecturii de beletristică. Cel mai bun mijloc este acela al unor fișe dintr-o jumătate de filă de caiet, ușor de confecționat și de mînevat.

Fiecare fișă ar putea cuprinde: numele autorului (întîi prenumele), titlul lucrării, descrierea bibliografică (dacă este o bucată mai mică, titlul și descrierea volumului în care este inclusă) și o adnotare. În această notă se va preciza epoca la care se referă lucrarea, țara (sau țările), evenimentele pe care le evocă și mai ales personajele istorice pe care le implică în acțiune. Chiar dacă unei anumite probleme sau societăți îi sînt consacrate numai cîteva rînduri — dar semnificative — faptul trebuie consemnat în adnotare (cu paginile respective), uneori nevoi metodice, cerîndu-ne un fragment scurt; de altfel toate problemele istorice pe care le cuprinde o lucrare trebuie individualizate în adnotare. Dacă profesorul știe că nu mai poate ajunge la o lucrare, poate să copieze (prelungind fișa la o foaie de caiet) sau să rezume un fragment. Comentarii asupra valorii lucrării respective nu se fac decît dacă voim să stabilim corespondența cu adevărul istoric sau dacă voim să reținem unele naivități de stil sau de fabulație sau, dimpotrivă, o intrigă mai complexă, un stil mai incifrat, care o fac utilizabilă numai pentru anumite vîrste.

Fișele vor fi păstrate într-un plic; atunci cînd se vor înmulți vor putea fi divizate în două plicuri (istoria patriei și istoria universală), apoi cînd se înmulțesc și mai mult, la rîndul lui fiecare poate fi divizat pe istorie veche, medie, modernă și contemporană, pînă cînd profesorii cu preocupări în această direcție vor ajunge să aibă un plic pentru fiecare temă.

Nu putem încheia aceste rînduri fără cîteva păreri și asupra folosirii beletristicii direct, în orele de curs.

În ceea ce privește încorporarea unor fragmente de beletristică în lecții — subiect despre care s-a mai scris, cum arătam la început — nu vom sublinia decît necesitatea de a ține seama de timpul pe care ni-l permite desfășurarea orei și de vîrsta elevilor.

Pentru cel de-al doilea aspect ne vom mulțumi cu două exemple: Povestirea lui Werner Quedenau „Prizonierii din Murano“ oferă cîteva fragmente scurte, independente, care oglindesc viața la Veneția și munca în manufacturi în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, politica mercantilistă și de încurajare a manufacturilor a lui Colbert și Ludovic al XIV-lea etc. Intriga naivă, ca și faptul că este tradusă într-o limbă săracă, simplă, fac ca ea să poată fi utilizată la clasa a VII-a, dar nu și la liceu. În schimb, poezia lui Heine „Germania“, profetică întuire de către poet a primejdiei pe care militarismul prusac o va reprezenta pentru Europa, nu va putea fi folosită decît la clasele mari, din cauza metaforei destul de incifrate pe care se bazează.

Referitor la primul aspect de care aminteam, este bine ca profesorul să-și aibă pregătite unul, două sau chiar trei texte beletristice pe care să le poată încorpora în lecție, dar să nu țină să le încorporeze cu orice preț. Dacă lecția s-a desfășurat în alt ritm decît cel pe care l-a prevăzut, dacă a luat o altă turnură, dacă elevii au adus materiale mai elocvente, atunci va introduce fragmente mai puține sau mai scurte (deci ele trebuie pregătite și pentru o asemenea eventualitate) sau va renunța complet.

Un alt procedeu de utilizare a beletristicii în lecțiile de istorie este parafrizarea sau rezumarea. Aici profesorul preia dintr-o lucrare literară o idee, un amănunt semnificativ, o trăsătură psihică sau fizică a unui personaj etc. și o transmite elevilor pe scurt, puțînd să indice sau nu numele autorului, dar arătînd oricum, în general, sursa. Se poate spune astfel elevilor: „Vă amintiți cum

il prezintă cronicarul pe Ștefan cel Mare : ca un om mărunț, dar robust, plin de energie, gata să reacționeze violent și imediat atunci când era vorba de interesele sau de prestigiul țării..." Sau : „Scriitorul Ștefan Zveig ne sintetizează în persoana lui Magellan trăsăturile „eroilor“ epocii marilor descoperiri geografice ca și pe cele ale conchistadorilor : dorința de a cunoaște, îndrăzneala pînă la temeritate, perseverența, dar și duritatea, lăcomia, cruzimea chiar”.

Uneori se poate trece de la primul procedeu la cel de-al doilea ; atunci cînd timpul nu mai permite integrarea fragmentului literar care a fost pregătit, el poate fi parafrizat, rezumat, interpretat, fără ca lecția să-și oprească nici un moment cursul.

Un al treilea procedeu este referirea la o lucrare de beletristică istorică. Atunci cînd timpul nu permite nici parafrizarea unei lucrări, o putem numai aminti elevilor, astfel încît cel puțin pentru unii dintre ei, să reînviem în amintire o imagine foarte plastică asupra unui eveniment, personaj sau loc. Pentru că o astfel de referire să aibă efect ea trebuie să se facă asupra unei lucrări pe care elevii o cunosc, de regulă asupra celor cuprinse în programele școlare la limba și literatura română. Referirea la „Scrisoarea a III-a“ sau la „Împărat și prolețar“ de M. Eminescu pentru lupta lui Mircea cel Bătrîn cu turcii și respectiv pentru Comuna din Paris, se impune, marea majoritate a elevilor cunoscîndu-le, simpla lor amintire va provoca apariția unor amintiri, va da relief evenimentului și oamenilor.

Se pot face referiri la lucrări literare de curînd apărute, de curînd traduse sau retipărite, care sînt mult cerute și despre care avem garanția că au fost citite de cel puțin 5—6 elevi din clasă. Mai pot fi făcute referiri și la lucrări care sînt în actualitate ca urmare a faptului că s-au tras după ele scenariile unor filme care sînt programate chiar atunci la cinematografe sau la televiziune (așa cum s-a întîmplat, de pildă, cu cîțiva ani în urmă cu „Război și pace“).

Desigur, problema lecturii profesorului de istorie este deosebit de importantă atunci cînd este vorba de marile opere ale literaturii universale sau românești, ai căror autori sînt citați în manuale. Se înțelege că un cititor de literatură clasică va putea altfel prezenta un autor, fie el Homer sau Aristofan, Dante sau Rabelais, Shakespeare sau Molière, Balzac sau V. Hugo, decît un profesor care știe despre ei numai ceea ce i s-a predat odinioară, va reuși să-i individualizeze, să-l plaseze în epoca lor. De asemenea, numai cineva care a citit o lucrare îi poate sublinia în cîteva cuvinte valoarea și mesajul, poate convinge pe elevi să se apropie de ea.

În sfîrșit, cu ajutorul beletristicii, pot fi rezolvate probleme metodice diverse în cadrul lecției. Printr-un text beletristic bine ales se poate face o trecere fericită de la lecția veche la lecția nouă, un fragment literar poate constitui baza problematizării unui moment al lecției, prin cîteva versuri sau rînduri de proză se poate realiza o fixare parțială sau finală a cunoștințelor dobîndite de elevi în timpul orei etc. Dar, mai ales, prin intermediul beletristicii se pot introduce cel mai eficient elementele locale în lecțiile de istorie, marile evenimente ale istoriei patriei fiind oglindite în literatură prin desfășurarea lor într-un oraș sau într-un județ sau în mai multe sate.

Concluzia acestor rînduri o constituie îndemnul la lectură. Lectura bogată, sistematică, aduce ea însăși cititorului sugestii pentru ridicarea valorii metodice a lecțiilor sale.

Planuri de lecție comentate

REVOLUȚIA DE LA 1821 CONDUSĂ DE TUDOR VLADIMIRESCU.

(Clasa a IX-a).

A.1. Programul revoluției de la 1821 — expresie a caracterului social și național al revoluției¹.

— Proclamația de la Padeș²

— „Cererile norodului românesc“³

— consolidarea autonomiei statului⁴

— schimbarea regimului fiscal⁵, administrativ⁶ și judecătoresc⁷

— desființarea privilegiilor de clasă⁸

— înființarea armatei⁹

— extinderea rețelei școlare¹⁰

— desființarea vămilor interne¹¹

— înlocuirea legiuirii lui Ioan Caragea (1818) cu Pravilniceasca Condică (1780)¹²

— stabilirea unui regim politic modern¹³

2. Forțele sociale participante și rolul lor în revoluție

— burghezia (negustori, orășeni)¹⁴

— mica boierime

— țărănimea (panduri¹⁵, moșneni, clăcași¹⁶)

B. Desfășurarea revoluției; rolul lui Tudor Vladimirescu

— începutul revoluției¹⁷

— Proclamația de la Padeș (23 ianuarie 1821)¹⁸

— tabăra de la Tințăreni (4—28 februarie 1821)¹⁹

— marșul „Adunării norodului“, în frunte cu Tudor spre București (28 februarie—18 martie 1821)²⁰

— tabăra de la Cotroceni (18 martie—15 mai 1821)²¹

— intrarea eteriștilor în Țara Românească (13 martie 1821)²²

— invadarea Țării Românești de către armata turcă²³

— retragerea „Adunării norodului“ spre Pitești (15 mai 1821)²⁴

— arestarea lui Tudor Vladimirescu de către Iordache Olimpiotul la Golești (21 mai 1821)²⁵; asasinarea conducătorului revoluției, din porunca lui Alexandru Ipsilanti, la Tîrgoviște (27 mai 1821)²⁶

— înfringerea de către turci a armatei eteriste la Drăgășani (7 iunie 1821)²⁷

— Rolul lui Tudor Vladimirescu în cadrul revoluției²⁸

C. — *Revoluția de la 1821 — început al epocii moderne în istoria României*²⁹.

— Ecoul revoluției³⁰.

D. *Revoluția condusă de Tudor — parte integrantă a luptei de eliberare a popoarelor din sud-estul Europei*

— răscoala din Serbia

— mișcările insurecționale din Spania, Portugalia, Italia și Rusia.

Comentariu istoric.

1. Elementele programatice ale revoluției de la 1821 se găsesc în mai multe documente, în primul rând în cele scrise direct de Tudor sau sub dictarea lui. Dintre documentele programatice amintim: Proclamația de la Padeș, arzul către Înalta Poartă din 23 ianuarie 1821, scrisoarea către marele vornic Nicolae Văcărescu din 11 februarie 1821, „Cererile norodului românesc”, proclamațiile din 16, 20 și 23 martie 1821, „Cartea de „adeverire”, „Înscrisul” lui Tudor către divan etc. Considerăm că cele mai importante documente programatice sînt: Proclamația de la Padeș și „Cererile norodului românesc”.

2. Tudor Vladimirescu chema la luptă toți locuitorii „veri de neam veți fi” împotriva dușmanilor țării „bălaurii care ne înghit de vii, căpeteniile noastre atît cele bisericesti, cit și cele politicești”. Avutul negustorilor și ale altor locuitori era apărat în timp ce „averile cele rău agonisite ale tiranilor boieri să se jertfească... pentru folosul de obște”. Ulterior Tudor va hotări cruțarea averilor boierilor care vor sprijini revoluția. Deci, Proclamația de la Padeș demasca dominația feudalilor cerînd distrugerea puterii economice a acestora.

3. „Cererile norodului românesc” sînt cunoscute în două variante. Prima variantă, în limba română, cuprinde 20 de „ponturi”, iar a doua păstrată în copii în limba germană și română are 33 și respectiv 34 puncte. Primele 27 de paragrafe se referă la cereri privind schimbarea situației claselor sociale; paragrafele 28—31 solicită sancțiuni împotriva unor elemente dușmănoase; punctele 32—33 privesc „Adunarea norodului” și pe Tudor, iar ultimul punct cere ca prevederile documentului să fie instituționalizate. Privitor la datarea paragrafelor care compun „Cererile norodului românesc”, cei mai mulți istorici consideră că au fost scrise în prima jumătate a lunii februarie 1821. Ultimele trei puncte au fost adăugate în martie același an.

4. Tudor Vladimirescu împreună cu „Adunarea norodului” erau împotriva domnilor fanarioți care au încălcat „dreptățile și privilegiurile ce din vechime au avut țara aceasta”. În arzul adresat Porții, la 23 ianuarie 1821, Tudor Vladimirescu învinovăța pe „cei du pe vremi trimiși domni și ocîrmuitori acestui norod” adică pe domnii fanarioți. În același document se cerea Porții „să facă îndreptare și orînduială, ce să lipsească jafurile”. Conform „Cererilor norodului românesc” noul domn nu va mai putea aduce în țară decît patru demnitari greci. Îndeobște, domnii fanarioți erau însoțiți la urcarea în scaun de un mare număr de persoane (rude, prieteni, cunoscuți) cărora trebuia să le împartă funcții. Alecu Suțu, de pildă, a fost însoțit de peste 800 de persoane.

5. Se cerea să se revină la o sumă fixă ce trebuia să fie achitată în 4 sferturi pe an. O majorare a birului urma să cadă numai în competența „Adunării norodului”. Erau desființate instituțiile poslușnicilor, scutelnicilor și străinilor.

6. Aparatul administrativ trebuia să devină cit mai redus, desființîndu-se unele instituții — hătmânia Divanului, vornicia Capitalei, spătăria cea mare — care sau se perimaseră sau se transformaseră în adevărate instituții de jefuire și oprimare a norodului. Se mai preconiza, să se reducă numărul zapciilor de plasă de la doi la unu, să se împutineze slujbașii judecătoriiilor, cancelariilor și să se înlătore „slujbașii cămării domnești”.

7. Se preconiza ca legea să fie aceeași pentru toți locuitorii. Pentru a se evita arbitrarul un așezământ nu putea să fie schimbat mai devreme de 12 ani „precum să urmează și la neamurile cele luminate“. Formulări juridice precise urmau să se facă atunci când revenea liniștea în țară.

8. Toate dregătoriile în stat „atît cele politicești, cît și cele bisericesti, de la cea mare pînă la cea mică“ să nu se mai dea cu bani, ci după merit. Măsura se impunea deoarece vînzarea dregătoriilor în stat aducea un venit substanțial domnitorului care percepea pentru funcția de vistier 500 000 lei. Deseori în timpul unei domnii dregătoriile se vindeau de mai multe ori. Dregătorii mai mari vindeau și ei, la rîndul lor, funcțiile mai mici.

9. Se prevedea formarea unei armate regulate din 4 000 de panduri 200 de arnăuți care urmau să primească o „leafă ușoară“ din venitul mănăstirilor. Arnăuții trebuiau să constituie garda domnului.

10. Școlile trebuiau să fie pe cheltuiala instituțiilor bisericesti (mitropolie, episcopii, mănăstiri). Cursurile școlilor puteau fi frecventate de copii de boierime măruntă și de oameni simpli.

11. Țăranii veniți cu alimente sau vite de vînzare la tîrg erau obligați să dea jumătate din prețul acestora drept taxă sau mită. Desființarea vămilor se justifica prin faptul că „această pricină, a greutății havaieturilor și a vămilor (interioare), neguțătoria a încetat cu totul, ajungînd țara în cea mai desăvîrșită lipsă a banilor. Căci această țară... nu are deloc alte venituri afară de acelea care curg din comerț“.

12. Pravilniceasca Condică legifera, în anul 1780, numărul zilelor de clacă la 12 pe an, dar lăsa libertatea învoielilor dintre stăpîni și clăcași la mai puține zile. O zi de clacă se achita cu 0,75 taler.

Legea lui Ioan Caragea din 1818 prevedea 14 zile de clacă — la cele 12 s-au adăugat ziua de plug și transportul unui car de lemne. Nu se admitea nici o învoială între stăpîni și clăcași, prin care să se reducă zilele de clacă legiuite. O zi de clacă se plătea cu 1 taler.

Referitor la dijma din porumb Pravilniceasca Condică o fixase la una din 10 baniți în timp ce legea lui Caragea introducea dijma la pogon și obligația țăranilor de a transporta gratuit, la conacul stăpînuului cantitatea de porumb care îi revenea.

13. Se desprinde dorința de organizare a statului modern în cadrul unui regim constituțional și anume: putera executivă — deținută de domn care conducea în numele și pentru binele poporul — și puterea legislativă care revenea „Adunării poporului“.

14. Din analiza documentelor programatice ale revoluției de la 1821 rezultă că cele mai însemnate cereri urmau să satisfacă burghezia. În Proclamația de la Padeș Tudor Vladimirescu interzice în mod categoric ca cineva „să să atingă măcar de un grăunți, de binele sau de casa vreunui neguțătoriu, oroșan sau țăran, sau de al vreunui lăcuitor“.

Autonomia statului, desființarea vămilor interne, instituirea unui nou regim politic, desființarea privilegiilor de clasă, interzicerea vînzării funcțiilor, reformele fiscală, administrativă, judecătorească, școlară veneau să satisfacă, în primul rînd, dorințele clasei burgheziei.

15. Pandurii au constituit grosul armatei lui Tudor Vladimirescu. Pandurii erau nemulțumiți de faptul că Ioan Caragea le-a interzis să mai dețină slujbe militare prin județe, obligându-i să plătească bir.

16. Prezența clăcașilor în „Adunarea norodului” a fost, totuși, neînsemnată. Tudor insistă în proclamația din 20 martie 1821 adresată locuitorilor județelor „din orice treaptă” să vină să se alătore oștirii promițându-le scutirea completă de dări.

17. După moartea ultimului domn fanariot din Țara Românească, Alecu Suțu, Tudor Vladimirescu — care se găsea în București încă de la 25 decembrie 1821 — înțeles cu cei trei mari boieri Gr. Brîncoveanu, Grigore Ghica și Barbu Văcărescu a plecat în seara zilei de marți 18 ianuarie 1821 spre Oltenia pentru a ridica poporul la luptă. Se pare că marele spătar Grigore Brîncoveanu i-a dat 28 de oameni înarmați care să-l însoțească. Împreună cu Tudor Vladimirescu a plecat și Dimitrie Macedonschi.

18. Duminică 23 ianuarie 1821 a fost lansată din satul Padeș, plaiul Cloșani, o Proclamație revoluționară care chema poporul la luptă împotriva căpeteniilor „politicești” și „bisericești”. În cele trei zile cit a rămas la Padeș, Tudor a recrutat 600 de ostași. S-au adus arme din depozitele de la Gornovița, unde au fost puse spre păstrare din anii trecuți. Există dovezi că un alt depozit s-a aflat la Cerneți. Aceasta dovedește faptul că revoluția a fost pregătită cu mult mai înainte de a izbucni. Tot de la Padeș, Tudor va expedia arzul către Poartă și memoriile pentru țarul Rusiei și pentru împăratul Austriei aflați la Laybach.

19. Perioada mai îndelungată pe care „Adunarea norodului” o petrece la Tințăreni se explică prin faptul că se urmărea pe de o parte înrolarea de noi oameni care seoseau zilnic ca urmare a ecoului Proclamației de la Padeș iar pe de altă parte Tudor dorea să vadă reacția sultanului privitor la revoluție. „Adunarea norodului” număra la Tințăreni peste 5 000 de oameni. Tot în acest timp Tudor dejoacă intențiile marilor vornici Nicolae Văcărescu și Constantin Samurcaș trimiși de Divan cu misiunea de a face să-i înceteze acțiunea pornită. De asemenea, Tudor a dejucat un complot pus la cale de boieri, prin Hagi Prodan, care urmărea să-l ucidă la 28 februarie 1821.

20. În drum spre București, Tudor pedepsește cu asprime pe cei care Jeffersoniseră gospodăriile populației. La 16 martie 1821 Tudor a trimis din Bolintin o proclamație către locuitorii capitalei.

21. După instalarea taberei la Cotroceni (18 martie 1821) Tudor Vladimirescu a intrat în București — 21 martie 1821 — unde va relua legăturile cu Divanul. În ziua de 23 martie 1821 Tudor va reglementa raporturile cu „vremelnica ocîrmuire” căreia îi va da un „Înscris” și va face cunoscută o nouă proclamație.

22. Eteria a fost o societate secretă organizată de greci pe teritoriul Rusiei. După refuzul contelui Capodistria — grec de origine — ministrul de externe al Rusiei, de a o conduce, eteriștii s-au adresat și l-au convins pe generalul Alexandru Ipsilanti, fiul lui Constantin Ipsilanti, fost domn al Țării Românești. Eteriștii au trecut din Rusia în Moldova la 22 februarie 1821 unde domnul Moldovei Mihail Suțu — și el eterist — le-a pus la dispoziție o armată. La 13 martie 1821 Ipsilanti a trecut în Țara Românească unde i s-a alăturat Iordache Olimpiotul cu un important efectiv de trupe. Eteriștii doreau să treacă prin țările române în Grecia pe care urmau să o elibereze. Hotărîrea țarului Rusiei de a dezavua

mișcarea eteristă a dus la schimbarea planului inițial. Alexandru Ipsilanti a hotărât să-i înfrunte pe turci — ocupînd județele din nordul Țării Românești — dar pentru a reuși să-i înfrîngă a încercat să-l atragă sau să-l oblige pe Tudor să-și subordoneze armata scopului eterist.

23. Intervenția armatei otomane s-a produs la începutul lunii mai 1821 pe 6 coloane: 3 coloane în Oltenia, spre Craiova, două coloane în direcția București și o coloană se îndrepta de la Brăila spre Moldova.

24. Duminică 15 mai 1821 Tudor Vladimirescu începe retragerea în fruntea „Adunării norodului” spre Oltenia — unde intenționa să se apere — pe drumul Piteștilor.

25. După ce s-a instalat la Golești, Tudor este arestat de Iordache Olimpiotul cu concursul trădării unor căpitani cum au fost: Dimitrie Macedonschi, Haği Prodan, Alexandru Pavlovici. Ridicat din foșorul de la Golești Tudor Vladimirescu a fost dus la Iordache Olimpiotul la Pitești, de unde a doua zi — 22 mai 1821 — va fi escortat prin Cîmpulung la Tîrgoviște (23 mai 1821).

26. Refuzînd să-și subordoneze armata scopului eterist, Tudor a fost ucis din porunca lui Alexandru Ipsilanti în noaptea de 27—28 mai 1821. Ucigașii au fost Vasile Caravia, Gherasim Organos, Constantin Cavaleropulos, „Gornovschi polonezu”, Nicolae Pargos.

27. Armata eteristă a fost înfrîntă la Drăgășani de către turci. O parte dintre eteriști se vor retrage în Moldova, la mănăstirea Secul, unde vor fi surprinși și omorîți de turci.

28. În „Cereriile norodului românesc” Tudor Vladimirescu este definit ca „ales și hotărît de întreg poporul românesc” și ca mare iubitor de patrie trebuie să aibă în vedere „folosul a toată obște”. Printr-o analiză mai atentă a documentului de mai sus ne dăm seama de intențiile lui Tudor Vladimirescu de a asigura autonomia țării, de a aplica reforme fiscale, judecătorești, școlare, administrative, de a înființa o armată, etc. Odată cu intrarea în București — 21 martie 1821 — Tudor Vladimirescu, deși nu s-a intitulat domn, devine, totuși, șef al puterii executive, concludînd cu „vremelnica ocîrmuire”.

29. Revoluția din 1821 este prima revoluție burghezo-democratică din țara noastră. *Programul Partidului Comunist de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism* caracterizează acțiunea condusă de Tudor Vladimirescu ca fiind revoluție. Totodată, anul 1821 constituie începutul epocii moderne în istoria României.

30. Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu va avea un mare ecou în Transilvania și Moldova. În unele sate din Transilvania se citeau hirtii în formă de scrisori prin care se înștiința poporul că va veni „Crăiutul Todoraș” în Ardeal. În Moldova ecoul revoluției din Țara Românească va fi la fel de mare. Un grup de boieri moldoveni au semnat la 1 aprilie 1821 un legămînt prin care se puneau bazele unui program politic de guvernare asemenea celui din Țara Românească. Tudor cerea mareșului vistier la 5 aprilie 1821 să țină o legătură mai strînsă cu boierii moldoveni „ca unii ce sîntem de un neam, de o lege și supt aceeași stăpînire și ocrotiți de aceeași putere”. Un simbol al unității de neam îl constituie, fără îndoială, steagul cel mare al revoluției din 1821 unde întîlnim trei sfinți îmbrăcați în hlamide de culoare roșie, galbenă și albastră.

Indicații metodice.

Programa prevede parcurgerea lecției „Revoluția de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu”, în trei ore.

În prima oră se va discuta *Programul revoluției de la 1821 — expresie a caracterului social și național al revoluției, Forțele sociale participante și rolul lor în revoluție*. Este de preferat să se folosească de fiecare elev — sau de fiecare doi elevi — câte o mapă cu documente care să cuprindă: Proclamația de la Padeș, arzul către Înalta Poartă din 23 ianuarie 1821, „Cererile norodului românesc”, scrisoarea lui Tudor Vladimirescu, din 11 februarie 1821, către marele vornic Nicolae Văcărescu, proclamațiile din 16, 20 și 23 martie 1821, „Înscrisul” lui Tudor către Divan. Pe baza analizei acestor documente elevii vor reuși, conduși de profesor, să stabilească principalele componente ale revoluției din 1821, precum și forțele sociale participante. Pentru o mai bună înțelegere a cererilor revoluționarilor elevii vor fi solicitați să apeleze la cunoștințele din lecția anterioară „Afirmarea națiunii Române”.

În ora a doua se va preda elevilor *Desfășurarea revoluției; rolul lui Tudor Vladimirescu*. Se va urmări pe hartă — se recomandă harta *Lupta de eliberare socială și națională între anii 1784—1848 pe teritoriul patriei noastre*, editată în anul 1978 de Traian Lungu și Dumitru I. Dumitrescu sub auspiciile Editurii Didactice și Pedagogice — etapele drumului parcurseră de revoluționari de la Padeș la București și apoi la Golești. De asemenea se poate localiza bătălia din 7 iunie 1821 de la Drăgășani. Se va scoate în evidență rolul lui Tudor Vladimirescu folosindu-se aceleași documente recomandate mai sus. Se impune folosirea diaporitivelor nr. 101, 103, 104, 105, 106 și 107 din setul de diaporitive *Istoria României II*, reeditat de Ministerul Educației și Învățămîntului în colaborare cu Studioul cinematografic Animafilm-București în anul 1977. Vizionarea diaporitivelor și a altor litografii, stampe de epocă, întregeste imaginea elevilor privind revoluția de la 1821.

În ultima oră elevii vor avea posibilitatea să asimileze cunoștințe privind *Revoluția de la 1821 — început al epocii moderne în Istoria României, eoul revoluției* precum și integrarea acesteia în lupta de eliberare a popoarelor din sud-estul Europei. Este necesară folosirea unei hărți a Europei care să redea statele din prima parte a secolului al XIX-lea.

*
* *

BIBLIOGRAFIE

- *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*; Edit. Politică, București, 1975, p. 31.
- *Documente privind Istoria României. Răscoala din 1821*, Ed. Acad. R.P.R. București, 1959, vol. I, p. 207—210, 250—259, 274—281, 372—373, 385—387.
- G. D. Iscriu (coordonator), Natalia Trandafirescu, Marcel Ciucă, Ilie Cristian, *Izvoare narative interne privind revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*; ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1987 passim.

- A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*; București, Ed. Științifică, 1971.
- Mircea T. Radu, 1821, *Tudor Vladimirescu și Revoluția din Țara Românească*; Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1978.
- G. D. Iscreu, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*; Ed. Albatros, București, 1982; Idem, *Introducere în studiul istoriei moderne a României*; Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- N. Adăniloiaie, *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, București, 1956.
- I. Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Ed. Acad. R.S.R., 1969.
- Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răscolat țărani*, Ed. Eminescu, București, 1987.
- Louis Roman, „*Cererile norodului românesc*” și forțele social-politice de la 1821, în „*Studii și articole de istorie*“, XXX—XXXI, 1975, p. 98—118.

prof. MARIN CRISTIAN,
Lic. agroindustrial Călugăreni, Jud. Giurgiu

Constituirea Partidului Național Român. Mișcarea memorandistă din Transilvania.

(Lecție de comunicare de noi cunoștințe — 2 ore) Clasa a IX-a.

Prin predarea acestei lecții urmărim să evidențiem continuitatea luptei românilor din teritoriile aflate sub dominație străină, în scopul obținerii drepturilor politico-naționale, precum și caracterul progresist al luptei lor. Se va arăta elevilor importanța unificării partidelor naționale din Transilvania într-un singur partid, în anul 1881, importanța și răsunetul mișcării memorandiste. Concomitent, se va arăta elevilor că românii din Transilvania au luptat împotriva regimului dualist austro-ungar, împotriva burgheziei și moșierimii maghiare, dorind să trăiască în relații de prietenie și bună conviețuire cu poporul maghiar, care nu avea nimic comun cu exploatarea națională a românilor.

— Continuitatea luptei de eliberare națională :

- a. Eforturile românilor din teritoriile aflate sub dominație străină ;
- b. Eforturile românilor din granițele statului român independent.
- c. Situația românilor din Transilvania s-a înrăutățit permanent în urma instaurării regimului dualist.
- d. Pentru românii din Transilvania s-au adoptat legi restrictive :
 - a. Legea naționalităților¹ ;
 - b. Legea învățământului² ;
 - c. Legea electorală³ ;
 - d. Legea presei⁴ ;
 - e. Legea administrativă și comunală.

— Dezvoltarea propagandei naționale :

- a. „*Gazeta Transilvaniei*”⁵
- b. „*Familia*”⁶
- c. „*Albina*”⁷
- d. „*Federațiunea*”⁸

- Dezvoltarea învățămîntului în limba română :
Blaj, Arad, Brașov, Sibiu.
- Dezvoltarea mișcării de renaștere națională în Bucovina.
- Manifestări :
 - a. Aniversarea unor mari momente din istoria României ;
 - b. Apariția unor publicații în limba română.
- Intensificarea mișcării de eliberare națională, impulsionată de :
 - a. Cucerirea independenței României ;
 - b. Consolidarea statului român independent ;
 - c. Creșterea prestigiului României.⁹

I UNIFICAREA CELOR DOUĂ PARTIDE NAȚIONALE.

- 12—14 mai 1881 — Conferința generală de la Sibiu — formarea Partidului Național Român din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș.¹⁰
- Principiul dominant în cadrul programului partidului — autonomia Transilvaniei.
- Revendicările mișcării naționale, concretizate în programul partidului :
 - a. Egalitate în drepturi cu celelalte naționalități ;
 - b. Reprezentare proporțională ;
 - c. Asigurarea învățămîntului în limba maternă ;
 - d. Folosirea limbii materne în administrație și justiție ;
 - e. Accesul românilor în funcțiile publice ;
 - f. Înfăptuirea prevederilor reformei agrare.
- În cadrul conferinței — acceptarea tacticii pasiviste.¹¹
- În 1882 apare „MEMORIALUL” compus de George Barițiu.¹²
- Ziarul „*Tribuna*” din Sibiu, susținerea drepturilor românilor.¹³
- Studențimea universitară — manifestează spre a arăta situația românilor din Transilvania.¹⁴
- Presa democrată :
 - a. „*Lupta*” ;
 - b. „*Adevărul*”.
- Deputații români — discută situația românilor din Transilvania în Parlamentul de la București ;
- 1890 — București — înființarea „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor”.¹⁵
- Preocuparea mișcării muncitorești și socialiste din România — revista „*Dacia viitoare*” — 1883.

II MIȘCAREA MEMORANDISTĂ ȘI IMPORTANȚA EI.

- 1892 — an intrat în istoria mișcării naționale ca anul MEMORANDUM-ului.¹⁶
- MEMORANDUMUL :
 - a. Oglinda situației românilor din Transilvania ;
 - b. Act de acuzare a cercurilor conducătoare maghiare.
- Mai 1892 — O delegație de 300 de persoane a depus MEMORANDUMUL la Cancelaria imperială din Viena.
- MEMORANDUMUL — trimis de Curtea imperială guvernului de la Budapesta.
- Conținutul MEMORANDUMULUI difuzat în toate teritoriile locuite de români.
- Conducătorii acțiunii memorandiste — dați în judecată.
- Mai 1894 — CLUJ — desfășurarea procesului — transformat în eșec pentru inițiatorii lui.
- Manifestații de solidaritate în țară — București, Iași, Craiova, Ploiești.
- Mișcarea memorandistă a arătat :
 - a. Împotrivirea categorică a românilor față de existența regimului dualist ;
 - b. Neîmpăcarea românilor cu aspirarea națională.

Comentariu istoric

1. În anul 1868, în cadrul lucrărilor Dietei de la Pesta, a fost adoptată Legea naționalităților. Această lege nu recunoștea decît existența unei singure națiuni, cea maghiară. Ca limbă oficială se recunoștea tot limba maghiară. Faptul că în lege se arăta posibilitatea întrebuițării limbilor naționalităților, a determinat încălcări din partea autorităților maghiare. (Și această întrebuițare cu anumite condiții).

2. În cadrul aceleași sesiuni, Dieta de la Pesta a adoptat legile învățămîntului. Pe lîngă faptul că prevedea predarea limbii maghiare în toate școlile, se menționa și obligativitatea respectării programului de învățămînt fixat de Ministerul Instrucțiunii. Puteau fi înființate școli confesionale religioase de către persoane particulare sau publice, avînd ca limbă de predare oricare din limbile vorbite în Ungaria. Și în aceste școli era obligatorie predarea unor ore de maghiară. Aceste școli puteau fi numai elementare, medii și pedagogice. Autoritățile maghiare nu vor respecta nici o prevedere a legii, încălcînd-o în toate privințele.

3. Prin Legea Presei, se prevedea obligația de a depune cîte un exemplar din publicație la Tribunalul și la Procuratura Curții de apel, pe raza cărora apărea publicația respectivă. Un exemplar era trimis la Ministerul de Interne.

Pentru a fi editată o publicație, trebuia obținută o autorizație și depusă o cauțiune ce putea atinge suma de 10.000 florini. Pentru conținutul articolului răspundea autorul articolului, redactorul responsabil și editorul publicației. În cazul în care un articol era interpretat ca fiind împotriva legii, se prevedeau pedepse, care constau în amenzi de pînă la 10.000 florini, doi ani închisoare și pierderea cauțiunii. Pe baza acestei legi au fost intentate numeroase procese de presă.

4. În anul 1874, legea electorală din 1848 a fost revizuită. Era acordat drept de vot numai acelorora care aveau o proprietate egală sau echivalentă cu un sfert din sesia iobăgească. În Transilvania, censul avea ca bază suma de bani echivalentă cu venitul mediu al unei asemenea proprietăți în Cîmpia Ungariei. În orașe, censul era mai scăzut, condiția fiind proprietatea unei case sau cel puțin trei camere. Erau înlăturați în acest mod de la dreptul de a alege, masele largi de țărani români.

5. La 12/24 martie 1838, a apărut la Brașov, din inițiativa și sub conducerea lui George Barițiu, „Gazeta de Transilvania“, care la 1 decembrie 1849 își modifică numele în „Gazeta Transilvaniei“. Redactorii principali ai prestigioasei publicații brașovene în perioada 1838—1881, au fost: GEORGE BARIȚIU, (1838—1850), IACOB MUREȘIANU (1850—1877) și dr. AUREL MUREȘIANU (1877—1909). De menționat că de existența acestei publicații, precum și a luptei românilor din Transilvania și-a legat întreaga activitate familia Mureșenilor, al cărui reprezentant de frunte a fost poetul ANDREI MUREȘIANU.

6. În anul 1865, la Pesta a apărut în limba română, revista „FAMILIA“ sub conducerea lui Iosif Vulcan. Din anul 1880, revista „FAMILIA“ își stabilește sediul la Oradea.

7. La Viena a fost înființat din inițiativa lui Vinčențiu Babeș și Andrei Mocioni, ziarul „ALBINA“, al cărui prim număr a apărut în 23 martie/8 aprilie 1866. Acest ziar și-a încetat apariția în anul 1876. După o perioadă de timp, redacția și-a mutat sediul la Pesta. Ziarul s-a remarcat printr-o atitudine anti-dualistă pronunțată, fapt pentru care redactorii lui au fost trimiși de nenumărate ori în judecată.

8. Ziarul „Federațiunea“, a apărut la Pesta, în anul 1868, sub conducerea profesorului Alexandru Roman. Datorită atitudinii redactorilor și a articolelor publicate, au fost intentate procese de presă și acestui ziar. Tot în anul 1876, își încetează apariția și acest ziar.

9. România și-a sporit prestigiul internațional prin proclamarea Regatului, în anul 1881. După războiul de independență, a stabilit relații diplomatice cu Bulgaria, Italia, Olanda și Elveția. Conducătorii mișcării naționale a românilor din Transilvania trec Carpații în această perioadă, pentru a purta convorbiri cu reprezentanți ai guvernului român. În acest sens, poate fi remarcată activitatea depusă de George Barițiu, care a dus tratative cu personalități politice din România. Activitatea lui a fost semnalată și urmărită de autoritățile austro-maghiare.

10. La Sibiu, între 12—14 mai 1881, a avut loc Conferința generală a reprezentanților alegătorilor români din Transilvania. Conferința a hotărât unificarea celor două partide care activau în Transilvania: Partidul Național Român din Transilvania, cu Partidul Național Român din Banat și Ungaria. Astfel s-a format un singur partid: Partidul Național Român din Banat, Crișana, Maramureș și Transilvania. Principiul care domina întregul program al partidului, era AUTONOMIA TRANSILVANIEI.

11. În cadrul Conferinței de la Sibiu, s-au confruntat reprezentanții celor două tactici, care s-au conturat în secolul al XIX-lea: ACTIVISMUL și PASIVISMUL. Conferința a hotărât în unanimitate ca mișcarea națională să adopte principiul pasivismului. Această tactică va fi dominantă în cadrul Partidului Național Român din Transilvania, pînă la începutul secolului al XX-lea, cînd va fi înlocuit cu „noul activism”.

12. Reprezentînd una din principalele hotărîri ale conferinței de la Sibiu, și pusă în practică abia în vara anului 1882, apariția „MEMORIALULUI EXPLICATIV”, elaborat de către George Barițiu, a fost un moment însemnat în istoria luptei pentru drepturi politice a românilor din Transilvania. „MEMORIALUL EXPLICATIV”, redactat în limbile maghiară, română și germană, supune unei amănunțite analize legile nedrepte ale monarhiei dualiste. Prin conținut și prin modul de tratare a problemelor, a reprezentat prima formă a „MEMORANDUMULUI”.

13. La Sibiu, în anul 1884, apare sub conducerea și inițiativa lui Ioan Slavici, ziarul „TRIBUNA”. În jurul acestui ziar s-au grupat toate elementele tinere din conducerea mișcării naționale.

14. În anul 1891, a fost publicat „MEMORIUL STUDENȚILOR ROMÂNI REFERITOR LA SITUAȚIA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA ȘI UNGARIA”. Acest document apărut în limbile franceză și română, era destinat străinătății.

15. În decembrie 1890 a fost înființată, la București, „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor”. Cunoscută și sub numele de „Liga culturală”, și-a început activitatea oficială la 24 ianuarie 1891.

16. În zilele de 20—21 ianuarie 1892, la Sibiu, a avut loc Conferința extraordinară a Partidului Național Român din Transilvania, unde s-a hotărât elaborarea unui memoriu, în care să fie trecute dorințele românilor din teritoriile aflate sub dominația dualismului austro-ungar. În același timp, în memoriu urma să fie arătată și adevărata situație a românilor din Transilvania. În cadrul conferinței au fost discutate proiectele textelor „MEMORANDUMULUI”, propus de Iuliu Coroianu și Aurel Mureșianu. Fiind reținut de participanții la conferință, textul propus de Iuliu Coroianu, a fost definitivat la Conferința Partidului Național Român de la Sibiu, din 25—26 martie 1892. În luna mai 1892, o delegație de peste 300 de persoane, au prezentat Curții de la Viena MEMORANDUMUL. Împăratul Francisc Iosif, refuză să primească delegația, și trimite MEMORANDUMUL — fără să-l citească — guvernului maghiar. Guvernul maghiar a inițiat acțiune judiciară împotriva autorilor MEMORANDUMULUI. În urma procesului început la 7 mai 1894, membrii Comitetului Central al Partidului Național Român din Transilvania, vor fi condamnați la ani grei de închisoare.

Indicații metodice

Pentru a putea fi atins scopul propus de profesor, lecția este predată în două ore. În acest mod se va putea accentua asupra celor două momente fundamentale din istoria mișcării naționale a românilor din Transilvania.

— Conferința din 12—14 mai 1881 de la Sibiu ;

— MEMORANDUMUL.

Cu bune rezultate poate fi întrebuințată învățarea prin descoperire.

În urma împărțirii clasei în mai multe grupe i se va da sarcină de a extrage din textele studiate, nedreptățile ce aveau de îndurat românii din Transilvania, prin legea electorală: „prin împărțirea măiestrită a cercurilor de alegere, prin punerea centrelor tot în comune ungurești și prin legi artificiale de alegere (de ex. cea din Transilvania) i se face poporului cu neputință a se pronunța măcar la trei ani o dată contra sistemului cotoptitor...“.

„...spre exemplu, legea electorală pentru Dieta Ungariei este astfel făcută încît cele vreo trei milioane de români, sub împrejurările cele mai favorabile abia pot fi reprezentați prin vreo 15 deputați, în vreme ce cele cinci milioane de unguri au peste 400 de deputați. Privind raporturile față în față, unul cu altul, am avea un deputat român, la două sute de mii de suflete, în vreme ce maghiarii au un deputat la douăzeci și cinci de mii de suflete...“.

Aceeași grupă de elevi poate să evidențieze printr-un citat, și cauzele acestei situații: „...legea electorală a Ungariei statornicește pentru alegătorii rurali din Transilvania, care mai toți sînt români, un cens mult mai mare, îndoit, întreit și înzecit mai mare decît pentru celelalte părți...“.

Celei de a doua grupe i se va cere să arate modul de organizare al teritoriului Transilvaniei, în urma legii administrative și comunale: „...Noua arondare a comitatelor din Ungaria, s-a făcut astfel, încît comunele au fost aruncate într-o parte și alta, ca făina orbului, pentru ca să se împiedice cît nu mai se poate, ca populația română să fie compactă prin comitate... Și apoi, deoarece nu au permis împrejurările topografice și etnografice ca să se șteargă cu totul caracterul român, s-a născocit astfel de dispoziții în legea comunală, ca cel puțin administrația să fie în mîna altui element strein, cum e cel săsesc, evreiesc, — unde n-a putut fi unguresc...“.

Ultimei grupe i se va încredința sarcina să evidențieze unele din urmările situației grele a românilor din Transilvania. „...Sărmane popor român ! Exclus de la beneficiile statului și condamnat numai să lucrezi ! Ce vă mai mirați, dar, domnilor redactori ai ziarelor streine, că populația română din cele mai multe comitate ale Ungariei a scăzut într-un mod formidabil?...“

În cadrul primei ore profesorul va putea folosi și metoda problematizării, apelînd la un fragment din raportul prezentat în fața Conferinței, de către Vincențiu Babeș: „...Românii, conform simțului și dorinței lor naționale și patriotice, află sosit timpul să-și facă datoria, manifestîndu-se în fața lumii prin toată ținuta lor, și față de alegeri, ca adevărați patrioți, sincer devotați Tronului...“

Elevilor li se va cere să explice cum puteau sprijini românii din Transilvania pe împăratul Francisc Iosif, avînd în vedere că ei erau persecutați de către regimul dualist austro-ungar.

În cadrul orei în care profesorul are ca obiectiv predarea lecției despre „MEMORANDUM“ și a importanței acestuia, se va da tuturor elevilor să studieze un fragment din importantul document al mișcării naționale de la sfârșitul secolului al XIX-lea : „...Prin acest act poporul român se simte vătămat în drepturile sale istorice și naționale, pentru că :

a. Uniunea s-a pronunțat fără participarea românilor într-o formă corespunzătoare cu numărul și însemnătatea lor în această țară.

b. vătămat se simte de altă parte poporul român prin această uniune pentru că prin acel act s-a lucrat la efectuarea unei fuziuni fără considerarea legilor ce garantează autonomia acestei țări...“.

Se va acorda în cadrul lecției o atenție deosebită discutării raporturilor dintre poporul român și maghiarii din Transilvania. În acest sens se va accentua că românii din Transilvania au luptat împotriva regimului dualist, a moșierimii și burgheziei maghiare.

BIBLIOGRAFIE

1. *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică Română, București, 1971.
2. *Istoria României, vol. III—IV*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1964.
3. *Unirea Transilvaniei cu România. 1918*, sub redacția lui Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac, Ed. Politică, București, 1978.
4. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul unitar român*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
5. George Em. Marica, *Studii de istoria și sociologia culturii române ardelenne în secolul al XIX-lea*, vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979.
6. *130 de ani de la apariția „GAZETEI TRANSILVANIEI“*, sub redacția Mircea Băltescu, Brașov, 1969.
7. Vasile Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.
8. George Cipăianu, *Atitudinea anti-dualistă a ziarului „ALBINA“ (1866—1876) și măsurile represive ale autorităților austro-ungare*, în „Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar“, sub redacția academician Ștefan Pascu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978.
9. Gelu Neamțu, *Procesele de presă ale ziarului „FEDERAȚIUNEA“*, în „Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar“, sub redacția academician Ștefan Pascu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978.
10. Ștefan Pascu, *Ce este Transilvania? Was ist Siebenbürgen?*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983.
11. Liviu Maier, *Constituirea Partidului Național Român. Conferința din 12—14 mai 1881*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai“, Series Historia, Fasciculus I, Cluj, 1970.
12. Vasile Netea, C. Gh. Marinescu, *Liga culturală și unirea Transilvaniei cu România*, Editura Junimea, Iași, 1978.

13. Nicolae Cordoș, *Memorandul, din 1892 și semnificația lui politică*, în „Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar“, sub redacția academician Ștefan Pascu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978.
14. „GAZETA TRANSILVANIEI“, an. XLIV, (1881), nr. 17, 19, 47, 55.
15. Elena Ene, Georgeta Smeu, Rea Silvia Bărbulescu, Gloria Ceacalopol, *Metodica predării istoriei României*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1981.

DAN CONSTANTIN BĂLAN,
Centrul Școlar Codlea, jud. Brașov

Izvoare istorice comentate

DISCURSUL ROSTIT DE MIHAIL KOGĂLNICEANU ÎN ȘEDINȚA ADUNĂRII DEPUTAȚILOR DIN 9 MAI 1877

Înfăptuirea dezideratului dobândirii independenței României a găsit împlinite toate condițiile necesare pentru afirmarea sa în primăvara anului 1877. Venise timpul, potrivit luminoasei profeții a lui Bălcescu, pentru cea de-a doua revoluție, menită să dea națiunii noastre „posesiunea deplină a drepturilor sale naturale“.

Răspunzînd unui imperativ istoric multiseclar, independența devenise condiția obligatorie a progresului general al societății românești. Solicitată energic Porții în întreaga epocă postpașoptistă, lupta pentru dobîndirea ei parcursese un drum îndelungat dar mereu ascendent.

Inceputurile lui sînt marcate de semnarea tratatului de pace de la Paris (martie 1856), prin care se desființa protectoratul Rusiei țariste asupra Principatelor, așezate sub suzeranitatea Porții și „chezășuirea“ colectivă a celor șapte mari puteri. Deși nu exprima dezideratele majore ale poporului român, liber ex-⁷primat în cadrul divanurilor ad-hoc, convenția de la Paris (august 1858) a facilitat unirea și a consolidat poziția externă a tînărului nostru stat național.

Domnia lui Cuza a instituit o politică externă viguroasă, cu obiectivul măr-turisit de a asigura țării egalitatea deplină în drepturi cu celelalte state ce alcă-tuiau comunitatea europeană precum și reglementarea tuturor relațiilor sale, pe baza normelor de drept internațional. Era de fapt, după expresia lui Iorga „o adevărată independență tributară față de un stat în fața căruia stăteam ca alt stat absolut deosebit“. Cu toate protestele Austriei, Angliei și Turciei, oficiali-zarea numelui România — întreprinsă încă în 1862 — era menținută.

Încercată și de Cuza, și în primii ani ai domniei lui Carol, cu deosebire în timpul scurtei guvernări liberal-radicală (1867—1868), obținerea independenței pe cale revoluționară inclusiv printr-o alianță antiotomană cu statele balcanice, va fi treptat abandonată după 1871. Dorința marilor puteri de a se păstra integri-tatea Turciei drept garanție a echilibrului european va obliga România să mo-difice tactica. În condiții în care nici riposta militară nu era neglijată, s-a acordat totuși o atenție deosebită activității diplomatice.

Desprinderea treptată de Poartă prin incorporarea unor noi atribute ale suveranității, aștepta conjunctura favorabilă care să ne îngăduie victoria mili-tară asupra Imperiului și proclamarea independenței.

Criza orientală declanșată în primăvara anului 1875 odată cu răscoala ță-ranilor din Herțegovina, se continuă în Bosnia și Bulgaria și atrase într-un război împotriva Turciei, Serbia și Muntenegru. Punctul culminant fu atins în decem-brie 1876 cînd Midhat-pașa proclamă constituția otomană, prin care se nega dreptul la autodeterminare și independență a popoarelor subjgate de Poartă.

România era considerată o provincie privilegiată a Imperiului, „un corp indivizibil din care nici o parte nu poate fi desprinsă sub nici un motiv“.

După dezbateri care au durat două zile Camera vota la 24 decembrie 1876 o moțiune, prin care se cerea guvernului să protesteze contra încălcării drepturilor incontestabile ale României. Rusia țaristă, singura mare putere interesată în prăbușirea Turciei a sprijinit intens cauza balcanicilor și după refuzul categoric al autorităților turcești de a le lua în considerare revendicările, a început serioase pregătiri de război. Când a devenit evident că un conflict ruso-turc este inevitabil domnitorul, primul ministru I. C. Brătianu și membrii guvernului român în funcție, s-au pronunțat pentru cooperarea cu Rusia.

După discuțiile purtate la Livadia (în Crimeea, septembrie 1876) s-a semnat la 4 aprilie 1877 o convenție militară româno-rusă, prin care se acorda Imperiului țarist dreptul de liberă trecere pentru armatele sale în schimbul recunoașterii integrității teritoriale a României și respectului deplin pentru drepturile politice ale statului român.

Aprobată de corpurile legiuitoare de la București la 16 aprilie 1877 și de țarul Rusiei o săptămână mai târziu, convenția a nemulțumit Poarta care a trecut imediat la represalii împotriva țării noastre. Atacarea localităților românești de pe malul stîng al Dunării nu va fi însă lipsită de ripostă. La 26 aprilie 1877 după un bombardament intens asupra orașului Calafat, executat din cetatea Vidinului, bateria Ștefan cel Mare constituită încă din iarnă, răspunde provocării turcești și deschide de fapt războiul pentru cucerirea independenței depline a României.

În această ambianță se desfășoară istorica ședință a Adunării Deputaților în cursul căreia, răspunzînd unei interpelări, Mihail Kogălniceanu, ministru de externe în guvernul condus de I. C. Brătianu va rosti o veritabilă Declarație de Independență :

Textul :

„Domnilor și Camera, și Senatul, la interpelările domnilor Stolojan și Fălcoianu, au recunoscut că sîntem în stare de rezel, au recunoscut că sîntem dezlegați de legăturile noastre cu Înalta Poartă și că acele legături sînt rupte mai întii de către Înalta Poartă.¹

...În stare de rezel cu legăturile rupte ce sîntem ? Sîntem independenți ; sîntem națiune de sine stătătoare. Însă domnilor, aici se oprește travaliul nostru, aici se oprește misiunea noastră ? Am ajuns la scopul urmărit nu de azi, ci pot zice, de secole, și mai cu deosebire urmărit de la 1848 încoace ? Mai întii de toate, domnilor, să ne facem întrebare : ce am fost înainte de declararea rezelului ? Fost-am noi independenți către turci ? Fost-am noi provincie turcească ? Fost-am noi vasali ai Turciei ? Avut-am noi pe sultanul ca suzeran ? Străinii au zis aceasta ; noi nu am zis-o niciodată. Noi nu am fost vasali. Sultanul nu a fost suzeranul nostru. Însă era ceva. Erau niște legături sui-generis, niște legături care erau slabe cînd românii erau tari ; niște legături care erau tari cînd românii erau slabi.²

Domnilor, eu nu voi să fac procesul Turciei ; aceasta este treaba oamenilor de stat și care sînt în guvern și cari au fost, și cari astăzi iau parte în parlamentul otoman. Ei sînt datori să vadă că au greșit cînd au răspuns pururea și într-un mod sistematic cu non possumus la toate cererile noastre.³ Aceasta este ceea ce ne-a adus pe noi în trista necesitate de a îndrepta armele noastre în contra armelor turcești îndreptate asupra noastră ; aceasta ne-a adus în trista necesitate că, precum pe noi ne pira Poarta și ne învinovăța că am trădat interesele Imperiului, că am rupt buna-credință, să declarăm și noi la rîndul nostru că, fiindcă tunul raționează și pune în aplicațiune amenințările cuprinse în nota din 2 mai a lui Savfet-pașa⁴, asemenea și noi am făcut recurs la tun și tunul

nostru răspunde tunului otoman.⁵ Ne întrebați acum ce sintem? Sintem în stare de rezel cu turcii; legăturile noastre cu înalta Poartă sint rupte, și, cînd va fi ca pacea să se facă, nu cred că un singur român va mai consimți ca România să reintre în pozițiunea ei de mai înainte, rău definită, hibridă și jignitoare...

Așadar, domnilor deputați, nu am cea mai mică îndoială și frică de a declara în fața reprezentanței naționale că noi sintem o națiune liberă și independentă. Inșă, domnilor, acum încep greutățile, fiindcă noua noastră condițiune cu definirea independenței noastre într-un mod mai determinat și mai absolut, trebuie să fie acceptată de Europa. Aci este cestiunea, aci se reclamă patriotismul, aci se reclamă prudența, aci se reclamă sînge rece. Eu, cît pentru mine, nu m-am îngrijit de loc de notele lui Savfet-pașa; dar foarte mult m-am îngrijit de acele cuvinte zise la tribuna parlamentului din Londra că România face parte integrantă din Imperiul otoman și că armata otomană poate trece Dunărea.⁶ Aceste cuvinte m-au îngrijit. Dar ce să facem? Să stăm morți? Nu, domnilor, căci morților nimeni nu le poate ajuta; nimieni nu comtează cu morții. Noi trebuie să dovedim că sintem o națiune vie, trebuie să dovedim că sintem în stare să facem și noi sacrificii pentru ca să păstrăm această țară și drepturile ei pentru copiii noștri, și această misiune în momentele de față este încredințată fraților și fiilor noștri care mor la hotare.

...Așadar, trebuie să dovedim că, dacă voim să fim națiune liberă și independentă, nu este pentru ca să neliniștim pe vecinii noștri, nu este pentru ca să fim un popor de îngrijiri pentru dinșii; din contra, și încă mai mult decît pînă acum, să arătăm că sintem o națiune hotărîtă să ne ocupăm de noi, să ne ocupăm de națiunea noastră, să ne ocupăm de dezvoltarea ei, de dezvoltarea bunei stări morale și materiale, iar nicidecum ca să îngrijim, ca să neliniștim pe cineva. Noi voim să fim bine cu toate puterile, și cu Rusia, și cu Austria, și chiar cu Turcia; și cu Turcia vom face legături nouă...⁷ Iar nu să rămînem în acele legături ca pînă astăzi, care nu mai au rațiunea lor de a fi.

Mă rezum, domnilor: voim să fim independenți, pentru că voim să trăim cu viața noastră proprie, pentru că nu voim să mai pătimim pentru greșelile altora, pentru că voim ca la gurile Dunării de jos să fim un bulevard în contra răzbelului."⁸

Comentariu istoric

1. Declarația se referă la evenimentele petrecute cu două săptămîni în urmă în Corpurile Legiuitoare.

La 27 aprilie, A. Stolojan, vicepreședintele Camerei, interpelase pe I. C. Brătianu, primul ministru și pe Mihail Kogălniceanu, ministru de externe, asupra atitudinii guvernului față de actele de ostilitate ale Porții. S-a promis că se va răspunde la 29 aprilie, cînd va fi prezent la dezbaterile parlamentare și I. C. Brătianu. Intre timp s-au desfășurat ședințele secrete ale majorității guvernamentale din parlament care au pregătit o moțiune „prin care se cerea desprinderea României de Turcia și proclamarea independenței“.

În ziua de 29 aprilie Adunarea deputaților a luat în dezbateri poziția pe care trebuia s-o adopte guvernul față de actele de agresiune săvîrșite de Imperiul otoman. A. Stolojan, luînd cuvîntul, a dezvoltat interpelarea anterior adresată primului ministru „ne vedem în război cu Turcia fără să o fi provocat noi la aceasta“, ceea ce ne dădea dreptul să se ceară Europei să recunoască situația de fapt, ruperea legăturilor noastre cu Turcia „atît din punctul de vedere juridic, cît și dintr-un punct de vedere economic și politic“.

Mihail Kogălniceanu a arătat că în situația dată guvernul trebuie să fie prudent și prevăzător. Drepturile și existența politică a statului român trebuiesc însă apărate. În opoziție cu Stolojan, D. I. Ghica a declarat, că deși independența

este ținta fiecărui om nu vede posibilă realizarea ei în condițiile actuale și a cerut respingerea propunerii acestuia. „Avem însă dreptul să ne plîngem“, ceea ce a atras cunoscuta replică a lui Kogălniceanu „Noi nu plîngem, dăm cu tunul“. Alexandru Candiano Popescu a atras atenția că prin declararea războiului turcii au rupt vechile legături de suzeranitate și „ne-au declarat independenți“.

La reluarea dezbaterilor s-au propus adunării două moțiuni: una liberal-radicală, care cerea proclamarea imediată a independenței sau a stării de război cu Turcia și cealaltă, a liberalilor moderați și fracționiști prin care se aproba atitudinea guvernului, fără a se face vreo recomandare.

După ce alți vorbitori s-au perindat la tribună și a devenit evident că opiniile sînt împărțite, s-a propus o moțiune de compromis care cuprindea în spiritul cuvîntărilor lui Stolojan și Candiano Popescu ideea independenței, dar însușindu-și prudența guvernului, propunea doar declararea stării de război între România și Poartă.

Ultimul vorbitor al ședinței, I. C. Brătianu a explicat tensiunea din Cameră prin importanța excepțională a subiectului abordat „deznodămîntul unei drame care se continuă de aproape 500 de ani“. Cum Poarta a refuzat să ia în considerare cererile noastre s-a cerut să ne considerăm în război cu Imperiul otoman. Atitudinea guvernului este în funcție de „pulsul națiunii“. Moțiunea de compromis prezentată deputaților a întrunit majoritatea solicitată: 59 au votat pentru, 29 contra, 5 s-au abținut.

La 30 aprilie Senatul a dezbătut poziția României în conflictul oriental. A interpelat Gh. Fălcoianu și după răspunsul lui Kogălniceanu s-au prezentat două moțiuni. A fost aprobată cu 36 voturi pentru și 7 contra, cea prezentată de D. Ghica susținută de V. Boerescu asemănătoare celei care întrunise majoritatea cu o zi mai devreme în Cameră.

2. În elementele sale esențiale regimul politic al dominației otomane consta în „autonomia Țării Românești și Moldovei însă sub suzeranitatea Porții: respectarea de către turci a frontierelor lor, alegerea domnilor de către țară și confirmarea lor de către sultan, neamestecul turcilor în treburile interne ale celor două țări românești, care se vor conduce după vechile lor legi, obligativitatea pentru ele de a da ajutor armat turcilor ori de cîte ori li se va cere; ele nu pot încheia tratate cu alte state, și ca vasale vor fi cuprinse în tratatele Porții cu acestea; turcii ca protectori vor apăra cele două țări de eventualii agresori“.

Regimul economic al dominației otomane cuprinde sarcinile materiale impuse Țărilor Române: plata haraciului, a numeroaselor peșcheșuri periodice sau ocazionale, obligații de transport, de muncă, etc. Aprovizionarea cu alimente a Constantinopolului va conduce treptat la instituirea monopolului comercial turcesc. Rezultatul exercitării acestui sistem de exploatare a bogățiilor și a popoului nostru a fost sărăcirea treptată și secătuirea avuțiilor Țărilor Române, frînarea ritmului dezvoltării lor economice.

Este îndeobște recunoscut că în pofida acestei situații statele feudale românești și-au păstrat autonomia, orînduirea internă și legile, structura socială proprie; deși Imperiul otoman a urmărit în repetate rînduri înrobirea lor politică și economică completă, rezistența aprigă a popoului nostru a împiedicat transformarea Țărilor Române în pašalicuri, menținerea pe toată durata dominației otomane a unei conduceri și administrații autonome.

Formularea din textul rostit de Kogălniceanu este însă plină de adevăr, pentru că regimul dominației otomane înregistra cote de creștere sau de slăbire în funcție de numeroși factori între care, situația concretă a Imperiului otoman, raportul de forțe dintre marile puteri și nu în ultimul rând, capacitatea de rezistență a poporului român.

3. În contextul declanșării crizei orientale, Mihail Kogălniceanu a făcut ultima încercare de dobândire a independenței noastre naționale pe cale diplomatică. El a întocmit în numele guvernului un lung memoriu, trimis la 16 iunie 1876 agenților noștri diplomați în străinătate. Cuprinsul său esențial este exprimat în cele șapte revendicări ale României față de Poartă: 1. Recunoașterea individualității statului român și a denumirii sale istorice: România. 2. Admiterea reprezentantului României în corpul diplomatic. 3. Asimilarea supușilor români din Turcia situației celorlalți supuși europeni și recunoașterea dreptului de judecată al agenților României asupra conaționalilor lor. 4. Inviolabilitatea teritoriului român și delimitarea insulelor Dunării. 5. Încheierea cu Imperiul Otoman a unor convenții comerciale, poștale, telegrafice și de extrădare a răufăcătorilor. 6. Recunoașterea pașaportului român și abținerea consulilor turci de a se amesteca în afacerile privind pe românii din străinătate. 7. Fixarea graniței între România și Turcia la gurile Dunării, luându-se ca bază talvegul brațului principal al acestui fluviu.

Nota se încheia cu un avertisment pentru guvernul otoman. În eventualitatea că aceste cereri nu ar fi fost satisfăcute, România se vedea silită să iasă din situația de neutralitate pe care pînă atunci și-o impusese.

În afara Germaniei unde solicitările românești au fost considerate „drepte și moderate” și s-a considerat că Turcia ar fi bine să le accepte, celelalte mari puteri au tratat memoriul românesc, parte cu indiferență, parte cu ostilitate.

Poarta otomană a respins categoric cererile noastre. Ministrul de externe turc declara la 11 iulie 1876 că „memoriul este cu totul nepotrivit”, amînînd discutarea lui după încheierea războiului. Peste cîteva zile cînd agentul diplomatic al țării noastre la Constantinopol, generalul Iancu Ghica l-a abordat din nou, acesta a replicat că „Poarta este ocupată cu lucruri mai de seamă”.

La 20 iulie 1876 Mihail Kogălniceanu adresa o nouă notă circulară agenților noștri diplomați din străinătate prin care chema marile puteri să-și îndeplinească datoriile de umanitate față de popoarele asuprite din Balcani, „ne este cu neputință să rămînem nepăsători la strigătele de durere ce ne vin de pe malul drept al Dunării”. Este clar că ministrul de externe român dorea să determine factorii de decizie ai politicii românești să abandoneze neutralitatea și să înceapă pregătirile pentru un război împotriva Imperiului Otoman, în eventualitatea ca acesta va refuza să ne acorde independența. Din păcate la 23 iulie 1876 Kogălniceanu era silit să-și părăsească postul împreună cu întregul guvern, iar succesorul său, N. Ionescu, era un adept ferm al păstrării neutralității României față de evenimentele din Balcani.

4. Este vorba de cunoscuta circulară din 20 aprilie/2 mai 1877 adresată de Poartă diplomaților săi din străinătate, expresie a politicii de represalii a Imperiului Otoman asupra țării noastre, după ce convenția militară ruso—română a devenit publică. România era acuzată că s-a unit cu Rusia spre a invada Turcia. Pe toată durata șederii trupelor rusești în țară, sultanul dezaproba toate

actele guvernului de la București, care prin atitudinea sa a zguduit „legăturile cu Inalta Poartă”. Printr-o declarație ulterioară guvernul turc a suspendat reprezentantul diplomatic al României, tratându-l ca pe un funcționar turc.

5. Mobilizarea armatei române s-a hotărît la 31 martie 1877 într-o ședință a Consiliului de miniștri, decretul a apărut la 6 aprilie 1877, operațiunea propriu-zisă, cu concentrarea rezervelor la corpuri fiind încheiată la 25 aprilie 1877. Inițial au fost chemate sub drapel opt contingente (1869—1877), ulterior adăugându-li-se și contingentul 1877, armata rezultată fiind foarte tânără cu o medie de vîrstă sub 30 de ani.

Efectivul total mobilizat în timpul războiului s-a ridicat la circa 120.000 oameni din care armata operativă cuprindea 58 700 soldați, 30.000 „armata de a doua linie”, — efectivul milițiilor — 16.000, gărzile civice sau orașenești. Paza graniței era încredințată unui număr de 5.000 dorobanți, în vreme ce golurile de efectiv la diverse unități erau acoperite cu cei 14.000 recruți ai contingentului 1877. Inzestrarea cu armament și echipament de luptă se arăta însă deficitară. Artileria dispunea de 190 de tunuri, dintre care 150 de la Krupp, precum și de peste 9.000 cai dintre care 8.000, parte rechiziționați, parte oferiți gratuit de populație iar 1.032 aduși din Rusia. Infanteriei însă, armele de luptă îi erau insuficiente, în plus provenind din surse diferite. Mai vechi sau mai noi, aveau o putere de foc și o eficacitate diferențiată. Armata permanentă se folosea de 25.000 puști americane Peabody (cu bătaie de 1.000 m). În dotare se mai aflau puștile germane Dreyse (cu bătaie sub 700 m) și circa 25.000 arme sistem Krnka cumpărate din Rusia la începutul ostilităților.

În pofida situației financiare dificile a țării și a marilor lipsuri constatate în echiparea și aprovizionarea trupelor, fondurile alocate de guvern, rechizițiile și contribuția benevolă a populației românești a pus armata română pe picior de război într-un timp scurt.

6. Spre deosebire de Germania, Franța, Rusia, Austro-Ungaria și Italia care fără a încuraja România să participe la războiul ruso—turc pentru a-și câștiga independența, au considerat-o totuși cvasiindependentă, Anglia ca și Turcia continuau să o socotească parte integrantă a Imperiului Otoman. Aceasta îngăduia lui I. B. Burke, subsecretar al ministerului de externe britanic să afirme în parlamentul acestei țări că „neutralitatea specială a principatului Moldo-Valahiei nu este garantată prin nici un act” și că deci armatele ruse și otomane pot intra să se războiască pe pământul lor ca și cum acesta ar fi turcesc.

7. Consacrată pe plan internațional prin tratatul de la Berlin, (1 iulie 1878) independența României a restabilit starea de pace cu Turcia, în septembrie 1878 trecîndu-se la schimbul de diplomați. România a acreditat la Constantinopol ca reprezentant diplomatic în rang de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar pe D. Brătianu, iar Imperiul Otoman pe Suleiman Sabit Bey.

În post de la 3 decembrie 1878, ambasadorul turc a fost primit în audiență oficială cu ceremonialul prescris de către regele Carol, la 15 decembrie 1878. În același timp ministrul plenipotențiar român era primit cu întregul corp diplomatic, de către sultan cu ocazia Anului Nou.

8. După încheierea ședinței solemne, la propunerea lui N. Fleva autorul interpelării la care răspunsese M. Kogălniceanu, Adunarea a votat o moțiune prin care lua act „că ruperea legăturilor noastre cu Poarta și independența abso-

lută a României au primit consacrarea lor oficială". 79 de deputați au votat pentru iar 2 contra. În Senat, un act asemănător a întrunit unanimitatea.

Primele manifestări ale suveranității absolute, imediat adoptate de parlament au fost instituirea ordinului Steaua României (cu 5 clase) pentru militari și civili ce se vor distinge în serviciul țării și anularea tributului către Poartă.

Indicații metodice

Utilizarea desigur fragmentară, în funcție de obiectivele propuse, a declarației lui Mihail Kogălniceanu din 9 mai 1877 este izvorul istoric fundamental pe care se întemeiază lecția despre Proclamarea independenței depline de stat a României (Istoria modernă a României, clasa a IX-a). De mare efect oratoric, abundent în interogații retorice, textul expune limpede poziția guvernului român față de Imperiul Otoman în contextul crizei orientale, a semnării convenției militare româno—ruse și a declanșării ostilităților cu Turcia.

Contestînd vasalitatea românească față de Poartă, Kogălniceanu a definit raporturile noastre cu Turcia drept niște legături sui generis în cuprinsul cărora reacția românească la opresiunea străină a fost hotărîtoare. Refuzul hotărîtor al guvernului otoman de a le preface atît în interesul nostru cît și în interesul său — non possumus la toate cererile noastre — a adus România în trista situație de a începe războiul.

Ruperea legăturilor cu Poarta echivalează cu proclamarea independenței, dar actul din 9 mai 1877 trebuia să fie acceptat și de către marile puteri, un proces îndelungat și dificil în care erau de anticipat și reacții ostile. Cu justețe ministrul de externe român se arată îngrijorat de afirmațiile unui diplomat britanic, potrivit cărora România este parte integrantă a Imperiului Otoman. O națiune vie trebuie însă să știe să facă sacrificii și armata noastră care lupta la hotare va impune drepturile noastre întregii Europe.

Căci nu pentru a neliniști vecinii ci pentru a contribui la propria noastră dezvoltare, spre a ne ocupa de noi și nu pentru a îngrijora pe alții, pentru a trăi cu viața noastră proprie și nu pentru a plăti greșelile altora, iată de ce ne-am declarat neatîrnarea.

Dintre multele sugestii pe care afirmațiile Declarației le poate oferi profesorului, aș semnala doar una. În primul ceas al existenței sale tînărul stat național român, acum și independent, își arată vocația de constructor al păcii, „voim ca la gurile Dunării de jos să fim un bulevard în contra rezelului". Se confirma astfel o luminoasă tradiție din care își va trage forța mereu renăscută întreaga politică externă românească a ultimului secol.

BIBLIOGRAFIE

- Pagini din lupta poporului român pentru independență națională, 1877—1878*, Editura Politică, București, pag. 107—109.
N. Adăniloie, *Independența națională a României*, Editura Academiei R.S.R., București, 1986, pag. 150—194.
N. Ciachir, *Războiul pentru independența României în contextul european*, București, 1977, pag. 166—190.

REZOLUȚIA O.N.U. PRIVIND PROCESUL DE DECOLONIZARE

Intensificarea mișcărilor de eliberare de sub dominație colonială, după cel de-al doilea război mondial, creșterea numărului statelor favorabile procesului de decolonizare au determinat înscrierea pe agenda celei de-a XV-a sesiuni a O.N.U. a punctului referitor la lichidarea definitivă a colonialismului. Adunarea Generală a O.N.U. din 14 decembrie 1960 a adoptat un document, și anume: „Declarația cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale“ (rezoluția nr. 1514). Pentru proiectul acestei declarații au votat 89 state, iar 9 -- S.U.A., Anglia, Franța, Australia, Belgia, Portugalia, Spania, R. S. Africană, Republica Dominicană s-au abținut de la vot. Republica Socialistă România și-a adus o contribuție de substanță la elaborarea acestei declarații, care a fost apreciată ca o adevărată Cartă a decolonizării.

Textul

1. Supunerea popoarelor unei subjugări, dominații și exploatare străine constituie o negare a drepturilor fundamentale ale omului, este contrară Cartei Națiunilor Unite și o piedică în calea promovării păcii și cooperării mondiale.

2. Toate popoarele au dreptul la autodeterminare; în virtutea acestui drept, ele își decid în mod liber statutul politic și urmăresc în mod liber dezvoltarea lor economică, socială și culturală.

3. Inadecvarea pregătirii politice, economice, sociale sau educaționale nu poate în nici un caz servi drept pretext pentru a întârzia independența.

4. Se va pune capăt oricărei acțiuni armate și oricărei măsuri represive împotriva popoarelor dependente, pentru a li se asigura exercitarea, în pace și în mod liber, a dreptului lor la independență și respectarea integrității teritoriului lor național.

5. Vor fi luate măsuri imediate în teritoriile sub tutelă, teritoriile neautonome și în toate celelalte teritorii care n-au obținut încă independența, pentru a fi transferată întreaga putere populațiilor acestor teritorii, fără nici un fel de condiție sau rezervă, conform voinței și dorinței liber exprimate, fără nici un fel de distincție de rasă, credință sau culoare, în scopul de a le permite să se bucure de independență și de o libertate completă.

6. Orice încercare vizând distrugerea parțială sau totală a unității naționale și a integrității teritoriale a unei țări este incompatibilă cu scopurile și principiile Cartei Națiunilor Unite.

7. Toate statele trebuie să observe cu fidelitate și în mod strict prevederile Cartei Națiunilor Unite, ale Declarației universale a drepturilor omului și ale prezentei declarații pe baza egalității, neamestecului în treburile interne ale statului, respectului drepturilor suverane și integrității teritoriale a tuturor popoarelor.

(Radu Vasiliu, *Decolonizarea și relațiile internaționale*, București, 1972, pag. 297—298).

Comentariu istoric

Prăbușirea și descompunerea sistemului colonial în ansamblu (decolonizarea), accesul popoarelor coloniale la existență de sine stătătoare, reprezintă alături de victoria revoluției socialiste în țările ce alcătuiesc astăzi sistemul statelor socialiste, unul din factorii caracteristici ai epocii contemporane.

Colonialismul a creat un sistem de relații economice speciale între metropole și teritoriile dominate. Acestea din urmă furnizează la prețuri derizorii materii prime variate industriei în plin avânt a statelor imperialiste. Astfel a luat ființă, o vastă structură de rezervații furnizoare și de piețe de desfacere monopolizate.

Dacă la sfârșitul primului război mondial 72% din teritoriu și aproximativ 2/3 din populația globului se găseau sub dominație colonială, astăzi se află în lichidare ultimele vestigii ale colonialismului din Africa australă. După al II-lea război mondial, în condițiile noului raport de forțe pe plan internațional, lupta de eliberare a popoarelor asuprite a triumfat, în locul vechilor imperii coloniale au apărut peste 100 de noi state independente.

Într-o serie de țări ale Africii, Asiei și Americii Latine, revoluțiile de eliberare națională conduse de comuniști s-au transformat în revoluții de democrație populară, contribuind la extinderea și consolidarea sistemului mondial al socialismului. Victoria acestor revoluții nu poate fi concepută fără sprijinul multilateral acordat de celelalte țări socialiste, fără solidaritatea militantă a tuturor forțelor progresiste din lume, inclusiv a forțelor progresiste din S.U.A. și din ultimile bastioane ale colonialismului: Marea Britanie, Franța, Olanda, Belgia, Spania și Portugalia.

La sfârșitul celui de al II-lea război mondial și-au dobândit independența Vietnamul, Indonezia, Coreea, China. Dar imperialismul englez, francez, olandez și american urmărind să mențină vechile stări de lucruri, a recurs la intervenția armată. O situație încordată s-a menținut și în Orientul Apropiat și Mijlociu datorită amestecului imperialismului străin.

Perioada de după al II-lea război mondial a marcat o cotitură istorică și în destinele popoarelor continentului african. În preajma războiului, cu excepția Uniunii Sud-Africane, a Liberiei și a Egiptului, care aveau din 1936 o independență formală, Africa se găsea sub stăpânirea puterilor coloniale. Coloniile franceze ocupau 1/3 din suprafața continentului, iar cele engleze 8 milioane km², Belgia 2,4 milioane km², Portugalia 2,1 milioane km², Spania 300 000 km². După război, în numai două decenii (1947—1968) pe harta politică a Africii au apărut nu mai puțin de 40 state independente. În destrămarea imperiului colonial african un rol decisiv revine factorilor interni și nu „bunavoinței“ fostelor imperii coloniale. La lupta de eliberare a popoarelor africane au participat activ, partidele comuniste africane. Acestea s-au manifestat ca forțe active ale luptei de eliberare socială și națională.

Anul 1960 a constituit un moment de vîrf în lupta de eliberare a popoarelor africane, motiv pentru care a fost numit „Anul Africii“. Analizîndu-se situația popoarelor coloniale, Adunarea Generală a O.N.U. din decembrie 1960 a hotărît adoptarea „Declarației privind acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale“.

Prin Carta Națiunilor Unite, popoarele, prin reprezentanții lor, au stabilit drepturile fundamentale ale omului și hotărîrea lor de a le respecta, egalitatea în drepturi a națiunilor mari și mici, sprijinirea popoarelor pentru progres social. În cadrul Adunării Generale a O.N.U., s-a subliniat necesitatea de a fi create condiții de stabilitate, relații pașnice și prietenești între state, pe baza respectării principiului egalității în drepturi și liberei determinări a tuturor popoarelor, a drepturilor omului și al libertăților fundamentale, fără deosebire de sex, limbă sau religie. Se manifestă intens lupta pentru libertate a popoarelor dependente.

În 1962, după ce Algeria și-a cucerit independența, imperiul colonial francez din Africa era desființat. Între 1961—1966 au devenit independente coloniile și protectoratele britanice, în 1968 fosta Guinee spaniolă. În anii 1973—1975 s-au eliberat și foste colonii africane ale Portugaliei. În prezent se desfășoară lupta forțelor patriotice din Namibia împotriva trupelor sud-africane.

Și în țările Americii Latine se desfășoară o vastă revoluție națională democratică, antifeudală și antiimperialistă, care depășește cadrul revoluțiilor de tip burghez sau burghezo-democratic. America Latină se înfățișează ca un teritoriu al contrastelor și, din această cauză o lume în plină eferescență, formată din 25 state, pe o suprafață de 20.570.032 km². Au loc revoluții, național-democratică în Peru, (1968), democrat-populară în Chile (1970—1973) sau socialistă în Cuba. Afirmarea tot mai viguroasă a dorinței popoarelor latino-americane de a trăi și a se dezvolta liber și-a pus amprenta pe ultimele reuniuni ale membrilor Organizației Statelor Americane (organizație creată în cadrul Conferinței de la Bogota, în 1948) de la San José, aprilie 1971, Washington, aprilie 1973, Quito, noiembrie 1974. În cadrul acestor reuniuni s-a cerut recunoașterea dreptului fiecărui stat de a-și hotărî propria cale de dezvoltare, în conformitate cu propria sa ideologie, cu interesele sale și cu sistemul său de guvernământ.

De altfel, conform Declarației O.N.U. cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale, toate popoarele au dreptul la autodeterminare, ele își decid în mod liber statutul politic și urmăresc în mod liber dezvoltarea economică, socială și culturală. Toate statele trebuie să respecte prevederile Cartei Națiunilor Unite, ale Declarației universale și a drepturilor omului, ale Declarației cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale, pe baza egalității, neamestecului în treburile interne ale statelor, respectării suveranității și integrității teritoriale a tuturor popoarelor.

După cucerirea independenței, țările eliberate de sub dominație colonială au de rezolvat o serie de probleme de care depinde progresul lor general: întărirea suveranității lor naționale, independența economică, înlăturarea subdezvoltării etc.

Iată de ce, așa cum se subliniază în Programul Partidului Comunist Român, pentru respectivele țări „trecerea la socialism se impune ca o necesitate obiectivă a progresului economico-social, a lichidării, într-un timp istoric cât mai scurt a stării de subdezvoltare.”

România situează raporturile cu țările în curs de dezvoltare atât în contextul colaborării bilaterale, cât și în contextul luptei generale împotriva politicii imperialiste, colonialiste și neocolonialiste, pentru făurirea unei noi ordini economice și politice internaționale.

Indicații metodice

Conținutul „Declarației cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale” (rezoluția nr. 1514 (XV) oferă posibilitatea de informare a elevilor și de îmbogățire a cunoștințelor, cu privire la lupta de eliberare a popoarelor de sub dominație colonială, de dorința lor de a decide singure statutul politic și dezvoltarea lor economică, socială și culturală.

Textul rezoluției poate fi folosit atât la clasa a VII-a, la istoria universală modernă și contemporană, la lecția „Destrămarea sistemului colonial al imperialismului. Formarea de noi state independente”, la clasa a XII-a, la Probleme fundamentale ale istoriei lumii moderne și contemporane, la lecția „Destrămarea sistemului colonial al imperialismului. Probleme ale țărilor în curs de dezvoltare”, cât și la clasa a X-a, la istoria contemporană a României, la tema România în anii construirii societății socialiste (1948—1965), lecția „Politica externă a României în perioada 1948—1965”.

La clasa a VII-a urmărim mai întâi prin text să le formăm elevilor anumite noțiuni pe care nu le cunosc, (colonialism, dreptul la autodeterminare, principiile Cartei Națiunilor Unite). La clasa a XII-a comentariul textului rezoluției se poate realiza în întregime, la capitolul sfârșitul sistemului colonial.

Pus în dezbateră textul oferă elevilor posibilitatea să înțeleagă că prăbușirea în perioada postbelică, a sistemului colonial al imperialismului, precum și eșecul intervențiilor forțelor contrarevoluționare imperialiste se datoresc, înainte de toate, creșterii după 1945, a luptei de eliberare, adesea eroică și plină de sacrificii, a popoarelor din colonii, semicolonii și țările dependente.

La clasa a X-a, la subcapitolul „Politica externă a României în perioada 1943—1965” putem sublinia contribuția României la elaborarea acestei declarații cu privire la decolonizare, spre a scoate în evidență sprijinul acordat de România luptei popoarelor pentru independență. De asemenea, România a acționat în vederea canalizării eforturilor spre grăbirea cuceririi independenței de către popoarele coloniale, pentru lichidarea definitivă a politicii de discriminare rasială, pentru instaurarea unor relații democratice între toate popoarele indiferent de rasă sau culoare.

Pe plan metodologic, utilizarea documentului rezoluției privind decolonizarea dă posibilitatea elevilor să înțeleagă mai profund evenimentul, și să realizeze învățarea prin descoperire, cu rezultate bune în clasa a X-a și a XII-a.

Lectura și comentarea textului se vor realiza în momentul în care se ajunge cronologic la aceste evenimente.

La clasa a VII-a profesorul poate însoți comentariul textului în limita timpul disponibil, de scurte proiecții la epidiascop.

BIBLIOGRAFIE

PROGRAMUL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN DE FAURIRE A SOCIETĂȚII SOCIALISTE MULTILATERAL DEZVOLTATE ȘI ÎNAINȚARE A ROMÂNIEI SPRE COMUNISM, Editura politică București, 1975, pag. 179—180, 189—190; Jacques Arnault, PROCESUL COLONIALISMULUI; Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Alexandru Vianu, Gheorghe Bădescu, RELAȚII INTERNAȚIONALE ÎN ACTE ȘI DOCUMENTE, vol. III (1945—1982), Editura didactică și pedagogică, București, 1983, pag. 96—98; Tănase Negulescu, ROMÂNIA LA ORGANIZAȚIA NAȚIUNILOR UNITE, Editura politică, București, 1975 pag. 84—91; Radu Vasiliu, DECOLONIZAREA ȘI RELAȚIILE INTERNAȚIONALE, f. 1. București, 1972, pag. 297—299.

Lic. ind. 37, Buc.
FLORICA BALUȚA

Istorie locală

EVOLUȚIA ORGANIZĂRII ȘI DESFĂȘURĂRII ACTIVITĂȚII SECȚIUNII ISTORICE A „ASTREI“ ÎN PERIOADA 1862—1900

VASILE M. CÎMPEANU

Rezultatul întregii activități a „Astrei“, devenind cum spunea Timotei Cipariu „un reazim naționalității române...“¹, activitate realizată și pe tărîmul istoric, prin intermediul secțiunii istorice, l-a înregistrat încă de pe atunci George Barițiu, sintetizîndu-l în următoarele cuvinte: „De nu ar fi făcut nimic românii în 1860 spre dezvoltarea și consolidarea vieții lor naționale, posteritatea tot le-ar fi datoare cu recunoștință pentru înființarea Asociațiunii. Cine neagă aceasta este dator, ca un iubitor de adevăr, să cetească toate actele aceluia institut apărute... și să tragă consecințele“².

Organizarea secțiunilor științifice în general, și a secțiunii istorice în special, a preocupat „cercurile Asociațiunii“³ încă de la înființarea acesteia, deoarece tendința de căpetenie era gruparea la adăpostul Asociațiunii „a învățaților... de atunci“⁴ și crearea unor mijloace adecvate pentru ca aceștia să ducă mai departe „munca lor de erudiție“⁵. Totodată, prin organizarea secțiunilor „de studiu“⁶, se urmărea să se dea Asociațiunii, pe lângă caracterul ei popularizator, și acea organizare științifică menită să înlocuiască lipsa unei Academii și Universități românești. Problema organizării secțiunii istorice, alături de celelalte secțiuni, se pune cu prilejul celei mai însemnate adunări generale a Asociațiunii, ținută la sfîrșitul lunii iulie 1862, la Brașov.

Anul 1862 fusese un an de aprigă luptă a românilor din Transilvania pentru obținerea drepturilor politice egale, alături de celelalte „națiuni“ transilvane. Cercurile reacționare de la Viena, susținute de aristocrația maghiară și patriciatul săsesc, căutau, prin orice mijloace, să influențeze guvernul și curtea de la Viena, pentru a nu acorda drepturile legitime ale românilor din Transilvania. Aceste elemente aduceau diferite acuzații românilor, pentru a nu li se acorda egalitatea cerută. Una din multiplele acuzații era presupusa lor stare de înapoiere economică și culturală, incapacitatea de a se încadra în ritmul civilizației, afirmîndu-se în mod defăimător că poporul român este „un popor ignorant, lipsit de orice industrie și comerț“ care, dacă nu l-ar îmbrăca — prin

¹ „Transilvania“, nr. 4, 1911, pag. 320.

² George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. III, în ediția autorului, Sibiu, 1881, pag. 32.

³ Octavian Goga, *Mijloace de propagandă literară și culturală ale „Asociațiunii“ și dezvoltarea lor*, „Transilvania“, nr. 4, 1911, pag. 350.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Vasile Netea, *George Barițiu, Viața și activitatea sa*, Editura științifică, București, 1966, pag. 287.

industria lor — alte popoare, ar umbla gol, drepturile politice fiindu-i astfel cu totul inutile⁷.

Pentru a demasca această campanie denigratoare și, totodată, pentru a releva geniul creator al poporului român, la adunarea generală de la Brașov, din anul 1862, se va lua hotărârea organizării unei expoziții de „produse ale industriei naționale”⁸, iar la propunerea lui George Barițiu se cerea „împărțirea în secțiuni a agendelor asociațiunii pe an sau pe anii viitori după un proiect care se va subșterne de către comitet...”⁹. Propunerea făcută de George Barițiu, și în special aceea referitoare la împărțirea în secțiuni a activităților Asociațiunii, a fost primită de Comitet „fără nici o schimbare”¹⁰, determinându-se ca aceste elemente să fie puse în discuția adunării generale.

Adunarea generală de la Brașov, în cea de-a III-a ședință din 30/18 iulie 1862, după ce s-au susținut majoritatea disertațiilor, printre care și disertația lui George Barițiu „Despre artele frumoase și aplicarea lor la cerințele poporului românesc”, disertație care „a fost bine primită de adunarea generală”¹¹, își continuă activitatea pășind „la o altă dezbateră interesantă privitoare la formarea citorva secțiuni științifice”.¹² După o discuție scurtă, la care participă unii membri ai Asociațiunii, adunarea generală, „află cu cale, că deocamdată să se întocmească trei secțiuni și adică: 1) filologică; 2) istorică; 3) fisico-naturale;...”¹³.

Acest proiect de organizare a secțiunilor în general și al secțiunii istorice în special nu se referă în mod deosebit la „scopul și agendele secțiunilor”¹⁴ deoarece nici un membru al „Astrei” nu se obliga, de către nimeni¹⁵, pentru a deveni membru al secțiunii, urmînd ca cei care doresc să devină membri ai secțiunii să se ocupe cu această specialitate, respectiv cu istoria. Numai după ce se vor înscrie la Comitetul Asociațiunii mai mulți membri de aceeași specialitate „acea să se constituie dinșii între sine”¹⁶ în cadrul secțiunii istorice. După cum se observă, deși se hotărăște organizarea secțiunii istorice, aceasta nu va avea un program bine definit, ci doar numai niște referiri generale, la înscrierea membrilor de specialitate, care nu trebuiau să fie numai din domeniul istoriei. Chiar dacă realizarea secțiunii istorice „avea să mai întîrzie”¹⁷, asta nu înseamnă că

⁷ George Barițiu, *op. cit.*, pag. 144.

⁸ Vezi Registrul de procese verbale „Protocolul ședințelor Comitetului, 1861, la Arh. St. Sibiu, fond. Astra, doc. nr. 56, Ședința din 14 ian. 1862, f. 5, paragraful 23.

⁹ *Ibidem*, Ședința Comitetului Asociațiunii, 1 iulie 1862, f. 24, paragraful 4.

¹⁰ *Ibidem*, Ședința Comitetului Asociațiunii, 1 iulie 1862, f. 28.

¹¹ Protocolul adunării generale ținută de „Asociațiunea Transilvană” la Brașov, în anul 1862, Ședința a II-a din 29/17 iulie, la Arh. St. Sibiu, fond Astra, dosar 245, doc. nr. 177, f. 100.

¹² *Ibidem*, Ședința a III-a din 30/18 iulie, f. 107—108, paragraf XV.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ „Transilvania”, P. O., 1900, pag. 97.

¹⁵ Protocolul adunării generale ținută de „Asociațiunea transilvană” la Brașov, Ședința a III-a, din 30/18 iulie 1862, la Arh. St., Sibiu, fond. Astra, dosar 245, doc. nr. 177, f. 188, paragraf XV.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Vasile Netea, *George Barițiu, Viața și activitatea sa*, pag. 287.

nu a existat preocupare pentru organizarea acesteia și pentru realizarea lucrărilor cu caracter științific.

După adunarea generală de la Brașov, Comitetul Central al Asociațiunii își pune întrebarea cum să se „facă un început”¹⁸ în activitatea secțiunii istorice și a celorlalte secțiuni. În ședința Comitetului Asociațiunii din 2 sept. 1862, se hotărăște să „se facă cunoscut prin foile periodice românești”¹⁹ că s-au deschis liste și pentru secțiunea istorică în sensul înscrierii de membri. Cu acest prilej și George Barițiu, care îndeplinea și funcția de prim-secretar al Asociațiunii, se înscrie „pentru secțiunea a II-a, adică istorică...”²⁰.

Un an mai târziu, în 1863, la adunarea generală de la Blaj, după ce se raportează că secțiunea istorică a luat ființă în urma adunării generale de la Brașov, se subliniază necesitatea de a se arăta cum „s-au dus în împlinire aceste deciziuni salutare”²¹, adică de organizare a activității secțiunii. Cu toate că la această adunare generală nu s-au purtat discuții mai deosebite asupra organizării secțiunii istorice, totuși, în anul 1863, se remarcă acțiunea de înscriere „pentru secțiunea istorică”²² a lui Ioan cav. de Pușcariu, Ioan Popasu, Ioan V. Rusu, Dr. Ioan Nemeș, iar vicepreședintele Asociațiunii, Timotei Cipariu, se înscrie „pentru toate trei secțiunile adică: filologică, istorică și naturalo-fisică...”²³ Concomitent cu realizarea înscrierilor membrilor, în listele deschise pentru secțiunea istorică, aceasta va încerca să rezolve și unele elemente de ordin științific, în sensul că se remarcă intenția lui N. Popea de a face un referat asupra „lucrării lui Ștefan Moldovan...”²⁴, primindu-se recomandarea ca aceste referate să fie realizate de respectivele secțiuni, în cazul acesta de către secțiunea istorică.

Problema organizării activității secțiunii istorice, mai ales în ceea ce privește fixarea locului unde să-și desfășoare activitatea și numirea unui președinte, care să coordoneze activitatea, va sta în atenția adunării generale a Asociațiunii, din august 1864, de la Hațeg, a cărei lucrări au fost pregătite de George Barițiu.²⁵ Din documentele acestei adunări, rezultă că s-a decis „constituirea secțiunilor științifice”²⁶, deci și a *secțiunii istorice*, așa cum se proiectase în adunarea generală de la Brașov din anul 1862. Este interesant de subliniat că la adunarea generală de la Hațeg s-a hotărât „și locul adunării cum și președinții acelor secțiuni...”²⁷ Pentru secțiunea istorică se fixează Brașovul ca loc pentru adunarea membrilor. Secțiunea istorică își va desfășura activitatea sub președinția lui G. Munteanu²⁸. Deci la adunarea generală de la Brașov din 1862 nu se

¹⁸ Registrul de procese verbale „Protocolul ședințelor Comitetului din 2 septembrie 1862, la Arh. St. Sibiu, fond. Astra, doc. nr. 56, f. 27, paragraf 101.

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem.*

²¹ Raportul secretarului II despre lucrările Comitetului... în curs de un an (1862—7 sept. 1863), la Arh. St. Sibiu, dosar 259, doc. 206, f. 1.

²² Proces verbal din ședința Comitetului Asociațiunii din 3 februarie 1863, la Arh. St. Sibiu, Registrul nr. 56, f. 50, paragraful 13.

²³ *Ibidem*, Registrul nr. 56, f. 60, paragraf 54.

²⁴ *Ibidem.*

²⁵ *Ibidem*, f. 68.

²⁶ *Ibidem*, f. 79, paragraf 44.

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ *Ibidem.*

fixase nici locul de desfășurare a activității și nici președintele secțiunii istorice. Iar prin hotărârea adunării generale de la Hațeg, observăm că primul președinte al secțiunii istorice va fi Gavril Munteanu, care deținea funcția de director al gimnaziului românesc din Brașov și care, la adunarea generală de la Brașov, a susținut o disertație despre ortografia română, făcând numeroase mențiuni de ordin istoric privitoare la dezvoltarea poporului român.

Comitetul Asociațiunii era „pătruns de dorința de a vedea aceste secțiuni”²⁹ intrate în activitate, fapt pentru care se cerea președinților secțiunilor să aducă la cunoștință dacă au dus sau nu la îndeplinire dispozițiile adunării generale³⁰. După cum se observă, organizarea secțiunii istorice se face cu multă greutate. Astra având mijloace materiale destul de modeste și, bineînțeles, ca la orice început de drum, mulți din cei avizați și în același timp competenți în domeniu n-au înțeles bunele intenții ale lui George Barițiu, care, după multă trudă, va deveni părintele secțiunilor științifice.³¹

Deși în 1862, la adunarea generală de la Brașov se hotărâse înființarea secțiunilor științifice, inclusiv a celei istorice, au trecut 14 ani pînă cînd secțiunea istorică să treacă la activitate concretă și să fie pusă în aplicare decizia din 1862. În 1876, cu ocazia adunării generale de la Sibiu, Ioan Popasu propune „executarea concludului luat de adunarea generală din 1862”³² (care privea organizarea secțiunilor științifice, inclusiv a celei istorice. Se prevedea pentru sprijinirea activității secțiunilor științifice „o donațiune de 500 de florini”³³ votată tot la Sibiu în 1876.

G. Barițiu, confirma și el, în paginile revistei „Transilvania”, al cărei redactor era, faptul că „...secțiunile noastre științifice încă se vor înființa”³⁴. În vederea organizării activității acestora, George Barițiu preconiza determinarea „cît mai precisă a scopului fiecărei secțiuni”³⁵ odată cu discutarea proiectului de regulament, destinat pentru „secțiunile dorite de națiune”³⁶. Este interesant de reținut că preocuparea lui George Barițiu era în primul rînd pentru organizarea activității secțiunii istorice căutînd să atragă la o activitate curentă pe toți „istoricii și pe toți bărbații noștri de știință” încă de „la începutul activității sale.”³⁷. În mod deosebit, se gîndea George Barițiu la faptul ca secțiunea istorică să contribuie: la „înauțirea bibliotecii sale în partea istorică”, la „colecțiunea de numismatică”, la adunarea și studierea inscripțiunilor de misiuni de la biblioteci, muzee, arhive...”³⁸. Cerînd istoricilor, membri ai Asociațiunii, să fie mai activi, Barițiu, sublinia că „Sibiul ar fi unul din locurile cele mai acomodate

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ E. Hulea, *Astra, istoric, organizare, activități, statute și regulamente*, Sibiu, 1944, pag. 23.

³² *Proiect de regulament pentru secțiunile științifice — literare*, în „Transilvania”, 1900, P. O., pag. 97.

³³ *Ibidem*.

³⁴ George Barițiu, *Către istorici și către bărbații de știință, membri ai Asociațiunii transilvane române*, în „Transilvania”, nr. 23, 1 dec. 1876, pag. 267.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, pag. 268.

în Transilvania pentru studierea istoriei”³⁹; iar mai departe arăta că istoricii trebuie să fie „oameni practici, precum trebuie să fie un bun istoric...”⁴⁰. Barițiu făcea apel la toți oamenii de știință să contribuie la realizarea lucrărilor istorice cerute de Asociațiune, implicit și la organizarea secțiunii istorice.

Anul 1877 este mai bogat în evenimente privind organizarea secțiunii istorice. Din procesul verbal al ședinței ordinare a Comitetului Asociațiunii, din 3 aprilie 1877, rezultă că președintele Asociațiunii prezintă scrisoarea lui George Barițiu, din 4 martie⁴¹, prin care acesta răspunde cererii ce-i fusese adresată la 14 februarie⁴², arătând că primește „asupra-și însărcinarea de a (realiza) un proiect de regulament pentru înființarea secțiunilor științifice”⁴³. Mai târziu, printr-o scrisoare adresată Comitetului Asociațiunii, Barițiu arată că „din cauza unui morb greu și periculos”⁴⁴ a fost nevoit să întârzie cu trimiterea proiectului de regulament. Proiectul era destinat pentru înființarea secțiunilor științifice.⁴⁵ El prevedea și organizarea activității secțiunii istorice.

În ședința extraordinară a Comitetului Asociațiunii, din 21 iunie 1877, „prezidiul aduce la cunoștință, cum că în ședința de astăzi este, între altele, de a se pertracta proiectul de regulament, relativ la înființarea secțiunilor științifice, redactat de... G. Barițiu...”⁴⁶. În cadrul acestei ședințe, se pune în discuție proiectul de regulament „relativ la înființarea secțiunilor științifice”⁴⁷. După citirea lui în plen, Comitetul Asociațiunii însărcinează pe Zaharia Boiu să-l studieze, iar în ședința din 22 iunie 1877, să raporteze „în meritul obiectului”⁴⁸; pentru înființarea secțiunilor științifice. Proiectul este supus discuțiilor în ședința din 22 iunie 1877, după care, „se adoptă tot cuprinsul...”⁴⁹, stabilindu-se următorul text pentru titulatura regulamentului: „Regulament pentru înființarea de secțiuni științifice în sinul asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român”⁵⁰. În baza paragrafelor 1, 2 și 23 din Statutele Asociațiunii, în această ședință „se decide înființarea de 3 secțiuni științifice”⁵¹ și, este interesant de subliniat, că în ordinea menționării organizării acesteia, *secțiunea istorică ocupă primul loc*.

Referitor la secțiunea istorică, proiectul de regulament menționează în mod deosebit faptul că aceasta are menirea să „adune documente autentice pentru înăvuirea istoriei patriei și a națiunii cum și pentru corijarea erorilor strecurate în istoria noastră și le comentează; compune scrieri originale și traduce scrieri de valoare pentru poporul român, supune la critică dreaptă operele istorice pu-

³⁹ *Ibidem*, pag. 268.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ „Transilvania”, nr. 9, 1 mai 1877, pag. 106.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Proces verbal din ședința ordinară a Comitetului Asociațiunii din 8 mai 1877*, în „Transilvania”, nr. 11, 1 iunie 1877, pag. 131.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ „Transilvania”, nr. 14, 15 iulie 1877, pag. 166.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

blicate în diverse limbi; recomandă adunării generale operele de specialitatea sa, pe care le aflăm demne de premiu, de onorariu, ori de mențiune onorabilă..."⁵².

Proiectul de regulament prevede multe aspecte cu caracter organizatoric referitoare la toate secțiunile, deci și pentru secțiunea istorică. În mod obligatoriu, adunarea generală a Asociațiunii, așa cum se prevede în proiectul de regulament, alege pentru „înteiu period de trei ani”⁵³ pe președintele secțiunii, cu condiția ca voturile „pentru” să fie date de „majoritatea absolută a membrilor prezenți”⁵⁴. Ca membru al secțiunilor, și deci și al secțiunii istorice, adunarea generală recunoaște și consideră pe toți membrii fondatori și ordinari cu condiția ca aceștia să se oblige „a elabora și prezenta pe fiecare an”, cel puțin câte un „operat original sau traduceri”⁵⁵. În cadrul secțiunii istorice se putea înscrie oricine, anunțându-se în scris președintelui secțiunii⁵⁵, deoarece numărul membrilor în secțiuni nu era limitat cu condiția ca aceștia să fie „membri activi ai asociațiunii”⁵⁷. Secțiunea istorică, conform regulamentului, avea dreptul de a-și alege un președinte, un vicepreședinte și un secretar. De asemenea, primește dreptul, pe care-l avusese adunarea generală, conform paragrafului 32, aliniatul 6 din Statutele Asociațiunii, „de a îngriji pentru cenzurarea operelor științifice... În sferă de activitate.”⁵⁸ În fine, proiectul de regulament mai prevedea, printre altele, ca ședințele să se țină regulat „cel puțin de 2 ori pe an la reședința asociației...”⁵⁹ și în cazuri deosebite ședințele se puteau ține mai des, cu condiția ca la acestea să fie cel puțin „5 membri prezenți”⁶⁰.

Proiectul de regulament elaborat de George Barițiu, și aprobat în ședința din 22 iunie 1877⁶¹, scoate în evidență importanța și necesitatea organizării membrilor Asociațiunii în secțiuni care avea datoria să cerceteze toate aspectele privind viața românilor din Transilvania, subjugăți de imperiul austro-ungar, și, în mod deosebit, începuturile dezvoltării milenare a poporului nostru.

Proiectul pentru înființarea secțiunilor științifice este supus „spre acceptare”⁶² celei de-a XVI-a adunări generale a Asociațiunii „ținută la 5, 6 și 7 august (st. n.) 1877 în Blaj”⁶³. Adunarea generală a asociațiunii de la Blaj, în ședința din 6 august 1877, acceptă acest proiect în unanimitate și fără modificățiuni”⁶⁴. În cadrul acestei ședințe, George Barițiu, în urma aprobării regulamentului secțiunilor, își exprima părerea că toate secțiunile științifice se vor organiza, în așa fel, încât acestea să rezolve toate sarcinile înscrise în regulamentul de funcționare. Tot cu prilejul adunării generale de la Blaj, în ședința din

⁵² *Ibidem.*

⁵³ *Ibidem.*, paragraful 3.

⁵⁴ *Ibidem.*

⁵⁵ *Ibidem.*

⁵⁶ *Ibidem.*

⁵⁷ *Ibidem.*

⁵⁸ *Ibidem.*

⁵⁹ *Ibidem.*

⁶⁰ *Ibidem.*

⁶¹ *Raportul general al Comitetului despre activitatea Asociațiunii... pe anu! 1876/1877 în „Transilvania” nr. 19, 1 oct. 1877, pag. 220.*

⁶² „Transilvania”, nr. 18, 15 sept. 1877, pag. 207.

⁶³ *Ibidem.*

⁶⁴ *Ibidem.*

7 august 1877, prezidiul adunării generale, în temeiul regulamentului secțiunilor, aprobat, „pune la ordine“⁶⁵ alegerea președinților de secțiuni. La secțiunea istorică, adunarea generală alege „prin proclamațiune“, ca președinte „pe dn(domnul) redact(or) G. Barițiu“⁶⁶. După alegerea președintelui secțiunii istorice, se înscriu ca membri activi dr. Ioan Hodoș și prof. Ioan Antonelli.

Conform celor hotărâte la Blaj, secțiunea istorică urma să-și înceapă activitatea, dar, ea nu se putea întruni neavînd înscriși „cel puțin cite 7 inși“⁶⁷, situația fiind aceeași și la celelalte secțiuni. Un apel al Comitetului, recomandă membrilor Asociațiunii că „în tot cazul este de dorit să se înscrie măcar atîția“⁶⁸, precizînd că una din sarcinile președinților de secțiuni este de a atrage membri, în vederea organizării activității acestora. Comitetul Asociațiunii căutînd să rezolve unele probleme de ansamblu, legate de activitatea ei, va lua măsuri care vor duce la constituirea „secțiunilor“⁶⁹.

Din nou, la 24 decembrie 1877, Comitetul dezbată organizarea secțiunilor printre care și cea istorică⁷⁰, hotărîndu-se ca numai după întrunirea numărului de membri, cerut de Regulament⁷¹, va fi anunțat președintele secțiunii istorice, care va hotărî începerea lucrărilor științifice ale secțiunii. Dorința Comitetului Asociațiunii era de „a vedea înscriindu-se cît se poate de mulți membri în secțiunile Asociațiunii...“⁷², aducîndu-se un argument foarte important în sensul că „națiunea noastră se poate lăuda astăzi cu un număr destul de frumos de literați și oameni de știință din sinul ei“⁷³. Ca urmare a acestei sublinieri, se vor înscrie, chiar în timpul ședinței din 24 decembrie 1877, în secțiunea istorică, Ilarion Pușcariu și Ioan Preda, acesta din urmă avocat din Sibiu, care nu avea specialitate istorie, dar, solicita înscrierea.

Problema măririi numărului de membri în secțiunea istorică, rămîne și pentru anul 1878 importantă, fapt consemnat și cu prilejul ședinței Comitetului Asociațiunii din 23 februarie 1878, cînd secțiunea istorică era reprezentată de 11 membri.⁷⁴ Prin urmare, în conformitate cu Regulamentul, secțiunea istorică își putea începe lucrările și organiza activitatea, iar președintele trebuia să ia toate măsurile necesare pentru „întrunirea și definitivă constituire“⁷⁵ a secțiunii istorice. La începutul anului 1878, în foaia Asociațiunii sînt consemnate numele acelor membri „care s-au declarat a participa ca membri“⁷⁶ ai secțiunii istorice, printre care aflăm pe George Barițiu, prim secretarul Asociațiunii, Ioan Cav. de Pușcariu, Timotei Cipariu, Nicolae Popea, Ioan Popasu, Iosif Hodoș, Ilarion Pușcariu și alții, nume de rezonanță deosebită în cultura românească, de la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

⁶⁵ *Ibidem*, nr. 19, din 1 octombrie 1877, pag. 217.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*, nr. 24, 15 dec. 1877, pag. 287.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*, nr. 2, din 15 ianuarie 1878, pag. 22.

⁷⁰ *Ibidem*, pag. 24.

⁷¹ *Ibidem*, pag. 94 și 156.

⁷² *Ibidem*, nr. 2, 15 ian. 1878, pag. 24, paragraf 179.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*.

Cu toate că secțiunea istorică întrunea numărul de 11 membri și putea să-și înceapă activitatea, Comitetul de conducere al Asociațiunii, la propunerea președintelui Timotei Cipariu, convoacă o ședință a secțiunilor la 28 iunie (10 iulie) 1878 la Sibiu.⁷⁷ Din procesul verbal încheiat în 28 iunie (10 iulie) 1878 „în ședința întâia a secțiunii istorice aparținătoare la Asociațiunea Transilvană pentru literatura și cultura poporului român”⁷⁸, aflăm că membrii secțiunii istorice se întrunesc „pentru întâia oară”⁷⁹ sub președinția lui George Barițiu, ales conform paragrafului 3 al Regulamentului secțiunilor științifice *președintele secțiunii istorice*, de către adunarea generală a Asociațiunii.

În această ședință sînt menționate numele celor înscriși în secțiunea istorică printre care amintim pe: George Barițiu, Timotei Cipariu, Nicolau Popea, Ioan Popasu, Ioan Nemeș, Aurel Isacu, Iosif Hodoș, Ioan Antonelli, Ilarion Pușcariu, Ioan Preda, Vas. Harșianu, Iacob Bologa.

Secțiunea istorică, s-a putut constitui, în cadrul acestei ședințe, deoarece, conform paragrafului 9 din Statutul secțiunilor științifice, erau prezenți cel puțin 5 membri printre care sînt menționați: George Barițiu, Timotei Cipariu, Iacob Bologa, Ioan Antonelli, Iosif Hodoș, Vas. Harșianu și Ilarion Pușcariu.⁸⁰ Acum este ales vicepreședinte al secțiunii istorice Dr. Iosif Hodoș, iar ca secretar Dr. Ilarion Pușcariu și, desigur, George Barițiu, rămîne în continuare președintele acestei secțiuni. De altfel, în Raportul general al Comitetului Asociațiunii, pe anul 1877/1878, prezentat la adunarea generală de la Șimleu, din 4—5 august 1878, raport prezentat de George Barițiu ales președinte ad-hoc⁸¹, al adunării generale, se arăta, printre altele, că „ne mărginim a vă raporta despre constituirea acelor secțiuni ce s-a efectuat în 10 iulie a.c.”⁸², în baza Regulamentului votat de adunarea generală de la Blaj din anul 1877. Constituirea secțiunii istorice și a celorlalte secțiuni era considerată de George Barițiu ca o situație „înveselitoare”⁸³, deoarece prin constituirea secțiunii istorice se puteau pune în aplicare cerințele Regulamentului elaborat și aprobat apoi la adunarea generală de la Blaj.

La adunarea generală de la Șimleu se fac unele precizări referitoare la ședințele de lucru ale secțiunii istorice, în special la întrunirea membrilor în cel puțin „2 ședințe ordinare”⁸⁴ din care prima trebuia ținută cu minimum 20 de zile înainte de convocarea adunării generale, iar a doua în luna imediat următoare ținerii adunării generale. Motivația ținerii acestor adunări era făcută în sensul că: „secțiunea are de lucru peste an și a raporta adunării generale”⁸⁵ pe de o parte, iar pe de altă parte de a „executa” concluziunile adunării pe anul ce urmează.⁸⁶

⁷⁷ *Ibidem*, nr. 14, 15, iulie 1878, pag. 167, paragraful 57.

⁷⁸ *Ibidem*, nr. 16, 15 aug. 1878, pag. 190.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*, nr. 19, 1 oct. 1878, pag. 224.

⁸² *Ibidem*, nr. 23, 1 dec. 1878, pag. 273.

⁸³ *Ibidem*, pag. 272.

⁸⁴ *Ibidem*, pag. 273.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*.

Încercarea de activizare a secțiunii istorice făcută de Barițiu la Șimleu a rămas fără rezultat practic⁸⁷ iar la adunarea generală de la Sighișoara, din 22 iulie/30 august 1879, s-a accentuat nereușita planului, fapt ce-l determină pe Anania Trimbițașu să adreseze președintelui adunării generale următoarea interpelare: „Secțiunile științifice ale Asociațiunii noastre s-au înființat încă din iunie 1878. Ce e cauza de aceste secțiuni nu s-au convocat și nu au lucrat nimica pînă acum?”⁸⁸. La interpelarea făcută de Anania Trimbițașu, președintele adunării invită pe George Barițiu să răspundă. Aceasta a scos în evidență dificultățile „ce s-au opus activității secțiunilor”⁸⁹ în general, și a secțiunii istorice, în special. Principalele elemente care au îngreunat desfășurarea activității secțiunii istorice erau: lipsa mijloacelor materiale și lipsa unui organ de presă unde membrii secțiunii să-și poată publica lucrările realizate. O altă dificultate care îngreuna organizarea activității secțiunii, era faptul că pentru realizarea activităților se făcea convocarea de către președintele secțiunii și nu de către președintele Asociațiunii, aceasta producînd greutăți în adunarea membrilor la centru, adică la Sibiu, deoarece mulți dintre membrii secțiunii istorice erau în diferite localități din Transilvania, la distanțe mari.

În raportul prezentat la adunarea generală de la Sighișoara se mai menționează că secțiunea istorică, la fel ca celelalte secțiuni, nu „și-a început activitatea”⁹⁰, neprezentînd nici recenziile asupra unor lucrări intrate în concursul organizat de asociațiune. Abia în anul 1880, cu ocazia adunării generale ținută la Turda, sînt menționate cîteva acțiuni, mai precis anunțarea de către George Barițiu, președintele secțiunii istorice, asupra intenției sale de a susține unele disertațiuni cu caracter istoric. Tot la această adunare generală, comisia pentru propuneri alcătuită este un referat asupra propunerii Comitetului Asociațiunii de a se face în Regulamentul secțiunilor, și deci și a secțiunii istorice, unele modificări la unele dispoziții ale Regulamentului stabilit în anul 1877, modificări ce se acceptă în ședința a II-a a adunării generale din august 1880⁹¹.

Cu toate aceste strădanii, secțiunea istorică n-a lucrat așa cum se hotărîse. Dacă între anii 1880—1882, în rapoartele adunărilor generale se mai vorbește cîte ceva și despre secțiuni, după această dată problema lor dispăre cu totul de la ordinea zilei. Acest lucru se datorește unor cauze multiple, printre care: lipsa mijloacelor materiale; asuprirea socială și națională la care erau supuși românii transilvăneni și împiedicarea, în acest cadru, a activității lor științifice. Aceasta a făcut ca preocupările savante ale învățaților români transilvăneni să-și găsească tot mai mult locul în cadrul Academiei Române de la București⁹². De altfel, Academia Română, organ științific unic pentru românii din toate provinciile, v-a avea în mijlocul ei, cu o activitate științifică bogată, și pe unii membri ai secțiunii istorice

⁸⁷ Apud, Octavian Goga, *Mijloace de propagandă literară și culturală de Asociațiuni*, în „Transilvania” nr. 4, 1911, pag. 354.

⁸⁸ Vezi „Transilvania” nr. 1—2, 1—15 ian. 1881, pag. 4.

⁸⁹ *Ibidem*, pag. 3.

⁹⁰ Apud, *Proiect de Regulament pentru secțiunile științifice-literare, Expunere de motive*, în „Transilvania”, P. O., 1900, pag. 97.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² Vasile Curticăpeanu, *Intemeierea societății „Astra” și rolul ei în cultura poporului român*, în „Studii”, nr. 6, 1961, pag. 1450.

a „Astrei“ și anume pe : George Barițiu, Vincențiu Babeș, Timotei Cipariu, Iosif Hodoș, iar mai târziu pe Ioan Lupas, Silviu Dragomir, Iosif Sterca Suluțiu.

Cu toate acestea, activitatea de cercetare a documentelor istorice legate de istoria poporului român, în special, și de istoria universală, în general, nu încetează⁹⁵. La aceasta a contribuit, prin activitatea sa neobosită, George Barițiu ales „prin aclamațiune“ președinte al „Astrei“ la adunarea generală din 1888⁹⁴.

În Analele Asociațiunii, George Barițiu este considerat ca unul din președinții cu deosebite merite, deoarece din momentul înființării și chiar mai înainte „nimeni n-a privegheat, nu s-a îngrijit de soarta acestei instituțiuni mai mult decât George Barițiu“⁹⁶. Cu ocazia adunării generale de la Sibiu, din 1892, condusă de George Barițiu, ultima la care participă, el a fixat un vast program de activitate pentru Asociațiune, program ce va fi continuat de urmașii săi la conducerea „Astrei“. Cu moartea sa, se încheie o primă etapă de consolidare a activității „Astrei“ și a secțiunii istorice, urmînd, începînd cu 1896, o etapă de expansiune, de extindere a activității asociațiunii pe o arie mai întinsă. Această nouă orientare a activității societății „Astra“ va stimula din nou problema organizării activității secțiunii istorice, problemă dispărută de pe ordinea de zi a adunărilor generale, după anul 1880, timp de aproximativ două decenii.

Abia cu ocazia modificării statutelor Asociațiunii⁹⁶, proiectul organizării secțiunilor istorice ocupă din nou adunările generale ale acestei instituții. Astfel, adunarea generală ținută la Blaj în anul 1895 prevedea instituirea secțiunii istorice, alături de celelalte secțiuni. În textul statutelor noi, la inițiativa primului secretar al „Astrei“, Cornel Diaconovici, considerat „reorganizatorul secțiunilor“⁹⁷ și a Comitetului Central, adunarea generală din anul 1898, ținută la Beiuș, dispunea : „Comitetul Central să înceapă înființarea secțiunilor literare prevăzute în paragraful 2 al Statutelor...“⁹⁸.

La adunarea generală de la Herculane din 9—10 septembrie 1900, se discută problema „inactivării secțiunilor științifice“⁹⁹ și se decide ca acestea „să se activeze imediat“¹⁰⁰ cu această ocazie fiind aleși, la propunerea Comitetului Central, ca membri ai secțiunii istorice : Vincențiu Babeș, Dr. Augustin Bunea, Vasile Gol-diș, Ioan Cav. de Pușcariu și Iosif Sterca Suluțiu¹⁰¹.

⁹³ La adunarea generală de la Alba-Iulia, George Barițiu propune realizarea disertației : *Apulum, Alba-Iulia, Alba-Carolina, Belgrad*, disertațiune arheologică de George Barițiu, în „Transilvania“ nr. 15—16, 1—15 august 1886, pag. 120.

⁹⁴ Apud — Ioan Lupas, *Înființarea „Asociațiunii“ și conducătorii ei*, în „Transilvania“, nr. 4, iulie-august 1911, pag. 341.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ „Transilvania“, nr. 9, 15 sept. 1895, pag. 260.

⁹⁷ *Ibidem*, nr. 4, iulie-aug. 1911, pag. 354.

⁹⁸ *Ibidem*, 1898, pag. 177.

⁹⁹ *Ibidem*, 1900, pag. 188.

¹⁰⁰ *Ibidem*,

¹⁰¹ *Ibidem*.

La 14 octombrie 1900 se ține prima ședință plenară de constituire a secțiunilor științifice-literare¹⁰². Prin secretarul asociației, „Astra“ insistă asupra respectării hotărârii adunării generale de la Băile-Herculane, solicitând ca membrii corespondenți numiți de această adunare generală să se pronunțe dacă sînt sau nu de acord „cu însărcinarea ce li s-a dat“¹⁰³. Ca urmare a acestei solicitări au dat declarație de primire și membrii secțiunii istorice, numiți de Comitetul Central la adunarea generală de la Herculane. Deoarece membrii secțiunii istorice erau toți de față, în număr suficient, conform paragrafului 27 din Regulament, secțiunea istorică se poate „constitui“¹⁰⁴.

După ascultarea rapoartelor secțiunilor „se ia act“¹⁰⁵ că secțiunea istorică s-a constituit „în modul următor“¹⁰⁶: președinte Vincențiu Babeș, vicepreședinte Iosif Sterca Suluțiu, referend Dr. Vasile Goldiș. Este important de semnalat faptul că secțiunea istorică își stabilea ca sediu de activitate orașul Sibiu¹⁰⁷. În felul acesta se încheie încă o etapă importantă din activitatea de organizare a secțiunii istorice, etapă ce va deschide noi perspective în activitatea de cercetare istorică în cadrul acestei secțiuni.

Pentru funcționarea normală a secțiunilor, se votează și un Regulament. Realizarea noului Regulament, care privește și secțiunea istorică, completat — la cererea primei ședințe plenare a secțiunilor din anul 1900 — în adunarea generală din același an, completare care se referă mai ales la componența secțiunii cu membrii ordinari și membri corespondenți, aceștia din urmă să fie de ajutor membrilor ordinari în realizarea lucrărilor cu caracter științific¹⁰⁸. Acest element constituie un pas înainte în ceea ce privește organizarea activității membrilor secțiunii istorice. Facem această subliniere deoarece în noul Regulament se urmărește să se „evite scăderile cele vechi“¹⁰⁹, din activitatea anterioară a secțiunii istorice precum și a celorlalte secțiuni menționîndu-se că nu e cazul să vedem în activitatea de pînă la 1900 numai lucruri „negative“¹¹⁰ și trebuie să vedem această activitate și prin prisma condițiilor social-politice și economice în care trăiau românii transilvăneni la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. La aceste condiții grele se pot adăuga, în al doilea rînd, „defectele“ organizării.

Privitor la alegerea membrilor secțiunii, de data aceasta s-a înlăturat acel principiu de voluntariat, adoptat de Regulamentele vechi, urmărindu-se, de data aceasta, să se angajeze factori competenți pentru ca aceștia să-și poată pune toate forțele în interesul scopului urmărit de secțiunea istorică. De aceea, noul regula-

¹⁰² Proces verbal din ședința I plenară de constituire a secțiunilor științifice-literare, 14 oct. 1900 în „Transilvania“, P. O., 1900, pag. 196.

¹⁰³ *Ibidem.*

¹⁰⁴ *Ibidem.*

¹⁰⁵ *Ibidem*, pag. 197.

¹⁰⁶ *Ibidem.*

¹⁰⁷ *Ibidem.*

¹⁰⁸ Proces verbal luat în ședința secțiunii istorice a Asociațiunii ținută la 16 aprilie n. 1901, în Sibiu, în „Transilvania“, 1900, P. O., pag. 30.

¹⁰⁹ *Proiectul de Regulament...*, în „Transilvania“, 1900, P. O., pag. 98.

¹¹⁰ *Ibidem.*

ment a dat momentului alegerii membrilor „caracterul solemn al unei distincțiuni”¹¹¹. Prin acest moment solemn, se căuta „a obliga”¹¹² toți membrii secțiunii la o „conlucrare cât mai intensă pentru realizarea problemelor științifice...”¹¹³.

Pînă la elaborarea noului Regulament, secțiunea istorică se ocupa și cu problemele pedagogice, dar, odată cu înființarea secțiunii școlare, aceasta nu mai are în sarcină și problemele de ordin pedagogic, luîndu-se în considerare „multitudinea agendelor secțiunii istorice” și „numărul mic al membrilor ei”¹¹⁴ dîndu-i-se în felul acesta posibilitatea ca să servească asociației „Astra” numai ca „un organ auxiliar de specialitate”¹¹⁵, cu toate că prin programul de muncă impus, prin regulament, se observă destul de clar că organizarea secțiunii istorice, ca de altfel și a celorlalte secțiuni, este după modelul „corporațiilor academice”¹¹⁶. În general, alături de celelalte secțiuni, secțiunea istorică „în ramul ei”¹¹⁷ trebuie să rezolve următoarele probleme științifice¹¹⁸ ale epocii respective : mersul dezvoltării culturale a poporului român ; studierea și deliberarea în probleme speciale atunci cînd asociațiunea va cere ; va da ajutor la crearea și completarea colecțiilor științifice ale societății „Astra” și la organizarea de expoziții, și altele.

În mod special, secțiunea istorică se va ocupa cu următoarele acțiuni : a) cu adunarea și așezarea colecțiilor Asociațiunii de documente, monede și orice alte obiecte de interes istoric, îndeosebi și cu completarea colecțiilor de ziare, precum și peste tot cu aranjarea și înavuțirea Muzeului istoric proiectat de Asociațiune ; b) cu exploatarea arheologică a țării prin misiuni și prin înființarea de societăți sau comisiuni arheologice ; c) cu studii etnografice, și îndeosebi cu exploatarea, publicații speciale și cu expozițiuni etnografice, cu aranjarea și completarea Muzeului etnografic proiectat de Asociațiune și în fine cu măsuri referitoare la conservarea portului național și a motivelor originale în industria de casă a poporului român ; d) va iniția editarea de documente și studii istorice, va propune publicarea de premii pentru lucrări aparținătoare istoriei, etnografiei, geografiei politice și istorice, jurisprudenței și științelor politice și sociale și va censura știrile cu privire la lucrările intrate în concurs ; e) va controla publicațiile istorice, atît cele românești cît și cele apărute în limbi străine, și va conlucra, atît direct cît și prin avertizarea bărbaților de specialitate, la rectificarea publicațiilor eronate sau tendențioase asupra istoriei și stării poporului român¹¹⁹.

¹¹¹ *Ibidem*, pag. 99.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ *Ibidem*.

¹¹⁴ *Ibidem*, pag. 108.

¹¹⁵ *Ibidem*, pag. 99.

¹¹⁶ Raportul secretarului literar către ședința plenară a secțiunilor științifice, în „Transilvania, 1 sept. v., 1914, nr. 7—9, pag. 391.

¹¹⁷ *Proiectul de Regulament...*, în „Transilvania”, P. O., 1900, pag. 104, paragraf 10.

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ *Ibidem*.

CONSTRUIREA CĂILOR FERATE DIN BANAT

DUMITRU P. IONESCU

Prima cale ferată din rețeaua C.F.R., nu este linia București-Giurgiu, cum greșit se menționează în unele manuale școlare, ci linia Oravița-Răcășdia-Iam din Banat¹.

În secolul al XIX-lea, Banatul se afla sub stăpânirea Austriei care, prin inaugurarea primei căi ferate Viena-Wagram = 13 km., la 17 noiembrie 1837, era cea de a șaptea țară din lume — după Anglia (1825), S.U.A. (1830), Belgia (1835), Prusia (1835), Canada (1837) și Franța (1837) — care cunoștea binefacerile noului mijloc de transport. Construcțiile feroviare au înaintat rapid, astfel că, în 1840, Austria dispunea de 143 km. c.f., în 1845 de 898 km. c.f., în 1850 de 1290 km. c.f., iar în 1855 de 1443 km. c.f., ca în 1860 întinderea lor să fie aproape dublă : 2876 km. c.f.²

Datorită introducerii navelor cu aburi, Dunărea a devenit calea de comunicație cea mai rapidă și mai sigură, între apusul și răsăritul Europei. Încă din 1829, pe marele fluviu, Austria înființase linia de navigație cu aburi Donau Dampfschiffahrt Gesellschaft, pentru a cărei funcționare avea nevoie de mult cărbune, furnizat și de minele de la Anina. Pentru a ușura transportul cărbunilor de bună calitate de la Anina la Dunăre, Curtea imperială din Viena a hotărât în anul 1844 construirea unei linii ferate, de la portul dunărean Baziaș la localitatea montană Oravița. Linia avea traseul Oravița-Răcășdia-Iam-Biserica Albă-Baziaș = 62,5 km. În anul 1922, României i s-a atribuit numai secțiunea Oravița-Răcășdia-Iam = 27 km., astfel că s-a întrerupt comunicația cu Baziaș.

Lucrările au început în anul 1846, dar au fost întrerupte în primăvara 1848, datorită izbucnirii revoluției. În anul 1850, s-au reluat lucrările care au înaintat lent din lipsă de capital.

Băncile S. G. Sina și Arnstein din Viena, împreună cu Société Générale de Crédit Mobilier din Paris au fondat, în anul 1854, vestita societate „Kaiserliche und Königliche privilegierte Österreichische Staats Eisenbahn Gesellschaft“ (= Societatea privilegiată cezaro-crăiască austriacă de căi ferate de stat) sau prescurtat St. E. G., cu un capital inițial de 200.000.000 franci. Societatea a dobândit o importanță

¹ Vechimea primelor 10 linii ferate românești :

- 1 noiembrie 1856, Oravița-Răcășdia-Iam = 27 km.
- 15 noiembrie 1857, Timișoara-Jimbolia = 39 km.
- 24 aprilie 1858, Oradea-Borș = 6 km.
- 20 iulie 1858, Timișoara-Stamora Moravița = 56 km.
- 25 noiembrie 1858, Arad-Curtici = 17 km.
- 4 octombrie 1860, Constanța-Cernavodă = 63,280 km.
- 15 decembrie 1863, Oravița-Anina = 33 km.
- 22 decembrie 1868, Arad-Alba Iulia = 229 km.
- 19 octombrie 1869, București-Giurgiu = 69,821 km.
- 15 decembrie 1869, Roman-Burdujeni = 102,465 km.

² Dimitrie N. Drăniceanu, *Căile ferate, origina, progresele, foloasele ce au adus omenirii etc., cu un rezumat despre căile ferate române. Studiu istoric cu figuri în text.* Târgu-Jiu, 1901, p. 103.

europenă, astfel că, din consiliul de conducere făceau parte aristocrați, înalți demnitari și miniștri din Paris, Viena și Budapesta. St. E. G. a cumpărat în Banat domeniul cu o suprafață de 133.168,126 ha., din care 50.000 ha. pământ arabil, iar restul păduri seculare, cu un subsol bogat în mine de cărbuni, fier și alte minereuri. Societatea mai avea câteva mine de cărbuni în Boemia, la Brandeise și Kladno, precum și fabrica de locomotive din Viena, fondată în 1840, dobândind o autarhie industrială în monarhie. Atât prin puterea ei materială, cât și prin întregul aparat de funcționari, St. E. G. a susținut curentul de maghiarizare exercitat de autorități în masa de români din Banat. St. E. G. a atras renumiți constructori de locomotive ca austriacul Engerth și englezul John Haswell³.

Implicată în „Războiul Crimei” din 1853—1856, Austria a ajuns la o situație financiară precară, astfel că, în septembrie 1854, a dat o lege de concesiune, pe baza căreia, la 1 ianuarie 1855⁴, St. E. G. a primit terminarea liniilor începute de stat, printre care și calea ferată Baziaș-Oravița, precum și construirea altora noi, plus exploatarea tuturora.

În anul 1856, St. E. G. a terminat calea ferată Baziaș-Oravița și a început construirea liniilor :

Seghedin-Jimbolia-Timișoara = 113,9 km.

Timișoara-Stamora Moravița-Jasenova = 94,1 km.

Pentru transportul cărbunelui de la Anina la Oravița, s-a construit o cale ferată cu tracțiune animală, folosind cai și de aceea se numea „Pferdenbahn”. Caii trăgeau vagoanele încărcate cu cărbuni sau goale numai pe porțiunile orizontale. De la Anina la Oravița exista o însemnată diferență de altitudine și de aceea s-au amenajat trei „căderi” (pante mari). La fiecare cădere, existau două căi paralele : pe una coborau prin gravitație vagonetele pline cu cărbuni, iar pe cealaltă erau ridicate vagonetele goale ; era deci un funicular terestru. Un cablu, trecut pe după un tambur aflat pe culmea rampei, lega grupul de vagonete goale. În felul acesta, coborîrea prin gravitație a trenului plin era folosită la ridicarea trenului gol.

Construită numai pentru transportul de mărfuri, calea ferată Baziaș-Oravița a fost numită „linia cărbunelui” și a adus un venit excelent. Până în 1856, de la minele Anina se extrăgeau anual 70.000 tone cărbuni, ca după darea în folosință a liniei ferate Baziaș-Oravița, producția să crească la 200.000 tone. Paralel a sporit vertiginos și venitul pădurilor.

La 28 aprilie 1856⁵, St. E. G. a obținut aprobarea și pentru transportul de călători care s-a deschis la 1 noiembrie 1856⁶. Circula un singur tren mixt pe zi : pleca de la Oravița la ora 7 și sosea la Baziaș la ora 10 și 2' ; apoi pleca din Baziaș la ora 13 și 30', ajungînd la Oravița la ora 16 și 38'. Linia Baziaș-Oravița a dobîndit o mare importanță după 20 iulie 1858⁷, cînd s-a deschis calea ferată Timișoara-

³ Locomotivele Haswell au fost unul din cele două tipuri care au circulat și pe linia Roman-Vîrciorova, pînă în 1881, cînd au apărut noi locomotive.

⁴ C. Botez, D. Urmă, I. Saizu, *Epopeea feroviară românească*. București, Editura Sport-Turism, 1977, p. 47.

⁵ Ludovic Balazs, *Istoricul căilor ferate bănățene*. În *Al doilea congres al inginerilor din România, 1—4 octombrie 1922, Timișoara, București, 1922*, p. 353.

⁶ Moise Gîrlîșteanu, *Linia ferată Oravița-Baziaș a împlinit 100 de ani*. În „Revista Căilor Ferate”, nr. 12/1956, p. 635.

⁷ Victor Nanu, *Vechimea liniilor ferate din Ardeal și organizarea arhivei tehnice a C.F.R.* În „Revista Căilor Ferate”, nr. 10/1957, p. 554.

Stamora Moravița-Jasenova, dar mai ales după 15 decembrie 1863⁸, când s-a legat de calea ferată Oravița-Anina = 33 km.

Reconstruită pe alt traseu, pentru a fi dată în circulație cu tracțiune cu aburi, linia Oravița-Anina este una din cele mai vechi linii montane din Europa. Nu îngăduia o circulație mai mare, din cauza curbelor foarte mici, a pantelor lungi și continue care urcau 339 m. Avea 9 viaducte, 14 tuneluri și mai multe poduri. Pe distanța dintre stațiile Brădișoru-Girliște = 19 km., diferența de nivel era de 224 m., ceea ce însemna o urcare continuă de 20 ‰. Raza de curbură minimă era de 114 m. și de aceea se foloseau numai vagoane cu distanța osiilor fixe de 2,90 m., astfel că serviciul ei era dezavantajos din punct de vedere financiar. Trenurile urcau cu viteza de 15 km./oră și coborau cu 11 km., existind instrucțiuni speciale pentru frinarea în timpul mersului. Suprastructura liniei Oravița-Anina a variat continuu pînă în anul 1919, realizîndu-se 14 sisteme. Prin traseul ei greu, dar de o frumusețe rară, linia Oravița-Anina era considerată ca o miniatură a căii ferate Viena-Semmering⁹.

Deși obținuse concesiunea la 1 ianuarie 1855, St. E. G. a început construirea liniei Seghedin-Jimbolia-Timișoara = 113,9 km. abia în vara 1856 din cauza deselor inundații ale râului Tisa. Lucrările au înaintat rapid, astfel că, în mai 1857, au sosit în stația Timișoara primele 4 locomotive. Ele au fost transportate pe Dunăre, Tisa și Bega și purtau nume ca : Austria, Pesth¹⁰, Komárom¹¹, Hont¹². Linia a fost inaugurată la 15 noiembrie 1857¹³, când a sosit la Timișoara primul tren de la Viena¹⁴, eveniment ce a produs un viu interes în Banat, consemnat în ziarul local „Temeshvarer Zeitung“.

Circulau zilnic două perechi de trenuri : din Viena, primul tren pleca la ora 7, ajungea la Budapesta la 15 și 14' și sosea la Timișoara la ora 17 și 27'. Al doilea tren pleca din Viena la ora 7 și 30', ajungea la Budapesta la ora 15 și 40' și sosea la Timișoara la ora 18 și 32'. Din Timișoara, primul tren pleca la ora 5 și 30', ajungea la Budapesta la ora 8 și 1' și sosea la Viena la ora 16 și 30'. Al doilea tren pleca din Timișoara la ora 6 și 50', ajungea la Budapesta la ora 9 și 21', iar la Viena sosea la ora 19. Linia a avut o fixare solidă, ceea ce reprezenta un progres față de liniile anterioare. Infrastructura și zidăria lucrărilor de artă au fost făcute pentru linie dublă.

La 21 iulie 1858¹⁵, a fost adusă și cea de a cincea locomotivă numită „Wartberg“ care a remorcat primul tren de la Timișoara la Baziaș. Această locomotivă

⁸ *Ibidem*.

⁹ Construită în anii 1842—1854 de inginerul Karol Ritter von Ghega, linia Viena-Semmering a fost prima cale ferată de munte din lume. Avea lungimea de 41 km., cu declivități pînă la 25‰ și curbe cu raza maximă de 190 m. Supranumită „linia zidită“, ea avea 13 km. lungime de ziduri, cu 15 tunele, dintre care cel mai mare este de 1400 m. și trece culmea la cota 895. Pentru asigurarea tracțiunii, s-au introdus noile locomotive Maffei-München care remorcau 125 tone, cu o viteză de 14,2 km./oră. A fost inaugurată la 17 iulie 1854. (Nicolae I. Petculescu, *Căi de Comunicații și Transportate. Pe uscat, pe apă și prin aer*, București, 1935, p. 81).

¹⁰⁻¹² Comitete în Ungaria.

¹³ Ludovic Balazs, *op. cit.*, p. 354.

¹⁴ În Ungaria, prima cale ferată a fost construită în 1846, Budapesta-Vacz, iar în 1854 calea ferată Pesta-Seghedin.

¹⁵ Florian I. Goga, *Nadul feroviar Timișoara. Inceputuri și evoluție*. În „Revista Căilor Ferate“, nr. 12/1968, p. 742.

nu avea acoperiș, astfel că mecanicul Pedl se apăra de ploaie cu umbrela. Din anul 1922, linia a rămas pe teritoriul României numai cu 39 km, adică de la Timișoara la Jimbolia.

Concesionată tot la 1 ianuarie 1855, construcția liniei Timișoara—Stamora Moravița—Jasenova = 94,1 km a început în septembrie 1857, de la gara Timișoara și, în aprilie 1858, s-a terminat podul de fier de peste riul Beghei. Linia s-a realizat pe drumul ce ducea în suburbia Iosefina și a transformat complet zona șanțurilor cetății Timișoara. Această cale ferată s-a deschis la 20 iulie 1858.¹⁶ și a stimulat circulația mărfurilor în Banat. La 1 iulie 1919¹⁷ s-a rupt legătura cu stația Baziaș, deoarece numai secțiunea Timișoara—Stamora Moravița = 56 km a rămas României.

Tot St.E.G. a mai construit liniile :

Sinnicolau—Vălcani = 21 km deschisă la 16 septembrie 1870 ;

Sinnicolau—Periam = 18 km inaugurată la 29 octombrie 1870.

Încă din anul 1857, apăruse în Banat necesitatea liniei ferate Timișoara—Arad = 57 km. Au trecut 11 ani pînă cînd un consorțiu compus din firme străine a primit concesiunea prin art. de lege XXXVII din 1868. Condițiile, ca lucrarea să înceapă peste trei luni și să sfîrșească într-un an și jumătate, nu s-au respectat. Aceste întîrzieri au determinat consorțiul să o vîndă „Societății de căi ferate din regiunea Tisei“, care a terminat-o și a dat-o în circulație la 6 aprilie 1871.¹⁸

Pe linie, circulau zilnic două perechi de trenuri mixte cu cîteva vagoane de persoane. Primul tren de la Arad pleca la ora 5 și 45' și sosea la Timișoara la ora 8 și 48'. Al doilea tren pleca la ora 16 și ajungea la Timișoara la ora 19 și 35'. De la Timișoara, primul tren pleca la ora 7 și 30' și ajungea la Arad la ora 11 și 7', iar al doilea tren pleca la ora 17 și 50' și sosea la Arad la ora 20 și 20'.

La 5 septembrie 1874¹⁹ s-a dat în circulație calea ferată Voiteni—Gătaia—Cîlnic = 60 km.

Orașele Timișoara, Lugoj și Caransebeș, județul Caraș-Severin și Camera de Comerț și Industrie din Timișoara au trimis în anul 1870 delegații la Ministerul Comunicațiilor din Pesta ca să obțină construirea liniei Timișoara—Orșova. Insuccesul a determinat ca noi memorii și delegații să ia calea Pestei în anii următori.

Prin articolul de lege XXVIII din 1874, guvernul a concesionat lucrarea „Societății privilegiate a căilor ferate de stat austro-ungare“. Realizată pe valea roditoare a Timișului, această linie a adus Timișoarei o gară aparte : Fabric (reconstruită în 1901, ea a devenit mai tîrziu stația Timișoara-Est). Deși podurile de peste riurile Beghei și Timiș au constituit mari obstacole, construirea liniei a mers relativ repede, astfel că, la 22 octombrie 1876²⁰, s-a dat în circulație calea ferată Timișoara—Lugoj—Caransebeș = 97 km. Ramificîndu-se din linia Timișoara—Stamora Moravița, calea ferată Timișoara—Caransebeș a devenit mai tîrziu

¹⁶ Victor Nanu, *op. cit.*, p. 554.

¹⁷ Ludovic Balazs, *op. cit.*, p. 356.

¹⁸ Victor Nanu, *op. cit.*, p. 554.

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ Ludovic Balazs, *op. cit.*, p. 359.

o piedică în desfășurarea circulației rutiere, avînd patru puncte de secționare. De aceea, s-a construit o nouă variantă care înconjură orașul pe la nord, actualul traseu feroviar Timișoara—Caransebeș.

Mai multe și mai dificile au fost problemele tehnice pentru construirea liniei Caransebeș—Orșova = 88 km, deoarece la așezarea ei pe un teren muntos a fost nevoie de 19 poduri mari de fier și 4 tunele, dintre care cel mai lung a fost acela de 898 m de la stația Poarta. Dificultățile au fost învinse, cheltuindu-se 24.000.000 fiorini austrieci și, la 20 mai 1878²¹, calea ferată Caransebeș—Orșova a fost dată în exploatare. Rafinările de țiței de la Orșova, alimentate cu materii prime pe calea ferată, furnizau produse petroliere pentru întregul Banat, plus orașele Belgrad, Budapesta și Viena. Datorită inundațiilor catastrofale din 1910, secțiunea Iablanița—Mehadia = 7 km a fost mutată de lângă pîrîul Glob, abandonîndu-se un pod, dar construindu-se un nou tunel de 936 m.

La 1 mai 1879²² s-a deschis și linia Orșova—Vîrciorova = 8 km, realizîndu-se joncțiunea cu calea ferată București—Vîrciorova = 339 km, inaugurată la 5 ianuarie 1875²³. Așa s-a realizat marea arteră europeană Viena—București, care făcea legătura dintre Occident și Orient, dezvoltînd mult circulația de mărfuri și de persoane. În anul 1891, statul a răscumpărat calea ferată Timișoara—Vîrciorova și alte linii secundare din Banat.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea, Timișoara era unul din principalele noduri feroviare din Europa. Ea dispunea de două gări și anume: una principală în suburbia Iosefina și alta mai mică în suburbia Fabric. Liniile ferate (inclusiv triajul) pe teritoriul Timișoarei aveau o lungime de peste 100 km. În Timișoara soseau și plecau zilnic 49 trenuri de călători și circa 30 trenuri de marfă din 8 direcții: București, Radna, Arad, Cenad, Jimbolia, Cruceni, Stamora Moravița, Buziaș. Iluminată în 1857 cu gaz aerian, Timișoara a fost prima gară din Europa iluminată cu electricitate în 1884, înaintea stațiilor din Paris și Viena²⁴. Evoluția rapidă a comunicației a impus lărgirea stației Timișoara. Dacă în 1859 se aflau 38 grupuri de deviatoare, 9 840 m curenți linie și 20.112 m² teren ocupat de clădiri, în 1897 existau 150 de deviatoare și 43.000 m curenți linie. În 1897, s-a construit o nouă și monumentală stație de călători (astăzi Timișoara-Nord), care întrecea pe multe din Apusul Europei, iar cea veche a devenit gară de mărfuri. Noua stație a fost înzestrată cu ateliere de reparații unde lucrau circa 500 oameni. Costul lucrărilor a fost de peste 1.000.000 coroane (una coroană = 1,05 lei) ceea ce dovedea importanța pe care guvernul o acorda orașului Timișoara.

Începînd cu anul 1880, a apărut în Banat un puternic curent pentru construirea liniilor ferate de interes local ce avea la bază articolul de lege XXXI din 1880, completat cu articolul de lege IV din 1888 care asigură și ajutorul statului, ușurînd finanțarea construcțiilor feroviare. Drept urmare, pînă în anul 1900, societățile particulare au construit în Banat 11 linii ferate de interes local care însumau 522 km :

²¹ *Ibidem.*

²² Victor Nanu, *op. cit.*, p. 554.

²³ *Ceferiada 1869—1939*, București, 1939, p. 18.

²⁴ Florian Goga, *op. cit.*, p. 741.

- 31 iulie 1887, Timișoara—Crucești = 49 km.
 24 octombrie 1888, Periam—Variaș = 7 km.
 7 august 1890, Jebel—Giera = 33 km.
 26 septembrie 1895, Timișoara—Lovrin—Cenad = 75 km.
 15 decembrie 1895, Cărpiniș—Ionel = 31 km.
 10 februarie 1896, Oravița—Berzovia = 59 km.
 3 iulie 1896, Gătaia—Jamu Mare = 24 km.
 22 iulie 1896, Gătaia—Buziaș—Lugoș = 60 km.
 18 noiembrie 1896, Timișoara—Buziaș = 37 km.
 29 mai 1897, Timișoara—Radna = 64 km.
 17 septembrie 1898, Lugoș—Ilia = 83 km.

Astfel, la sfârșitul secolului al XIX-lea, Banatul avea 1.030 km c.f. datorită cerințelor comitatelor (diviziuni administrative asemănătoare județelor) și dorințelor unor mari proprietari ca baronul Fodor Nikolics din Radna, pînă la primul război mondial au mai apărut încă 10 linii de interes local cu o lungime de 230 km, depășind cu mult rețeaua feroviară din posesiunea statului :

- 3 martie 1906, Jebel—Liebling = 10 km.
 8 iulie 1907, Sinandrei—Variaș = 29 km.
 12 ianuarie 1908, Caransebeș—Bouțari = 37 km.
 28 noiembrie 1908, Cilnic—Reșița = 5 km²⁵.
 19 decembrie 1908, Bouțari—Subcetate = 40 km.
 30 mai 1910, Nerău—Teremia Banat = 5 km²⁶.
 18 octombrie 1910, Comloșu Mare—Lovrin = 13 km.
 18 octombrie 1910, Jimbolia—Lovrin = 27 km.
 26 noiembrie 1910, Arad—Periam = 48 km.
 26 noiembrie 1910, Lovrin—Periam = 16 km.

În Banat, s-a construit linia ferată Caransebeș—Subcetate, în 1908, cu caracteristici unice. Ea pornea de la altitudinea de 204 m, atingea la Porțile de Fier (cumpăna apelor) 692 m, ca apoi să coboare la 292 m, la Subcetate. Între valea Bistra și valea Hațeg, avea o pantă de 5,282 km atât de prăpăstioasă, încît între stațiile Bouțari și Sarmizegetusa = 19 km, nici astăzi nu sînt trenuri de călători, deoarece circulația se făcea pe o bară dințată montată pe traverse, între șine, mai sus cu 70 mm, ca locomotiva să treacă fără greutate și peste încrucișări.

Din 1908 și pînă în octombrie 1922 s-au construit 11 linii industriale normale și 3 linii înguste cu o lungime totală de 75 km, care au sporit traficul căii ferate Caransebeș—Subcetate. Ea avea o importanță economică, fiindcă reprezenta drumul cel mai scurt pentru cărbunii de la Petroșani la Dunăre, dar și o importanță strategică, deoarece făcea legătura dintre marele fluviu și riul Mureș.

În concluzie, construcțiile feroviare din Banat au reprezentat o necesitate obiectivă impusă de dezvoltarea producției capitaliste și a schimbului de mărfuri și au fost rezultatul investițiilor și speculațiilor financiare ale marelui capital austriac și maghiar. Rețeaua feroviară bănățeană avea în anul 1914 cea mai mare

²⁵ În 1939 s-a realizat calea ferată Reșița—Caransebeș = 39 km.

²⁶ În 1927 s-a construit linia Teremia Banat—Comloșu Mare = 9 km.

densitate din Europa. Nu existau în Banat localități care să se afle la o depărtare mai mare de 10 km față de o linie ferată. Rețeaua feroviară era mai deasă în vestul Banatului.

În general, gările erau bine dotate, prevăzute cu numeroase linii de garaj și cheiuri bune. Există un bogat material rulant și de tracțiune, care satisfăcea transporturile mari. Trenurile erau încălzite cu aburi, iar iluminatul lor se făcea cu ulei de rapiță și, mai târziu, cu gaz. Trenurile expres și accelerate aveau numai clasa I și II, iar trenurile personale și trenurile mixte aveau trei și chiar patru clase.

Rezultată din investițiile marelui capital austriac, rețeaua feroviară bănățeană a impulsionat dezvoltarea industriei și a agriculturii, contopind grabnic piețele locale într-o piață internă unică.

Anexa

Căile ferate din Banat.

- 1 noiembrie 1856, Oravița—Răcășdia—Iam = 27 km.
- 15 noiembrie 1857, Timișoara—Jimbolia = 39 km.
- 20 iulie 1858, Timișoara—Stamora Moravița = 56 km.
- 15 decembrie 1863, Oravița—Anina = 33 km.
- 16 septembrie 1870, Sînnicolau Mare—Vălcani = 21 km.
- 29 octombrie 1870, Sînnicolau Mare—Periam = 18 km.
- 6 aprilie 1871, Timișoara—Arad = 57 km.
- 5 septembrie 1874, Voiteni—Gătaia—Cîlnic = 60 km.
- 22 octombrie 1876, Timișoara—Caransebeș = 97 km.
- 20 mai 1878, Caransebeș—Orșova = 88 km.
- 1 mai 1879, Orșova—Vîrciorova = 8 km.
- 31 iulie 1887, Timișoara—Cruceni = 49 km.
- 24 octombrie 1888, Periam—Variaș = 7 km.
- 7 august 1890, Jebel—Giera = 33 km.
- 26 septembrie 1895, Timișoara—Lovrin—Cenad = 75 km¹.
- 15 decembrie 1895, Cărpiniș—Ionel = 31 km.
- 10 februarie 1896, Oravița—Berzovia = 59 km.
- 3 iulie 1896, Gătaia—Jamu Mare = 24 km.
- 22 iulie 1896, Gătaia—Buziaș—Lugoj = 60 km.
- 18 noiembrie 1896, Timișoara—Buziaș = 37 km².
- 29 mai 1897, Timișoara—Radna = 68 km³.
- 17 septembrie 1898, Lugoj—Ilia = 83 km.
- 3 martie 1906, Jebel—Liebling = 10 km.
- 8 iulie 1907, Sînandrei—Variaș = 29 km.
- 12 ianuarie 1908, Caransebeș—Bouțari = 37 km.

¹ Minus 7 km. Timișoara Nord—Ronaț ce există la c.f. Arad—Timișoara.

² Minus 6 km. Timișoara Nord—Timișoara Sud de la calea ferată Timișoara—Stamora Moravița.

³ Minus 4 km. Timișoara Nord—Timișoara Est ce există la calea ferată Timișoara—București.

- 28 noiembrie 1908, Cilnic—Reșița = 5 km.
19 decembrie 1908, Bouțari—Subcetate = 40 km.
30 mai 1910, Teremia Banat—Nerău = 5 km.
18 octombrie 1910, Lovrin—Comloșu Mare = 13 km.
18 octombrie 1910, Lovrin—Jimbolia = 27 km.
26 noiembrie 1910, Lovrin—Periam = 16 km.
26 noiembrie 1910, Arad—Periam = 48 km⁴.

TOTAL 1.260 km. c.f.

⁴ 1927, Comloșu Mare—Teremia Banat = 9 km.
1939, Caransebeș—Reșița = 39 km.

CONTRIBUȚIA LOCUIȚORILOR FOSTULUI JUDEȚ VLAȘCA LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

ȘTEFAN PĂUN

Unirea tuturor românilor într-un singur stat a constituit un deziderat major al poporului nostru, din toate provinciile românești pentru mersul înainte al națiunii române pe calea progresului social, economic și politic. După realizarea Statului Național Român în 1859, românii animați de idealul cel mai de preț, existent de veacuri au încercat să desăvârșească procesul început. În acest scop, manifestările lor în favoarea creării Statului Național Unitar Român devin permanente, au un caracter de masă, popular, patriotic.

Lupta pentru desăvârșirea procesului de unificare a ridicat pe o treaptă mult mai înaltă conștiința statornică existentă de-a lungul veacurilor în toate ținuturile locuite de români, a generat energii capabile să ducă la realizarea acestui obiectiv, pîrghie importantă care a contribuit la marile înfăptuiri revoluționare din istoria poporului român. Manifestările în această direcție au fost deosebit de puternice, nu numai în Transilvania aflată sub dominație străină, austro-ungară, dar și în Principate, mișcarea națională de sprijinire a luptei dîrzeduse de românii subjugăți făcîndu-se simțită în toate colțurile țării, la orașe și sate.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mișcarea națională devine o mișcare de masă, afectînd toate aspectele vieții social politice și economice, constituind un mijloc de mobilizare a națiunii române pentru cucerirea drepturilor naționale, pentru înlăturarea pericolului ce amenința existența însăși a românilor. Intensificarea mișcării de emancipare națională, în toate colțurile țării, a fost rezultatul tendințelor de organizare politică și culturală, manifestată în rîndul tuturor categoriilor sociale, al gradului înalt al conștiinței solidarității întregului neam românesc. O contribuție a avut, în acest sens, locuitorii din vremea aceea de pe teritoriul actual al județului Giurgiu, pe atunci județul Vlașca. Cu conștiința și fapta, locuitorii acestor meleaguri s-au aflat în primele rînduri ale acestei lupte, care nu a încetat decît o dată cu victoria, cu realizarea unității național statale românești. La menținerea conștiinței de solidaritate a întregului neam românesc au contribuit presa giurgiueană, organizațiile cadrelor didactice din județul Vlașca, secția locală a Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor și conferințele ținute la filiala Ateneului Român din localitate; toate acestea au avut un rol semnificativ în cadrul luptei comune a românilor pentru desăvîrșirea unității statului național.

„Unirea într-un singur stat — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — aspirație seculară a românilor, cauză înălțătoare pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași devenise un obiective imediat, o necesitate stringentă impusă de însăși mersul înainte al societății românești“¹. În fruntea acestei lupte

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. II, București, Editura Politică, 1968, p. 467.

s-au situat numeroși intelectuali giurgiuveni, printre care se evidențiază Nicolae Bălănescu, Marin Țiculescu, Aureliu Dunca, profesorul ardelean Nicolae Droc Barcian stabilit din 1870 la Giurgiu. Sint semnificative în acest sens rîndurile publicate de ziarul „Presa Liberă”, ziar care apare la Giurgiu între 1893—1898, referitor la lupta comună a românilor împotriva dominației străine: „Oricît s-ar înăbuși sentimentul de naționalitate, oricît ar fi persecutați membrii aceleași familii, nu se va pierde niciodată sentimentul firesc, pornirea națională înăscută, a fraților a se îmbrățișa odată”².

Protestînd împotriva samavolniciilor săvîrșite de autoritățile maghiare față de românii transilvăneni, presa giurgiuveană a publicat numeroase articole referitoare la evenimentele cele mai importante din cadrul mișcării de emancipare națională. Un larg ecou a stîrnit în rîndul locuitorilor orașului Giurgiu și ai județului Vlașca mișcarea Memorandistă, inițiată de fruntașii românilor transilvăneni în 1892 grupați în Partidul Național Român din Transilvania. Memorandumul din 26 martie 1892 a captat „inimile tinerilor și bătrînilor care din zi în zi mai numeroși, mai sîrguitori și mai decîși se înrolară în armata națională ce merge hotărîtă către un țel comun. O luptă ce există de veacuri în mod latent între românii subjugați și asupritorii lor”³.

Încă de la început, ziarul amintit ia atitudine împotriva oficialităților maghiare, care, sub diferite pretexte, interzic conferințele naționale ale Partidului Național Român, cum a fost conferința programată a avea loc în iunie 1893 la Sibiu⁴. Protestele ziarului giurgiuvean dezvăluiau, fără cruțare, persecuțiile la care erau supuși românii transilvăneni, mișcarea lor de emancipare națională. Pe acest fundal social politic deosebit de agitat, legăturile dintre vechea Românie și românii transilvăneni s-au intensificat, sprijinul acordat acestora fiind nu numai de ordin politic dar și material. Astfel, Conferința Națională a Partidului Național Român din Transilvania organizată în cele din urmă, cu toate împotrivirile autorităților maghiare, la Sibiu, în 1893, „a afirmat solidaritatea noastră (a giurgiuvenilor n.n.) cu frații de peste munți”⁵. Conferința, scria avocatul Nicolae Bălănescu, „a dovedit Europei că elementul român din Transilvania are dreptul la viață liberă, probînd în același timp că ultimul pas către libertatea naționalității noastre în Transilvania este mai aproape decît se crede”⁶.

Apărarea drepturilor poporului român la existență națională a constituit o preocupare permanentă a intelectualității giurgiuvene, formele și nivelul desfășurării acestui sprijin fiind determinate de condițiile istorice și contextul social politic local. Manifestările în favoarea întregirii național-statale devin tot mai frecvente pe aceste meleaguri după crearea, în 1890, a Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor, care a marcat începutul organizării secțiilor locale în toate orașele țării⁷.

² „Presa Liberă”, Giurgiu, 4 iunie, 1893.

³ *Ibidem*, 26 aprilie 1898.

⁴ *Ibidem*, 27 iunie 1893.

⁵ *Ibidem*, 18 iulie, 1893.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Vasile Netea, C. G. Marinescu, *Liga culturală și unirea Transilvaniei cu România*, Iași, Editura Junimea, 1978, p. 157.

Secția locală din Giurgiu a Ligii culturale a fost înființată chiar din 1890 prin strădaniile profesorului Nicolae Droc Barcian și ale avocatului Nicolae Bălănescu⁸. Adunările generale ale Ligii culturale giurgiuvene aveau loc în localul gimnaziului „Ion Maiorescu”⁹, membrii ligii provenind din rindurile celor mai diverse categorii sociale existente la acea vreme în orașul Giurgiu¹⁰. „Într-un singur glas, intelectuali, muncitori, preoți, elevi și părinți — se specifica în procesul verbal de constituire a secției locale a Ligii culturale din Giurgiu — au militat în favoarea scuturării jugului secular al dominației străine din Transilvania, în numele principiului liberei dezvoltări al națiunilor”¹¹.

Ziarul „Ecoul Dunării”, care apărea la Giurgiu sub redacția lui Aureliu Dunca, redând atmosfera agitată a acelor vremuri, într-un articol, intitulat „Chestiunea românismului în Transilvania. Adevăratul pericol”, scria: „românul, oriunde ar fi, este perseverent, viguros și tenace când luptă pentru existență și drepturile sale”. Articolul culminează cu o critică vehementă a politicii de „represalii și terorism” la care erau supuși românii transilvăneni și încercările guvernului maghiar, de a corupe cu bani preoții, profesorii și tinerii români pentru a părăsi cauza, adică lupta de emancipare națională¹². „Înainte dar cu toții — îndemna ziarul amintit cititorii săi — să susținem pe cât posibil Liga, și românul nu va pieri niciodată chiar de acolo de unde dominația străină caută al distruge.. Căci românul în veci nu pier”¹³.

Din perioada de care ne ocupăm, presa locală, documentele de arhivă, prezintă numeroase exemple referitoare la solidaritatea, patriotismul manifestate de locuitorii acestor meleaguri, sprijinul acordat mișcării de emancipare națională. Astfel sub auspiciile Ligii culturale locale, locuitorii orașului Giurgiu au organizat „cu prilejul condamnării la închisoare și amenzi a reprezentanților mișcării naționale din Transilvania, o subscripție publică”¹⁴. Cu această ocazie se strâng din donații 108 lei și 50 bani, „sumă transmisă Biroului Central al Ligii Culturale din București”¹⁵. Participanții la această subscripție publică proveneau din categorii sociale diferite¹⁶.

În fruntea acțiunilor inițiate de Liga culturală locală s-au situat acțiunile patriotice organizate de cadrele didactice, acțiuni care, de cele mai multe ori, se extindeau și în satele județului Vlașca. „Sentimentul național este cel mai trebuitor — scria profesorul Nicolae Droc Barcian — mai ales pentru noi, un popor înconjurat de alte neamuri mari și hărăpitoare. De aceea, orice român, trebuie

⁸ Ștefan Păun, *Cu conștiința și fapta în sprijinul făuririi Statului Național Unitar Român*, în „Steagul Roșu”, 31 decembrie, 1984.

⁹ „Ecoul Dunării”, Giurgiu, 10 octombrie, 1893.

¹⁰ *Ibidem*, 17 octombrie 1893.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, 10 octombrie 1893.

¹³ *Ibidem*, 24 octombrie 1893.

¹⁴ *Ibidem*, 10 octombrie 1893.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Au făcut donații: profesorul Nicolae Droc Barcian (20 lei) G. Ciucure (6 lei și 50 bani), Ion Popescu, preotul N. Burilescu (5 lei), avocatul Nicolae Bălănescu (5 lei), A. Andronescu (5 lei), Răducan Predescu (2 lei), E. Nicolescu (10 lei), Ion Avramescu (3 lei), Ion Ionescu (2 lei), Ion Ionescu (3 lei), Petre G. Stoianu (10 lei), G. Marinescu (2 lei), Dumitrache Popescu (1 leiu), Iorgu G. Guțu (5 lei) ș.a.

să-l aibă în cel mai înalt grad și profesorii să sădească acest sentiment în inima tuturor școlărilor“¹⁷.

Conferințele ținute la Ateneul Român din București, sau la filiala Ateneului Român din localitate¹⁸, au propagat idealul desăvârșirii unității statale în rindul celor mai diverse categorii sociale. O puternică emoție trezea în rindul cititorilor, rubrica din ziarul „Presa Liberă“ *Citim în gazeta Transilvaniei*, unde se publicau știri despre învățătorii români din Ardeal aflați în închisoare datorită activității lor pe plan politic și cultural în sprijinul luptei pentru desăvârșirea unității statale¹⁹.

Intrase în tradiție sărbătorirea, an de an, a mărețelor evenimente din istoria poporului român, care aminteau de năzuințele de unire a tuturor românilor. „Să cercetăm paginile glorioase ale trecutului nostru — era devisa giurgiuvenilor în acea perioadă —, să cunoaștem amănunțit epocile istorice ale bravilor luptători, să ne inspirăm de la acțiunile mari ca cea din 3/15 mai 1848 pentru că numai astfel putem învinge, vom putea face ca Câmpia Liebrtății să fie în țara libertății“²⁰.

Aniversarea a cincizeci de ani de la revoluția română de la 1848 a avut loc la gimnaziul „Ion Măiorescu“, cu participarea elevilor, părinților și cadrelor didactice. Cu acest prilej elevul Petre Alexandru a prezentat „o dare de seamă a anului 1848“, înainte de începerea programului artistic²¹; corul gimnaziului, pregătit de profesorul Leonida Tănăsescu, intonând *Deșteaptă-te Române* și *Hora Unirii*²². Aceste momente de adâncă trăire emoțională reliefa solidaritatea participanților la această manifestare cu lupta românilor transilvăneni, erau manifestări de adinc patriotism și adeviune la lupta comună a națiunii române pentru realizarea unității statale depline. Subliniem de asemenea, cu acest prilej, telegrama giurgiuvenilor adresată participanților la serbările organizate în București de „Comitetul Central al Ligii Culturale“ pentru cinstirea Marii Adunări Naționale de la Blaj din 3/15 mai 1848, unde românii ardeleni au strigat într-un glas „Noi vrem să ne unim cu țara“: „Salutăm — se specifica în respectiva telegramă — pe cei ce manifestă astăzi voința tuturor românilor, și dorim ca amintirea Marii Adunări Naționale de la Blaj să fie imboldul stringerii rindurilor noastre și semnalul luptei care nu va trebui să înceteze decit o dată cu victoria“²³.

Aniversarea Unirii Principatelor Române era sărbătorită, la începutul secolului al XX-lea, în orașul Giurgiu, într-un cadru restrâns, îndeosebi la elevii școlilor din oraș, pentru ca, în 1910, festivitatea înfăptuirii acestui măreț act istoric să fie organizată de Liga Culturală locală astfel încît devine o sărbătoare a

¹⁷ *Anuarul gimnaziului „Ion Măiorescu“* (1911—1912), Giurgiu, 1913, p. 47.

¹⁸ Ateneul Român din Giurgiu este înființat în 1882 din inițiativa profesorului Nicolae Droc Barcian; vezi I. Zanfirescu, V. Căndea, V. Moga, *Ateneul Român*, București, 1976, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 222.

¹⁹ „Presa Liberă“, 26 aprilie, 1898.

²⁰ *Ibidem*, 5 mai 1898.

²¹ *Ibidem*, 20 mai 1898.

²² Arhivele Liceului Ion Măiorescu, fond Savin Popescu, dos. 1, f. 91.

²³ Revista „Liga Română“, an III, nr. 18—19, 1898, p. 184.

Intregului oraș²⁴. Festivalul Ligii Culturale giurgiuvene a avut loc la Ateneul din localitate, programul artistic în cinstea Unirii Principatelor a fost organizat de elevii școlilor din oraș și membrii societății muzicale „Lira”²⁵. Sala Ateneului giurgiuvean a devenit neîncăpătoare în aceste momente de afirmare a solidarității și conștiinței naționale, ceea ce determină conducerea Ligii Culturale²⁶ să repete spectacolul la 30 ianuarie 1910²⁷. Membrii cercului literar „Universul” au recitat poezii patriotice din opera marilor noștri poeți Eminescu, Cârlova, Bolintineanu²⁸, mulțimea entuziasă a cântat, împreună cu corul gimnaziului „Ion Maiorescu”, Pe-al nostru steag e scris Unire de Ciprian Porumbescu²⁹.

În conferința despre Cavour, ținută la Ateneul din localitate, Nicolae Bălănescu arată că „națiunea română nu trebuie să stea nepăsătoare la strigătul de durere al fraților de sub jugul străin”³⁰; îndemnul său adresat auditorilor era elocvent în acest sens; „să închinăm energia noastră acestui ideal mare, care pentru noi este luminarea poporului și unitatea națională”³¹.

Ororile pe care le trăiau românii transilvăneni nu i-au împiedicat să „păstreze neatinsă limba și neamul prin biserică și școală”³², în rîndul lor născîndu-se personalități culturale și religioase care, cu tărie de caracter, au apărut și menținut instituțiile tradiționale românești: școala românească, biserica ortodoxă. Revista cercului didactic din județul Vlașca, în articolul *Centenarul lui Saguna*, evocă personalitatea acestui luptător pentru idealurile naționale ale „fraților săi români”, prezentînd totodată aspecte de la serbările organizate la Rășinari pentru cinstirea acestui mare patriot³³.

Prin scrierile lor cu conținut patriotic, învățătorii din satele județului Vlașca au contribuit la întărirea conștiinței naționale, a ideilor de unitate și independență în rîndul maselor populare, ale țărănimii indeosebi. Învățătorul Marin Ticulescu din Băneasa publica în 1904, *Lupta neamului românesc pentru dreptate și libertate*, scrisă pe înțelesul poporului nostru, cum se specifica în subtitlul lucrării³⁴. Lucrarea are drept moto o strofă din poezia *Mircea cel Mare și solii* de D. Bolintineanu: „Viitor de aur țara noastră are și prevăz prin secolii a ei înălțare”, și evocă unele evenimente istorice cu adîncă rezonanță în rîndul maselor populare, evenimente prezentate prin prisma tradițiilor populare, la care autorul recurge permanent³⁵. Învățătoarea Eliza Demetrescu arată într-o con-

²⁴ Arhiva Liceului Ion Maiorescu, fond. Savin Popescu, dos. 1, f. 269, *Monografia Liceului „Ion Maiorescu”* Giurgiu, 1968, p. 38.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ În 1910 președinte activ al Ligii Culturale giurgiuvene era doctorul Ion Pitesteanu, iar președinte de onoare Nicolae Droc Barcian.

²⁷ Arhiva Liceului Ion Maiorescu, fond. Savin Popescu, dos. 1, f. 269.

²⁸ *Ibidem*, f. 280.

²⁹ *Ibidem*, f. 285.

³⁰ Nicolae Bălănescu, *Lumină și naționalism*, București, 1916, p. 148.

³¹ *Ibidem*, p. 63.

³² *Ibidem*, p. 53.

³³ „Revista cercului didactic din județul Vlașca”, Giurgiu, 1910, p. 12.

³⁴ Marin M. Ticulescu, *Lupta neamului românesc pentru libertate și dreptate*, Giurgiu, 1904.

³⁵ *Ibidem*.

ferință necesitatea „că toate națiunile să posede în așa grad simțul datoriei, încât să nu se atace niciodată; dar, așteptînd ca acest ideal să se realizeze, e bine să fim gata a ne apăra libertatea”, singura cale care poate duce „la afirmarea națiunii române pe calea progresului și independenței”³⁶.

„Numai cînd conștiința națională va pătrunde în straturile poporului — scria în 1912 Nicolae Bălănescu —, cînd va trezi și va mișca energia sa formidabilă se va putea ridica întregă și liberă ființa României să cucerească cele din urmă trepte care duc la cel mai înalt ideal — Unitatea Națională”³⁷. Aceste cuvinte de adînc patriotism au constituit subiectul instrucției și educației în școlile vlăscene, contribuind la afirmarea tinerei generații ca factor activ în rezolvarea marilor probleme ale societății românești de la începutul sec. al XX-lea.

Afirmarea țărănimii de pe aceste meleaguri în viața social-politică a culminat, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, cu organizarea cluburilor socialiste la sate³⁸, după care a urmat participarea la mișcarea de emancipare națională, activitate desfășurată în secțiunile Ligii culturale de la sate. În comuna Mihăilești, secția locală a Ligii culturale a înființat o bibliotecă populară³⁹, unde numărul cititorilor era de 200, majoritatea țărani⁴⁰. Organizarea la sate a unor șezători populare a constituit o modalitate de educare patriotică, în spiritul unității naționale. La aceste șezători participau numeroși locuitori ai satului, tineri și bătrîni, în unele comune fiind prezente și corurile țărănești⁴¹.

La organizarea și pregătirea șezătorilor populare din satele vlăscene au contribuit secțiunile locale ale Ligii culturale înființate în unele comune la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. „Mulțime de țărani îmbrăcați în straie de sărbătoare, frumoase costume de Vlașca, care au impresionat mulți vizitatori străini — scria „Gazeta satelor”, ce apărea în comuna Măgura —, au cîntat la șezători *Hora Unirii* și cîntece despre *Cuza Vodă*”, mijloc de manifestare fierbinte a conștiinței de solidaritate a maselor țărănești din această zonă a țării cu lupta dreaptă a urmașilor lui Horea, împotriva dominației străine⁴². La șezătoarea organizată în satul Trestenic țăranul Gheorghe Bunea îndemna consătenii săi „să fim alături de frații din Transilvania în lupta împotriva asupririi maghiare, așa cum au fost ei (românii transilvăneni — *n.n.*) alături de noi la '77”, în războiul de independență⁴³. De altfel și în orașul Giurgiu,

³⁶ „Revista cercului didactic din județul Vlașca”, nr. 7/1910, p. 10.

³⁷ Nicolae Bălănescu, *Unitatea susletească* în „Lupta nouă”, nr. 2/4, noiembrie, 1912.

³⁸ Ștefan Păun, *Contribuții privind istoria cluburilor socialiste la sate în județul Giurgiu*, în „S.A.I.”. LI—LII, București, 1985, p. 246.

³⁹ Arh. St. Buc., fond Direcția Poliției și Siguranței Publice, dos. 73/1912, f. 527.

⁴⁰ „Revista cercului didactic din județul Vlașca”..., p. 12.

⁴¹ Astfel de coruri țărănești, inițiate și conduse de învățătorii locali, existau la Letca Veche, Călugăreni, Oinacu, repertoriul lor constînd din cîntece naționale și populare.

⁴² „Gazeta satelor”, comuna Măgura, nr. 6, din 16 mai 1915.

⁴³ Participant la războiul de independență în cadrul regimentului 3 Călărași, în 1899 este organizatorul Clubului socialist din acest sat (Arhiva Consiliului popular Toporu, dosar acte istorice referitoare la comuna Toporu, f. 21).

în perioada neutralității, se dădeau serbări pentru stringerea de fonduri necesare Ligii culturale. De pildă, la 18 ianuarie 1915, Școala primară de fete nr. 2 din Giurgiu — a cărei directoare era Eliza Demetrescu — a dat o serbare în folosul Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor, fiind solicitată în acest sens de comitetul județean al Ligii⁴⁴.

Un rol de seamă în propagarea solidarității și unității naționale românești, în această perioadă, au avut și învățătorii satelor vlășcene. Prin organizarea de serbări școlare, prin poeziile, cîntecele patriotice și piesele de teatru ce figurau în programele acestora, învățătorii căutau să trezească în auditori sentimentul iubirii de țară și de neam și dorința întregirii național-statale. Considerăm edificatoare menționarea citorva din aceste serbări, cu programe patriotice ce în-suflețeau, în mod deosebit, pe sătenii participanți.

Astfel, la serbarea școlară, din 17 ianuarie 1916, din Corbii Ciungi, organizată pentru înființarea unei biblioteci populare în comună, printre altele, elevii au cîntat *La arme* (de Șt. O. Iosif) și *La noi* (de Oct. Goga) și au recitat poezia *Oltul* de Goga și *Sus inima*⁴⁵. Două săptămîni mai tîrziu, la serbarea din satul Remuș, comuna Braniștea, corul școlii a cîntat: *Deșteaptă-te române, Ardealul, La arme, Înainte, Marșul cercetașilor și Pe-al nostru steag e scris unire*. S-au recitat apoi poeziile: *La Carpați, Soldatul român* ș.a.⁴⁶. La școala din Brăniștari, în timpul serbării din 20 februarie 1916, după ce învățătorul a vorbit despre importanța evenimentelor naționale ce se pregătesc, s-a cîntat *Deșteaptă-te române* și s-au recitat poeziile patriotice ca: *Țara mea, Oltul, Se scoală morții* etc.⁴⁷. La școala din Merenii de Jos s-a dat o serbare la 11 aprilie și alta la 6 august 1916 cu programe variate din care n-au lipsit însă cîntecele patriotice, ce erau atunci pe buzele tuturor românilor: *La arme, Dorul înstrăinatului, Înainte, Moartea vitează, Moțul la drum*; totodată, s-a recitat: *Deșteptarea României, Țara mea și Cîntec ostășesc*⁴⁸.

Diferite serbări, organizate de învățători în scopuri culturale ori în interesul școlilor respective, cuprindeau, de asemenea, în programele lor, cîntece și versuri care impulsiau dorința de unire cu frații de peste Carpați. De pildă, la serbarea din comuna Malu, dată în ziua de 21 mai, pentru sporirea fondului bibliotecii populare, corul școlii a cîntat: *Pui de lei, La arme, La Turda*; s-a recitat apoi *Oltul* și alte poezii patriotice⁴⁹. La 20 iulie școala din Bălăria a dat o serbare „pentru procurarea materialului didactic”. În cadrul serbării — în fața unui public numeros — învățătorul a conferențiat despre *Educația națională*, un elev a recitat *Peneș Curcanul*, iar un altul *Ca miini va bate ceasul* (de Zah. Birsan); a urmat un monolog: *Datoria* și o piesă într-un act *Curcanii în război* de T. Speranția⁵⁰.

⁴⁴ Arh. St. Buc., fond Min. Cult. și Instrucț. Publice, dosar 1334/1915, f. 15.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar 1062/1916, f. 24.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 32.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 27.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 30 și 34.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 16—17.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 10—11.

O serbare oarecum mai deosebită a avut loc, la 11 aprilie 1916, în comuna Roata. Aici, învățătorul diriginte al școlii, C. Florescu, împreună cu primarul și alți 6 locuitori, s-au constituit în comitet, încă de la 3 martie, pentru organizarea serbării și au redactat un proces verbal în care au arătat scopul și programul acesteia. În procesul verbal se precizează că din beneficiul rezultat la serbare, se vor ajuta copiii ce frecventează școala, în felul următor: „Dacă se va întimpla vreo campanie se va da preferință copiilor celor căzuți în luptă; iar de nu va fi, se vor ajuta copiii celor concentrați și numai după aceasta se vor avea în vedere și ceilalți copii“. La serbare se vor executa cîntecele: *La arma, Deșteaptă-te române, La noi* ș.a. Se vor prezenta, de asemenea, două piese de teatru: *Dacia*, de Serafim Ionescu și *Unde duce lenevia*, de T. Speranția. „Ambele piese sunt instructive — se accentuează în procesul verbal — iar cea dintîi este și patriotică, tinzînd la unirea tuturor românilor din vechea Dacie“. Ministerul Instrucțiunii Publice avizînd favorabil, serbarea s-a desfășurat conform programului stabilit⁵¹.

Propagînd în vreme de pace, prin serbări și conferințe populare, apărarea țării și întregirea național-statală, învățătorii vlășceni au înțeles — ca și colegii lor din celelalte județe — ca în timpul războiului să lupte cu arma în mînă, alături de foștii lor elevi, pentru realizarea acestor mărețe idealuri. Referindu-se la această misiune a cadrelor didactice, I. Agîrbiceanu sublinia că acestea au avut pînă la război un mare rol la întreținerea flăcării nestinse a conștiinței naționale, iar în timpul campaniei contribuția lor a fost la fel de importantă. Entuziasmat, scriitorul preciza: „Cu arma în mînă au luptat în fruntea companiilor lor umilii învățători ai satelor, tinerii profesori ai orașelor. Porunca lor «tot înainte» o cunoșteau din vremi de pace țărani schimbați în ostași... Ce noroc pe tine, mîndră oaste a țării, c-ai fost presărată cu acești luminători“⁵².

Nu avem o situație exactă a numărului de învățători vlășceni care au contribuit la marea epopee națională din anii 1916—1918; nici al celor care au luptat, au fost răniți pe front, ori și-au dat viața pentru întregirea neamului. Dintr-un tabel întocmit la 30 decembrie 1915 de Romulus N. Grigorcea, revizorul școlar de Vlașca, rezultă că la acea dată 30 de învățători din județ erau concentrați și alți 77 concentrabili⁵³. Un număr de 66 dintre învățătorii nominalizați erau ofițeri, sublocotenenți. În vara lui 1916 au mai fost mobilizați încă 23 de învățători vlășceni ce făceau parte din miliții⁵⁴.

Informațiile din arhive sînt sporadice în privința tributului de sînge dat de învățătorii vlășceni în războiul pentru desăvîrșirea unității statale românești. Comandantul Regimentului 45 infanterie, în care au luptat cei mai mulți învățători vlășceni, ne-a lăsat doar scurte caracterizări asupra comportării în campanie a unora dintre ei. Astfel: despre învățătorul Tiu Dumitrescu, din Mihăilești, care a început războiul ca sublocotenent și a fost apoi avansat locotenent și căpitan, comandantul scrie laconic: „ofițer conștiincios și muncitor“; despre

⁵¹ *Ibidem*, f. 19—21.

⁵² I. Agîrbiceanu, *Cuvinte către oastea țării*, în „România“, din 24 ianuarie 1918.

⁵³ Arh. St. Buc., fond Min. Cult. și Instrucț. Publice, dosar 1027/I/1916, f. 204—209.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 219.

Eneă Bengescu din Hodivoaia, avansat și el locotenent, comandant de companie, serie și mai concis: „ofițer brav“; aceeași apreciere este făcută și în privința altor învățători; la unii se adaugă: „bun și curajos ofițer“; la învățătorul Grigore Petre din Răducești, avansat locotenent, se completează: „muncitor și disciplinat, cu multă dragoste de serviciu“; la Alex. Mîndreanu, din Zădăriciu, avansat și el locotenent, se arată: „muncitor, se poate conta pe acest ofițer“; iar la I. Răsuceanu, din Chiriacu, comandant de pluton, se precizează: „cît a fost la regiment și-a făcut datoria pe deplin“. Același comandant de regiment mai menționează că sublocotenentul Anghel Mareș — învățător din Gostinu — fost „brav și conștiincios“ și a murit în luptele din 18—19 septembrie 1916; D. Rădulescu — învățător din Stănești — a fost rănit în aceleași lupte; Teodor Popescu — învățător din Pietroșani —, avansat locotenent, a căzut prizonier la Brașov, la 25 septembrie 1916; C. Ionescu — din Rușii lui Asan —, sublocotenent „brav, muncitor și conștiincios“, a căzut prizonier în Munții Buzăului; iar M. G. Popescu în luptele de la Naipu⁵⁵. Alte informații documentare ne arată că sublocotenentul C. Mărăcinescu, din Ciolanu, a murit „în luptele de la Predeal“, Al. Popescu din Drăgănești a fost rănit, iar Tudor Stănescu — tot învățător vlășcean —, din Regimentul 61 infanterie, avansat locotenent la 1 septembrie 1917, a fost decorat cu ordinul „Coroana României“ pentru actele sale de bravură⁵⁶. Toți acești învățători — ofițeri de rezervă în timpul campaniei — au luptat și s-au jertfit pentru eliberarea fraților de peste Carpați, implicit pentru desăvîrșirea statului național unitar român.

Nici învățătoarele vlășcene și institutoarele de la școlile primare de fete din Giurgiu nu s-au lăsat mai prejos decît soții lor, înțelegînd să-și facă datoria față de țară în momentele grele ale refugiului din Moldova. De pildă, Elena Mărăcinescu, Eliza Demetrescu, Evdochia I. Boldescu, Vasilica Dumitrescu, Victoria Stănescu, Elena Roșca, Eliza Cernea ș.a. au servit, în 1917, în spitalele militare din județele: Bacău, Vaslui și Iași ca surori de caritate ori ca simple infirmiere, sau la cantinele Crucii Roșii⁵⁷.

În cartea neamului, tributul de sînge al vlășcenilor căzuți în primul război mondial pentru desăvîrșirea unității național-statale și pentru dezrobirea pămîntului scump al țării va rămîne înscris cu litere de aur. Din rîndul acestora, majoritatea o forma însă țărănimea satelor vlășcene care, cu neasemuită dragoste de țară, a învins și alungat cotropitorii străini⁵⁸. Numele celor căzuți la Naipu, Mărăști, Mărășești și Oituz au intrat în eternitate, alături de ideea de libertate și unitate națională caracteristică poporului nostru.

În timp ce la Alba Iulia se desăvîrșea marea act al Unirii, la Giurgiu avea loc sărbătorirea evenimentului întregirii neamului, mai întii printr-un Te-deum la biserica Adormirii din centrul orașului⁵⁹, apoi printr-o manifestație

⁵⁵ *Ibidem*, dosar 168/1918, f. 286.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 285 și 292; dosar 1027/II/1916, f. 44.

⁵⁷ *Ibidem*, dosar 16/1917, f. 215—226 și 247.

⁵⁸ Pierderile în oameni sînt estimate diferit, cercetările noastre întreprinse pe teren, după monumentele din fiecare sat, indică cifra de 862 morți.

⁵⁹ Arh. St. Giurgiu, fond Liceul „Ion Măiorescu“, dosar 2/1918—1919, f. 172.

populară în fața cazinoului din Parcul Alei⁶⁰. Un reprezentant al vlășcenilor, Nicolae Droc Barcian, — după cinci decenii de activitate la Giurgiu, timp în care „glasul ridicării noastre naționale a vibrat entuziast în vocea caldă a tînărului profesor ardelean încă de la primele lecțiuni, a răsunit apoi la toate festivitățile și a pătruns adinc în cugetul și simțirea atîtor elevi, care în ceasul suprem al chemării naționale au arătat pregătirea lor sufletească pentru împlinirea idealului național“⁶¹ — participă la Marea Adunare de la Alba Iulia. Aici, pe cîmpul lui Horea, ducea sentimentul de solidaritate a locuitorilor orașului portuar Giurgiu și țaranilor vlășceni în rîndul cărora trăise și muncise, înfrățindu-i cu cauza seculară a românilor transilvăneni⁶². Odată cu înfăptuirea mării uniri, România intră într-o nouă etapă istorică, etapă care va duce la valorificarea superioară a forțelor creatoare ale poporului nostru pe calea progresului.

⁶⁰ M. Georgescu, *Giurgiuvenii salută unirea*, în „Cronica Giurgiuveană“, octombrie 1983, p. 7.

⁶¹ *Anuarul Liceului „Ion Măiorescu“ pe anul școlar 1919—1920...*, p. 11.

⁶² M. Georgescu, *op. cit.*, p. 7.

ACTIVITATEA BLOCULUI MUNCITORESC-ȚĂRĂNESC ÎN JUDEȚUL PRAHOVA

CONSTANTIN DOBRESCU, PETRE ȚURLEA

Avîndu-se în vedere că P.C.R. trebuia să activeze începînd cu anul 1924 în ilegalitate, C.C. al partidului comunist a acordat o atenție sporită îmbinării muncii ilegale cu cea legală. În acest context plenara din iulie 1925 a trasat sarcina creerii unor organizații legale, capabile să mobilizeze masele populare pentru înfăptuirea unui larg program de revendicări democratice. Acest deziderat a fost realizat de partidul comunist, prin intermediul Blocului Muncitoresc-Țărănesc, creat în anul 1925 ca organizație de masă legală din care să facă parte comuniștii, social democrații, elemente radicale din partidul țărănesc și din alte organizații democratice. B.M.Ț. s-a dovedit a fi o expresie a politicii partidului pentru înfăptuirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea și cu celelalte categorii sociale și a constituit una din cele mai influente formațiuni politice legale conduse de P.C.R., prin intermediul căreia comuniștii au fost permanent prezenți în multiplele manifestări ale vieții social-politice, în interesul maselor populare.

Această organizație a avut un rol important și în lupta pentru refacerea mișcării muncitorești, alături de sindicatele unitare și alte organizații create, conduse sau influențate de P.C.R. Blocul Muncitoresc-Țărănesc a fost creat ca o formațiune de front unic¹.

Programul organizației cuprindea o serie de prevederi care atingeau chestiuni esențiale ale vieții politice în general și ale maselor muncitoare în special; suprimarea generală a stării de asediu, a Consiliilor de război, respectarea Constituției țării, abrogarea legilor antimuncitorești, amnistia generală, eliberarea lui M. Gheorghiu-Bujor, socializarea mării industrii, măsuri împotriva speculei și lipsei de locuințe, libertate pentru organizațiile revoluționare ale proletariatului, desființarea aparatului represiv, garantarea drepturilor naționalităților conlocuitoare, desăvîrșirea reformei agrare, relații de bună vecinătate cu toate popoarele inclusiv cu Rusia Sovietică nerecunoscută în acei ani de majoritatea statelor capitaliste, etc. care interesau mase largi de cetățeni de la sate și orașe². Acest program era elastic și realist totodată, deoarece ținea seama de condițiile istorice concrete din țara noastră și înfăptuirea lui ar fi contribuit la democratizarea reală a vieții politice și sociale.

B.M.Ț. și-a concentrat activitatea în special în centrele cu număr mare de muncitori, în zonele mai dezvoltate pe plan industrial, în ramurile cu pondere importantă în economia națională, astfel încît activitatea sa în rîndurile proletariatului să aibă o eficiență sporită. Așa se explică intensă activitate desfășurată

¹ Florea Dragne, *Blocul muncitoresc țărănesc, în Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R. 1921—1944*, vol. I, Editura Politică, București, 1970, p. 258.

² Ioan Scurtu, *Din viața politică a României. Intemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1912—1926)*, Edit. Litera, București, 1975, p. 137.

în județul Prahova, „care s-a dovedit în epoca de după războiul din 1916—1918 cea mai bună regiune pentru acțiunea de propagandă pentru reușita mișcărilor roșii (revoluționare — *n.n.*)“, și unde „agitatorii socialiști radicali și comuniști au întreținut continuu în masa muncitorească o atmosferă de agitație speculându-se evenimentele politice interne și externe“. De asemenea, documentele relevă faptul că în județul Prahova „penetrația curentelor politice de stînga în masele muncitorești a fost destul de adîncă“² bis.

Organizația prahoveană a B.M.Ț. a luat naștere printre primele pe țară, desfășurînd o bogată activitate în orașele Ploiești, Cîmpina cît și în mediul rural.

Primul Prilej pentru înfăptuirea obiectivelor de luptă stabilite de B.M.Ț. l-a constituit alegerile comunale din 18—20 februarie 1926. În scopul unei mai bune organizări a forțelor de opoziție antiliberale, comuniștii lansează un apel pentru crearea comitetelor de front unic care trebuiau să adreseze secțiunilor locale ale partidelor politice burgheze din opoziție, scrisori prin care să li se propună încheierea unor acorduri electorale pe baza unui program minimal de revendicări. Astfel la 10 noiembrie 1925 s-a încheiat între secțiunea Prahova a partidului socialist și unele sindicate prahovene un acord electoral denumit „Blocul Socialist-Muncitoresc“, cu scopul de a participa la alegerile comunale. Acordul prevedea că părțile își păstrau individualitatea iar blocul va fi condus de un Comitet format din 6 persoane care este similar unui Comitet de front unic, avîndu-se în vedere faptul că se duceau deja tratative între comuniști și socialiști pentru crearea unui astfel de Comitet³.

Blocul socialist-muncitoresc a hotărît să formeze cu secția locală a partidului țărănesc și cu gruparea lui N. Iorga, condusă la Ploiești de prof. D. Munteanu-Rîmnic, o singură listă electorală în vederea alegerilor comunale din februarie 1926, pe baza unui program electoral comun și a principiului egalității de mandate pentru candidatura de primar la Ploiești a arhitectului Toma Solescu⁴ adept al grupării lui N. Iorga. În vederea acestor alegeri au fost depuse 5 liste de candidați⁵. B.M.Ț. va sprijini lista de candidați în frunte cu avocatul și fostul primar al Ploieștiului I. C. Obrocea⁶. Membrii organizației locale a B.M.Ț., ca metalurgistul comunist Gh. Florescu, Ion Nicolescu cismar, Ion Gavrilescu, socialiștii N. Stroescu, Alexandru Dunăreanu, Em. Socor, dr. Ilie Horodniceanu, Ștefan Bontilă, Stroe Ștefan, Bogdan Petre și alții au desfășurat o vie propagandă electorală, reușind „să dezvolte idei comuniste cetățenilor“ din Ploiești. Aceștia au prezentat programul electoral al Blocului și au chemat alegătorii să voteze împotriva listei liberale⁷. La întrunirile opoziției unite din Ploiești s-au întîlnit cu alegătorii și reprezentanți ai B.M.Ț. din București ca Solomon Șain, Alexandru Mihăilescu, S. Margules și alții care au fost trimiși să ajute organele locale ale blocului în timpul campaniei electorale⁸. În noaptea de

² bis Arh. St. Prahova, Fond. nr. 265, dosar 2/1927, f. 23—27, 115.

³ „Ploieștii“ din 15 noiembrie 1925.

⁴ *Ibidem*, din 20 decembrie 1925.

⁵ Arh. St. Prahova, Fond. Primăria Ploiești, dosar 88/1926, f. 10.

⁶ *Ibidem*, Fond. nr. 265, dosar 4/1926, f. 27.

⁷ *Ibidem*, vezi și „Ploieștii“ din 19 februarie 1926.

⁸ S. Cutișteanu, Gh. I. Ioniță, *Electoralatul din România în anii interbelici*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1981, p. 96.

17—18 februarie 1926 au fost răspândite prin curțile locuitorilor de la periferia orașului și în incinta Rafinăriei Astra-Română „manifeste de propagandă comunistă și electorală scrise cu roșu care sînt contra partidului liberal”⁹. În vederea alegerilor orașul a fost împărțit în 7 centre de votare și la alegeri au participat 9.872 alegători¹⁰. Cea mai importantă secție de votare a fost secția nr. 3 de la Școala Comercială „Spiru Haret”¹¹. Aici Gh. Florescu, căutînd să „facă propagandă comunistă, a fost împiedicat” și evacuat cu forța din secția de votare de către armată¹². Lista nr. 1 a liberalilor în frunte cu primarul liberal G. Fotescu a obținut 1.002 voturi, lista nr. 2 a naționalilor în frunte cu I. G. Obrocea 1.900 voturi, iar lista nr. 3 în frunte cu naționalul de nuanță tachistă Gogu Zamfirescu, președintele Uniunii Comercianților și Industriașilor din Prahova 1.714 voturi¹³. Ajungîndu-se la balotaj¹⁴, propaganda electorală a continuat. O notă a Poliției din 21 februarie 1926 arăta că „Cetățenii alegători locali în majoritate sînt ostili partidului liberal”¹⁵, pentru ca la 25 februarie 1926 o altă notă să menționeze că „cei mai înfocați propagandiști ai candidatului de opoziție I. G. Obrocea sînt socialiștii și comuniștii”¹⁶. Aceștia au distribuit în ziua de 24 februarie 1926 manifeste ale Blocului, precum și un apel adresat muncitorilor care erau îndemnați să sprijine candidatul opoziției¹⁷. Cei însărcinați să vegheze asupra stării de spirit a populației arătau, într-o notă din 1 martie 1926, că „socialiștii și comuniștii ploieșteni caută să tragă foloase de pe urma recentelor alegeri comune stimulînd muncitorimea să se reorganizeze pe baze mai solide și să-și refacă organizațiile sindicale”¹⁸, pentru a-și impune revendicările sale politice și economice.

De asemenea și la Cîmpina se constituie un „bloc socialist-muncitoresc” pentru alegerile comunale, alcătuit din membrii sindicatului unitar al lucrătorilor metalurgiști și petroliști și cei ai secțiunii locale a partidului socialist¹⁹. Prin participarea activă a B.M.Ț. la alegerile comunale din februarie 1926 „muncitorimea avea astfel în cine să-și pună nădejdea pentru susținerea ei în legătură cu alegerile comunale”²⁰.

Cerîndu-se muncitorilor să facă uz de dreptul lor de vot, ca împreună cu celelalte forțe opoziționiste să pună capăt dominației liberalilor, în organele locale ale aparatului de stat, se avea în vedere realizarea programului electoral al Blocului.

În ciuda măsurilor luate de autorități, care sprijineau candidații liberali, împotriva alegătorilor și în condiții incomparabil inferioare în care și-a desfășurat

⁹ Arh. St. Prahova, Fond. nr. 265, dosar 3/1926, f. 21.

¹⁰ *Ibidem*, Fond. Primăria Ploiești, dosar 89/1926, f. 7.

¹¹ *Ibidem*, Fond. nr. 265, dosar 4/1926, f. 27.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, Fond. Primăria Ploiești, dosar 89/1926, f. 7.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, Fond. nr. 265, dosar 4/1926, f. 1.

¹⁶ *Ibidem*, f. 2.

¹⁷ *Ibidem*, f. 11.

¹⁸ *Ibidem*, f. 2.

¹⁹ „Viața Muncitoare” din 10 ianuarie 1926.

²⁰ *Ibidem*, din 23 octombrie 1925.

șurat propaganda electorală atît B.M.Ț., cît și opoziția unită²¹, listele de candidați ale opoziției unite reușesc să iasă învingătoare.

Prin decizia nr. 10610 a Ministerului de Interne din 1 aprilie 1926 se constituie Consiliul Comunal Ploiești format din 40 consilieri printre care Toma Socolescu, I. A. Basarabescu, Cristel Ceaușoglu și alții și se confirmă ca primar I. G. Obrocea²². Drept urmare a tacticii preconizate de comuniști, comitetele de front unic, de pe lîngă B.M.Ț., reușesc să trimită 27 reprezentanți în Consiliile Comunale pe întreaga țară, printre care și la Ploiești²³.

În Consiliul Comunal membrii B.M.Ț. vor determina organele locale să adopte unele măsuri în favoarea maselor exploatate, vor opune rezistență cînd se încerca inițierea unor măsuri care loveau în interesele maselor largi de cetățeni. Astfel Ilie Stroescu luînd cuvîntul în ședința Consiliului Comunal Ploiești, în calitate de Consilier, a criticat administrația orașului că nu a luat nici o măsură de îmbunătățire edilitară a Cartierului Tabaci „care n-are pavaj, lumină, nimic absolut”²⁴. De asemenea, în ședințele din aprilie 1926 ale Consiliului Comunal s-a cerut accelerarea împrumutării demobilizaților cu loturi de case în cartierul Bereasca, precum și îmbunătățirea alimentării cu apă a orașului²⁵.

În ziua de 18 aprilie 1926 va avea loc la Turnu Severin, în sala „Casa Poporului”, o Conferință a comitetelor de acțiune ale B.M.Ț., unde s-a ales un Comitet Central care să coordoneze activitatea B.M.Ț. la nivel național, stabilind programul și semnul electoral, precum și o rezoluție în care se fixa orientarea B.M.Ț. în raporturile sale cu alte organizații politice, tactice în campaniile electorale. Comitetul de acțiune din Ploiești neputînd participa a trimis o adeziune la Conferință²⁶.

În săptămînilor următoare Conferinței, organizația prahoveană a B.M.Ț. a fost confruntată cu o nouă campanie electorală, determinată de dizolvarea parlamentului și convocarea corpului electoral după venirea la putere a guvernului condus de Alexandru Averescu. În cadrul campaniei electorale în vederea alegerilor generale din mai 1926 B.M.Ț. a organizat în Prahova numeroase mitinguri electorale unde candidații Blocului au expus alegătorilor programul adoptat la Turnu Severin.

La 12 mai 1926 B.M.Ț. a depus la Tribunalul Prahova lista nr. 4 cu candidații B.M.Ț. în frunte cu Gheorghe Florescu care cuprindea 8 persoane printre care și săteanul M. Lambru din Pleașa²⁷. Autoritățile au căutat să îngrădească libertatea de acțiune a candidaților B.M.Ț. Astfel întrunirea din 16 mai 1926 ținută la Sala Sindicatului din Ploiești a fost împiedicată de Poliție care a împrăștiat pe cei 80 de muncitori membri ai B.M.Ț. sub motivul că „acești muncitori sub masca sindicatului nu fac decît politică comunistă”²⁸. Cu această ocazie

²¹ Arh. St. Prahova, Fond. Prefectura Prahova, dosar 16/1926, f. 54.

²² *Ibidem*, dosar 14/1926, f. 6.

²³ S. Cutișteanu, Gh. I. Ioniță, *op. cit.*, p. 76.

²⁴ Arh. St. Prahova, Fond. Primăria Ploiești, dosar 1/1926, f. 22.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Florea Dagne, *op. cit.*

²⁷ Arh. St. Prahova, Fond. Prefectura Prahova, dosar 14/1926, f. 43.

²⁸ *Ibidem*, Fond. Chestura Poliției Ploiești, dosar 116/1926, f. 197.

s-au confiscat 141 de manifeste ale B.M.Ț., iar comunistul Gh. Florescu care conducea această întrunire a fost pus sub urmărire²⁹.

Anul 1926 prilejuiește comuniștilor, B.M.Ț. și tuturor muncitorilor ploieșteni comemorarea a 12 ani de la moartea lui Ștefan Gheorghiu „una din figurile cele mai mărețe ale muncitorimii, regretat de tot ce este muncitor“³⁰. Cu acest prilej au venit la cimitirul Bolovani din Ploiești peste 500 muncitori membri ai B.M.Ț., sindicatelor unitare și delegați din București. Poliția din Ploiești raporta că vorbitorii „au îndemnat pe tinerii muncitori de astăzi să fie uniți la muncă, iar ziua când se va suna alarma să fie pregătiți de luptă“³¹. Tot în acest an muncitorii ploieșteni au condamnat teroarea dezlănțuită de regimul fascist mussolinian împotriva clasei muncitoare italiene și a organizațiilor sale, manifestându-și solidaritatea cu lupta antifasciștilor italieni. Astfel la Ploiești s-a organizat de către B.M.Ț. și sindicatele muncitorești o acțiune de comemorare a fruntașului socialist italian Giacomo Matteoti asasinat de fasciști³².

Organizația prahoveană a B.M.Ț. a desfășurat o bogată activitate electorală printre muncitori și țărani editând afișe și manifeste electorale. Acestea pătrundeau la sate și cu ajutorul unor localnici care aveau legături cu mișcarea muncitorească, a muncitorilor comuniști ce păstrau un viu contact cu satul natal. Pentru a face cunoscut țăranilor alegători programul Blocului Muncitoresc-Țărănesc muncitorii ploieșteni plecau în propagandă spre satele învecinate ca Fulga, Isovoarele, Pleașa, Mislea etc.³³. În cadrul întrunirilor electorale de la Ploiești și Cimpina, cât și în restul județului se distribuiau ziarele „Dezrobirea“, „Viața muncitoare“ și „Înainte“, se vindeau timbre pentru susținerea campaniei electorale, se colectau bani pentru ajutorarea celor închiși³⁴.

În legătură cu propaganda B.M.Ț. Poliția orașului Ploiești arăta: „comuniștii din Ploiești care activează sub numele Blocul Muncitoresc-Țărănesc, având în vedere strictele supravegheri în activitatea lor din partea Poliției, au hotărât ca împărțirea manifestelor și afișelor de propagandă electorală să se facă de femei“³⁵. Cu ocazia unei razii efectuate de Poliție, a fost prinsă Sofia Burghilea cu 100 manifeste pe care încerca să le împartă muncitorilor de la Rafinăria „Vega“ din Ploiești³⁶.

B.M.Ț. a sprijinit activ și acțiunile revendicative țărănești din Prahova îndreptate împotriva impozitelor împovărătoare și a abuzurilor autorităților, cum este cazul sătenilor din comuna Ploieștiori care „sint nemulțumiți că împroprietărirea la acea comună nu s-a făcut cum trebuie“³⁷.

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ *Ibidem*, f. 97.

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem*, f. 233.

³³ S. Cutișteanu, Gh. I. Ioniță, *op. cit.*, p. 102.

³⁴ M. C. Stănescu, *Mișcarea muncitorească din România în anii 1924—1928*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 81.

³⁵ Arh. St. Prahova, Fond. Chestura Poliției Ploiești, dosar 111/1926, f. 135.

³⁶ *Ibidem.*

³⁷ *Ibidem*, Fond. Prefectura Prahova, dosar 21/1927, f. 26.

În vederea alegerilor din 25 mai 1926 autoritățile prahovene vor lua severe măsuri de ordine și siguranță prin scoaterea din cazărmi a unor importante efective ale regimentului 32 și 7 infanterie, mobilizând întregul aparat administrativ și represiv³⁸.

În ciuda ingerințelor electorale ale guvernului consemnate și de unii oameni politici ai vremii³⁹, B.M.Ț. a obținut în alegerile din 25 mai 1926, desfășurate sub girul politic al generalului Al. Averescu, 39.383 voturi din care 814 în Prahova, iar Federația Partidelor Socialiste 40.594 voturi⁴⁰. Aceasta constituie un adevărat succes dacă ținem seama de condițiile grele în care s-au desfășurat alegerile pentru organizațiile revoluționare ale proletariatului.

Reprezentanții B.M.Ț. din Prahova, datorită condițiilor grele în care își desfășurau propaganda electorală, mergeau la sate sub pretextul exercitării unor meserii sau deghizați ca turiști etc.⁴¹.

La Cîmpina, în momentul în care s-a încercat împiedicarea depunerii listelor de candidați ai B.M.Ț. la Judecătoria locală sau pătrunderea candidaților acestei organizații în sălile de vot, au intervenit prompt muncitorii petroliști⁴². Tot la Cîmpina manifestele electorale ale B.M.Ț. erau rupte sau confiscate. Astfel un „număr de 400 de manifeste ale B.M.Ț. au fost ridicate și confiscate de la zidarul Ilie Brănișteanu membru al B.M.Ț. din Cîmpina“⁴³.

Atît la Cîmpina cît și la Ploiești, din ordinul ministrului de interne, autoritățile luau măsuri de confiscare a ziarului „Înainte“ și a broșurii „Programul Blocului Muncitoresc Țărănesc“ susținîndu-se că acestea au „caracter subversiv“⁴⁴.

La Cîmpina „regiune eminentamente industrială și cu o masă muncitorească reprezentînd mii de oameni“, B.M.Ț. — arată documentele — are „simpatizanți foarte numeroși printre care Olimpiu Georgescu și Ion Marinescu bine cunoscuți pentru ideile lor comuniste“⁴⁵.

După alegerile din 1926, un moment de intensificare a muncii sale politice l-a constituit alegerile generale din 7 iulie 1927, cînd, imediat după căderea guvernului Averescu, ca și celelalte grupări politice din țară, B.M.Ț. a început o intensă campanie electorală, deoarece vedea în aceste alegeri un „minutat prilej de luptă“ împotriva guvernului liberal proaspăt instaurat și o posibilitate pentru „cucerirea tuturor revendicărilor necesare maselor muncitoare de la sate și orașe“⁴⁶ și totodată pentru a lua poziție împotriva condițiilor grele de muncă și viață ale petroliștilor de la societățile petrolifere, între care „Româno-Americană“, „Steaua Română“⁴⁷.

³⁸ *Ibidem*, dosar 14/1926, f. 424.

³⁹ M. Petreanu, *Partidul Comunist Român în viața politică a României în anii 1921—1933. Momente și semnificații*, în „Anale de Istorie“ nr. 4/1972, p. 81.

⁴⁰ „Înainte“, din 12 iunie 1926.

⁴¹ Arh. St. Prahova, Fond. nr. 265, dosar 3/1926, f. 4.

⁴² *Ibidem*, dosar 2/1927, f. 23.

⁴³ *Ibidem*, dosar 2/1928, f. 2; dosar 8/1928, f. 15; dosar 4/1931, f. 25.

⁴⁴ *Ibidem*, dosar 7/1926, f. 19, Arh. St. București, Fond. Ministerul Afacerilor Interne, dosar 605/1927, f. 180; vezi și ziarul „Înainte“ din 13 decembrie 1928.

⁴⁵ Arh. St. Prahova, Fond. nr. 265, dosar 3/1927, ff. 38, 115; dosar 3/1927, f. 23.

⁴⁶ „Înainte“ din 12 iunie 1927.

⁴⁷ Arh. St. Prahova, Fond. nr. 265, dosar 5/1926, f. 184.

În Prahova din cele 7 liste electorale, depuse la Tribunalul Județean, ultima era a B.M.Ț.⁴⁸. Candidații acestei organizații erau Nicolae Marian, secretar general al Consiliului General al Sindicatelor Unitare, S. Margulis, Gh. Florescu, N. Lambru-Pleașa și St. Stroe⁴⁹. În vederea acestor alegeri comuniștii vor colabora cu național-țărăniștii locali conduși de Dr. Filuță Popescu, precum și cu socialiștii, formînd un Comitet de front unic, după cum consemnează o notă a poliției din 12 aprilie 1927⁵⁰.

În timpul campaniei electorale pentru alegerile generale din 7 iulie 1927 autoritățile au căutat să împiedice propaganda B.M.Ț., fapt relevat de această organizație prin petiția adresată ministrului de interne prin care reclamă că la Ploiești „o întrunire a Blocului a fost împiedicată și nu s-a putut deschide decît după 3 ore de pertractări cu Siguranța”⁵¹. Totodată s-a trimis și o delegație la Ministerul de Interne care să protesteze verbal împotriva împiedicării acestei întruniri⁵². Motivul pentru care era împiedicată întrunirea de la sala „Eliseu” era formulată de șeful Siguranței locale astfel: „Aveți manifeste subversive și de aceea nu puteți ține adunarea”⁵³. Cu ocazia acestei întruniri, care de fapt deschidea campania electorală a B.M.Ț. în Prahova, se trimite o telegramă către primul ministru prin care se „Protestează împotriva abuzurilor autorităților polițienești de a opri întrunirea noastră. Cerem încetarea ilegalităților făcînd răspunzător guvernul de toate aceste mijloace, care răpesc libertatea de întrunire a maselor muncitoare”⁵⁴.

Cu ocazia întrunirii electorale din 3 iulie 1927, de la sala „Eliseu”, participă și Alexandru Mihăilescu, secretarul general al B.M.Ț.⁵⁵, iar Gh. Florescu, muncitor petrolist candidat al B.M.Ț., arată situația grea a maselor nevoiașe de la sate și orașe, după care protestează împotriva scoaterii în afara legii a P.C.R., cerînd legalizarea acestuia, arătînd că „masele muncitoare se strîng, astăzi, cu încredere, în jurul Blocului Muncitoresc-Țărănesc în care au deplină încredere”, că va lupta pentru înfăptuirea dezideratelor acestora⁵⁶.

Activitatea sindicatelor unitare și a B.M.Ț. în Prahova era împiedicată de autorități, deoarece aceasta dăduse deja rezultate pozitive reușind să întretină „o continuă agitație printre muncitori, deocamdată în centrele mai importante (industriale — n.n.) din județ și să înscrie în rînduri un mare număr” de noi aderenți⁵⁷.

⁴⁸ *Dezbaterile Adunări Deputaților din 7 octombrie 1927*, p. 198 (în continuare se va cita prin sigla D.A.D.).

⁴⁹ „Înainte” din 26 iunie 1927.

⁵⁰ Arh. St. Prahova, Fond. nr. 265, dosar 7/1926—1927, f. 254.

⁵¹ Arh. St. București, Fond. Ministerul Afacerilor Interne, dosar 605/1927, f. 1.

⁵² „Înainte”, din 26 iunie 1927.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ M. C. Stănescu, *op. cit.*, p. 92.

⁵⁶ *Izvoare istorice prahovene, I, Contribuții la istoria mișcării muncitorești 1918—1928*, Ploiești, 1975, p. 23 (în continuare se va cita *Izvoare istorice prahovene...*).

⁵⁷ Arh. St. Prahova, Fond. nr. 265, dosar 5/1926, f. 184.

La Conferința B.M.Ț. care a avut loc la București între 12—14 iunie 1927 au participat și delegați din Ploiești, printre care și Valeriu Vlase⁵⁸. Această conferință a adoptat programul electoral al B.M.Ț., care era de fapt același din 1926, precum și un document prin care se cerea amnistie generală pentru toți deținuții politici condamnați pentru activități și acțiuni revoluționare⁵⁹.

La întrunirile B.M.Ț., sindicatelor unitare, organizate la Ploiești sau în centrele industriale ale județului, participau numeroși cetățeni membrii sau simpatizanți, țărani din comunele din jurul orașului Ploiești, fapt care făcea ca sala „Eliseu“ să fie prea mică pentru marele număr de participanți⁶⁰. Însăși autoritățile crau nevoite să admită că activitatea revoluționară a B.M.Ț. „este mult apreciată de muncitorimea prahoveană“⁶¹ dar și de locuitorii satelor, deoarece în cadrul întrunirilor electorale se cerea exproprierea moșiilor pînă la 50 ha. și „predarea și distribuirea acestui pămînt țărănimii muncitoare și sub controlul ei“⁶².

Cu toate că alegerile generale din iulie 1927 s-au desfășurat în condiții nefavorabile pentru organizațiile revoluționare ale muncitorilor, totuși B.M.Ț. a obținut în Prahova 428 voturi⁶³. O bogată activitate va desfășura B.M.Ț. în cursul anului următor, în vederea alegerilor din decembrie 1928.

În vederea campaniei electorale din noiembrie — decembrie 1928, comunistii, uteciștii, militanții ai B.M.Ț. au străbătut orașele și satele prahovene unde au expus programul B.M.Ț. Cu ocazia întrunirilor electorale organizate la Ploiești au participat rădiști de la centru și din localitate ca: Gh. Florescu, Ion Niculescu, Marin Răduță, N. Burghelea, Stroe Ștefan, Dumitru Șerban, N. Lambru — Pleașa, sondașul Ilie Gheorghiu — Scorțeni, N. Popescu — Dorneanu din centrul B.M.Ț.⁶⁴

La întrunirea și Conferința regională Prahova a B.M.Ț. din 25 noiembrie 1928, desfășurată la sala „Eliseu“, au participat peste 300 de persoane, precum și delegați din Ploiești, Cîmpina, Mislea, Runcu, Moreni și Pleașa⁶⁵. În cuvîntul său N. Lambru din Pleașa arăta situația grea a țărănimii sărace și sublinia necesitatea desăvîrșirii reformei agrare, arătînd că „Este de datoria muncitorilor să vină de la orașe pe la sate și să spună țăranilor că singura lor scăpare este numai alipirea la Blocul Muncitoresc — Țărănesc. Mizeria se va mîntui prin lupta lor unită și să nu aștepte nimic de la național-țărăniști“⁶⁶. N. Popescu-Dorneanu, secreteș general al Blocului Muncitoresc — Țărănesc, își exprima la această Conferință satisfacția că în lupta dusă de B.M.Ț. masele populare din Prahova sînt „alături de noi“, iar Ilie Gheorghiu, după ce a relevat situația grea a muncitorilor prahoveni, constata că: „...nicăieri nu este mai multă suferință și mai mici salarii ca în Valea Prahovei“⁶⁷. La această conferință se desemnează și lista de

⁵⁸ „Înainte“ din 19 iunie 1927.

⁵⁹ M. C. Stănescu, *op. cit.*, p. 125.

⁶⁰ Arh. St. Prahova, Fond. Chestura Poliției Ploiești, dosar 116/1926, f. 330; vezi și „Înainte“ din 23 iunie 1927 și 6 iulie 1927.

⁶¹ „Înainte“ din 3 iulie 1927.

⁶² *Ibidem*, din 12 iunie 1927.

⁶³ D.A.D., nr. 9 din 7 octombrie 1927, p. 198.

⁶⁴ S. Cutișteanu, Gh. I. Ioniță, *op. cit.*, p. 145.

⁶⁵ „Înainte“, din 29 noiembrie 1928.

⁶⁶ Florea Dragne, *op. cit.*, p. 282.

⁶⁷ „Înainte“ din 29 noiembrie 1928.

candidați ai Blocului pentru alegeri: Ilie Gheorghiu, N. Lambru, Gh. Florescu, S. Margulis, Cristea Stănescu, Ștefan Bontilă, precum și secretarul Comitetului Executiv al Regionalei Prahova al B.M.Ț., Valeriu Vlase⁶⁸. După această conferință, documentele relevă o tendință de accentuare a organizării de Comitete de șantiere, de întreprinderi și filiale ale B.M.Ț. în special la Mislea, Runcu și în satele din jurul schelelor petrolifere și în curs de formare la Țintea, Băicoi și Moreni, mai ales în urma suflului „proaspăt de organizare și de luptă” care „bate de pretutindeni și îndemnul de luptă care se accentuează din ce în ce mai mult”⁶⁹.

Cu prilejul deschiderii Conferinței anuale naționale a B.M.Ț. din 17 noiembrie 1928, în sala „Transilvania” din București a avut loc o mare întrunire la care au participat și delegați din Ploiești. Luînd cuvîntul Ion Gheorghe aduce salutul muncitorilor prahoveni și cere sprijinul în luptă, exprimîndu-și totodată bucuria de a găsi la această conferință, „oameni cu dor de muncă și însuflețiți de spiritul revoluționar”⁷⁰. Săteanul N. Lambru arată hotărîrea țărănimii prahovene de a lupta pentru B.M.Ț., „care singur va introduce împotriva capitalismului, regimul muncitoresc și țărănesc”, precizînd că „Noi țărani vrem să facem front unic larg cu muncitorii de la orașe, cu micii industriași, cu micii comercianți, care sînt și ei exploatați de capitaliștii mari, să luptăm cu toții împreună contra burgheziei”⁷¹. La această conferință se cerea legalizarea P.C.R. „...singurul partid de mase care apără, hotărît și fără șovăire, interesele muncitorilor de la orașe și sate...”, menționîndu-se că măsurile represive luate „împotriva Partidului Comunist Român nu va putea împiedica lupta sa, pentru că este rezultatul realității sociale și își va îndeplini misiunea istorică, oricine, oricît și oricîte piedici i se vor pune în cale”⁷².

Cu toate că și național-țărăniștii aflați la cîrma țării au căutat să împiedice activitatea B.M.Ț.⁷³, totuși această organizație reușește să țină mai multe întruniri publice electorale, unde se cerea alegătorilor să voteze lista B.M.Ț. deoarece este „singura formație de front unic, care reprezintă interesele păturilor producătoare de la sate și orașe”⁷⁴. La Cîmpina, în cadrul întrunirii B.M.Ț. din 5 decembrie 1928, desfășurată la sala „Bulevard”, vor participa și 4 membrii ai blocului de la Ploiești și 25 de tineri meseriași din localitate. Luînd cuvîntul, sendorul Ilie Gheorghiu din Cîmpina arăta că masele populare și-au pierdut încrederea în partidele politice burgheze deoarece promisiunea că vor aduce îmbunătățiri simțitoare în țară „este simplă demagogie”, criticîndu-se în special Partidul Național Liberal⁷⁵. Totodată Comitetul local Ploiești al B.M.Ț. organiza întruniri de propagandă și la sate, cum este cazul în comunele Runcu, Mislea și altele, fiind expuse ideile pentru care luptă această organizație⁷⁶.

⁶⁸ Arh. St. Prahova, Fond. nr. 265, dosar 4/1928, f. 96.

⁶⁹ „Înainte” din 6 decembrie 1928.

⁷⁰ *Ibidem*, din 21 noiembrie 1928.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*, din 25 noiembrie 1928.

⁷³ Arh. St. București, Fond. Ministerul Afacerilor Interne, dosar 700/1928,

f. 5.

⁷⁴ „Înainte” din 6 decembrie 1928.

⁷⁵ Arh. St. Prahova, Fond. Prefectura Prahova, dosar 64/1928, f. 216.

⁷⁶ „Înainte”, din 16 decembrie 1928.

Cu ocazia desfășurării lucrărilor Congresului Uniunii micilor industriași la Ploiești, care va dezbate și necesitatea creerii unui partid propriu, Comitetul local al B.M.Ț. lansa chemare acesteia să intre în B.M.Ț. deoarece „micii industriași trebuie să-și caute aliații firești, care sînt muncitorii, în lupta împotriva marelui capital“⁷⁷.

Conform statisticilor oficiale, la aceste alegeri, în Prahova, B.M.Ț. a obținut 542 voturi⁷⁸. Dezbătînd rezultatul alegerilor parlamentare din 1928, Comitetul Executiv al B.M.Ț. considera că numărul voturilor obținute la nivel național este mic față de masa milioanei de alegători; aceasta se poate explica și datorită faptului că alegerile au avut loc la scurt timp după aducerea P.N.Ț. la putere. Increderea căpătată în P.N.Ț. (necompromis în urma guvernării — n.n.) cînd se afla în opoziție și făcea promisiuni privind înfăptuirea unor reforme democratice, nu s-a risipit, determinînd mase largi de țărani și muncitori să-i dea voturile, sau după cum afirma N. Lambru: „Demagogia și mizeria, care au crescut odată cu ea, a făcut din țărani dușmanii de moarte ai liberalilor. Și dacă național-țărăniștii au avut voturile țăranilor, le-au avut ca o răzbunare a țăranilor contra liberalilor“⁷⁹.

Blocul va colabora activ în județul Prahova cu sindicatele, deoarece se găseau „pe același drum al luptei declarate în fruntea căreia stă Partidul Comunist“, iar din această colaborare a rezultat o unitate a maselor muncitoare și apăsate spre libertate, spre dezrobire, spre o viață nouă“⁸⁰.

În perioada 1929—1933 B.M.Ț. și-a intensificat în Prahova activitatea pentru apărarea intereselor vitale ale oamenilor muncii, luptînd împotriva concesiilor, a încercărilor făcute de patronat de a ieși din criză pe seama muncitorilor. Un rol important în acțiunile revoluționare desfășurate în această perioadă l-au avut organizațiile locale ale B.M.Ț. care, sub conducerea comuniștilor, continuau bogata lor activitate de pînă atunci, sporindu-și forța și combativitatea, trecînd la acțiuni directe ca; răspîndiri de manifeste și organizarea de întruniri.

Conferința B.M.Ț. din Prahova din 13 ianuarie 1929, la care au participat 38 delegați, stabilea că „...sarcina noastră după alegeri este de a organiza temeinic scoaterea maselor de sub influența național-țărăniștilor“⁸¹. La Mislea, Runcu, Scorțeni și alte localități rurale, din jurul schelelor petrolifere, activitatea sindicatelor unitare și B.M.Ț. este deosebit de puternică, documentele menționînd că „se lucrează pentru sindicate și B.M.Ț.“, deși tendința de organizare este împiedicată⁸².

La 24 februarie 1929 localul Sindicatelor Unitare din Ploiești este înconjurat de poliție și siguranță, care au procedat la confiscarea de manifeste și arestarea unor fruntași ai mișcării comuniste și sindicale din Prahova, ca: CRISTEA ISTRATE, FLORICA SORESCU, DUMITRU ȘERBAN, MARIN RĂDUȚU și GH.

⁷⁷ *Ibidem*, din 13 decembrie 1928.

⁷⁸ Florea Dragne, *op. cit.*, p. 282.

⁷⁹ „Înainte“, din 21 noiembrie 1928.

⁸⁰ *Ibidem*, din 13 decembrie 1928.

⁸¹ *Ibidem*, din 27 martie 1929; vezi și „Viața muncitoare“ din 1 mai 1929.

Cu ocazia acestei conferințe se adoptă și o rezoluție pentru amnistie generală împotriva războiului și pentru apărarea Uniunii Sovietice (*Ibidem*).

⁸² „Munca zilnică“, din 2 martie 1929.

FLORESCU care vor fi eliberați numai la intervenția energetică a unei delegații de muncitori la Prefectură. Comuniștii au organizat, prin intermediul B.M.Ț., numeroase acțiuni de protest împotriva exploatării capitaliste, demascându-se măsurile luate de organele de ordine pentru restrângerea activității Blocului⁸³.

La întrunirea B.M.Ț. din luna ianuarie 1930 de la Ploiești, la care au participat 22 de comuniști și 6 țărani din satele din împrejurimile orașului Ploiești, s-a ales comitetul executiv local format din 11 persoane, precum și cel din județ⁸⁴.

Participarea la alegeri a B.M.Ț. în condițiile crizei economice avea ca scop „de a demasca esența burghezo-capitalistă a exploatării îndreptată împotriva clasei muncitoare și țăranimii și a păturilor sărace în general din orașe și sate...“; în această perioadă campania politică electorală a blocului avea „ca bază și centru de greutate“, fabricile și uzinele⁸⁵. Și de această dată, autoritățile încearcă să împiedice mitingurile organizate de B.M.Ț. Astfel, în ziua de 2 februarie 1930 o întrunire este împiedicată de poliție care va opri la podul Gării de sud circa 80 de muncitori de la rafinăria „Orion“. Aceștia „plecaseră de la lucru în grupuri“, pentru a participa la întrunire⁸⁶.

Comisariatul de Poliție Cimpina raporta Chesturii Poliției Ploiești că la întrunirea organizației social-democrate din localitate, din 29 februarie 1930, la care au participat 300 de persoane, printre care: Janeta Maltnus, Nicu Rădulescu, Gogu Rădulescu, Dr. Ilie Horodniceanu din Ploiești, s-a hotărât ca pentru alegerile comunale din 1930 să se facă un cartel electoral cu organizația P.N.T. din localitate „numai spre a da lovitură partidului liberal să nu poată veni la cîrma Comunei“. Vorbitorii fac „apel ca toți să dea votul partidului socialist“, deoarece „interesul nostru este mare ca să nu vină liberalii căci avînd Primăria și cum prin noua lege de organizare Poliția fiind în funcție de Primărie, venind liberalii ar însemna ca noi să fim oprîți de a mai face întruniri și să ni se puie iar piedici ca în trecut. Programul nostru intrînd în Comună ar fi facerea de trouare, instalarea luminii la periferii, ajutoare pentru șomeri, azil pentru bătrîni și văduve și tot ce se va putea face pentru a veni în ajutorul muncitorilor. Fiți conștienți de votul vostru și dați votul vostru partidului Național-Țărănesc căci vi-l dați vouă“⁸⁷.

B.M.Ț. din Prahova va participa și la alegerile pentru cameră din iulie și cele comunale din decembrie 1932. Această organizație va depune o listă de candidați, care era așezată în ordinea listelor după cea a grupării lui C.Z. Codreanu. Guvernul național-țărănesc, de sub conducerea lui Al. Vaida-Voevod, ținea cu orice preț să nu se mai repete situația din 1931 cînd candidații B.M.Ț. reușiseră să fie aleși în mai multe județe.

La alegerile din 1933 B.M.Ț. nu va mai participa deoarece autoritățile, în ajunul marilor lupte revoluționare, iau măsuri pentru dizolvarea a numeroase organizații ale clasei muncitoare printre care și B.M.Ț.⁸⁸, fapt care a constituit un

⁸³ „Viața muncitoare“, din 1 mai 1929.

⁸⁴ Arh. St. Prahova, Fond. Chestura Poliției Ploiești, dosar 253/1930, f. 74.

⁸⁵ *Ibidem*, dosar 182/1929, f. 116—118.

⁸⁶ Arhiva Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., dosar 10730, f. 6 (în continuare se va cita prin sigla Arh. I.S.I.S.P.).

⁸⁷ Arh. St. Prahova, Fond. nr. 265, dosar 5/1929, f. 63.

⁸⁸ Muzeul de Istorie și Arheologie Prahova, SXIV, P.16/3 original.

nou și puternic atac al claselor dominante împotriva maselor muncitoare de la orașe și sate, lipsind astfel Partidul Comunist de posibilitatea unor manifestări deschise prin intermediul acestei organizații de masă legale.

Dizolvarea B.M.Ț. nu a putut șterge însemnătatea pe care a avut-o această organizație. Importanța activității B.M.Ț. în Prahova este dată de faptul că aici se afla unul din cele mai puternice detașamente ale proletariatului român. De asemenea, trebuie ținut cont și că industria petrolului, predominantă în județ, avea o pondere deosebită în economia națională și orice acțiune a muncitorimii de aici genera ecouri majore.

Prin rezultatele pe care le-a obținut în Prahova, mai ales cele privind lupta pentru ridicarea conștiinței clasei muncitoare și dobândirea unor condiții mai bune de trai, B.M.Ț. și-a dovedit oportunitatea, devenind organizația legală cea mai reprezentativă a proletariatului român în anii 1926—1933. Deși a colaborat cu partide și organizații burgheze, organizațiile muncitorești n-au abdicat de la poziția de clasă, de la țelurile istorice ale proletariatului. Conlucrarea partidelor și organizațiilor politice burgheze cu B.M.Ț. și deci cu P.C.R. a fost recunoașterea directă de către acestea a influenței partidului comunist în rindul clasei muncitoare, a poporului român.

DATE STATISTICE PRIVIND STADIUL DEZVOLTĂRII INDUSTRIEI ROMÂNEȘTI TRANSDUNĂRENE (1919—1944)

STOICA LASCU

În perioada ce a urmat încheierii primului război mondial și formării statului național unitar român, prin Marea Unire din 1918, România a parcurs, pînă în ajunul izbucnirii celei de-a doua conflagrații mondiale, în 1939, o nouă etapă în evoluția sa modernă, caracterizată printr-o continuă dezvoltare a forțelor de producție facilitată sensibil de lărgirea potențialului economic național¹ — și, în cadrul acestora, de creșterea rolului industriei, în special². Cu toată dezvoltarea ramurilor economiei naționale în această perioadă, țara nu se poate detașa, totuși, din categoria celor slab dezvoltate din punct de vedere industrial (din vestul și centrul continentului). „Rezultă că, în perioada interbelică, economia României întrunea caracteristicile unei economii capitaliste agrar-industriale” — este concluzia unei recente sinteze de istorie națională interbelică, oglindă a realizărilor istoriografiei românești din ultimele două decenii³.

Ca urmare a înregistrării unor progrese însemnate în domeniul industriei grele — cu precădere în anii '30 —, a diversificării sortimentale și a creșterii calitative a acesteia, în 1938 ponderea ramurilor producătoare de mijloace de producție ajunge la 45 la sută din ansamblul producției capitaliste. În acest an, con-

¹ „(...) Pentru *industria mare*, dacă comparăm numărul de cai putere, care constituie în adevăr criteriul de apreciere al forței industriale a unei țări, industria din România nouă înseamnă 235% față cu industria României Vechi (497.093 H.P. față cu 211.582 H.P.)” (N.P. Arcadian, *Industrializarea României. Studiu evolutiv-istoric, economic și juridic*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1935, p. 146). În 1921, un ziar constantean scria că „exemplul noilor provincii a avut o repercusiune deosebit de fericită asupra vechiului regat, și în special în Dobrogea, unde în ultimul timp s-au înființat o sumă de fabrici” (*Dezvoltarea industriei Dobrogei*, în „Farul”, III, nr. 132, 15 decembrie 1921, p. 2).

² Vezi, în legătură cu dezvoltarea industriei românești în perioada interbelică, dintre lucrările apărute în ultimii ani — I. V. Totu (coord.), *Progresul economic în România 1877—1977*, Editura politică, București, 1977, pp. 216—275; N. Marcu ș.a., *Istorie economică*, Editura didactică și pedagogică, București, 1979, pp. 279—344; M. F. Iovanelli, *Industria românească 1934—1938*, Editura Academiei R.S.R., București, 1975, passim; I. Saizu, *Politica economică a României între 1922 și 1928*, Editura Academiei R.S.R., București, 1981, în special pp. 23—55, 90—116; A. Petric (coord.), Gh. I. Ioniță, I. Cârțână, I. Scurtu, Gh. Z. Ionescu, E. Popescu, V. Budrigă, D. Smârcea, *Istoria României între anii 1918—1981*, Editura didactică și pedagogică, București, 1981, pp. 9—16; foarte utile date documentare, judicious sintetizate, regăsim la I. Scurtu (coord.), Gh. Z. Ionescu, E. Popescu, D. Smârcea, *Istoria României între anii 1918—1944. Culegere de documente*, Editura didactică și pedagogică, București, 1982, pp. 465—482; sinteza cea mai recentă, la M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, *Partea I. 1918—1933*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1986, pp. 14—22, 351—365.

³ M. Mușat, I. Ardeleanu, *Op. cit.*, p. 355.

siderat al dezvoltării maxime a economiei românești capitaliste, industria ajunsese că contribuie cu aproape 40 la sută la crearea produsului social — progres vizibil față de situația de dinaintea primului război mondial, când respectivul aport era numai de 25 la sută (în 1913); la obținerea venitului național, industria contribuia cu aproape 30 la sută, față de 20 la sută în anul amintit. Se poate spune că, față de nivelul la care ajunsese la finele anilor interbelici, industria românească putea satisface aproape toate necesitățile interne în domeniul bunurilor de consum și, în parte (respectiv, aproape 80 la sută), nevoile de mijloace de producție ce nu reclamau un nivel tehnic foarte specializat⁴.

*

Stadiul dezvoltării industriei în județele românești transdunărene, după 1918, este necesar a fi pus relație directă, la o analiză obiectivă, cu lipsa oricărei moșteniri în speță⁵, constatată în momentul revenirii Dobrogei la țara-mamă, în noiembrie 1878, după peste patru veacuri și jumătate de stăpînire otomană⁶. În perioada de pînă la primul război mondial, renașterea economică, edilitară, politică și culturală⁷, „cu toate eforturile făcute de statul român, n-a putut recupera în trei decenii întîrzierea acumulată în cîteva secole. Mai mult decît atît, războiul se dovedise aici mai nemilos⁸ decît în alte regiuni ocupate ale țării, iar reconstrucția a trebuit să înceapă aproape de la bază⁹.

Trebuie menționat, apoi, faptul că în această parte a țării — dat fiind situația regiunii la Marea Neagră, pentru a nu mai vorbi de rolul de cărăuș, comercial al Dunării — interesul statului și al întreprinzătorilor posesori de capital se circumscrie, din punct de vedere economico-financiar, în primul rînd activităților comercial-maritime; traficul portului Constanța¹⁰, de pildă, ilustrează nu numai potența economică (mai ales din perspectiva schimburilor comerciale) a țării, dar și particularizarea ei în plan regional. În ceea ce privește industria, aprecierea făcută, nu de mult, de către un bun cunoscător a situației, cercetător onest și foarte documentat, este că „deși Dobrogea a întrunit după 1918 condiții bune pentru dezvoltarea industriei¹¹, prea puține din aceste posibilități s-au pus

⁴ A. Petric (coord.), Gh. I. Ioniță, I. Cârțână, I. Scurtu, Gh. Z. Ionescu, E. Popescu, V. Budrigă, D. Smârcea, *op. cit.*, p. 14.

⁵ Vezi Gh. Dumitrașcu, *Dezvoltarea economică a Dobrogei pînă la 1878 și problema apariției proletariatului*, în „Revista de istorie”, tom. 31, nr. 5, 1978, pp. 1009—1023.

⁶ Idem, St. Lascu, *Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Studii și articole de istorie”, LI—LII, 1985, pp. 18—31.

⁷ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1979, pp. 285—300.

⁸ Despre aceasta, mai nou, A. Stănescu, St. Lascu, *Mărturie documentare privind ocupația Puterilor Centrale în Dobrogea (1916—1918)*, în „Pontica”, XVII, 1984, pp. 177—186.

⁹ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 321.

¹⁰ Vezi V. Ciorbea, *Considerații asupra traficului și a mișcării maritime din portul Constanța în perioada interbelică*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol””, XIV, 1977, pp. 378—388.

¹¹ Vezi Fr. Sachteti, *Poate fi Dobrogea industrială?*, în „Dobrogea jună”, XVII, nr. 114, 3 iunie 1923, p. 5.

în valoare, astfel că în întreaga perioadă analizată regiunea dintre Dunăre și Mare s-a situat între zonele slab industrializate ale țării¹².

Aserțiunea de mai sus are în vedere caracterizarea *întregii* regiuni românești transdunărene, în configurația sa interbelică; restrângînd-o însă la teritoriul actualelor județe de astăzi, se impun, credem, două nuanțări: prima, în favoarea unei *prezențe industriale mai pregnante în județul Constanța* (locul 20 între cele 73 de județe ale țării în 1935 — la forța motrice instalată), ceea ce situa acest ținut în rîndul celor cu o dezvoltare industrială medie, poziție meritorie dacă luăm în considerare, între altele, punctul aproape zero al anului 1878; a doua amendare se impune în evidențierea *înapoierii aproape complete a industriei în județul Tulcea* (locul 62 în anul menționat, cu 752 C.P.¹³) fără a aceasta să lipsească, cum vom arăta. Este, totodată, util a arăta că în perioada interbelică în județele românești transdunărene s-a acordat o atenție notabilă *căilor și mijloacelor privind dezvoltarea industriei în această parte a țării*; opiniile respective — a căror reiterare nu ne incumbă în rîndurile de față¹⁴ — se însciau în contextul preocupărilor de afaceri locale, ale fruntașilor politici și publiciștilor din întreaga țară ce vedeau în dezvoltarea industriei „viitorul țării”, căci „Cu o fericită așezare geografică, care o pune în imedita apropiere cu piețele de desfacere, dotată cu materii prime de tot felul, provincia noastră este menită să fie sediul unei industrii puternice și variate¹⁵. Se impune, de asemenea, precizarea că aceste opinii ale dobrogenilor s-au circumstanțiat celor naționale nu doar tematic; ele au făcut corp comun și în sfera modalităților de abordare și soluționare a dezideratului industrializării, confirmînd, în fapt, liniile directe ale curentelor economice ce se confruntau în epocă pe plan național: „Neapărat că această chestiune a industrializării Dobrogei implică studii serioase, o discuție mai largă, o încurajare simțitoare din partea statului și în special o investire de capitaluri mari, fără de care toate bogățiile încă rămîn ascunse în pămîntul binecuvîntat al acestei provincii¹⁶.”

În epocă, oficialitățile considerau industria dobrogeană ca fiind suficient de dezvoltată — atît din perspectiva satisfacerii nevoilor locale, cît și din cea a existenței unui surplus de produse; este aserțiunea exprimată — este adevărat, într-un moment jubiliar, cînd se aniversa semicentenarul revenirii Dobrogei la țara-mamă, în 1928 — de ing. N. Năsturaș, inspectorul industrial regional: „Industria Dobrogeană, formată la început din instalațiuni mici cari satisfăceau numai nevoile locale ale provinciei, cum erau morile țărănești, presele de ulei, daracele de lînă, cazanele pentru săpun etc., numără astăzi fabrici în toate ramurile, suficient de mari, avînd chiar unele surplusuri de producție și pentru

¹² V. Ciorbea, *Industria Dobrogei între anii 1918—1944*, în *Profesorul Ilie Grămadă la 70 ani* (Extras), Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, 1984, p. 308.

¹³ *Enciclopedia României*, vol. II, *Țara Românească*, Imprimeria Națională, București, 1939, p. 483.

¹⁴ Ele vor face obiectul unui material aparte, multitudinea lor depășind spațiul acordat articolului de față.

¹⁵ *Industria chimică dobrogeană. Fabrica de ulei de la Anadalchioi*, în „Farul”, III, nr. 97, 2 noiembrie 1921, p. 1.

¹⁶ I. N. Duployen, *Dezvoltarea industriilor în Dobrogea*, în „Dobrogea jună”, XVII, nr. 128, 8 iunie 1923, p. 1.

export¹⁷. Un deceniu mai târziu, spre sfârșitul anilor interbelici, fostul președinte al Camerei de Comerț și Industrie din Constanța, Nic. Ștefan, era de părere, totuși, că „Sub raport industrial stăm prost. Avem producție mare de lână, în zarzavaturi, pește dar fără fabrici pentru transformarea lor. La industrializare ne obligă să pășim nu numai nevoia unei bune valorificări, ci și satisfacerea cerințelor de consum ale populației¹⁸ — era exprimată în acești termeni, necesitatea construirii de fabrici care să prelucreze, în primul rînd bogățiile naturale ale regiunii¹⁹. Situația județului Tulcea, din punctul de vedere al industrializării, apărea în ochii autorităților ca fiind și mai precară. La începutul lunii noiembrie 1940, o *Dare de seamă cu privire la întreprinderile industriale din orașul și județul Tulcea*, întocmită de către Camera de Muncă locală, evidenția starea de înapoiere a industriei tulcene, aflată în „fază embrionară“: „Deși județul nostru /este/ socotit unul de factură agricolă, totuși găsim în cuprinsul lui industriei și începuturi de întreprinderi industriale cari cu timpul și sub îngrijirea organelor de resort vor putea ajunge întreprinderi de frunte nu numai ale județului în particular, ci care ar putea face /cinste/ Țării. Deși multe dintre ele în faza embrionară, în faza lor de început, calcă cu oarecare nesiguranță pe drumul progresului și al idealului național, prin datele culese de ancheta noastră rezultă că cu ajutorul unui îndrumător, care ar fi natural organele de conducere și supraveghere ale forurilor muncitorești, s-ar putea ajunge la industriei care ar putea rivaliza cu marile întreprinderi din alte regiuni prin muncă rațională (...)“²⁰.

Stadiul dezvoltării industriale²¹ a județelor românești transdunărene, după 1918, poate fi ilustrat prin evidențierea citorva indicatori de bază.

Astfel, unul dintre aceștia îl constituie *valoarea producției industriale*. În anul 1937, valoarea producției anuale „a meseriașilor și industriașilor“ din Dobrogea (ea înglobează și datele respective din județele Durostor și Caliacra) era de circa 1,2 miliarde lei, respectiv 12 la sută din totalul veniturilor regiunii (la rîndul lor, acestea reprezentau același procent în totalul veniturilor țării)²². Pentru anul 1929, aceeași valoare se cifra la 708 milioane lei²³.

¹⁷ N. Năsturaș, *Industria Dobrogei*, în „Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Constanța“. Volum festiv cu prilejul Semicentenarului realipirii Dobrogei. 28 octombrie 1928 /Constanța/, p. 65.

¹⁸ Nic. Ștefan, *Aspectul și valoarea economică a Dobrogei*, în „Dobrogea economică“, XLVII, nr. 88—89, 15 martie—1 aprilie 1938, p. 1.

¹⁹ *Vezi Industria alimentară în Dobrogea*, în „Dobrogea jună“, XVIII, nr. 270, 25 noiembrie 1924, p. 1.

²⁰ Arhivele Statului Tulcea. Fond Camera de Muncă Tulcea, dos. 12/1940, f. 90.

²¹ Pentru perioada de pînă la primul război mondial, vezi Gh. Dumitrașcu, *Dezvoltarea social-economică a Dobrogei între anii 1878—1900*, în *Momente din mișcarea comunistă și muncitorească în județul Constanța*, Constanța, 1971, pp. 5—24; P. Zaharia, L. Gherasim, *Situația economică a județului Tulcea în anii 1878—1916*, în „Peuce“, IX, 1984, pp. 401—410.

²² Nic. Ștefan, *op. cit.*

²³ N. P. Arcadian, *op. cit.*, pp. 244—247. Pe plan național, valoarea producției se ridica la 56 miliarde lei; în capul județelor se aflau Ilfov (8,7 miliarde lei), Prahova (8,4 miliarde lei), Timiș-Torontal (3,6 miliarde lei), Brașov (3,1 miliarde lei), Covurlui (1,2 miliarde lei), Caraș (2,8 miliarde lei), Brăila (1,4 mi-

Pentru județul Constanța, această valoare era estimată la 391 milioane lei, ceea ce îl situa pe locul 11 în Vechiul Regat și locul 27 în rîndul județelor din întreaga țară. Cele mai mari venituri erau realizate în industria alimentară (127 milioane lei) și în cea a materialelor de construcții (114 milioane lei; ponderea acesteia era dată de producția Fabricii de ciment din Cernavoda). Urmău, apoi, ramurile metalurgică (88 milioane lei; aici ponderea era deținută de Fabrica de șuruburi din Saligny), chimică (41 milioane lei), textilă (aproape 5 milioane lei), hîrtie și arte grafice (peste 3 milioane lei) pielărie (1,8 milioane lei), lemnului (1,5 milioane lei) și ceramică (1,2 milioane lei); ramurile sticlărie și electrotehnică nu erau reprezentate în industria județului.

Pentru județul Tulcea, această valoare era estimată la 100 milioane lei, ceea ce îl situa pe locul 23 în Vechiul Regat și 54 pe ansamblul țării. Cele mai mari venituri erau realizate, de departe, în industria pielăriei (respectiv, de către Fabrica „Talpa”); urmău, apoi, ramurile alimentară (13,8 milioane lei), lemnului (6 milioane lei; ponderea revenea Fabricii de cherestea „A. Avramide”), textilă (2,6 milioane lei) și metalurgică (640 mii lei).

Analiza *statisticilor impozitelor directe*, pe anul 1931, relevă existența, în județul Constanța, a unui număr de 178 de contribuabili (industriasi particulari, societăți în nume colectiv sau comandită) ce aveau un venit de 14 milioane lei (impozitul respectiv se ridica la aproape 2 milioane lei) — ceea ce situa județul pe locul 12 în Vechiul Regat (din 35 de județe). În județul Tulcea erau înregistrați 649 contribuabili ce realizau un venit de 8,8 milioane lei (1,3 milioane impozit) — ce situa județul pe locul 18²⁴. În ceea ce privește *veniturile din industrie ale societăților anonime*, în 1931 ele se ridicau, în județul Constanța, la peste 9 milioane lei; județul Tulcea nu avea înregistrată nici o societate anonimă cu caracter industrial, situîndu-se printre cele 11 de astfel de județe din Vechiul Regat²⁵. Numărul acestor societăți va spori în deceniul patru, ajungînd, în 1939, la 13 — pentru județul Constanța, avînd un total de 158 milioane lei capital social (locul 11 pe țară) și un total activ de 313 milioane lei (locul 14); beneficiul total se cifra la 2,7 milioane lei (locul 19 între celelalte județe). În județul Tulcea apare o singură întreprindere industrială organizată sub forma unei societăți anonime pe acțiuni — respectiv, Fabrica de băuturi gazoase „Unirea” (1 milion lei capital social, 2 milioane lei total activ, 650 mii lei beneficiu total)²⁶.

liăde lei). Județele cu cea mai scăzută valoare a producției industriale erau Cahul (613 mii lei), Rîmnicu Sărat (1,7 milioane lei), Gorj (8,7 milioane lei), Ialomița (9 milioane lei); județele din sudul Dobrogei aveau 48 milioane lei (Durostor), respectiv 170 milioane lei (Caliacra) — valori puse pe seama, în primul rînd, a producției alimentare (morărit).

²⁴ *Statistica impozitelor directe pe anii 1930 și 1931*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1933, p. 61.

²⁵ *Ibidem*, p. 99. În 1922, în întreaga regiune existau 9 societăți industriale anonime, cu un capital de 26,4 milioane lei (O. Văleanu, *Societățile pe acțiuni în Dobrogea*, în „Dobrogea economică”, II, nr. 5, 1923, p. 137).

²⁶ *Statistica societăților anonime din România*, vol. XXII — 1940, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1942, p. 88.

Forța motrice instalată a întreprinderilor reflectă și ea stadiul dezvoltării industriale²⁷.

În anul 1929, industria constănțeană dispunea de o forță motrice instalată de 7.000 C.P., județul ocupînd locul 8 în Vechiul Regat și locul 19 pe ansamblul țării²⁸. Mai mult de jumătate (3.881 C.P.) din puterea instalată revenea ramurii materialelor de construcții (numai Fabrica de ciment din Cernavodă avea o putere instalată de 2.980 C.P.), urmată de ramura metalurgică²⁹. Conform recensămîntului din 1930, acest indicator se cifra la 7.473 C.P.³⁰ În anul 1935, forța motrice instalată se ridica la 6.400 C.P. — de menționat, însă, că în această statistică erau luate în considerare doar întreprinderile ce aveau de la 5 C.P. în sus³¹. De subliniat că nu este inclusă aici puterea motrice instalată la stațiile de export petrol (în jur de 3.500 C.P.), la Uzina electrică din portul Constanța (1.600 C.P. în 1924; este înființată în 1908) și la Uzina electrică comunală, tot din Constanța (2.800 C.P. în 1937; funcționa din 1905), precum și cea de la Uzina de apă Hinog (lîngă Cernavoda) — 690 C.P. în 1924.

Comparativ cu Constanța, județul Tulcea dispunea de o putere motrice instalată sensibil inferioară. În 1929, ea atingea abia 700 C.P., situîndu-se printre cele mai vitregite județe din acest punct de vedere; în Vechiul Regat, în urma lui se mai situau doar județele Ialomița (526 C.P.), Gorj (400 C.P.) și Fălciu (162 C.P.). Potrivit, însă, recensămîntului din 1930, acest indicator se cifra la nu mai puțin de 4.011 C.P., ceea ce denotă existența a numeroase întreprinderi mici (atelieri) cu 1—5 lucrători, ce foloseau forța motrice, precum și includerea forței motrice din importanțele exploatari miniere și, mai ales, din carierele existente în județ³². În anul 1935, forța motrice instalată era de 752 C.P.; nu este inclusă

²⁷ Pe ansamblul regiunii, în 1922 forța motrice se cifra la 13.207 C.P., jumătate revenind industriei alimentare (erau incluse, aici, probabil, și micile ateliere ce întrebunțau sub 5 C.P.). În 1929, ea se ridica la 8.832 C.P. iar în 1935 — la 9.057 C.P. (județului Caliacra îi revenea 1.165 C.P. — dintre care 1.082 C.P. în sectorul de morărit —, iar județului Durostor 735 C.P., respectiv 670 C.P. fiind utilizați în industria morăritului).

²⁸ N. P. Arcadian, *op. cit.*, pp. 240—243.

²⁹ Celelalte ramuri întrebunțau, respectiv — metalurgică 1.100 C.P., alimentară 800 C.P., pielărie 260 C.P., chimică 700 C.P., lemnului 180 C.P., textilă 8 C.P., hirtie și arte grafice 30 C.P.

³⁰ *Anuarul statistic al României. 1937 și 1938*, M.O., Imprimeria Națională, București, 1939, p. 378.

³¹ *Enciclopedia României*, vol. II, *Țara Românească*, Imprimeria Națională, București, 1938, p. 155. În 1935, la forța motrice instalată, județul Constanța ocupa locul 20 pe ansamblul țării, iar Tulcea — locul 62. În frunte se aflau județele Ilfov (74.000 C.P.), Prahova (59.000 C.P.), Caraș (53.000 C.P.), Tirnava Mică (33.000 C.P.), Timiș-Torontal și Turda (ambele cu cite 23.500 C.P. fiecare), Brașov (25.000 C.P.), Bacău (22.500 C.P.), Arad (21.000 C.P.).

³² Principalele cariere se aflau la Iacobdeal, de unde se extrăgea granitul, iar din 1919 intră în exploatare sistematică mina cuprifera de la Altin Tepe (vezi V. Postelnicu, *Aspecte ale vieții economice tulcene reflectate în documente de arhivă* (1918—1944), în „Pontica”, XVII, 1984, pp. 202—203; de asemenea, este de menționat faptul că 40 la sută din totalul capitalului național în ramura „industriei de pavaje” era investit în trei mari cariere din județul Tulcea, ele utilizînd o forță motrice de 610 C.P. (31 la sută din totalul folosit în această ramură) și întrebunțînd munca a 1.170 lucrători (65 la sută) (date pentru anul 1936) (*Enciclopedia României*, vol. III, *Economia națională. Cadre și producție*, Imprimeria Națională, București, 1939, p. 908).

aici puterea instalată în exploatarea menționată, precum și cea a Uzinei de apă comunală din Tulcea (280 C.P. în 1924; funcționa din 1913), a Uzinei electrice din Sulina (500 C.P. în 1924; datează din 1909; în 1940, puterea instalată se redusese la jumătate), precum și a Uzinei electrice din Tulcea (construită în 1912, refăcută în 1926; avea o putere instalată, în 1940, de 700 C.P.)³³.

Personalul întreprinderilor industriale dobrogene este destul de dificil a fi stabilit — mai ales în primul deceniu interbelic³⁴ —, din lipsa unor riguroase și unitare, din punct de vedere metodologic, statistici.

Conform unei situații întocmite în 1922, de către inspectorul regional de specialitate, industria în cele patru județe transdunărene întrebuința un număr de 2.825 lucrători — majoritate, respectiv 1.157, fiind în cadrul ramurii alimentare³⁵. Pentru anul 1924, o gazetă constănțeană avansa cifra de 11.000 salariați ce-și desfășurau activitatea în întreprinderile dobrogene³⁶.

O situație mai amănunțită a numărului angajaților în industrie, rezultă din analiza recensământului general din 1930. Potrivit datelor acestuia, numărul total al personalului salariat, în industrie și mine, în cele patru județe, se ridica la 24.641 oameni³⁷ — dintre care, lucrători calificați — 2.868, lucrători necalificați — 3.402, ucenici — 3.768, funcționari — 334, personal de conducere — 6.329³⁸. În județul Constanța numărul angajaților respectivi era de 7.113, iar în județul Tulcea — 5.237 (inclusiv patronii care lucrau ei înșiși și aveau 1—2 angajați)³⁹.

³³ *Anuarul statistic al României. 1939 și 1940*, M.O. Imprimeria Națională, București, 1940, pp. 506—507; *Statistica Uzinelor electrice din România. 1940*, f.e., Sibiu, f.a. /1941/, pp. 17, 26, 38, 40, 56, 58.

³⁴ V. Ciorbea, *Privire istorică asupra structurii socio-profesionale a populației dobrogene între anii 1918—1933*, în *Lucrări științifice. Științe sociale*, Institutul de învățămînt superior, Constanța, 1981, p. 67.

³⁵ N. Năsturaș, *Industria alimentară în Dobrogea*, în „Dobrogea economică”, I, nr. 8, 1922, p. 273.

³⁶ Apud V. Ciorbea, *op. cit.*, p. 68. În același an, ing. N. Năsturaș avansa cifra de 4.001 lucrători, dintre care 1.200 în industria alimentară (*Almanach „Argus” pe 1924*, p. 225).

³⁷ S. Manuilă, *La population de la Dobroudja*, în *La Dobroudja*, Académie Roumaine, Bucarest, 1938, p. 493. De precizat că cifra de 24.641 oameni înglobează totalul personalului salariat în industrie și mine, inclusiv patronii sutelor de mici ateliere meșteșugărești în care ei înșiși lucrau, alături de 1—2 angajați (lucrători) — nefiind vorba, prin urmare, numai de lucrători, cum, dintr-o scăpare, s-a consemnat într-un material, altminteri riguros și la obiect (V. Ciorbea, *op. cit.*). Repartizarea pe ramuri a personalului salariat era următoarea: 8.472 în industria textilă, 5.306 în industria metalurgică, 3.417 în cea alimentară, 3.311 în industria lemnului, 2.253 în cea a materialelor de construcții, 1.051 în exploatarea subsolului, 528 în industria chimică, 303 în alte ramuri industriale.

³⁸ Cifre reproduse după *Anuarul statistic al României. 1937 și 1938*, M.O., Imprimeria Națională, București, 1939, pp. 316—317; însumate, ele totalizează 16.701 angajați în industria dobrogeană a anului 1930. Dintre aceștia, un număr de 3.854 salariați erau angajați în întreprinderi cu peste 20 persoane (în 1935, numărul lor însuma, în cele patru județe doar 2.184 salariați).

³⁹ În județul Caliacra, numărul total al personalului din industrie și mine ajungea la 4.890 oameni (circa 2.000 în industria textilă și alți 1.000 în cea metalurgică — de fapt, mici ateliere în care lucrau 1—2 persoane), iar în județul Durostor se ridica la 4.160 (respectiv, circa 1.500 în ramura textilă și aproape 1.000 în cea metalurgică).

În 1935, numărul persoanelor ocupate în industrie — calculat numai pentru întreprinderile cu peste 20 lucrători — ajungea la 1.615 — în județul Constanța, și 298 — în județul Tulcea. Potrivit unei statistici întocmite în 1939, la acea dată „numărul muncitorilor de toate categoriile“ era de 16.849 — în județul Constanța; ⁴⁰ județul Tulcea nu este menționat, în schimb, pentru anul precedent, numărul muncitorilor din cele 56 de întreprinderi cu caracter industrial din raza lui se ridică la 1.302 (între ei, 667 erau calificați) ⁴¹.

În sfârșit, pentru a întregi imaginea globală, consemnăm și rezultatul cuprins într-un *Tablou de situația numerică a tuturor întreprinderilor industriale cu peste 10 salariați*, datat la 27 iulie 1944: 6.173 în județul Constanța și 784 în județul Tulcea ⁴². Întreprinderile ⁴³ care foloseau cel mai mare număr de angajați erau: Șantierul Naval Constanța — 2.684 (în 1935, numărul lor era de circa 270, în 1939 de 450, în 1942 de 500); Soc. „Concordia“ — 272 (255 în 1938); Soc., „Astra Română“ — 217 (peste 300 în 1938); Soc. „Steaua Română“ — 107 (130 în 1938); Fabrica de ciment din Cernavoda — 216 (180 în 1928); Fabrica de șuruburi din Saligny — 142 (130 în 1934); Țesătoria „Dobrogeana“ — 260 (361 în 1939); Fabrica „Getta“ — 142 (circa 100 în 1924). O concentrare mai mare de personal muncitor se găsea la diversele exploatari de cariere aflate în regiune — la Ovidiu (200), Turcoaia (430), Măcin (100), Topalu (90), Greci (200); de asemenea, la mina

⁴⁰ Arhivele Statului Constanța. *Fond Inspectoratul Muncii Constanța*, dos, 70/1939—1940, f. 9). (În Durostor, numărul lor este arătat a fi de 2.567, iar în Caliacra de 2.409.)

⁴¹ Apud *Istorie și arheologie. GHID*, Muzeul „Deltei Dunării“, Tulcea, 1933, p. 32.

⁴² Arhivele Statului Constanța. *Loc. cit.*, dos. 71/1944, f. 73—74.

⁴³ Pentru o întregire a imaginii de ansamblu a industriei din cele două județe românești transdunărene, iată care erau, după 1918, *principalele întreprinderi de profil*: Fabrica de ciment din *Cernavoda* (înființată în 1899, de către capitaliști belgieni, ca o societate anonimă, primul an de producție fiind 1902); Fabrica de șuruburi din *Saligny* (proprietate franceză înființată în 1908); Fabrica de bere „Gruber“ (înființată în 1884, își încetează activitatea în 1932), Atelierele de reparații ale portului (datează din 1892), Atelierele mecanice „E. Wolff“ (filiala constănțeană datează din 1912, activitatea sistându-se în 1936), Fabrica „Getta“ — S.T.C. (constituită în 1920), Fabrica „Energia“ (constituită ca o „Societate cooperativă“ în 1920), Fabrica de ambalaje metalice „Tomis“ (înființată în 1906), Moara Dobrogeană (înființată în 1880 sub numele de Moara „Murelli“), Fabrica de sifoane și apă mineralizată „Minerala“ (înființată în 1921), Fabricile de produse zaharocase — „Bella Gusta“, „Mercur“, „Venus“, „Aurora“, „Horen“, Fabrica de biscuiți „Luzitania“, Fabrica de biscuiți și paste făinoase „Hygeia“, Rizeriile (fabrici de decorticarea orezului importat) „Rosetta“, „Rangoon“, „Constanța“, „Românească“, Tăbăcăria „Românească“ (înființată în 1879), Țesătoriile „Sănătatea“, „D. Constantinidi“, Fabrica „Fuiorul Dobrogean“ din *Mangalia* (înființată în 1942), Țesătoria și filatura „Dobrogeana“ (înființată în 1937, primul an de producție fiind 1938), tipografiile „Constanța“ (înființată în 1974), „Albania“ (1915), „Dobrogea jună“ (1922), „Lucrătorii Asociați“ (1923), „Dacia“ (1931) fabricile de bidoane ale societăților petrolifere — „Astra Română“ (1911), „Steaua Română“.

de la Altin Tepe erau angajați, în iulie 1944, 160 de persoane. În tabelul menționat sînt trecuți și muncitorii din portul Constanța — 645 —, precum și cei din cadrul Direcției Dunării Maritime, cu sediul la Sulina (unitate dispersată însă, la data întocmirii tabelului).

„Cîncordia” (1924), („Româno-Americana” (1904), „Columbia”, „Unirea” și „Redvența” posedau doar depozite și stații de pompare), Atelierul mecanic și turnătorie „D. Davidsohn”, Fabrica de ulei „Seefried & Fii”, Fabrica de ulei „Argus” (înființată în 1942) — toate din *Constanța*; Fabrica de ulei „Campania Dobrogeană”, Fabrica pentru unelte agricole „Voicu Oprică”, Fabrica de cărămizi refractare și tuburi de bazalt („Industria Ceramice”, Moara „C. Kaizer”) — din *Medgidia*; Moara „Industria Românească”, Rafinăria de petrol „Columbia” (înființată în 1902, își sistează producția în 1930), Fabrica de țiglă și cărămidă „Frații Pușchilă” — toate trei din *Cernavoda*; Fabrica de cretă „T. Manicatide” și Fabrica de postav „Frații Steinke” — ambele din *Murfatlar (Basarabi)*; Atelierul mecanic „Progresul agricol” — din *Cobadin*; Fabrica de tăbăcărie „Talpa” (înființată în 1919), Fabrica de cherestea „A. Avramide”, Atelierul mecanic „Șt. Cazacov”, Moara „Masleaev & Lisov”, Fabrica de uleiuri vegetale „A. Sezanov”, Fabrica de băuturi gazoase și mineralizate „Unirea” (înființată în 1907), Fabrica de pișcoturi rusești „Efrimov Frații”, Fabrica de frîngerie „E. Vladimirov”, Fabrica de covoare „D. A. Cosmeto”, tipografiile „Dobrogea” (1884), „Modernă” (1921), „Dunărea” (1931), „Curierul Tulcei” (1925) — toate aceste întreprinderi fiind la *Tulcea*; Mina de cupru de la *Altin Tepe* (intrată în exploatare în 1919, dar prospecțiunile cu metode științifice ale minei începuseră din 1898); Fabrica de țigle „Duțu Papuc” — din *Hirșova*; Fabrica de cherestea „Șt. Borș” — din *Isaccea*. De menționat că în 1923 începuse activitatea Fabricii de sticlă „Cristalul Dobrogei”, la *Constanța*, activitate sistată în anii 1935—1936; amintim, de asemenea, prezența importantă a Atelierelor C.F.R. Palas, datînd din 1860, ale căror activități de reparații nu erau incluse în statisticile interbelice — la începutul anului 1934 aici își desfășurau activitatea 479 de lucrători, constituind, la acea dată, cea mai mare concentrare muncitorească din regiune, alături de cea din portul *Constanța* (600—700 lucrători) și de cele din carierele din nordul județului *Tulcea* (despre exploatarea carierelor dobrogene, vezi nota 32).

ACTIVITATEA ORGANIZAȚIILOR POLITICE DEMOCRAT-REVOLUȚIONARE DIN JUDEȚUL BRĂILA DUPĂ 23 AUGUST 1944. CUCERIREA PUTERII POLITICE LOCALE

IONEL ST. ALEXANDRU

Situația politică internă și internațională în etapa imediat următoare ac-tului de la 23 August 1944 demonstra că poporul român intrase într-o etapă de-cisivă a evoluției sale. „Aceasta a inaugurat epoca unor profunde transformări revoluționare democratice în societatea românească, a cuceririi puterii de către clasa muncitoare în alianță cu țărâniea și masele largi populare.“¹

În săptămânile imediat următoare insurecției ceea ce a prelevat au fost sarcinile legate de întoarcerea armelor împotriva hitleriștilor, înlăturarea regi-mului antonescian, restabilirea cadrului legal de activitate pentru un regim de-mocratic și încheierea unei convenții de armistițiu cu Națiunile Unite.²

În acest cadru politic, decisivă pentru victoria finală era activitatea de reorganizare a forțelor democrat-revoluționare și pregătirea lor pentru lupta de cucerire a puterii politice. În fruntea acestui proces s-au aflat comuniștii, care și-au reorganizat și întărit într-un ritm rapid rândurile, demonstrând că erau forța cea mai revoluționară a societății.³

Ca pretutindeni în țară și în județul Brăila primii care și-au reorganizat rândurile au fost comuniștii. Așa cum sublinia ziarul local „Ancheta“, în articolul *Activitatea muncitorească la Brăila*⁴, organizația comunistă locală beneficiase în anii ilegalității în etapa 1943—1944 de aporțul unuia din militanții de frunte ai partidului, Emil Bodnăraș, care avusese domiciliul forțat în localitate, pe strada Mărășești, nr. 15, la familia Vereș⁵. Acesta desfășurase o intensă activitate or-ganizatorică ce-și spunea acum cuvântul. Primul organ de presă după August 1944 a comuniștilor locali a fost ziarul „România muncitoare“, ce a apărut în ziua de 3 septembrie 1944. În acest număr inaugural s-a lansat și apelul de reorganizare a forțelor comuniste locale, el adresându-se proletariatului și în primul rând mun-citorilor portuari cu cuvintele: „Este pentru prima dată când, după atîta vreme, ne putem adresa vouă liber, stindardul roșu al comuniștilor filiiie nestingherit, muncitori din port datoria voastră este de a vă alătura nouă și cu forțe unite să îndeplinim idealul nostru“⁶.

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Editura politică București, 1975, p. 52.

² Traian Udrea, *Instaurarea guvernului revoluționar-democratic din Româ-nia*, în „Revista de Istorie“, nr. 2/1980, p. 255.

³ Gheorghe Zaharia (coordonator), Ion Alexandrescu, dr. Mihai Fătu, Pa-rașchiva Nechita, dr. Constantin Olteanu, Gheorghe Țuțui, Vladimir Zaharescu, *1944—1947, România în anii revoluției democrat-populare*, Editura Politică, Bucu-rești, 1971, p. 54.

⁴ *Activitatea muncitorească la Brăila*, în „Ancheta“, Brăila, XI, nr. 11 din 12 septembrie 1944.

⁵ Din relatările militantului comunist Gheorghe Gheorghe; vezi și Arhivele Statului Brăila, fond Prefectura județului Brăila, dos. 46/1944, f. 126.

⁶ „România muncitoare“, Brăila, I, nr. 1, din 3 septembrie 1944.

Prima consfătuire a cadrelor Partidului Comunist din localitate, s-a desfășurat în ziua de 3 septembrie 1944 în sala cinematografului „Muncă și lumină”. S-a înființat un Comitet de inițiativă din care făceau parte vechi militanți comuniști ca : Emil Ghenghea, Ion Antohi, Gheorghe Gheorghe, M. Abramovici etc. Ulterior, Comitetul Central al P.C.R. a delegat în fruntea organizației județene de partid Brăila pe Constantin Cîmpeanu. De asemenea, a fost trimis și Moraru Stelian cu sarcina de a se ocupa de reorganizarea revoluționară a sindicatelor locale. La prima întrunire publică noua conducere, prin cuvîntul secretarului organizației județene de partid, arăta necesitatea consolidării permanente a organizației stabilind ca sarcină imediată începerea luptei pentru democratizarea vieții publice locale⁷. A fost editat începînd cu data de 18 septembrie 1944, un nou organ de presă, intitulat sugestiv „Înainte”, organ care apare și astăzi⁸.

Prima organizație a P.C.R. în mediul rural din preajma Brăilei s-a constituit la începutul lunii septembrie în comuna Carcaliu⁹. Primul sediu al organizației județene P.C.R. Brăila s-a aflat pe str. Coroanei nr. 1 (actuala str. M. Sebastian). Ulterior, procesul local de reorganizare avea să se afirme printr-o puternică organizație de partid brăileană ce s-a aflat permanent în fruntea procesului revoluționar.

Aproape concomitent cu reorganizarea comuniștilor s-a desfășurat și activitatea de reorganizare a social-democraților brăileni, în ziua de 4 septembrie 1944 lansîndu-se un apel în acest sens¹⁰. O serie de fruntași social-democrați, în frunte cu Gheorghe Petraru și Mihail Bălineanu s-au deplasat la București pentru instrucțiuni de la conducerea Partidului Social-Democrat, astfel că în data de 23 septembrie 1944 s-a putut desfășura ședința de reconstituire a conducerii organizației județene locale. Din ea au făcut parte : Gheorghe Petraru, Mihail Bălineanu, Dumitrache Licea, Al. Weinberghe, etc. Secretarul organizației a fost ales Gh. Petraru. Un rol important în conducerea efectivă a avut însă M. Bălineanu, fapt observat încă de la prima întrunire publică a partidului desfășurată în ziua de 27 noiembrie 1944, în sala „Teatrului Comunal”¹¹. La întrunire s-a subliniat caracterul muncitoresc al partidului, necesitatea întăririi permanente a Frontului Unic Muncitoresc, anunțîndu-se și faptul că organizația locală și-a repermis bunurile confiscate în timpul regimului de dictatură regală.

Partidul Social-Democrat se va orienta spre o strînsă colaborare cu Partidul Comunist Român, acționînd uniți pe parcursul evenimentelor ulterioare.

Reorganizarea sindicatelor brăilene a reprezentat o sarcină deosebit de importantă pentru forțele democrat-revoluționare locale. Acțiunea s-a desfășurat pe baza principiilor unității sindicale, stabilite de comisia de organizare a mișcării sindicale unite. Președintele Sindicatelor Unite locale a fost Stelian Moraru, numit de conducerea Partidului Comunist. Referitor la procesul de reorganizare, aproape zilnic în presa locală erau înserate anunțuri referitoare la succesele realizate.

⁷ „Ancheta”, XI, nr. 26, din 26 septembrie 1944.

⁸ *Ibidem* nr. 19, din 19 septembrie 1944.

⁹ *Ibidem*, nr. 4, din 4 septembrie 1944.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ „Cuvîntul”, Brăila XXV, nr. 277, din 28 noiembrie 1944.

Primii au fost reorganizați muncitorii portuari, eveniment ce a avut loc în data de 14 septembrie 1944¹². Au urmat apoi muncitorii metalurgiști de la cunoscuta uzină „Franco-Română“, de la „Șantierul naval român“, „Șantierul naval-Danubiul“ și de la Fabrica de ciment în ziua de 13 octombrie 1944¹³. În data de 20 octombrie 1944 s-au reorganizat muncitorii ceferiști, urmînd și alte categorii de muncitori, cum au fost cei de la „Uzina Prodac“, din transporturi, de la Întreprinderea Comunală Locală, cit și unii comercianți și funcționari publici, însușind în total 70 de secții sindicale cu un număr de peste 18.000 de membri¹⁴. Mișcarea sindicală a constituit un important sprijin pentru forțele democrat-revoluționare, în amplul proces de reconstrucție și democratizare a țării, iar realizarea unității sindicale de acțiune a întărit colaborarea între comuniști și social-democrați contribuind la creșterea forței de muncă a clasei muncitoare¹⁵.

În procesul revoluționar, o importanță deosebită a avut-o mobilizarea țărănimii în lupta pentru refacerea și democratizarea țării. Tărănimea era deosebit de interesată în înfăptuirea unor adînci prefaceri economice și sociale, între care la loc de frunte se situa reforma agrară. În acest sens comuniștii au sprijinit organizarea comitetelor satești și dezvoltarea Frontului Plugarilor¹⁶. În cadrul acțiunii de extindere a organizației Frontului Plugarilor, în județul Brăila s-au constituit comitetele acestei organizații. Începutul a avut loc în ziua de 23 octombrie 1944 în comuna Mircea Vodă¹⁷. Pînă în sfîrșitul anului 1944 s-au organizat comitete în 44 de comune, reprezentînd mai mult de două treimi din comunele județului¹⁸. Prima întrunire la nivel județean a organizației s-a desfășurat în ziua de 13 februarie 1945 în orașul Brăila; președinte al organizației a fost ales învățătorul Eugeniu Popescu, primarul comunei Traian-Sat¹⁹.

Partidul Comunist Român a sprijinit reorganizarea Uniunii Tineretului Comunist și a îndrumat activitatea sa. Această organizație cuprindea elementele cele mai avansate și combative din rîndul tinerilor muncitori, țărani, elevi și studenți. Conducerea ei a fost încredințată tovarășului Nicolae Ceaușescu. În reorganizarea tineretului brăilean s-au avut în vedere direcțiile stabilite cu ocazia interviului acordat ziarului „Înainte“ și publicat în ziua de 24 decembrie 1944, de către tovarășul Nicolae Ceaușescu²⁰. Pînă la 31 decembrie 1944 au fost organizate 14 comitete U.T.C., în principalele întreprinderi locale²¹. Începutul a fost realizat în 15 octombrie 1944 la puternica unitate locală „Întreprinderea metalurgică — Dunăreana“, unde, cu toată opoziția conducerii administrative, s-a obținut chiar și o sală de club pentru tineretul comunist²². În același proces s-a antrenat și tineretul social-democrat, existînd deci o strînsă colaborare între cele două

¹² „Înainte“, Brăila, I, nr. 89 din 31 decembrie 1944.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ A. Petric, Gh. Tuțui. *Unificarea mișcării muncitorești din România*, Editura Academiei R.S.R., București 1968, p. 49.

¹⁶ Gheorghe Zaharia (coordonator), *op. cit.*, p. 61.

¹⁷ „Înainte“, nr. 55 din 19 noiembrie 1944.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 89, din 31 decembrie 1944.

¹⁹ „Ancheta“, XI, nr. 142 din 13 februarie 1945.

²⁰ „Înainte“, I, nr. 82 din 24 decembrie 1944.

²¹ *Ibidem*, nr. 89, din 31 decembrie 1944.

²² *Ibidem*, nr. 27, din 15 octombrie 1944.

organizații. Primii conducători ai organizației U.T.C. Brăila au fost E. Holțer, iar a lui U.T.S., T. Gălățeanu.

O mare atenție a fost acordată și intelectualității, P.C.R. efectuând o intensă activitate de propagandă în scopul accelerării procesului de clarificare ideologică și politică a acestora, înființându-se numeroase secții locale ale Apărării Patriotice și Uniunii Patrioților. Prima secție a Apărării Patriotice din localitate s-a constituit la sfârșitul lunii septembrie 1944. Sediul ei se afla pe str. Sf. Nicolae nr. 11 (actuala str. Eliberării) unde aceasta și-a organizat și o cantină proprie cu câteva sute de locuri²³. Conducătorul ei a fost numit de către partidul comunist, militantul Gheorghe Gheorghe. Uniunea Patrioților aflată tot sub conducerea Partidului Comunist, s-a organizat la începutul lunii octombrie 1944. Aceasta era condusă de un comitet în frunte cu Ion Oțeleanu. Din inițiativa ambeor organizații, Apărarea Patrioților și Uniunea Patrioților, a fost organizată în ziua de 9 octombrie 1944 o mare manifestație populară la care au participat mii de cetățeni și la care s-au dezbătut măsurile ce se impun pentru refacerea și democratizarea țării²⁴. Ambele organizații și-au constituit comitete sătești în numeroase comune ale județului cum ar fi: Brăilița, Mircea Vodă, Tichilești, Gropeni, etc.²⁵. Ele au organizat acțiuni de ajutorare a sinistraților de război, a inițiat colecte, apeluri, tombole câștigând un binemeritat prestigiu.

Fără a fi reprezentative au existat și o serie de organizații ale unor comunități de altă naționalitate cum ar fi: Frontul Armenesc, Partidul Evreiesc, Comunitatea Greacă²⁶.

Acest ansamblu de forțe și organizații, îndrumate și conduse de către Partidul Comunist Român, au constituit evantaiul forțelor democrat-revoluționare care s-au aflat permanent în fruntea procesului de democratizare a țării.

În condițiile în care forțele politice burgheze erau puternice și desfășurau la rindul lor un proces de reorganizare era necesară o strînsă politică de alianțe a tuturor forțelor democrat-revoluționare în jurul Partidului Comunist Român. În special conducerea Partidului Național Țărănesc, era ferm hotărâtă să obțină un loc important în viața politică a României desfășurând o intensă activitate în acest sens²⁷. Lupta era deosebit de grea, fapt recunoscut și la întrunirea național-țărănistă din 19 noiembrie 1944 desfășurată în comuna Rușețu²⁸.

În organizarea și elaborarea planului strategic al forțelor democrat-revoluționare pentru cucerirea puterii politice, P.C.R. s-a orientat spre făurirea unei largi alianțe politice. În acest spirit din inițiativa P.C.R. a fost publicat Proiectul de Platformă a Frontului Național-Democratic din România care a fost înșușit de forțele democrat-revoluționare. El conținea apelul la stabilirea unui regim democratic și enumera principalele măsuri ce trebuiau luate pentru a instaura în

²³ „Ancheta“ XI, nr. 644 din 24 septembrie 1944.

²⁴ „Înainte“ I, nr. 21 din 10 octombrie 1944.

²⁵ *Ibidem*, nr. 26 din 15 octombrie 1944.

²⁶ *Ibidem*, III, nr. 644 din 17 noiembrie 1946.

²⁷ Ioan Scurtu, *Din viața politică a României (1926—1947). Studiu critic privind istoria Partidului Național-Țărănesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 485.

²⁸ „Cuvîntul“, XXV, nr. 273 din 23 noiembrie 1944.

țară un astfel de climat. Obiectivele cuprinse în acest document care vizau preluarea puterii politice și crearea unei adevărate democrații parlamentare demonstrează că P.C.R. era singurul partid politic ce dorea un stat cu adevărat democratic în folosul celor mulți și exploatați²⁹. El a fost desbătut și aprobat în întreaga țară iar noua organizație, Frontul Național Democratic a devenit repede cunoscută.

Acțiunea de cucerire a puterii locale, de democratizare a aparatului de stat, a debutat cu evenimentele din comuna suburbană Brăilița din data de 25 octombrie 1944. Acest proces a avut, în general, un caracter pașnic, fără contur-siuni deosebite, organizându-se chiar alegeri locale. S-au înfruntat pentru posturile de primar și ajutor de primar, candidații ai F.N.D. și ai P.N.Ț. Candidații F.N.D., Popescu Dobre, comunist și Dumitrache Licea, social-democrat au obținut o victorie categorică cu 369 de voturi față de numai 59 ale adversarilor lor³⁰. Prin decizia nr. 12.270 a Prefecturii județului Brăila, candidații victorioși au fost numiți în posturi³¹. Prin această alegere locuitorii comunei, care erau în marea lor majoritate muncitori ai uzinei „Franco-Română”, aflată în raza comunei, au început să-și spună cuvântul. Pasul următor a fost făcut în data de 27 octombrie 1944 într-o altă comună suburbană Nedelcu-Chercea, unde candidatul F.N.D., Gheorghe Popescu, comunist și redactor al ziarului „Înainte”, a avut de înfruntat pe candidatul comun al partidelor „istorice”, Ion Lupășcu.

Victoria F.N.D. a fost categorică, obținând 316 voturi din totalul de 374 de voturi³². În data de 30 octombrie 1944 a fost înregistrată o altă victorie importantă în comuna Radu-Negru, unde candidații F.N.D., Ion Talpeș și Tudor Tănase, au fost aleși, primar și ajutor de primar cu o majoritate de 273 de voturi³³. Și în alte comune din raza județului au fost aleși primari democrați așa cum au fost: Gh. Mantală și Ion Lupău la comuna Cioara-Doicești, Bazil Cosac și Petre Neacșu în comuna Cioara-Radu Vodă, etc.³⁴.

Aceste acțiuni au premers marele eveniment din data de 14 noiembrie 1944, când s-a realizat preluarea puterii la nivelul municipiului și județului Brăila prin înlăturarea vechii conduceri și instaurarea reprezentanților maselor populare. Talazul maselor se deslănțuise și nu mai putea fi oprit.

Acest val revoluționar din această perioadă care s-a desfășurat în întreaga țară, a avut drept rezultat căderea primului guvern prezidat de generalul Constantin Sănătescu și formarea unui nou guvern politic de colaborare, prezidat tot de Constantin Sănătescu la 4 noiembrie 1944³⁵. În acest guvern forțele unite ale F.N.D. au cîștigat noi poziții care vor face din acesta o arenă de luptă pentru adîncirea democratizării, pentru eliminarea treptată a reacțiunii din viața de stat. Astfel au putut fi smulse din mîinile claselor exploatoare noi poziții în

²⁹ Ion St. Oprea, *Puterea de stat în România între 23 August 1944—6 Martie 1945*, în „Revista de Istorie” nr. 2/1980, p. 118.

³⁰ „Înainte”, I, nr. 35 din 26 octombrie 1944.

³¹ Arhivele Statului Brăila, fond Prefectura județului Brăila, dos. 65/1944, f. 22.

³² „Înainte”, I, nr. 37 din 28 octombrie 1944; Vezi și „Ancheta”, XII, nr. 53 din 28 octombrie 1944.

³³ *Ibidem*, nr. 39 din 31 octombrie 1944.

³⁴ *Ibidem*, nr. 44 din 6 noiembrie 1944.

³⁵ Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 507.

aparatul de stat și s-au dejucaut încercările de a se folosi aparatul represiv contra mășelor populare. Până la sfârșitul lunii noiembrie 1944 se vor instala prefecți democrați în 30 din cele 58 de județe ale țării³⁶.

În județul Brăila conducerea era formată la începutul lunii noiembrie 1944 din colonelul Bossie Haralambie în funcția de prefect, numit în acest post în data de 11 octombrie 1944 de către ministrul de interne Aurel Aldea în locul colonelului Marin Ciobanu. Primar al municipiului era colonelul Paul Brătășeanu, o relicvă a regimului antonescian. El avea ca ajutor de primar numai pe Lulu Varlaam pentru că celălalt ajutor George Răciulescu, fusese silit să-și dea demisia la începutul lunii octombrie 1944 în urma demascării faptelor sale din timpul regimului antonescian³⁷.

Sugestiv pentru desfășurarea evenimentelor de cucerire a puterii locale este și prisma prin care au prezentat evenimentele cele trei organe de presă din localitate. Ziarul comunist „Înainte” își intitula articolul de fond cu titlul semnificativ: *Poporul își alege conducătorii*³⁸. Ziarul independent „Ancheta” își intitula articolul *Ieri a fost instalată o nouă conducere la municipiu*³⁹. Celălalt ziar, „Cuvîntul”, apropiat de cercurile burgheze își intitula articolul de fond dar cu titlul nesemnificativ: *Demisia domnului primar, colonelul Paul Brătășeanu*⁴⁰.

Acțiunea din 14 noiembrie fusese pregătită anterior de forțele revoluționare în frunte cu P.C.R. S-a realizat mobilizarea maselor populare în piața centrală a orașului unde s-au adunat peste 10.000 de cetățeni în cea mai mare parte muncitori. Tratatивele au început la sediul primăriei, aflată tot în această piață, între o delegație muncitorească compusă din Constantin Cîmpeanu, secretarul organizației P.C.R. Brăila, Stelian Moraru, președintele organizației locale a sindicatelor și alți fruntași ai organizațiilor revoluționare pe de o parte și colonelul Paul Brătășeanu, primarul municipiului⁴¹. Tratatивele au fost scurte, de numai o oră, iar în finalul lor, la 9 dimineața colonelul Brătășeanu a fost nevoit să se încline în fața voinței maselor populare. La acea oră în balconul primăriei au apărut reprezentanții maselor, fiind primiți cu aclamații și urale. Pentru postul de primar propunerile F.N.D. îl aveau în vedere pe Petre Ciucă, președintele sindicatului metalurgiștilor locali. Încă înainte de a se face propunerea, mulțimea scandă: „Îl vrem primar pe Ciucă!” Astfel că atunci cînd Stelian Moraru a făcut și propunerea în acest sens uralele au devenit nesfîrșite. Celelalte propuneri aveau în vedere posturile de ajutori de primar. Au fost aleși prin aclamațiile maselor în aceste posturi: Gheorghe Gheorghe, președintele Apărării Patriotice, comunist, și Al. Weinbergher, social-democrat. Toți noii aleși erau per-

³⁶ Ion St. Oprea, *op. cit.*, p. 120.

³⁷ „Ancheta”, XI, nr. 38, din 11 octombrie 1944.

³⁸ *Poporul își alege conducătorii*, în „Înainte”, I, nr. 52 din 16 noiembrie 1944.

³⁹ *Ieri a fost instaurată o nouă conducere la municipiu*, în „Ancheta”, XI, nr. 68 din 16 noiembrie 1944.

⁴⁰ *Demisia domnului primar, colonelul Paul Brătășeanu*, în „Cuvîntul”, XXV, nr. 267 din 16 noiembrie 1944.

⁴¹ Din relatările militantului comunist Gheorghe Gheorghe; vezi și Constantin C. Giurescu, *Istoricul Orașului Brăila, din Cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, Editura Științifică, București, 1968, p. 295.

soane bine cunoscute în oraș. În final a luat cuvîntul Constantin Cîmpeanu, care a subliniat importanța actului preluării puterii de către o conducere ieșită din rîndurile poporului. Noul primar, în cuvîntul său, a declarat că se va baza numai pe încrederea și sprijinul neconținut al maselor populare. Apoi s-a semnat protocolul de predare a primăriei de către vechile autorități și primirea puterii de către reprezentanții F.N.D. În aceeași zi s-a desfășurat și prima ședință a noilor conducători cu funcționarii primăriei.

A doua fază de preluare a puterii s-a desfășurat la Prefectura județului. Aici tratativele au fost mai anevoioase, deoarece prefectul, colonelul Bossie, care avea numai o lună vechime în post, se crampona de putere. După câteva ore, timp în care mulțimea a așteptat în fața Prefecturii, în ploaia care începuse să cadă, încrezătoare în forțele sale, victoria a fost realizată. Omul generalului Aldea a trebuit să plece. Ca prefect a fost ales prin uralele și aclamațiile mulțimii, candidatul propus de organizația locală a F.N.D. Aurel Ignat, funcționar al Prefecturii și membru al Apărării Patriotice. Ajutor de prefect a fost ales Oliver Huluban, secretar al sindicatului metalurgiștilor locali. Așa cum arăta Constantin Cîmpeanu, în cuvîntarea rostită în fața maselor de la Prefectură, această victorie ca și aceea de la Primărie, s-a datorat luptei și voinței poporului, a maselor populare din localitate⁴².

Procedura legală prevedea confirmarea noii conduceri de către Ministerul de Interne care, însă tergiversa emiterea deciziei necesare, totuși noua conducere democratică a județului, așa cum arăta o declarație a organizației locale a F.N.D., era ferm hotărîtă să nu dea nici un pas înapoi și să deponă toată energia pentru realizarea dezideratelor maselor populare: „Ne este indiferent dacă confirmarea noastră se va produce sau ba. Noi fiind desemnați cu luptă, vom lupta ca ceea ce a hotărît mulțimea să devină fapt definitiv”⁴³. Ceea ce s-a și întîmplat, voința maselor nemaiputînd fi înfrîntă.

Din cele prezentate se desprinde faptul că întreaga activitate a organizațiilor politice democrat-revoluționare locale s-a aflat sub îndrumarea și conducerea permanentă a Partidului Comunist Român. Acesta a fost inițiatorul, organizatorul și conducătorul întregului proces de democratizare din județul Brăila, ca de altfel din întreaga țară, proces finalizat prin cucerirea puterii politice.

În acest fel, masele populare brăilene în frunte cu comuniștii s-au integrat în marea val care străbătea România acelor vremuri, parcurgînd amplele transformări sociale ce vor culmina cu instaurarea unei noi orînduiri, orînduirea socialistă.

⁴² „Înainte”, I, nr. 52 din 16 noiembrie 1944.

⁴³ „Ancheta”, XII, nr. 76 din 25 noiembrie 1944.

Din activitatea științifică a elevilor și studenților

SORGINTEA ȘI ÎMPLINIREA UNEI GENERAȚII EROICE

(Studiu de caz : Soldatul Savu Pană, participant la războiul de independență)

„Rezultat al luptei eroice a armatei române împotriva Imperiului Otoman, al voinței ferme de libertate și neatârnire a poporului nostru, care și-a dovedit încă o dată capacitatea de luptă — dobândirea independenței naționale a dat un nou și puternic imbold dezvoltării economice și sociale a țării, a exercitat o profundă înrîurire asupra întregii evoluții istorice a României pe drumul progresului, a permis afirmarea tot mai viguroasă a poporului nostru ca națiune de sine stătătoare”¹. Caracterizînd astfel momentul istoric de la 1877—1878, Programul partidului evidențiază modul exemplar în care generația acestor ani eroici, încununînd trecutul glorios și întrevăzînd viitorul luminos, și-a îndeplinit îndatorirea sa — *apărarea dreptului fundamental al poporului român la existență liberă*. De altfel, acest aspect a fost reliefat pregnant de tovarășul Nicolae Ceaușescu eu prilejul aniversării centenarului proclamării independenței României moderne : „In asaltul redutelor Plevnei, în luptele de la Grivița, Rahova, Smîrdan și în alte bătălii, ostașii români au dovedit un eroism fără seamăn, ducînd mai departe tradițiile glorioase de la Rovine, Vaslui și Călugăreni, afirmînd încă o dată înaltele virtuți ale poporului nostru, capacitatea sa de a-și cuceri cu arma în mînă drepturile fundamentale, libertatea și independența”².

Epopoea românească de la 1877—1878 are rădăcinile ancorate însă mult „mai adînc în pămîntul strămoșesc, în istoria de peste 2500 de ani a dacilor, pe care Herodot îi caracteriza drept cei mai viteji și mai drepecți dintre traci. Setea de libertate și dreptate ne-au lăsat-o moștenire strămoșii, înaintașii”, precizează secretarul general al Partidului Comunist Român în cuvîntarea din 8 mai 1983³.

Accastă continuitate multimilenară în lupta pentru dezvoltarea liberă a oamenilor pămîntului de la Carpați, Dunăre și Marea Neagră este ilustrată, de fapt, prin tot ceea ce au făcut înaintașii și urmașii celor aproape 100.000 de soldați mobilizați la 6 aprilie 1877, prin ceea ce au realizat cei 58.700 de ostași ce constituiau armata operativă, mai ales cei 52.000 de români care au luptat la sud de Dunăre ; am putea exemplifica cu oricare dintre cei 4.000 de eroi rămași neînsuflețiți, despre care au apărut, în ultimii ani noi tomuri de docu-

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Editura Politică, București, 1975, p. 34.

² Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Sesiunea solemnă a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și activului central de partid și de stat consacrată Centenarului Proclamării Independenței — 9 Mai 1977, în România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, Editura Politică, București, 1977, p. 327.

³ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntarea la Adunarea solemnă organizată cu prilejul aniversării a 65 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român*, în „Scînteia” nr. 13595 din 9 mai 1986, p. 1.

mente⁴ și o amplă lucrare de interpretare⁵. Ne oprim însă la unul dintre cei aproape 6.000 răniți de la 1877—1878, unul dintre cei 48.000 de „eroi rămași în viață pentru a arăta urmașilor ce înseamnă vitejia“, cum scria bardul de la Mircești. Ne oprim asupra unui *soldat Savu Pană din Regimentul 3 linie, rănit la Grivița 2*, cum aflăm din volumul șapte al vechii culegeri de documente privind Războiul de Independență⁶. Prin arborele său genealogic, cum vom vedea, acest erou de la 1877 are ascendenți și descendenți, de-a lungul mai multor epoci istorice. Cît privește satul natal, Grecii de Sus (comuna Grădiștea, în Sectorul Agricol Ilfov), acesta reprezintă o străveche vatră istorică, pe malul sudic al lacului Căldărușani, în mijlocul renumitului codru de odinioară al Vlăsiei. Satul amintit, aidoma tuturor așezărilor din spațiul carpato-dunărean-pontic, ilustrează la fel de evident continuitatea luptei mult milenare pentru dezvoltare de sine stătătoare a autohtonilor spațiului amintit. De fapt, această continuitate ne-a atras de la începutul investigației cazului aflat în studiu, mai ales că, anii copilăriei celui care comentează sorgintea și împlinirea generației soldatului Pană Savu, au fost puternic marcați de o descoperire arheologică din satul amintit. Un cercetător cunoscut mie, continua ceea ce un alt coleg al lui de la Muzeul Național semnalase în urma unei periegeze din deceniul trecut⁷. Eram într-o vacanță de vară cînd am văzut, uimit, ce poate adăposti un tell cu bogate vestigii neolitice (cultura Gumelnița) suprapus de o așezare *Glina III* și de alta de tip *Tei*, ultimele două din epoca bronzului tracic⁸. Tradiționalele arme de apărare ale tracilor, cei mai îndepărtați strămoși direcți ai poporului nostru, erau — la rîndul lor — suprapuse de ceramica dacică lucrată la roata înceată, datînd exact de la sfîrșitul secolului al VI-lea î.e.n., cînd are loc cunoscutul eveniment politico-militar consemnat de „părintele istoriei“⁹.

Așezarea dacică de la Greci (punctul Ceair), care continuă în secolul I e.n. și la începutul veacului următor, deci în timpul lui Decebal, are în apropiere alt punct arheologic (Greceanu) din perioada sintezei daco-romane; constituirea și afirmarea unicului etnic care îl moștenește pe cel geto-dac, în cadrul romanității orientale, sint confirmate la Greci și de descoperirile din zona cimitirului vechi (Maxineni), în apropierea căruia se află o așezare medievală timpurie integrată celui mai vechi ansamblu arheologic creat de poporul român — cultura Dridu, datînd din secolele VIII—XI¹⁰. Pentru veacurile următoare, XII—XIII, așezarea este confirmată tot arheologic, prin vestigiile unei cetăți de pămînt — asemănătoare cu acelea de la Brătia (Județul Ialomița), Coconi (Jud. Călărași),

⁴ *Independența României. Documente*, vol. I (1—2), II și III, Editura Academiei, București, 1977, 419 + 412 + 381 + 338 p.

⁵ Nichita Adăniloae, *Independența Națională a României*, Editura Academiei, București, 1986, 399 p.

⁶ *Documente privind istoria României. Războiul de independență* (în continuare D.I.R.I.), vol. VII, București, 1953, p. 340.

⁷ „Muzeul Național“, București, tom. I, p. 291 (raportul lui G. Trohani).

⁸ *Ibidem*, III, p. 86 (cercetare efectuată de Augustin Ulanici).

⁹ T. Pascu și A. Pascu, *Grădiștea-Căldărușani, Schiță monografică privind evoluția satului Greci*, mss., 1974 (exemplar la B.C.S.), p. 40—41.

¹⁰ Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, Editura Academiei, București, 1967, planșa XXX.

Frățești (Jud. Giurgiu) ș.a.¹¹, dar și prin bogate dovezi numismatice, respectiv monede bizantine^{11 bis}.

Din secolul al XIV-lea, așezarea de la Greci este confirmată prin cele mai însemnate izvoare ale evului mediu românesc, izvoarele diplomatice (documentele propriu-zise).

Astfel, potrivit unui hrisov editat între timp, în vremea marelui Mircea Voievod doi „jupani“, Cazan și Sahat, primesc „ocină și dedină“ (proprietăți) în detrimentul obștii țărănești libere de la Greci¹². Despre un „Duca din Greci“ amintesc documentele din anii 1462—1463, după domnia lui Vlad Țepeș¹³. Apoi, într-un hrisov din 25 august 1469, Radu cel Frumos, oferă întreg satul Greci, unor dregători din Sfatul Țării Românești¹⁴. În sfârșit, urmașii lui Cazan și Sahat din vremea lui Mircea sînt reconfirmați stăpîni ai satului în timpul lui Neagoe Basarab¹⁵.

Paralel, o serie de izvoare epigrafice din preajma bisericii construite în anul 1508, în timpul domnitorului Mihnea cel Rău, întăresc convingerea privind vechimea așezării de la Greci. Este vorba de o piatră de mormînt datînd din anul 1547, care constituie o realitate familială statornicită sub Mircea cel Mare și continuată în timpul lui Mircea Ciobanul¹⁶. Ultimul voievod amintit recrutează din Greci un cunoscut dregător Drăghici ot Greci, devenit mare vistier în același an 1547¹⁷, dregătorul amintit ajunge în conflict cu voievodul, Drăghici din Greci fiind obligat să se refugieze în Transilvania¹⁸.

Un alt Drăghici din Greci (Greceanu) devine, în secolul al XVII-lea, vistier al II-lea și mare sluger¹⁹. El participă însă la viața politică a Țării Românești, pînă în anul 1655, cînd la vremea răscoalei populare, este ucis de țărani dependenți (șerbi) de pe moșia Greci²⁰.

Acest aspect social demonstrează puternica stare de spirit antifeudală conaturată treplat în satul respectiv.

¹¹ Dinu C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV—XV*, Editura Științifică, București, 1973, p. 51, 166, 347.

^{11 bis} Gheorghe Poenaru Bordea și Cornel Popa, *Noi date numismatice privind prezența bizantine în Cîmpia Română*, în *Ilfov. File de istorie*, București, 1978, p. 135—141.

¹² *Documente privind Istoria României*, B. *Țara Românească*, p. 154—155, *Documenta Romaniae Historiae* (în continuare D.R.H.), vol. II, Editura Academiei, București, 1972, p. 369.

Vezi și Ștefan Dim. Grecianu, *Istoricul moșiei Greci*, București, 1910, p. 5.

¹³ Ion Bogdan, *Documente privind relațiile Țării Românești cu Brașovul în secolele XV—XVI*, vol. I, București, 1905, p. 297—298.

¹⁴ D.R.H., B, I, p. 229.

¹⁵ *Ibidem*, II, p. 369—371.

¹⁶ Victor Brătulescu, *Inscripțiile bisericii Greci*, în „*Revista teologică*“, București, 1953, p. 160.

¹⁷ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, sec. XIV—XVII, București, 1971, p. 16.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Letopisețul Cantacuzinesc*, ediție critică de C. Greceanu și Dan Simonescu Edit. Academiei, București, 1960, p. 121.

²⁰ Lidia Démeny, Ludovic Démeny și Nicolae Stoicescu, *Răscoala seimenilor sau Răscoala populară ?*, Editura Științifică, București, 1968, p. 35.

Alți boieri din Greci formează în secolul al XVII-lea, o ramură a cunoscuților cărturari care activează în vremea lui Șerban Cantacuzino²¹. Descendenții lor pînă în secolul al XIX-lea sînt consemnați în *Genealogiile documentate*, (vol. I, p. 106), întocmite de Ștefan Dimitrie Greceanu. Acest istoric, născut la Greci, apare menționat în catagrafia inedită din anul 1838²². El a studiat ulterior la Paris, după revenirea în țară efectuînd călătorii de documentare în locuri istorice simbolice, inclusiv la Sarmisegetuza Regia, redactînd apoi lucrări de istorie și genealogie. Nicolae Iorga îl consideră ca pe un om „cu dragostea cititului, plăcerea pentru colecțiile științifice“, cu rîvna de a scrie pentru a îmbogăți cunoștințele despre trecutul nostru“, dar înzestrat și cu simțirea pentru neam și țară²³. Nicolae Iorga nota, totodată, despre Ștefan Grecianu: „A fost un mare proprietar, și poate nu unul dintre cei mai miloși și gata de jertfe (...). Nu știm cum va fi fost ca tînăr, dar la bătrînețe se spunea pe urma lui că e prea mult legat cu sufletul de bunul său și de pămîntul său; ospitalitatea lui Grecianu era întotdeauna zîmbitoare, ca a unui boier adevărat, dar mult mai puțin largă. Dacă mergînd la țară la dînsul, mîncaseși bine de-acasă, era și mai bine²⁴.

În aceeași catagrafie cu Ștefan D. Grecianu apare și numărul 55 numele celui dintîi strămoș cunoscut al eroului Savu Pană, *Dionisie sin Văleanu*, pe lista sătenilor din Grecii de Sus (în fosta plasă Gherghița): în dreptul lui se consemnează: neamul — român, vîrsta — 55 de ani; însurat; birnic; clacă (efectuează); meșteșugul — plugar; pogoane lucrate: 4 cu porumb, 3 cu grîu, 2 cu ovăz, 3 cu fîn (total: 12 pogoane, deci 6 ha lucrate); vite — 2 cai, 2 boi, 3 rîmători (porci), 30 oi, un măgar, 10 stupi, 4 pruni. La același număr, ca membri ai gospodăriei lui Dionisie sin Văleanu sînt menționați: Anca, soția sa, 45 ani; băieții: Irimia, 14 ani; Ștefan, 6 ani. Vasile, 3 ani; fiica, Sevastița — 1 an²⁵; al cincilea copil, Savu, cel mai mare, avînd familia și gospodăria lui, apare separat în catagrafia din 1838²⁶.

Acest Dionisie sin (= fiul lui) Văleanu era deci născut în anul 1783. La origine el era ardelean. Părinții lui trecuseră Carpații imediat după reprimarea sîngeroasă a luptei sociale și naționale conduse de Horea, „simbolul renașterii Daciei“, cum scria Karl Marx. Părinții lui Dionisie s-au stabilit inițial în zona Vălenii de Munte, de unde au trecut apoi în satul Greci; ei au fost inițial tratați ca „oaspeți“ pe moșia din Greci. Cu timpul, au fost asimilați cu clăcașii; aceeași soartă o aveau și „băjenarii“ (părinții Ancăi) veniți din Moldova în satul muntean.

Așadar, două familii de țărani, una din Transilvania, alta din Moldova se stabilesc în principatul care relua în titlul său etnicul românesc, întărind astfel conștiința colectivă a tuturor locuitorilor spațiului carpato-dunărean-pontic, con-

²¹ Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate*, II, p. 295.

²² Arhivele Statului București (în continuare, Arh. St. București), fond Catagrafii, dos. 80/1838, f. 224 (copie xerografiată la Cabinetul de istorie al Liceului „Spiru Haret“ din București).

²³ Nicolae Iorga, *Unul din ultimii mari boieri de neam: Ștefan Grecianu, în Oamenii cari au fost*, vol. I, Edit. pentru literatură, București, 1967, p. 199.

²⁴ *Ibidem*, p. 200.

²⁵ Arh. St. București, dos. 80/1838, f. 228, nr. 35.

²⁶ *Ibidem*, nr. 36.

știința colectivă dezvoltată după 27 mai 1600, când Mihai Viteazul unise politic cele trei țări române²⁷.

În satul vecin, Măxineni (azi aceeași comună cu Greci, Grădiștea), catagrafia menționează numele lui Ștefan sin Pană, în vîrstă de 20 de ani, scutit de bir și de clacă, el fiind cîntăreț la biserica construită în 1508²⁸. Acest Pană Ștefan, cum apare în documente mai tîrziu, era nepotul lui Dionisie, era fiul lui *Pană sin Văleanu*, care nu apare în catagrafia menționată; rămăsese la Văleni unde decedase între timp²⁹. Pană Ștefan vine ulterior la București; el urmează cursul de candidați de învățători, la Colegiul Sfîntu Sava, unde, în anul 1840, obține premiul al doilea pe serie la citit³⁰. Revine la școala din Greci, activează în anii 1840—1843, după care pleacă în altă localitate din Muntenia³¹.

Savu sin Dionisie figurează în catagrafie astfel: 23 ani (s-a născut în 1815), căsătorit (cu Maria, 18 ani), birnic, executa clacă pe moșia lui Dimitrie Greceanu; nu avea pogoane în lucru (lucra pe cele 6 ha repartizate tatălui său Dionisie); *Savu* Dionisie avea doi boi și o vacă³², stare socială modestă, care-l determină să participe la revoluția de la 1848 și mișcarea țărănească declanșată în satul vecin, Fundu Danciuului (Fierbinți) de Mircea Mălăieșu, în anul 1862³³. Doi ani mai tîrziu, prin reforma agrară înfăptuită sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza, *Dionisie Savu* este împroprietărit al doilea din sat (avea 4 boi în 1864); el a primit cu această ocazie 11 pogoane de pămînt din moșia istoricului Ștefan Dimitrie Greceanu³⁴.

Savu Dionisie a avut trei băieți: Dumitru, Pană și Grigore. Numele ultimului, *Savu Grigore*, îl întîlnim într-un document inedit din 1857, referitor la redeschiderea cursurilor școlii din Greci³⁵. Despre *Savu Dumitru* se pot spune însă puține lucruri, aceasta pentru că, născut în 1845, a murit în 1848, de holera care bîntuia cu puțin timp înainte de izbucnirea revoluției; tot atunci luau sfîrșit viața bunicului lui, Dionisie Văleanu și cele ale unchilor săi Irimia și Ștefan.

Savu Pană s-a născut în anul 1847, trăind epoca Unirii și participînd la consolidarea statului național român modern. La sfîrșitul deceniului șapte al veacului naționalităților, efectuează serviciul militar la București, în Regimentul 3 linie. În aceeași unitate revine în aprilie 1877, cînd este legiferată mobilizarea generală.

Participă la prima misiune a armatei române, apărarea liniei Dunării. După ce armatele ruse trec fluviul, el rămîne cu întreaga oștire națională, în Oltenia.

Din iulie, acționează la sud de Dunăre, în zona Plevna. Participă la asediul asupra Griviței, în ziua de 30 august 1877. După cucerirea Griviței 1, rămîne în

²⁷ A. Pascu și T. Pascu, *op. cit.*, p. 67.

²⁸ Arh. St. București, Catagrafii, dos. 80/1838, f. 238.

²⁹ A. Pascu și T. Pascu, *op. cit.*, p. 67.

³⁰ Arh. St. București, fondul Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dos. 3407/1840, f. 52 (copie A. Pascu).

³¹ A. Pascu și T. Pascu, *op. cit.*, p. 72.

³² Arh. St. București, Catagrafii, dos. 80/1838, f. 228.

³³ A. Pascu și T. Pascu, *op. cit.*, p. 102.

³⁴ Arh. St. București, fondul prefectura Ilfov, dos. 60/1864, f. 7.

³⁵ *Ibidem*, fondul M.C.I.P., dos. 2750/1859, f. 9.

eașalonul care reia asalturile de la Grivița 2, în septembrie și octombrie; la începutul toamnei este rănit; revenit în țară este spitalizat pînă în primăvara anului 1878³⁶. Revine în satul natal, Greci, care dăduse tributul de sînge și prin alți fii ai săi, inclusiv eroii martiri Andrei Alecu din Regimentul 8 linie și Ioniță Ionașcu din Regimentul 6 dorobanți³⁷. Același sat contribuise cu tot avutul lui, cu hrană și îmbrăcăminte, cu bani și medicamente etc.; ziarele „Românul” și „România liberă” din 18 august și 18 noiembrie 1877, consemnează numele: Maria Florică, Paraschiva Prunaru, Safta Marin, Păuna Radu etc., care au țesut cu hărnicie și răbdare pînă pentru răniți³⁸. Întregul sat a participat deci la Epopeea Independenței de la 1877—1878, ilustrînd caracterul popular al acestei epoei, sorghința țărănească a generației de eroi de la Grivița, Rahova și Smîrdan.

Pană Savu revine în satul natal pentru a participa la viața socială cu aceeași energie cu care luptase la Grivița 2. A fost împrăștiat ca „însurățel”, în 1878; s-a căsătorit cu Anica și au avut împreună șase copii: Mița, născută la un an după terminarea războiului; Nae (născut în anul 1881); Petrache (născut chiar în vremea răscoalei din 1888, cînd la Greci-Grădiștea au fost arestați 33 țărani care se împotriveau exploatării); au urmat Niculina Floarea și Constantin, ultimul născut în anul cînd partidul politic al clasei muncitoare din România pregătea organizarea cluburilor socialiste de la sate.

Coincidențele semnificative, care ilustrează împlinirea istorică a generației lui Savu Pană continuă. Ultimul lui fiu *Pană Constantin* participă la Războiul de Întregire Națională, unde a căzut eroic 99 consăteni ai lui³⁹. El a contribuit la strălucita victorie obținută anterior cu 70 de ani la Mărășești; s-a numărat, deci, printre cei care au salvardat ființa statală românească, pregătind Marea Unire.

Reîntors de pe front, Pană Constantin s-a căsătorit cu o dobrogeancă, Paraschiva. Au la rîndul lor șase copii: Ecaterina, născută în anul Marii Uniri; ea s-a stabilit într-un sat vecin; unul dintre copiii ei, Ioniță Ion (n. 1938), fiind în prezent muncitor cu înaltă calificare la întreprinderea „23 August” din București, unitate economică distinsă în repetate rînduri cu titlul de „Erou al Muncii Socialiste”; al patrulea copil, *Gheorghe Savu* a rămas în localitate; el este, în prezent, președintele C.A.P. Grădiștea, care a primit în trei rînduri „Ordinul Muncii”, Clasa întâi, recoltele preliminate pentru anul 1987, fiind la nivelul celor pentru care se acordă titlul de „Erou al noii revoluții agrare”^{*}. Într-un sat vecin au rămas două fete, Maria și Vasilica; ultima a adus pe lume doi copii, primul, *Grigore Alexandru*, fiind azi cadru universitar.

Am amintit numai aceste exemple, pentru că nepoții și strănepoții soldatului Savu Pană de la 1877—1878 sînt mult mai mulți⁴⁰. Exemplele date sînt sufi-

³⁶ D.I.R.R.J., VII, p. 360.

³⁷ A. Pascu și T. Pascu, *op. cit.*, p. 112.

³⁸ A. Pascu, *Vitejii din Greci-Grădiștea*, în „Steagul Roșu”, 16 aprilie 1977, p. 5.

³⁹ Numele lor sînt consemnate pe monumentul comemorativ ridicat în comuna natală, în 1922.

^{*} Într-adevăr, pentru recoltele obținute în anul 1987, Sectorul Agricol Ilfov a primit titlul de „Erou al noii revoluții agrare”.

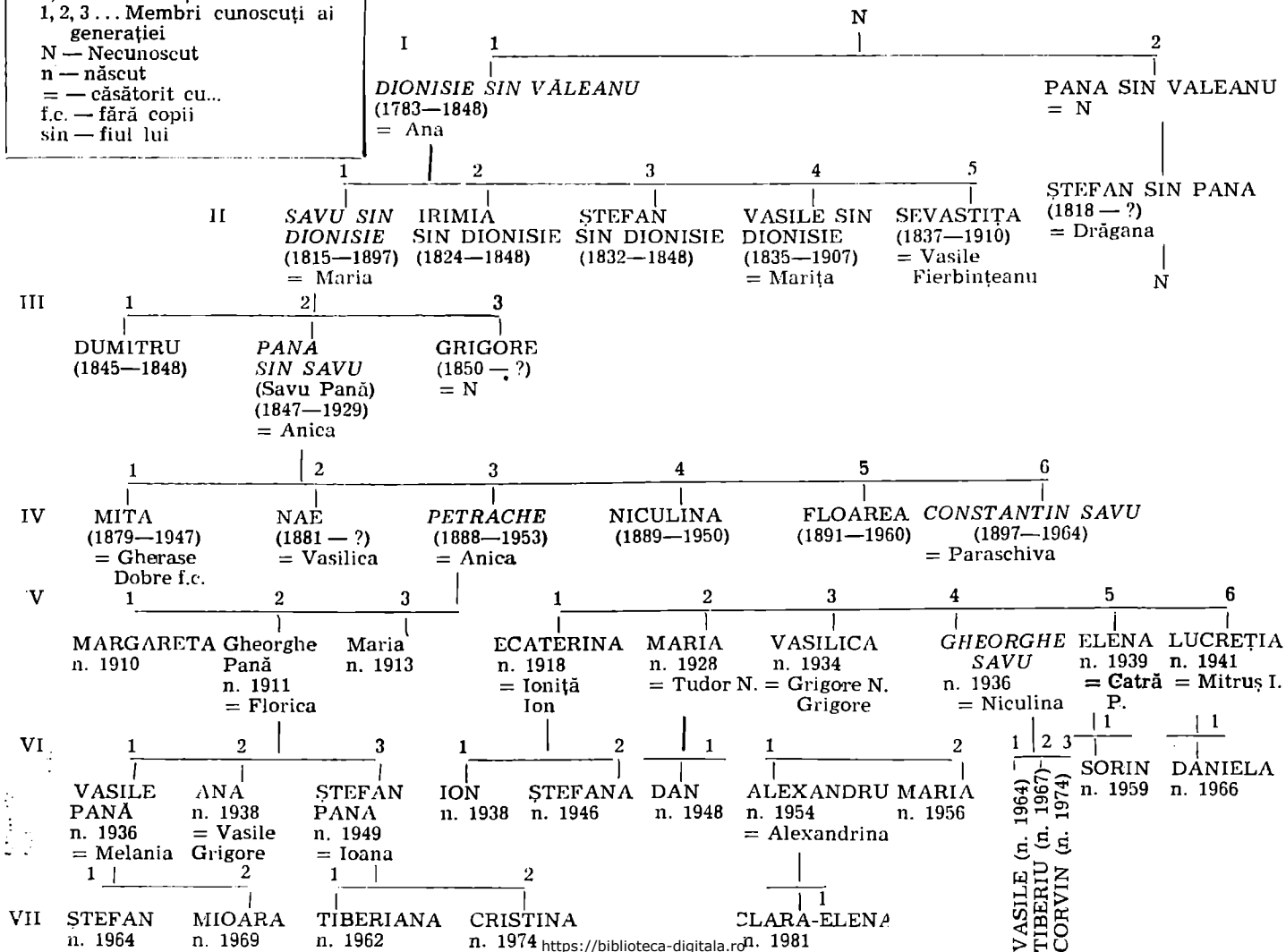
⁴⁰ Vezi anexa, *Arborele genealogic al soldatului Savu Pană din Regimentul 3 linie (1877—1878)*.

**ARBORELE GENEALOGIC AL SOLDATULUI SAVU PANA
DIN REGIMENTUL 3 LINIE (1877—1878)**

ANEXA

Legendă :

I, II... Generație cunoscută
1, 2, 3... Membri cunoscuți ai generației
N — Necunoscut
n — născut
= — căsătorit cu...
f.c. — fără copii
sin — fiul lui

ciente pentru a ne convinge că, urmașii lui, azi muncitori, țărani cooperatori și intelectuali sînt oameni obișnuiți, medaliați însă cu „aur de sudoare“, cum ar spune poetul, sînt noii eroi, eroii muncii, în urma cărora rămîn luptele nesfîrșite date de înaintașii lor, ilustrînd o permanență a devenirii noastre, admirabil sintetizată în cunoscuta sintagmă eminesciană: „Independența, suma vieții noastre istorice“*.

MIHĂILESCU IOAN

elev, clasa XI-a

Lic. ind. „Spiru Haret“, București

* Realizată sub îndrumarea profesorului Adrian Pascu, lucrarea a obținut premiul I la faza națională a Sesiunii de referate și comunicări științifice ale elevilor (Brașov, iulie 1987).

ASUPRA UNUI NOU MANUSCRIS CANTACUZINESC

Studiul de față¹ se situează pe linia valorificării unor izvoare inedite, aproape necunoscute, ale atît de controversatei și mult dezbătutei genealogii a Cantacuzinilor: Manuscrisul prezentat, actualmente în posesia ing. N. Bosângeanu, dar care îl va preda Arhivelor Statului, a fost scris în limba franceză în anul 1856 la Petersburg de generalul Rodolphe Cantacuzino. Din păcate el se păstrează fragmentar. Avînd inițial 96 pagini, numerotate de autor, manuscrisul nu mai cuprinde astăzi decît 48 pagini. Aflăm trecutul acestuia din lucrarea genealogică întocmită de Ioan B. Cantacuzino, aflată la Arhivele Statului, în fondul familial Cantacuzino, sub cota 1061. Din această ultimă lucrare aflăm că *Ghenealoghia Cantacuzinilor* de banul Mihai Cantacuzino a fost tradusă din română în rusă și continuată de către nepoții banului Mihai, Ioan și Nicolae Cantacuzino, stabiliți în Rusia, fii ai fratelui mezin al banului, și anume ai lui Răducanu Cantacuzino-Măgureanu. Ea a fost continuată și redactată în franceză de către strănepotul banului Mihai, generalul Rodolphe Cantacuzino, trăitor în Rusia. Acesta i-a oferit lucrarea sa la Dresda, în 1864, lui Basile, tatăl lui Ioan B. Cantacuzino. Așa se explică cum acesta din urmă l-a folosit, citînd copios din el (mai ales partea de heraldică). Manuscrisul lui Rodolphe Cantacuzino a trecut apoi în posesia fiicei lui Ioan B. Cantacuzino, Maria general Grigore Odobescu, de la dînsa el trecînd la actualul deținător.

Generalul Rodolphe Cantacuzino din Rusia era fiul lui Nicolae Cantacuzino (1761—1841) și al Elenei Gennadi. Era deci nepot de fiu lui Răducanu Cantacuzino-Măgureanu, fratele banului Mihai, și strănepot direct lui Drăghici, mare spătar, aparținînd adică ramurii Măgurenilor emigrați în Rusia. Bunica lui paternă era domnița Ecaterina, fiica domnitorului Ioan al II-lea Mavrocordat. Tatăl său, Nicolae, era frate cu Ruxandra, soția marelui ban Constantin Ghica și cu spătarul Ioan Cantacuzino (1757—1828). Acesta, angrenat în vîltoarea luptelor politice ale vremii, după războiul din 1787—1792 părăsește țara, refugiindu-se în Rusia, unde primește în dar din partea împărătesei Ecaterina a II-a o moșie pe malul drept al Bugului. Aici întemeiază împreună cu fratele său Nicolae, tatăl lui Rodolphe, tirgul Kantakuzinka. Ioan Cantacuzino este primul poet român cu volum tipărit, apărut între 1792 și 1796, la Dubăsari sau Movilău. Spirit occidentalizant, el intră în contact prin intermediul cunoașterii limbii franceze cu unele opere ale scriitorilor italieni și englezi. Lui i se datorește prima tălmăcire din literatura engleză — *An Essay On Man* a lui A. Pope, transpusă în limba română în 1807 sub titlul *Cercarea asupra omului*, prin intermediul versiunii franceze

¹ Comunicare prezentată în cadrul Cercului de științe auxiliare al Facultății de Istorie și Filosofie a Universității din București la data de 29.X.1987.

în proză a lui Silhouette². Volumul său tipărit poartă titlul *Poezii noo*, cuprinzând încercări originale, traduceri, prelucrări de autori străini. Dragostea pentru cultură era deci la ea acasă în această ramură a Cantacuzinilor, ca de altfel în toată această mare familie. Nepotul de frate al poetului Ioan Cantacuzino, Rodolphe, a trăit în Rusia, dar a murit la Dresda în 1880. A fost căsătorit cu Maria Frolof-Bagreef, a cărei mamă era fiica contelui Speranski. Rodolphe a avut fiu pe Mihai Cantacuzino-Speranski, care la rindul său a avut descendență bogată, în Rusia, necuprinsă însă în studiul genealogic publicat de Mihai Sturdza în „Archiv für Sippenforschung“³. Acestor Cantacuzini li se recunoscuse printr-un ucaz imperial de la 1865 titlul de prinți⁴. Într-un asemenea context trebuie văzut autorul manuscrisului, generalul Rodolphe Cantacuzino, care, în plus, este contaminat și de atmosfera romantică a vremii, fiind înclinat să dea crezare multor legende genealogice. Nu este mai puțin adevărat însă, că și plâsmuirile genealogice, fanteziile care se ivesc și se manifestă adesea în acest domeniu, pot fi interpretate din punct de vedere al istoriei politice⁵ ca și al istoriei mentalităților, un domeniu căruia genealogia ar putea să-i aducă date de un real folos. Manuscrisul lui Rodolphe Cantacuzino trebuie așadar privit cu multă circumspecție, înțelegând atmosfera în care el a fost redactat. Dacă partea valoroasă, din punct de vedere al datelor genealogice pe care le-ar fi putut furniza, s-a pierdut, a rămas capitolul de heraldică a Cantacuzinilor, care prezintă un real interes.

Pe pagina de început se află titlul acestui manuscris: *Généalogie et historique des armoiries de la dynastie des Princes Cantacuzène*. Rédigée par le prince Rodolphe Cantacuzène membre fondateur de la Société Impériale Archéologique de St. Petersburg. Dedesubt se află un motto latinesc extrem de lapidar, „fuiumus“, pe care îl menționează mai tirziu și Ioan B. Cantacuzino în lucrarea sa amintită. În josul paginii sint trecute data și locul, St. Petersburg, 1856. În ceea ce privește cuprinsul, manuscrisul se compune din: *Avant propos de la généalogie et des armoiries des Princes Cantacuzène*, *De l'origine des Cantacuzène d'après quelques anciens chroniqueurs*, *Généalogie des princes Cantacuzène de père en fils, depuis 800 ans, après J. Chr.*, un arbore genealogic păstrat fragmentar, apoi *Description des armoiries de la dynastie des princes Cantacuzène*, un apendice.

În prefața manuscrisului Rodolphe Cantacuzino tratează despre modul în care a redactat lucrarea în aceste cuvinte: „Depuis 1834 je réunis les matériaux pour l'histoire de ma famille, auxquels ont servi de base les documents qui me sont restés, après la mort de mon oncle P-ce Jean et après la mort de mon père P-ce Nicolas. Le premier a traduit en russe une partie des documents grecs et

² Vezi *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1909*, București, Editura Academiei R.S.R., 1979, p. 147—148 (articol redactat de Florin Faifer).

³ Vezi, articolul lui Mihai Sturdza în „Archiv für Sippenforschung“, 36. Jahrgang, Mai 1970, Heft 38, p. 455—467.

⁴ Vezi arborele genealogic al Cantacuzinilor la Filitti, Ioan C., *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919 (în anexe).

⁵ Vezi în acest sens Pippidi, Andrei, *Fables, bagatelles et impertinences Autour de certaines généalogies byzantines des XVIIe—XVIIIe siècles*, în *Études byzantines et post-byzantines*, București, Edit. Acad. R.S.R., 1979, p. 269—305.

valaques et entre autre la généalogie de notre dynastie, qui lui a été transmise par son oncle P-ce Michel"⁶. Autorul creionează destinul zbuciumat al acestei familii, destin pe care dealtminteri l-a avut grecoitatea întreagă după căderea Bizanțului în 1453. „Tout ce qu'il a trouvé (Prince Michel), prouve de quelle manière à la suite des bouleversements politiques, des horreurs barbares des Turcs et leurs persécutions sanguinaires contre la race des Cantacuzène, cette famille fut forcée d'abandonner sa patrie primitive, l'Empire Byzantin, pour se disperser en Italie, en Hongrie, en Pologne, en Allemagne et dans les principautés Moldave et Valaque et qu'après avoir tenté en vain d'affranchir ces dernières du joug des Turcs, elle a fini par se mettre sous la protection des souverains russes"⁷. În continuare se face un istoric al genealogiei Cantacuzinilor, subliniindu-se modul în care un uriaș tezaur documentar privitor la această familie a fost distrus. Autorul remarcă cu tristețe: „Et que de trésors ont péri, qui appartenaient aux Cantacuzène, lorsque l'empire Byzantin fut conquis par les Turcs"⁸. Vasta documentare pe care autorul declară că a întreprins-o⁹ se regăsește în numeroasele trimiteri care există pe parcursul textului, tot atât de adevărat fiind faptul că unele trimiteri sînt însă vagi, fără indicarea exactă a paginii la care se face aluzie. În încheierea prefaței, Rodolphe Cantacuzino afirmă cu mîndrie nedisimulată: „Par conséquent cette généalogie de notre famille est basé sur l'histoire et forme par elle-même une chronique pleine d'interêt, car la dynastie des Cantacuzène occupa pendant plusieurs siècles, par sa position politique une place distinguée parmi les dynasties les plus célèbres de l'histoire"¹⁰. În următorul capitol, numit *De l'origine des Cantacuzène d'après quelques anciens chroniqueurs*, își găsește expresia o viziune istoriografico-genealogică excesiv romantică. Astfel, citînd o serie de autori, pe care îi va comenta și Ioan B. Cantacuzino în lucrarea sa, a cărei rigoare științifică este incomparabilă cu cea a predecesorului său, Rodolphe tratează despre originile legendare ale familiei sale, în jurul căreia s-a țesut o adevărată mitologie. Citînd pe marele bizantinolog Ducange, autorul afirmă că „les historiens Byzantins exultent la célèbre de la noble famille des Cantacuzène et affirment qu'elle est la plus ancienne de toutes les dynasties régnautes de l'empire d'Orient"¹¹. Se afirmă neîntemeiat, în cea mai autentică descendență a ceea ce scrise cu peste 60 de ani în urmă banul Mihai Cantacuzino, că familia Cantacuzinilor se trage din dinastia de Valois și dintr-un pair al Franței. Autorul manuscrisului afirmă cu siguranță de sine că membrii familiei sale au emigrat din Occident în Orient, epoca emigrării lor fiind însă necunoscută, primul Cantacuzin notabil fiind înregistrat — fapt adevărat — în timpul lui Alexie I Comnenul (1107). Iată cum este, de pildă, prezentat primul Cantacuzino atestat documentar: „Cantacuzène, célèbre général. L'empereur Alexis I. Comnène, lui fut redevable de ses conquêtes sur Bohémond (1107). Les historiens ne le citent

⁶ Manuscrisul citat, p. 1 (Numerotarea paginilor a fost realizată de autorul manuscrisului).

⁷ *Ibid.*, p. 1—2.

⁸ *Ibid.*, p. 2.

⁹ *Ibid.*, p. 4—5.

¹⁰ *Ibid.*, p. 4—5.

¹¹ *Ibid.*, p. 8.

par son nom de baptême, probablement à cause de sa célébrité. Il a combattu avec succès contre les Génois et les Croisés¹². Odată cu enumerarea izvoarelor genealogiei Cantacuzinilor se fac referiri la o serie de personaje, cum ar fi, de exemplu, un Emanuel Cantacuzino, care s-ar fi stabilit în Polonia în 1633¹³. Un alt descendent al Cantacuzinilor, de care vorbește autorul, este doctorul Mosel, menționat în timpul păstoriei lui Petru Movilă la Kiev, în 1664 (neconcordanță evidentă între această dată și perioada vieții lui Movilă, acesta fiind mort în 1664). Se spune că Mosel îi era porecla, el fiind un nobil grec emigrat coboritor al Cantacuzinilor, ca sursă indicându-se *Viața sfinților bisericii grecești*, apărută la Moscova în 1759¹⁴.

Filiația Cantacuzinilor începe cu Nicolae Cantacuzène-Valois (m. 800), acestuia urmându-i un șir fantezist de personaje: Luca (m. 814), Martin, Filip (m. 911), Alexandru (m. 958), Ioan (m. 995), căsătorit cu Leonida, fiica lui Tancred, conte d'Astaville și de Pouille, George, căsătorit cu Irina, fiica împăratului Alexie Comnenul la o dată tot atît de fantezistă 1077. Renunțăm la a mai enumera o serie de alianțe pe cît de răsunătoare pe atît de puțin atestate documentar, pe care autorul cu aceeași prodigioasă fantezie ca și unchiul său banul Mihai Cantacuzino le expune. Paginile 24—26 cuprind textul privitor la împăratul Ioan al VI-lea, portretul său fiind foarte bogat în epitete laudative. O grea pierdere o constituie lipsa paginilor 27—74, care conțineau cu siguranță date interesante privitoare mai ales la partea mai recentă din genealogia familiei, eventual informații relative la Cantacuzinii Măgureni emigrați în Rusia, cărora aparține și autorul manuscrisului. La pagina 75 se mai păstrează o jumătate a arborelui genealogic care cuprindea și pagina precedentă. Acesta începe cu Andronic, dat în mod fals drept străbunicul lui Constantin postelnicul, cînd în realitate era tatăl acestuia. Numele sînt scrise prescurtat, nu sînt indicate soțiile, respectiv soții. Doar personajele masculine sînt numerotate, arborele cuprinzînd 200 personaje masculine. Cea mai recentă generație ce figurează în arbore este generația din care făceau parte Ioan B. Cantacuzino, fratele său Matei etc., care, evident, aveau o vîrstă fragedă în 1856.

Poate cea mai interesantă parte a manuscrisului o constituie capitolul de heraldică, pe care l-a valorificat din plin și inginerul Ioan B. Cantacuzino în lucrarea sa, capitol intitulat *Description des armoiries de la dynastie des princes Cantacuzène*. Iată o primă descriere a stemei Cantacuzinilor: „Sur un champ de gueules est représenté l'aigle d'or à deux têtes, avec les ailes déployées et les serres écartées, les têtes de l'aigle sont ornées de couronnes d'or ouvertes, le grand écu est surmonté de la couronne impériale fermée de Byzance, avec les deux bouts de rubans déployés de gueule et ornés de perles¹⁵”.

¹² *Ibid.*, p. 10.

¹³ Filitti, Ioan C., *Notice sur les Cantacuzène du XIe au XVIIe siècles*, București, 1936, p. 16, nota 106. Din nota 107 rezultă că Ioan C. Filitti avea cunoștință de existența prezentului manuscris.

¹⁴ Manuscrisul citat, p. 17.

¹⁵ *Ibid.*, p. 77.

În acest capitol de heraldică a Cantacuzinilor sînt exprimate, ca și în capitolul genealogic, o serie de afirmații mai mult sau mai puțin îndepărtate de adevărul istoric, dar prezentarea, ce se vrea cît de cît cuprinzătoare a acestui document obligă enumerarea celor mai însemnate dintre ele. În orice caz este de cert interes ceea ce gîndea un Cantacuzin din Rusia la jumătatea veacului trecut asupra stemei familiei sale. „L'aigle à deux têtes a été adopté aussi par d'autres dynasties, qui avaient contracté des alliances avec les dynasties impériale bysantines comme par exemple, les grands ducs de Russie, les despotes de Serbie et de Bulgarie, les ducs de Mantoue, de Montferrat, les Justiniani de Venise, les Castriotes et d'autres. Lorsque le grand duc de Moscovie Jean III Vasilievitch épousa Sophie, fille de Thomas Paléologue, il adopta en même temps les armoiries de l'empire bysantin, mais les couleurs de l'écu furent changées et les armoiries de l'empereur de Russie représentent l'aigle de sable à deux têtes, sur champ d'or, tenant dans les serres le sceptre et le globe“¹⁶. Bineînțeles, se pune mult discutata problemă a prezenței crinilor, justificată prin fictiva legătură genealogică cu Valois. „Que les armoiries primitives de la dynastie Cantacuzène furent celles de la dynastie Valois est prouvé par leur alliance de parenté et réunion de leurs noms de famille. L'empereur Jean VI, dont les antécédants s'appelèrent Cantacuzène-Valois, fut le premier qui en omettant le nom de Valois et en adoptant d'après l'usage d'alors les noms de Flavie, Comneno, Paléologue conserva ses armoiries primitives. Les armoiries des Valois furent primitivement celles des Cantacuzène, qui les conservèrent toujours, cela est prouvé aussi par ce qu'on voit les lis dans les armoiries des despotes de Serbie, qui ne purent autrement les adopter, qu'à la suite de leur alliance par mariage avec les Cantacuzène d'autant plus que les lis ne furent des attributs d'aucune dynastie régnante de l'empire bysantin, excepté celle des Cantacuzène“¹⁷. În același loc se găsește o notă interesantă care sună astfel: „Parmi les documents de famille des P-ces Cantacuzène se trouve l'ancienne chaîne du grand-maître de leur ordre dynastique St. Georges Constantinien, qui est composé des anagrammes de J. Chr. et des lis. Sur le grand cordon de l'ordre est suspendu l'aigle d'or à deux têtes, sur la poitrine duquel est représentée une croix blanche avec des lis à chaque bout“. Probabil acest obiect se mai afla în posesia familiei la data redactării prezentului manuscris. De-a lungul cîtorva pagini se explică semnificația mobilelor din fiecare cartier, indicîndu-se sorgintea lor, bazată în general pe relația de rudenie a Cantacuzinilor cu dinastia respectivă. În cartierele I și XI există „deux couronnes d'or, ouvertes, sur champ de sable“¹⁸, iar în cartierele III și VIII este reprezentată „une couronne bysantine, avec les deux bouts de rubans déployés, et ornés de perles, soutenues par les deux mains, dont les bras sont en habit de pourpre“, prezentate ca armoariile Comnenilor¹⁹. În cartierul II se află armoariile Anghelilor: „au champ d'argent, un ange, vêtu d'une robe blanche avec les parements de la robe et la ceinture de couleur verte se tient debout sur le gazon vert, tenant dans la main gauche une branche d'olivier

¹⁶ *Ibid.*, p. 78.

¹⁷ *Ibid.*, p. 79.

¹⁸ *Ibid.*, p. 80.

¹⁹ *Ibid.*, p. 80.

(quelque fois il est représenté sans branche)²⁰. Armoariile Țării Românești sînt reprezentate în cartierul IV : „au champ d'azur sur le sommet d'une montagne d'or, est représentée une aigle d'or avec les ailes déployées et la tête tournée à droite, ayant dans son bec une croix d'or, au dessus de l'aigle sont représentés du côté droit un soleil d'or, du côté gauche le croix“. În legătură cu stema Țării Românești, Rodolphe Cantacuzino face la 1856 cîteva remarci demne de reținut, scriînd : „Bien que quelques historiens prétendent voir dans les armoiries de la Valachie, non un aigle, mais un corbeau, plusieurs autres les réfutent, en confirmant que c'est un aigle, qui a été emprunté des légions romaines colonisées en Dacie“²¹. În cartierul V se află stema Paleologilor, „une croix d'or en champ de gueules. Sur laquelle sont représentées quatre lettres grecques B, d'or“²². Cartierul VI este împărțit în două, în partea superioară fiind reprezentat „en champ d'or un lion rampant tourné du côté droit, tenant dans les pattes un arc tendu avec une flèche“. În partea inferioară se află „un ours rampant sur le gazon vert ayant le corps tourné du côté droit et la tête du côté gauche avec la patte droite déployée et tenant de la gauche un arc détendu et baissé, ayant sur le dos un carquois avec des flèches soutenu par une bandoulière“, acestea constituînd armoariile caselor aliate cu Cantacuzinii²³. În cartierul VII se găsesc armoariile Moldovei „sur champ d'azur une tête de bœuf d'or surmontée d'une étoile d'argent à six branches“. În acest context se reproduce o legendă heraldică găsită la Dimitrie Cantemir, în *Istoria Imperiului Otoman* și la Mihail Kogălniceanu, în *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, legenda basoreliefului cu capul de bour, găsit la Iași, cu ocazia strămutării capitalei Moldovei de la Suceava în acest oraș²⁴. Cartierul IX este împărțit în două părți. În cea superioară sînt reprezentate „cinq étoiles à cinq branches d'argent, dont trois sur la première ligne, les autres deux, sur la seconde“. În partea inferioară se află „en champ d'azur deux bandes horizontales de sable, au dessous desquels on voit un pêcheur avec un habit couleur jaune relevé, jusqu'à la ceinture et se tenant dans l'eau, ayant en main une ligne avec un filet au bout le corps et la tête tournés du côté droit (quelque fois du côté gauche)“. — armoariile caselor aliate cu Cantacuzinii, precizează autorul²⁵. În cartierul X sînt reprezentate armele casei de Aragon, prezența lor fiind justificată, după autor, de căsătoria Irinei sau Elenei Cantacuzino cu Louis d'Aragon conte de Soule : „les trois bandes ou colonnes perpendiculaires de gueules, sur champ d'or“²⁶.

Un alt element de maximă importanță ce intră în componența blazonului Cantacuzinilor îl constituie lanțul ordinului Sf. Gheorghe, care este astfel descris : „Autour du grand écu qui est placé sur la poitrine de l'aigle est suspendue la chaîne de l'ordre de la dynastie des Cantacuzène du martyr Saint-Georges Constantinien. L'écu est surmonté d'une couronne princière des grands maîtres de cet ordre, qui porte une croix grecque, l'anagramme de notre Seigneur Jésus

²⁰ *Ibid.*, p. 80.

²¹ *Ibid.*, p. 81.

²² *Ibid.*, p. 81.

²³ *Ibid.*, p. 82—83.

²⁴ *Ibid.*, p. 84.

²⁵ *Ibid.*, p. 84.

²⁶ *Ibid.*, p. 85.

Christ, avec les lettres grecques α et ω (le commencement et la fin), une semblable anagramme et les mêmes lettres se trouvent sur la garniture en hermine de la couronne princière des Grands-Maitres de l'ordre"²⁷.

Tenanții scutului sînt „deux anges revêtus l'habits de tissu blanc argenté, celui du côté droit a les parements de l'habit et la ceinture brodés en vert, avec le regard tourné vers les cieux et tenant de la main droite une branche d'olivier. L'ange du côté gauche a les parements de l'habit et la ceinture brodés en noir avec les yeux baissés vers la terre et tenant de la main gauche une branche de chêne"²⁸. Deviza Cantacuzinilor „Quae nocent, docent“ este interpretată și tradusă „Ce qui nuit, enseigne“, sau, mai liber, „Expérience passe science“²⁹.

Se dau variante ale stemei Cantacuzinilor, ca de pildă cea folosită de domnitorului Șerban Cantacuzino, descriindu-se totodată și stema comună simplificată a acestei familii „L'aigle bysantin à deux têtes, très souvent seul ou avec écu sur la poitrine, sur lequel on voit les seules armoiries primitives des Cantacuzène c.à.d. les trois lis, ou accompagnées des armoiries des dynasties alliées aux Cantacuzène ou avec celles de la Valachie et de la Moldavie avec la chaîne de l'ordre dynastique St. Georges Constantinien“³⁰.

După un apendice cu precizări heraldice urmează, în încheierea manuscrisului, transcrierea conținutului diplomei date de către împăratul Carol al VI-lea lui Rodolphe Cantacuzino, vestitul personaj din sec. al XVIII-lea, fiu al domnitorului Ștefar Cantacuzino și al soției sale doamna Păuna născută Greceanu. Transcrierea s-a făcut după o copie realizată la Viena, la 30 septembrie 179..., după originalul în limba germană emis la Viena la 1 februarie 1735³¹.

Valoarea acestui manuscris constă, așadar, în primul rînd, în descrierile heraldice pe care le conține, dar poate suscita interesul, așa fragmentar cum s-a transmis pînă astăzi și prin romanticele legende legate de începuturile Cantacuzinilor, legende aflate cu siguranță mai aproape de ficțiunea literară decît de rigoarea istoriografică. Oricum, prin el se conturează încă un pas pe lungul drum pe care genealogia Cantacuzinilor l-a străbătut de la banul Mihai și predecesorii săi și pînă astăzi.

MIHAI-SORIN RĂDULESCU

Student, anul II, secția istorie-filosofie,

Facultatea de Istorie și Filosofie,

Universitatea București

²⁷ *Ibid.*, p. 86.

²⁸ *Ibid.*, p. 89.

²⁹ *Ibid.*, p. 90.

³⁰ *Ibid.*, p. 91.

³¹ *Ibid.*, p. 93—96.

O CONTROVERSA POLITICĂ — TACTICA PARTIDULUI SOCIAL-DEMOCRAT ÎN ALEGERILE PARLAMENTARE DIN DECEMBRIE 1928

VALENTIN ISTRATE

Tactica urmată de conducerea Partidului Social-Democrat în alegerile parlamentare din decembrie 1928 — respectiv colaborarea cu Partidul Național-Tărănesc — a suscitat în epocă multe discuții, și în parte constituie și astăzi o controversă. S-a mers de la justificarea integrală a acestei tactici — apreciată de la o dovadă de inteligență politică, pe deplin profitabilă pentru clasa muncitoare, pînă la condamnarea vehementă a celor care au mers pe linia colaborării cu un partid burghez, fiind considerată ca o trădare a intereselor proletariatului. Pentru aprecierea corectă a acestei probleme se impune cunoașterea faptelor concrete, a contextului concret-istoric.

După constituire, Partidul Social-Democrat¹, s-a încadrat în viața politică a României interbelice, ca un partid muncitoresc, care prin program, ideologie și luptă politică a militat pentru apărarea drepturilor clasei muncitoare, acționînd pentru dezvoltarea democratică, progresistă a țării.

O problemă majoră care a definit activitatea Partidului Social-Democrat, din momentul constituirii sale, a fost cea cu privire la lupta pentru apărarea și extinderea drepturilor și libertăților democratice, împotriva guvernului liberal condus de Ion I. C. Brătianu, pe care în mod exagerat îl considera „dictatorial”².

Dominația politică exercitată de liberali crease în opinia publică un puternic curent împotriva Partidului Național-Liberal, o reală dorință de înlăturare a acestuia de la putere, pentru funcționarea normală a sistemului democratic. Astfel ziarul „Socialismul”, oficiosul partidului, scria la 18 mai 1928: „Problema vitală a partidului nostru în situația de azi: democrația este încă o problemă deschisă. Ea ne impune datoria de a fi de veghe și de a face tot ce este omenește posibil pentru ca muncitorimea să nu piardă azi, cînd a făcut un pas înainte, tot ce prin atîtea jertfe s-a cîștigat pînă acum. Dacă vrem ca România să fie o țară democrată, trebuie să avem un partid puternic, trebuie să croim drum de luptă în viitor cu toată conștiința răspunderii!”³. Desigur, forțele Partidului Social-Democrat nu erau suficiente pentru a înlătura guvernul liberal, de aceea a apărut ideea colaborării cu alte partide.

Iacob Pistiner, reprezentant al social-democraților români în parlament, cu prilejul discuției legii electorale, arăta: „După ce partidele au pătruns în parlament, ele încheie — dacă e nevoie — coalițiuni guvernamentale pentru anumite

¹ În zilele de 7—9 mai 1927, are loc la București în sala „Tomis”, congresul general al Federației Partidelor Socialiste din România care votează unificarea lor într-un singur partid social-democrat. (C. Titel-Petrescu, *Socialismul în România, 1835—6 septembrie 1940*, Biblioteca socialistă, 1946, p. 398).

² „Socialismul”, anul XXII, nr. 1, din 1 ianuarie 1928.

³ *Ibidem*, nr. 21, din 18 mai 1928.

scopuri, fiecare din ele știind precis pe ce forțe electorale se bazează⁴. Cu atât mai necesară era colaborarea înaintea alegerilor.

În scopul apărării și extinderii drepturilor și libertăților democratice, Partidul Social-Democrat, propunea conducerii Partidului Național-Tărănesc, cel mai mare și influent partid din opoziție, care declanșase la începutul lunii decembrie 1927 campania de răsturnare a guvernului liberal⁵ — luptă comună, pentru alegeri libere care „pot aduce un triumf al democrației”⁶. Programul anunțat de Partidul Național-Tărănesc și baza sa de masă foarte largă, constituiau principalele argumente ale social-democraților care doreau colaborarea cu acest partid.

La 29 ianuarie 1928 Comitetul Executiv al Partidului Social-Democrat a aprobat textul unei scrisori către Iuliu Maniu în care se afirma: „Numai prin introducerea unui regim democratic și alegeri libere pe baza unei legi democratice, cu adevărată reprezentare a tuturor curentelor politice, se poate schimba situația de astăzi. În acest scop, Partidul Social-Democrat a început, încă de acum câteva luni, o campanie de luminare a opiniei publice și a clasei muncitoare. Comitetul nostru Executiv, în ședința sa din urmă, a hotărât continuarea și întărirea acestei campanii. În același timp, el propune partidului dvs. de a duce împreună lupta pentru înlăturarea dictaturii și întronarea regimului democratic, prin alegeri libere. Aducându-vă aceasta la cunoștință, ținem să accentuăm ca fiind de acord cu dvs. că numai alegeri libere pot aduce un triumf al democrației; alegerile nu pot fi însă în adevăr libere decât dacă se desființează din actuala lege electorală monopolul partidului care întrunește 40 la sută din voturi și care falsifică voința alegătorilor, precum și obligația pentru partide de a-și susține cheltuielile de imprimare a buletinelor, ceea ce împiedică partidele muncitorești și grupările sărace de a depune candidaturi în cât mai multe județe”⁷.

După cum se observă, colaborarea viza un obiectiv limitat — și anume, înlăturarea guvernului liberal și organizarea de alegeri parlamentare libere.

Răspunzînd, la 10 februarie 1928, conducerea Partidului Național-Tărănesc, își exprima satisfacția față de hotărîrea Partidului Social-Democrat de a duce în comun lupta împotriva guvernului liberal, arătînd că: „Partidul Național-Tărănesc urmărește de ani de zile într-o luptă continuă același țel: înlăturarea regimului dictatorial și introducerea unui regim democratic constituțional și parlamentar”⁸.

Partidul Social-Democrat fiind legal, numărînd în rîndurile sale 13.000 de membri⁹, putea și avea datoria să mobilizeze muncitorimea împotriva guvernului liberal, ce se dovedise ostil maselor muncitoare și organizațiilor sale profesionale și politice.

⁴ *Ibidem*, anul XXIII, nr. 49, din 29 noiembrie 1929.

⁵ Ioan Scurtu, *Din viața politică a României (1926—1947)*, *Studiu critic privind istoria Partidului Național-Tărănesc*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 95.

⁶ C. Titel-Petrescu, *op. cit.*, p. 401.

⁷ „Socialismul”, anul XXII, nr. 6, din 5 februarie 1928.

⁸ *Ibidem*, nr. 8, din 19 februarie 1928.

⁹ Apud, S. Cuișteanu, Gh. I. Ioniță, *Electoralul din România în anii interbelici*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981, p. 134.

Pe baza acestui acord, începînd cu a doua jumătate a lunii februarie 1928, la adunările opoziționiste, de răsturnare a guvernului liberal, convocate de Partidul Național-Tărănesc, au participat și au luat cuvîntul și reprezentanții ai Partidului Social-Democrat.

Prima etapă a campaniei de răsturnare a guvernului, dusă îndeosebi de Partidul Național-Tărănesc și Partidul Social-Democrat, s-a încheiat cu marea adunare de la Alba Iulia, din 6 mai 1928, la care au luat parte aproximativ 100.000 de cetățeni de diferite categorii sociale, din toată țara. La Alba Iulia au fost prezenți mii de muncitori, îndeosebi din Valea Jiului, precum și conducători ai Partidului Social-Democrat. Dintre aceștia au luat cuvîntul C. Titel-Petrescu și Ioan Flueraș, care au exprimat scopul colaborării lor cu Partidul Național-Tărănesc: „În cetatea istorică a libertății poporului românesc se adună azi, din nou, țărani înfrățiți cu muncitorii, pentru a scutura jugul tiraniei liberalilor”¹⁰ — spunea C. Titel Petrescu.

În continuare el arăta: „Voi alegeți libere, un guvern democratic, o administrație cinstită și respectuoasă față de drepturile poporului, producător al bogățiilor sociale”¹¹. Cu prilejul acestei adunări el scria la 6 mai 1928 în ziarul „Socialismul”: „Noi, social-democrații, ne-am alăturat campaniei sale de luptă (P.N.Ț. — n.n.) pentru că am înțeles că în momentele actuale prin forța împrejurărilor istorice, organismul politic în stare să înlăture piedicile puse de plutocrația liberală în calea dezvoltării democratice a țării, îl constituie Partidul Național-Tărănesc”¹².

În aceeași zi de 6 mai 1928 au mai avut loc întruniri la București, Cernăuți, Brăila și în alte centre ale țării¹³, unde reprezentanții Partidului Social-Democrat au subliniat pe de-o parte conținutul și orientarea luptei pentru democrație, pe de altă parte valoarea istoricelor hotărîri din 1918, luate la Alba Iulia.

La 13 mai 1928, Comitetul Executiv al Partidului Social-Democrat a adoptat o rezoluție prin care își exprima satisfacția pentru participarea partidului alături de Partidul Național-Tărănesc la lupta de masă împotriva guvernului și pentru democrație. În fapt, Partidul Social-Democrat se integrase în „schema tactică” a Partidului Național-Tărănesc¹⁵. Acest lucru a creat vii frământări în sînul social-democraților.

Un timp această conlucrare cu Partidul Național-Tărănesc a slăbit. Astfel, atunci cînd acesta a hotărît să-și retragă reprezentanții din Adunarea Deputaților și din Senat, în semn de protest împotriva politicii guvernului liberal, Partidul Social-Democrat s-a mulțumit să aprecieze acest fapt ca pe un semn că național-tărăniștii vor continua lupta, comunicîndu-le că deocamdată, nu se poate pronunța pentru viitor¹⁶. Această expectativă a fost adoptată temporar datorită

¹⁰ „Socialismul”, anul XXII, nr. 20, din 13 mai 1928.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, nr. 19, din 6 mai 1928.

¹³ *Ibidem*, nr. 20, din 13 mai 1928.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 21, din 18 mai 1928.

¹⁵ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Unitate, continuitate și ascensiune în mișcarea muncitorească din România, 1821—1948*, București, Editura Academiei R.S.R., 1981, p. 208.

¹⁶ „Socialismul”, anul XXII, nr. 23, din 3 iunie 1928.

reacției hotărâte a unui grup de militanți de stînga ai partidului, îndeosebi din București, care erau împotriva colaborării cu Partidul Național-Țărănesc¹⁷. Ei considerau că principala atenție trebuie dată unității clasei muncitoare și detașamentelor ei politice. Nereușind să-și impună punctul de vedere, aceștia (dr. L. Ghelerter, Ștefan Voitec, Zaharia Tănase, Vasile Anagnoste și alții), au plecat din Partidul Social-Democrat și au întemeiat, la 15 iulie 1928, Partidul Socialist al Muncitorilor din România¹⁸.

Ca urmare a acestui eveniment, Partidul Social-Democrat a slăbit mult campania antiliberală, inclusiv colaborarea cu Partidul Național-Țărănesc, concentrîndu-se asupra organizării de conferințe regionale, creării unor secții noi, deci spre consolidarea sa organizatorică. Abia la mijlocul lunii septembrie s-a revenit asupra problemelor colaborării cu Partidul Național-Țărănesc. Într-un articol intitulat semnificativ *Luptă pînă la capăt*, se cerea Partidului Național-Țărănesc să nu încheie înțelegere cu liberalii, ci să-și țină promisiunile și să continue campania pînă la victorie. Astfel, în articol se arăta: „ne place să credem că opoziția național-țărănistă nu va dezarma și că întrunirile ei din prezent nu vor fi uvertura armistițiului, ci semnul unei bătălii. Datoria ei este să continue lupta. În orice caz clasa muncitoare nu va dezarma. Afirmînd mereu parole democratice, ea va fi la postul ei și nu va înceta să spună maselor că singura cale pentru cucerirea democrației este lupta, nu capitularea”¹⁹.

La 4 noiembrie 1928, guvernul liberal condus de Vintilă Brătianu, confruntat cu greutăți de ordin intern și extern (în special cu campania opoziționistă a național-țărăniștilor, cu ostilitatea opiniei publice și cu refuzul capitaliștilor străini de a acorda împrumutul solicitat), s-a văzut nevoit să-și prezinte demisia²⁰. Partidul Social-Democrat aprecia acest eveniment drept prima izbîndă care crea posibilitatea înfăptuirii unor deziderate ale maselor²¹.

După o campanie opoziționistă de o intensitate și o amploare fără precedent în anele vieții politice din România, Partidul Național-Țărănesc a ajuns la putere în ziua de 10 noiembrie 1928²². Pentru a profita de conjunctura politică creată, guvernul a propus, la 10 noiembrie, iar Regența a aprobat, dizolvarea Parlamentului ales în iulie 1927 și organizarea de noi alegeri la 12 decembrie pentru Adunarea Deputaților și 15—19 decembrie pentru Senat, adică în cel mai scurt timp îngăduit de legea electorală.

Intrunit pentru a analiza situația și a stabili atitudinea partidului în aceste alegeri, Comitetul Executiv al Partidului Social-Democrat a hotărît să înceapă tratativele cu partidul guvernamental în vederea realizării unui cartel electoral, dar asigurîndu-i-se „deplina libertate de acțiune și acum și în parlament”²³.

¹⁷ Marin C. Stănescu, *Mișcarea muncitorească din România în anii 1924—1928*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 207—208.

¹⁸ „Proletarul”, anul I, nr. 1, din 1 august 1928.

¹⁹ „Socialismul”, anul XXII, nr. 38, din 15 septembrie 1928.

²⁰ S. Cutișteanu, Gh. I. Ioniță, *op. cit.*, p. 132.

²¹ „Socialismul”, anul XXII, nr. 46, din 11 noiembrie 1928.

²² Ioan Scurtu, *Lupta partidelor politice în alegerile parlamentare din decembrie 1928*, în „Analele Universității București. Istorie”, 1977, p. 83.

²³ „Socialismul”, anul XXII, nr. 47, din 18 noiembrie 1928.

Discuțiile au decurs într-o manieră constructivă de înțelegere, astfel că în zilele de 13—17 și 20 noiembrie 1928, Consiliul General al Partidului Social-Democrat a dezbătut problema și a hotărât să încheie un cartel electoral cu Partidul Național-Țărănesc.

Înțelegerea prevedea ca Partidul Social-Democrat să primească 19 locuri în Adunarea Deputaților și să participe pe listele comune ale Partidului Național-Țărănesc, cu semnul „cercul”²⁴.

În manifestul electoral, intitulat *Partidul Social-Democrat către întreg poporul muncitor*, se aducea la cunoștința membrilor partidului că: „Partidul Social-Democrat a încheiat un cartel electoral cu acest partid (P.N.Ț. — n.n.), păstrându-și însă toată libertatea de acțiune pe tărîmul politic și în parlament. Nu am luat asupra noastră nici o obligație. În parlament vom reprezenta numai programul nostru socialist și revendicările maselor largi ale poporului muncitor”²⁵. De asemenea, se explică faptul că numărul de mandate s-a stabilit ținîndu-se seama de rezultatele înregistrate de social-democrații în alegerile anterioare și că, mergînd singur, acest partid nu avea șanse mai mari, deoarece nu mai era timp pentru modificarea legii electorale din 1926²⁶.

La cartelul electoral încheiat între Partidul Național-Țărănesc și Partidul Social-Democrat se mai alăturau: Partidul German, Partidul Popular Maghiar (condus de dr. Kecsemethy) și Gruparea gazetarilor independenți.

Blocul Muncitoresc-Țărănesc a propus Partidului Social-Democrat și Partidului Socialist al Muncitorilor din România realizarea unui cartel electoral, astfel încît partidele muncitorești să se prezinte pe o listă unică în alegeri. Dar condițiile puse — în primul rînd ca acestea să recunoască faptul că Partidul Comunist Român era „singurul reprezentant al clasei muncitoare din România”²⁷ — nu au fost acceptate de cele două partide muncitorești.

Dar dacă față de Partidul Național-Țărănesc, social-democrații se arătau atît de concesivi, chiar dacă subliniau continuu ideea libertății de acțiune, pe comuniști — respectiv Blocul Muncitoresc-Țărănesc — îi declarau în mod nejustificat, drept „dușmani ai clasei muncitoare”²⁸.

Cartelul electoral a servit desigur Partidului Național-Țărănesc, care se putea prezenta ca un susținător al intereselor clasei muncitoare²⁹, ca un partid al democrației reale³⁰. Astfel, analizînd manifestul-program³¹ de guvernare național-țărănistă, Lotar Rădăceanu, în articolul intitulat *Manifestul Național-Țărănesc*, constata cu regret că multe probleme social-economice își găsesc reflec-tarea necorespunzătoare, iar asupra celor politice documentul nu stăruie. El afirma că: „promisiunile manifestului nu depășesc cadrele unui constituționalism mo-

²⁴ *Ibidem*, nr. 48, din 27 noiembrie 1928.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ „Proletarul”, anul I, nr. 7, din 25 noiembrie 1928.

²⁸ „Socialismul”, anul XXII, nr. 49, din 27 noiembrie 1928.

²⁹ Ioan Scurtu, *Din viața politică a României (1926—1947). Studiu critic privind istoria Partidului Național-Țărănesc*, p. 96.

³⁰ Marin C. Stănescu, *op. cit.*, p. 209.

³¹ Vezi Ioan Scurtu, *Din viața politică a României (1926—1947). Studiu critic privind istoria Partidului Național-Țărănesc*, p. 115—117.

derat", ținând să precizeze că „dacă pînă azi, interese comune au legat într-un acord vremelnic partidele social-democrat și național-țărănesc, miine ele vor trebui să se găsească față în față ca reprezentanți a două concepții și idealuri deosebite și chiar opuse”³², și conchidea că emanciparea proletariatului va fi opera lui însăși, adică a clasei muncitoare.

În alegerile din 12 decembrie 1928, listele Partidului Național-Țărănesc, au înregistrat 2.208.922 voturi, reprezentînd 77,76% din total, deținînd 348 de locuri în Adunarea Deputaților, ceea ce a reprezentat cifra record obținută de o listă electorală din România interbelică.

Dar dincolo de aceste cifre, adevărul este că masele largi populare au votat pe național-țărăniști, care timp de zece ani de opoziție s-au pronunțat de la tribuna parlamentului, în presă, în întruniri, pentru înnoiri progresiste. Au votat pentru ei mai ales țărani, micii meseriași, intelectuali și chiar mulți muncitori, care sperau că vor purcede la o așezare mai dreaptă a relațiilor sociale existente în România deceniului trei.

Ca urmare a acordului de cartelare, Partidului Social-Democrat i s-au repartizat cele 9 mandate de deputați, care au revenit următorilor militanți: Ion Mirescu, Alexandru Lucian, Lotar Rădăceanu, Teodor Roznovan, Romulus Dan, Ioan Flueraș, Iosif Jumanca, dr. Iacob Pistiner și Eftimie Gherman³³. Analizînd rezultatele alegerilor, Ilie Moscovici sublinia cu satisfacție că acestea au fost libere și, totodată, cerea ca în parlament deputații social-democrați să se despartă de cei ai guvernului și să acționeze pentru triumful democrației, pe baza programului Partidului Social-Democrat.

Dincolo de controversesele politice generate de tactica Partidului Social-Democrat se poate aprecia că încheierea cartelului electoral cu Partidul Național-Țărănesc a fost un act politic rațional și eficient; el a facilitat intrarea Partidului Social-Democrat în parlament; încă de la început, deputații social-democrați s-au delimitat net de cei național-țărăniști, abordînd cu curaj, de pe pozițiile clasei muncitoare, chestiuni majore ale vieții economice, sociale și politice³⁴.

Partidul Social-Democrat și-a menținut programul și ideologia, a folosit conjunctura existentă pentru a se afirma cu vigoare în viața politică a României. Într-un anumit sens, această colaborare a anticipat tactica ce va fi utilizată de celălalt partid al clasei muncitoare, Partidul Comunist Român, după 1934, în scopul realizării unui larg front popular antifascist.

³² „Socialismul”, anul XXII, nr. 50, din 2 decembrie, 1928.

³³ *Ibidem*, nr. 53, din 16 decembrie 1928.

³⁴ Ioan Scurtu, *Lupta partidelor politice în alegerile parlamentare din decembrie 1928*, loc. cit., p. 93.

NOUTĂȚI ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ (VII) *

Cercetările în biblioteci și arhive din țară și de peste hotare pentru depistarea unor noi izvoare documentare și narative privind istoria patriei și istoria universală pe de o parte iar pe de alta abordarea unor noi teme cât mai interesante și mai atractive de către specialiști s-au încheiat în anul 1986 cu succese remarcabile și au favorizat apariția unor numeroase lucrări menite să îmbogățească nu numai istoriografia românească și străină, dar să pună la dispoziția cadrelor didactice care predau istoria la catedră, a studenților și elevilor pasionați în dorința de a aprofunda cunoștințele lor în acest domeniu, a acelor lucrări care sînt de un real folos în munca lor profesională sau în lecturile lor particulare.

În acest sens semnalăm pentru început mai multe volume cuprinzînd *izvoare documentare și narative*: * * *, *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. 4, București, Ed. Academiei, 1968, 421 p., realizat de un colectiv de arhiviști coordonat de M. Mușat, I. Ardeleanu și V. Arimia, care cuprinde 308 documente de natură diferită (ziare, buletine de informații, broșuri, calendare, rapoarte, dări de seamă), aflate în arhive și biblioteci din mai multe țări europene și redactate în limbile italiană, germană, spaniolă, franceză, datînd din secolele XVI—XVIII; excepție fac cîteva piese din secolul XIX. Pe baza lor cititorul obține o imagine mai puțin cunoscută a faptelor de vitejie pline de eroism ale lui Mihai Viteazul, așa cum ele s-au reflectat în conștiința societății europene din vremea sa și de mai tîrziu după dispariția sa. * * *, *Izvoarele răscoalei lui Horea, Seria A Diplomataria, vol. IV, mai 1785—decembrie 1785*, București, Ed. Academiei, 1986, 540 p. Elaborat de mai mulți istorici, sub conducerea acad. Ștefan Pascu, volumul cuprinde 426 documente redactate în limbile latină, germană, maghiară, provenite din arhive din țară și din diferite capitale europene; pe baza acestor acte se poate cunoaște continuarea luptei împotriva stăpînilor de pămînt și a autorităților austriace de către țărănimea din Transilvania chiar și după executarea conducătorilor răscoalei; Mehmet Mustafa, *Documente turcești privind istoria României, vol. III, 1791—1812*, București, Ed. Academiei, 1986, 396 p. Continuînd publicarea acestor documente cu ani în urmă autorul dă la iveală alte 214 documente provenite din arhive, în special din Turcia, majoritatea din ele fiind inedite. Știrile care le cuprind completează alte izvoare documentare cunoscute privind relațiile țărilor române cu Imperiul otoman și cu alte state europene implicate în lupta poporului român pentru autonomie politică, economică și administrativă, se relevă cu acest prilej locul țărilor române în politica externă a marilor puteri europene și în primul rînd a Rusiei țariste; volumul face parte din colecția „Izvoare orientale privind istoria României“, VI; * * *, *Documente privind istoria militară a poporului român*, București, Ed. Militară, 1986, 375 p.

* Vezi, Studii și articole de istorie“, XLIII—XIV, 1981—1986.

Lucrarea se referă la perioada 1848—decembrie 1856 și a fost întocmită de un colectiv de istorici condus de C. Căzănișteanu. Cuprinde 306 documente din fonduri de arhivă din Iași (filiala Arhivelor Statului, Biblioteca Universitară), precum și din presa vremii apărută în Moldova, Țara Românească și Transilvania; ele relevă rolul armatei române în perioada revoluției române din 1848—1849 și a luptei pentru Unirea Principatelor; * * *, *Desăvîrșirea unității naționale statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională*, vol. III. *Documente interne și externe, august 1918—iunie 1919*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986, 812 p.; vol. IV, iulie 1919—octombrie 1919, 546 p.; vol. V, noiembrie 1919—ianuarie 1920, 596 p.; vol. VI, februarie 1920—decembrie 1920, 526 p. Realizat de un colectiv de specialiști sub coordonarea istoricilor M. Mușat, I. Ardeleanu și V. Arimia și însumind peste 400 de documente, provenite din arhive europene și americane, ilustrează lupta poporului român pentru recunoașterea internațională a mării Uniri de la 1 decembrie 1918 la Conferința de pace de la Paris și prin tratatele internaționale încheiate de România cu alte state ale lumii. * * *, *Documente privind marea răscoală a țaranilor din 1907*, vol. IV, București, Ed. Academiei, 1986, 454 p. Elaborat de un colectiv de istorici și arhiviști, volumul cuprinde știri noi privind desfășurarea răscoalei în județele Dolj, Mehedinți, Vilcea, Olt, Gorj, Argeș și fostele județe Muscel și Romanai; * * *, *Poporul român și lupta de eliberare a popoarelor din Balcani*, București, 1986, 660 p. Cele 250 documente din anii 1386—1914 redactate în limbile latină, greacă, slavă, precum și în mai multe limbi de circulație europeană provenite din colecțiile de microfilme și xerografiile ale Direcției Arhivelor Centrale, biblioteci, precum și din presa apărută în secolele XIX și XX, permit cunoașterea mai bine a sprijinului multilateral (politic, economic, social și cultural), dat de poporul român popoarelor bulgar, sîrb, grec pentru eliberarea de sub stăpînirea otomană după ce acestea și-au pierdut independența.

Din categoria *lucrărilor de sinteză* menționăm: * * *, *Istoria militară a poporului român*, vol. II, București, Ed. Militară, 1986, 640 p. După apariția în 1984 a volumului I sub egida Comisiei române de istorie militară și a Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară, cel de față tratează aspectul militar al istoriei poporului român din a doua jumătate a sec. XIV pînă în sec. XVI, epoca de glorie a armatei statelor românești, care a apărut pămîntul străbun împotriva cotropirilor străine; totodată, sînt prezentate organizarea, tactica și strategia, fortificațiile. Bogat ilustrată, cu hărți, planuri, schițe, se impune ca o lucrare remarcabilă în literatura de specialitate; St. Lemny, *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română*, București, Ed. Minerva, 1986, 237 p. În lucrare autorul abordează o gamă variată de probleme ca de ex. Orizontul european, patriotismul medieval și cel modern, cristalizarea noului ideal patriotic în epoca modernă, contribuția culturii la difuzarea ideii de patrie în epoca modernă, ideea de patrie în gîndirea generației de la 1848, raportul dintre conștiința națională și patriotism. Stelian Neagoe, *Istoria unirii românilor de la începuturi la Cuza-vodă*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986, 694 p. Preluind o idee mai veche din istoriografia românească din trecut care a făcut obiectul unei interesante lucrări a istoricului I. Lupaș (*Istoria unirii românilor*, București, 1938), autorul prezintă această temă într-un cadru cronologic diferit, din antichitate pînă

la mijlocul secolului al XIX-lea și pe baza unei mai ample documentări subliniind cu pregnanță lupta pentru înfăptuirea unității statale de către strămoșii poporului român și de către poporul român în evul mediu, o vreme de către unii domni ai țărilor române în special de către Mihai Viteazul iar mai târziu, în epoca modernă, de către elementele înaintate ale burgheziei în contextul procesului istoric al redeschetării naționale la toate popoarele europene.

Un loc aparte îl ocupă alte câteva lucrări apreciate de către specialiști drept *instrumente de lucru* după cum urmează: * * *, *Politica externă a României. Dicționar cronologic*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986, 415 p. Elaborat de un larg colectiv (coordonatori fiind I. Calafeteanu, Cr. Popișteanu), volumul tratează în date evoluția politicii externe românești din cele mai vechi timpuri pînă în epoca contemporană (noiembrie 1984), în care abundă știrile privind relațiile poporului român și ale strămoșilor săi cu vecinii și cu toate popoarele lumii în spiritul menținerii păcii, al apărării independenței, al promovării bunelor oficii în legăturile interstate. Ar fi fost indicat ca autorii să fi prezentat și unele date biografice ale diplomaților români de-a lungul secolelor. Volumul poate fi folosit ca mijloc de control și de fixare a cunoștințelor dobândite din alte lucrări relativ la istoria României și istoria universală. H. Nestorescu-Bălcești, A. Niculescu, D. L. Aramă, I. Hozoc, D. Pleșea, *Io Mircea mare voevod și domn. Bibliografie selectivă și album*, Rîmnicu Vilcea, 1986, 103 p. Elaborată la întîmpinarea împlinirii a 600 de ani de la înscăunarea fostului domn al Țării Românești lucrarea cuprinde un bogat material de referință judicios clasificat (izvoare, lucrări generale, lucrări speciale, din domeniul istoriei, literaturii și artei); în anexă un interesant tablou genealogic al Basarabilor (sec. XIII—XVII). * * *, *Reflectarea istoriei universale în istoriografia românească. Bibliografie selectivă*, București, Ed. Academiei, 1986, 240 p. Elaborat de un larg colectiv de specialiști sub egida Bibliotecii Centrale Universitare București și a Institutului de istorie „N. Iorga”, coordonator științific St. Ștefănescu, volumul de mult așteptat de istoricii din țara noastră și de peste hotare, cuprinde o evidență, din păcate numai parțială a lucrărilor de istorie universală apărute în România în secolele XIX și XX, lucrări originale și traduceri aproape 4 800 titluri.

Din categoria lucrărilor de interpretare privind *istoria României* merită o atenție deosebită în primul rînd cele privind *epoca veche* ca de ex. D. Berciu, Adina D. Berciu, *Războiul dintre geți și persi, 514 î.e.n.*, București, Ed. Militară, 1986, 86 p. Prilejuită de împlinirea a 2 500 ani de cînd a început lupta de independență a geto-dacilor împotriva cōtropicirii străine, lucrarea cuprinde o amplă expunere asupra acestui eveniment de importanță europeană cu o incursiune în istoria popoarelor din vechiul Orient urmată de analiza împrejurărilor în care a avut loc cōtropicirea teritoriului locuit de strămoșii poporului nostru și respingerea armatei persane conduse de Darius I „regele regilor” din acea vreme. Bogat ilustrată se recomandă elevilor ca lectură particulară. Gh. Tudor, *Armata geto-dacă*, București, Ed. Militară, 1986, 223 p. Pe baza unei ample documentări, autorul prezintă apariția și dezvoltarea armatei geto-dacilor, luptele duse de aceștia împotriva cōtropicitorilor persi, macedoneni, romani, precum și structura, dotarea, tactica și strategia acesteia, gîndirea militară, armamentul și fortificațiile, etc.

I. H. Crișan, *Spiritualitatea geto-dacilor, repere istorice*, București, Ed. Albatros, 1986, 449 p. Trăind de fapt istoria geto-dacilor pe o lungă perioadă de timp autorul aprofundează capitolele în care prezintă limba, portretul fizic și cel moral, arta, știința și ideile religioase ale strămoșilor noștri pe baza unei recente și valoroase documentări în care predomină rezultatele săpăturilor arheologice din ultimul deceniu. Cr. Vlădescu, *Fortificații romane din Dacia inferioară*, Craiova, Ed. Scrisul românesc, 1986, 160 p. Cunoscutul arheolog publică într-o nouă formă teza sa de doctorat începând cu un scurt istoric al cercetărilor sale pe această temă și continuând apoi cu o descriere analitică a fortificațiilor (castre, castele, turnuri, limesuri) și a drumurilor din fosta provincie romană de pe teritoriul Daciei. Bogat ilustrată lucrarea care mai cuprinde scheme, planuri, tabele, se înscrie printre acelea menite să explice procesul de romanizare al Daciei. Din cele care privesc *epoca medie* menționăm: Al. Andronic, *Iași până la mijlocul secolului al XVII-lea, geneză și evoluție*, Iași, Ed. Junimea, 1986, 142 p. Volumul elaborat de istoricul și arheologul cu o activitate științifică de câteva decenii se înscrie printre lucrările de seamă privind istoria orașelor din țările române în evul mediu. Primele urme de locuire la Iași sînt atestate în paleoliticul mijlociu, așezarea urbană, ca țîrg, s-a dezvoltat dintr-o așezare rurală, începînd din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, iar ca *oppidum* din a doua jumătate a secolului al XV-lea, cea mai veche știre documentară care atestă Iași ca țîrg este din 1388—1391, stabilirea curții domnești în acest oraș la începutul secolului al XV-lea a grăbit procesul de urbanizare și înflorirea așezării în evul mediu sînt numai cîteva din concluziile autorului. Textul este completat armonios cu o bogată ilustrație, planuri, schițe, hărți. Ștefan Pascu, *Voevodatul Transilvaniei*, vol. III, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1986, 674 p. Actualul volum continuă pe cele anterioare (I în 1971 și II în 1979), conținînd o analiză a relațiilor și structurilor social-economice și social-juridice din această provincie istorică românească în secolele XIV—XVII și anume proprietatea, clasele sociale (feudalii, țărani, orășenii), așezările umane (satele și orașele), mineritul și minerii, luptele antif feudale duse de masele populare; totodată sînt studiate instituțiile social-politice și social-juridice (cnezi și cnezate, voievozi și voievodate, crainici și crăinicii). Textul este însoțit de numeroase ilustrații în alb și negru, color, hărți, scheme, planuri, tabele, diagrame, etc. D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVIII-lea, vol. I. Supușii*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986, 582 p. Avînd aceeași problematică ca și volumul care tratează iobăgia în secolul XVI, în cel de față, autorul acordă o atenție deosebită elementului unan, sarcinilor senioriale, monopolurilor senioriale, regimului apelor și pădurilor, condiției juridice a iobagilor, șerbiei, sarcinilor publice ale supușilor, etc.; în pregătire, vol. II va trata ca temă *stăpînii*. Al. Gonța, *Satul în Moldova medievală. Instituțiile*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986, 399 p. Principalele capitole ale lucrării sînt: I. Teritoriile comunităților familiale sub imperiul jurămîntului „cu brazda în cap”; II. Sfatul, domeniul feudal prin jurămîntul de credință al juzilor și cnezilor; III. Justiția în satul moldovenesc. Autorul, dispărut în urmă cu un deceniu, a elaborat lucrarea pe baza unei foarte documentate informări în arhive și biblioteci. G. I. Ionescu-Gion, *Portrete și evocări istorice*, București, Ed. Minerva, 1986, 406 p. Apărut în colecția „Restitutio”, volumul cuprinde studii și articole în care sînt evocate unele momente din istoria poporului român în evul mediu și în

epoca modernă, de ex. Din istoria fanarioților. Totodată, sînt prezentate unele personalități istorice a căror activitate politică și culturală s-a desfășurat în secolul trecut ca de ex. C. A. Rosetti, I. Brezoianu, G. Sion, Alecu Beldiman, etc. Rețin atenția unele fragmente din istoria Bucureștilor pentru perioada 1464—1800, apoi anumite conferințe și evocări istorice ca de ex. Elementul pitoresc în cronicile românești, precum și unele cronici teatrale. Cele care se referă la *epoca modernă* tratează teme diferite, de ex. L. Gyemant, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania, 1790—1848*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986, 514 p. Abordînd o problematică nouă autorul tratează în lucrare mișcarea politică (evoluția mișcării naționale românești din secolele XVIII și XIX), problema românescă în conștiința contemporanilor din spațiul carpato-dunărean și european, formele luptei de eliberare socială, inclusiv baza socială a acestei lupte, efectele mișcării naționale a românilor din Transilvania, de ex. laicizarea mișcării naționale, înlăturarea diferendelor naționale, lărgirea conceptului de națiune, ideea de unitate națională, etc.; N. Adăniloiaie, *Independența națională a României*, București, Ed. Academiei, 1986, 400 p. Pînă în prezent poate fi considerată una din cele mai competente monografii consacrată războiului de independență din 1877—1878 în care sînt valorificate izvoarele documentare și narative apărute cu prilejul sărbătoririi centenarului acestui eveniment și în care autorul demonstrează că independența a fost după cum și este, adăugăm noi, o permanență a istoriei poporului român. V. Mocanu, *Timp al îndrjzirilor eroice 1916—1917*, București, Ed. Militară, 1986, 264 p. Elaborat pentru întîmpinarea celor 70 de ani de la intrarea României în primul război mondial, volumul este dedicat totodată și ca un omagiu adus ostașilor români care s-au jertfit pe cîmpul de luptă pentru eliberarea țării aflată sub ocupație străină și pentru desăvîrsirea unității noastre statale. Inzestrat cu un stil plăcut, se poate recomanda și elevilor ca lectură suplimentară. În ceea ce privește lucrările privind *epoca contemporană*, semnalăm cîteva mai semnificative, de ex. P. Bărbulescu, I. Cloșcă, *România și reglementarea pașnică a diferendelor internaționale*, București, Ed. Politică, 1986, 305 p. O interesantă lucrare de referință în care în primele trei capitole sînt prezentate mijloacele pașnice de reglementare a diferendelor internaționale în istoria poporului român pînă în anul 1945, iar în ultimile șapte evoluția acestor mijloace în epoca contemporană, după 1945, în care țara noastră și-a adus o importantă contribuție; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după marea unire, vol. II, partea I, 1918—1933*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986, 1172 p. O valoroasă lucrare elaborată pe baza unor ample cercetări în arhive, în care este tratată perioada de la sfîrșitul primului război mondial pînă la sfîrșitul crizei economice mondiale din 1929—1933. În afară de lucrările tipărite pînă acum consacrate acestei perioade, autorii mai folosesc în mod critic și unele izvoare narative memorialistice, în parte inedite aparținînd unor mari personalități politice implicate în aceste evenimente istorice. Volumul are trei mari capitole: 1. Consolidarea statului național român unitar 1919—1923; 2. România între anii 1924—1933; 3. Politica externă a României (1919—1933). În anexă sînt incluse listele guvernelor României din această perioadă, important instrument de lucru pentru cei avizați. * * *, *Pagini eroice din marea epopee*, București, Ed. Militară, 1986, 384 p. Rod al muncii unui larg colectiv de specialiști și apărută sub egida Comisiei române de istorie militară, lucrarea cuprinde cele mai semnificative momente din lupta

poporului nostru împotriva fascismului pînă în 1944, prezintă modul cum s-a înfăptuit la noi revoluția națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944 și subliniază rolul pe care l-a avut România la sfîrșitul celui de al doilea război mondial prin participarea armatelor sale la înfrîngerea coaliției hitleriste-horthyste și la eliberarea teritoriilor României, Ungariei și Cehoslovaciei de ocupația străină.

Din lucrările consacrate *istoriei universale*, menționăm mai întîi pe cele privind *epoca veche*. Astfel se impune aceea aparținînd istoricului francez A. Thibaudet, intitulată *Acropole*, (București, Ed. Meridiane, 1986, 212 p., apărută în colecția „Biblioteca de artă”). Volumul prezentat în condiții grafice de excepție (ilustrație alb-negru și color), cuprinde o amplă descriere a complexului de monumente din centrul Atenei realizat în epoca lui Pericle (sec. V, î.e.n.). Față de ce s-a scris pînă acum pe această temă se constata un stil plăcut și atrăgător folosit de autor, merit să contribuie la o mai bună înțelegere a celor mai importante momente din istoria Greciei antice. I. C. Drăgan, *Mileniul imperial al Daciei*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986, 285 p. Utilizînd o importantă literatură de specialitate, autorul tratează în mai multe capitole contextul istoric în care existența Imperiului roman s-a împletit cu aceea a Daciei pe timpul împăratului Traian în special dar din care nu lipsesc acele momente mai semnificative din istoria Romei antice în care au predominat conducătorii de origine tracă (de ex. capitolele: „Împărați romani și traci” precum și „Apogeul imperiului sub împărați romani”). Interesante mai sînt și acele capitole consacrate culturii din imperiul roman; N. Lascu, *Călători și exploratori în antichitate*, București, Ed. Sport-Turism, 1986, 318 p. Adresată unui public mai larg, lucrarea cuprinde date interesante privind mai întîi dimensiunile orizontului geografic al omului din antichitate apoi contribuția acestuia la lărgirea acestui orizont pe măsura efectuării de călătorii pe uscat și pe apă. Baza documentară a lucrării o constituie atît mărturiile arheologice cît și textele scriitorilor antici, istorici și geografi. În partea introductivă se face o incursiune în istoria transporturilor din antichitate. În domeniul *epocii medii* se impune atenției specialiștilor, mai ales volumul lui Jacques le Goff, *Pentru un alt ev mediu. Valori umaniste în cultura și civilizația evului mediu*, București, Ed. Meridiane, 1986, două volume. Bine-cunoscutul istoric francez prezintă într-un cadru nou societatea medievală europeană în care elementele privind cultura materială se împletesc cu elementele care definesc cultura spirituală a acestei epoci istorice. Predomină, în special, în lucrare acele știri privind mentalul individual și colectiv prin care se înțeleg mult mai bine trăsăturile esențiale ale acestei societăți, în comparație cu societatea care a precedat-o și cu cea care a urmat-o. Pentru *epoca modernă* atrag atenția două interesante lucrări și anume: Pierre Chaunu, *Civilizația Europei în secolul luminilor*, București, Ed. Meridiane, 1986, 2 vol. Istoricul francez este bine cunoscut în țara noastră prin lucrările sale. Cea de față, apărută în colecția „Marile civilizații” (*Les grandes civilisations*), cuprinde rezultatele investigațiilor sale de decenii consacrate istoriei Europei la sfîrșitul sec. XVII și sec. XVIII (1675—1783) și în care sînt abordate diferite aspecte despre sporul demografic, evoluția vieții economice, gîndirea pragmatică din secolul luminilor, momentele cele mai semnificative ale culturii spirituale. Textul este completat cu un interesant tabel cronologic al acestei perioade istorice, cu o ilustrație bogată, o bibliografie selectivă și un indice documentar. H. Dunant, *Amintiri de la Solferino*, București,

Ed. Militară, 1986, 133 p. Martor ocular al confruntării militare dintre armatele franco-austro-darde-piemonteze din 1859, autorul prezintă într-un stil emotiv, crincena înclăștare dintre beligeranți, condamnd totodată războiul cu urmările lui nefaste și pline de suferințe. Tot atât de atractive sînt și cele două lucrări privind *epoca contemporană*. Una * * *, *Rezistența antifascistă și antiimperialistă în Asia și Africa*, București, Ed. Militară, 1986, 400 p. Este o culegere de studii și articole aparținînd mai multor istorici specialiști pe problemă, volumul fiind coordonat de M. Badea, C. Botoran, M. Moldoveanu. În el sînt prezentate pe baza unei ample documentări în literatura de specialitate mișcările de rezistență din anii 1931—1945 din China, Coreea, Indochina, Birmania, Indonezia, Filipine, Tailandă, Malaezia, Singapore, Japonia, și din Africa de nord împotriva imperialismului japonez și german al cărui scop era dominația mondială. Fl. Vasiliu, *De la Pearl Harbor la Hiroșima*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1986, 432 p: O atractivă lucrare privind epopeea bătăliilor navale din Pacific în timpul celui de al doilea război mondial, bazată pe o foarte bogată literatură de specialitate în care primează amintirile unor participanți. Scrisă într-un stil plăcut poate fi recomandată ca lectură suplimentară pentru iubitorii de literatură istorică; bogat ilustrată și documentată cu numeroase hărți.

Cum era și firesc, în literatura istorică străină se întîlnesc și de astă dată cîteva volume care merită o deosebită atenție. Astfel, M. Kasanaki, F. Mallouchou, *The Acropolis at Athens. Conservation, restoration and research 1975—1983*, Atena, 1985, 126 p. Publicat sub egida Ministerului Culturii și Comitetului pentru renovarea monumentelor de pe Acropole pe baza studiilor efectuate de Oficiul tehnic care a avut în sarcina sa restaurarea celebrelor monumente din capitala Greciei, volumul cuprinde relatări cum s-au făcut astfel de restaurări la Partenon, Erechtheion. Textul este precedat de un scurt istoric al muncii de restaurare al acestor monumente pentru perioada 1833—1975, precum și eforturile făcute pentru consolidarea monumentelor și a rocii pe care sînt ridicate. În anexă o bogată ilustrație, relevee, schițe, detalii arhitectonice; P. Riche, Ph. le Maitre, *Les invasions barbares*, Paris, 1983, 128 p. Apărută în colecția „Que sais-je?”, lucrarea tratează probleme ca: barbarii și romanii înaintea marilor invazii; marile invazii; Occidentul după marile invazii; biserica și barbarii. Autorul consideră sfîrșitul invaziilor avînd loc în sec. V cu hunii și prezintă numai consecințele pentru lumea occidentală; G. Duby, *Guerriers et paysans VII—XII siècles. Premier essor de l'economie europeenne*, Paris, 1984, 309 p. Cunoscutul istoric francez tratează evoluția forțelor productive, structurile sociale, mentalitatea omului medieval, evoluția demografică, marele domeniu, comerțul, efectele negative ale războaielor asupra economiei rurale, ordinea feudală, renta feudală și efectele ei asupra vieții economice; * * *, *Feudalismus Entstehung und Wesen*, Berlin, 1985, 326 p. Lucrarea este o culegere de studii aparținînd unor specialiști sub conducerea istoricului K. H. Noack, în care sînt abordate probleme ca periodizarea evului mediu german, de ex. anii 500—1525, gena feudalismului, forțele de producție, rolul maselor în viața politică, economică și socială, mișcările sociale, productivitatea muncii, semnificația unor termeni consacrați acestei epoci istorice, de ex. șerbii. În lucrare problema feudalismului din Germania este tratată în comparație cu feudalismul din alte țări ale continentului nostru. St. Schreiner, *Die Osmanen in Europa*, Leipzig, Weimar, 1985, 469 p. După cum se semnaleză și în subtitlu,

Erinnerungen und Berichte turkischer Geschichte Schreiber, volumul este de fapt o culegere de izvoare narative otomane privind istoria Europei din secolele XV—XVIII după care urmează : Cronica dervișului Ahmed Asik paza zade ; Codex barberianus Graecus ; Cronica lui Orudj bin Adil intitulată „Dinastia osmană“ ; Raportul marelui vizir Küprülü Fazil Ahmed pașa din anii 1663—1664 privind campania din Ungaria ; Relatarea privind ambasada lui Kara Mehmed pașa la Viena în anii 1665—1666 ; Jurnalul de operații privind asediul Vienei din 1683, redactat de maestrul de ceremonii al Înaltei Porți ; Jurnalul cuprinzând peripecțiile tâlmaciului Osman aga din Timișoara din sec. XVIII ; Extrase din memoriile lui Cafer cel bătrîn ; Raport al lui Ebn Schil Numan effendi despre stabilirea graniței dintre Imperiul otoman și Imperiul habsburgic în anii 1740—1741 după pacea de la Belgrad (1739). În unele din aceste izvoare sînt și părți privitoare la poporul român, la luptele de apărare duse de acesta contra otomanilor în secolele XV—XVI. Textele incluse în această culegere provin din cunoscuta colecție de „Cronici otomane“ publicată în secolul trecut la Viena, în mai multe volume ; Werner Knopp, *Erinnerung an einer König Friederich II von Preussen 1712—1786*, Bonn, 1986, 64 p. Elaborată cu prilejul întîmpinării bicentenarului morții regelui prusac lucrarea cuprinde o evocare a domniei acestuia sub toate aspectele (economic, politic, militar, cultural), supusă unui examen critic menit să scoată în evidență nu numai calitățile acestuia de mare comandant de oști în Europa la începutul epocii moderne și de om politic dar și unele carențe ale personalității sale ; P. A. Kropotkin, *Die grosse französische Revolution 1789—1793*, trad. din l. franceză, Leipzig, Weimar, 1982, 2 vol. Bazată pe o bogată documentare de arhivă și folosind o remarcabilă literatură de specialitate valabilă la începutul secolului nostru autorul prezintă o frescă a mării revoluții burgheze din Franța de la sfîrșitul secolului al XVIII în care caută să explice mai întîii limitele periodizării acestui eveniment istoric, valabilă și în zilele noastre, apoi condițiile istorice în care a avut loc aceasta și mai ales implicațiile profunde pe care le-a avut în istoria celorlalte state europene nu numai în sec. XVIII dar și în secolul următor ; Cristian și Arlette Ambrosi, *La France, 1870—1981*, Paris, 1981, 343 p. Cei doi autori tratează în mai multe capitole probleme ca : Viața politică 1870—1914 ; Viața economică și socială 1871—1914 ; Politica externă 1871—1914 ; Primul război mondial și consecințele sale ; Perioada interbelică 1919—1939 ; Al doilea război mondial și a IV-a Republică ; A cincea Republică 1958—1981. Elaborată după metode moderne de cercetare, lucrarea cuprinde totodată tabele, grafice, diagrame, menite să scoată în evidență mai bine concluziile la care ajung autorii în anume probleme cheie ale temei tratate ; * * *, *The Crucial decade : East Central European Society and National Defence 1859—1870*, Brooklyn, 1984, 633 p. Apărută în colecția „War and Society in East Central Europa“, vol. XIV, lucrarea este de fapt o culegere de studii aparținînd unor istorici proveniți din diferite țări europene și americane printre care și din România, de ex. Ilie Ceaușescu, C. Căzănișteanu, Fl. Constantiniu, I. Talpeș. Așa se explică și existența unor studii privind istoria României din care menționăm, de ex. : Urmările unificării României (din 1859) în Europa est centrală ; Reformele militare ale lui Alexandru Ioan Cuza ; Rolul armatei în modernizarea statelor din Europa estică și centrală ; Relațiile militare externe ale României în anii 1859—1864 ; Colaborarea militară

română cu mișcarea pentru emanciparea și unitatea națională în Europa de est și centrală, etc.; I. A. Camilleri, *An introduction to Australian Foreign policy*, Hong Kong, 1981, 177 p. Apărind într-o nouă ediție, lucrarea cuprinde o interesantă expunere asupra politicii externe a Australiei după cel de al doilea război mondial perioada 1945—1970 în care sînt analizate poziția acesteia față de problemele Asiei și zonei Pacificului cu diferitele lor aspecte (politic, economic, cultural și militar). Se subliniază trecerea de la caracterul conservatorist al acestei politici la cel liberal de largă colaborare cu marile puteri din zonă și în special cu S.U.A., în conformitate cu menținerea integrității teritoriale și al garantării securității naționale; M. Einhorn, *Wer half Franco? Spanien in der Politik Grossbritaniens und der U.S.A. 1939—1953*, Berlin, 1983, 172 p. Pe baza unor recente investigații în arhive, autorul abordează probleme ca: Sprijinul acordat lui Franco de către S.U.A. și Marea Britanie în anii 1939—1945, pentru neutralizarea Spaniei în timpul conflagrației mondiale din acea vreme; în timpul negocierilor de pace dintre marile puteri beligerante din anii 1945—1946, cînd de fapt Spania a fost admisă ca membră la Organizația Națiunilor Unite, în perioada războiului rece din anii 1951—1953. În două capitole speciale sînt tratate probleme ca Spania și poziția ei față de N.A.T.O. în anii 1946—1949 și Spania ca partener comercial preferențial al S.U.A.

CONSTANTIN ȘERBAN, VICTORIA ȘERBAN

PUBLICAȚII RECENTE PRIVITOARE LA METODICA PREDĂRII ISTORIEI (1984—1985—1986) *

Documente de partid

Ceaușescu, Nicolae, *Cuvîntare la adunarea solemnă organizată cu prilejul aniversării a 65 de ani de la înființarea Partidului Comunist Român*, Editura Politică, București, 1986.

Este ilustrată concepția conducătorului partidului și statului nostru privind unitatea dialectică dintre trecutul de luptă al poporului, prezentul și viitorul său, înțelegerea acestei unități avînd un rol major în cunoașterea și interpretarea fenomenelor istorice.

Tovarășul Nicolae Ceaușescu a relevat într-o profundă și cuprinzătoare viziune dialectică drumul de luptă, de jertfe și victorii străbătut în fruntea poporului de partidul revoluționar al clasei muncitoare, bogata și glorioasa sa istorie, parte integrantă a marii istorii românești. Activitatea de 65 de ani a partidului nostru este împărțită în două perioade istorice importante: — prima perioadă — 1921—1944, din care 20 de ani de adîncă ilegalitate, de teroare burghezo-moșierească; — a doua perioadă — 1944—1986 în care partidul nostru a devenit forța politică conducătoare a societății românești.

Ceaușescu, Nicolae, *Cuvîntare la marea adunare populară din Capitală*, în „S”, LV, 13713, 1986, septembrie 16, p. 1, 3. Desprindem obiectivele și aspectele formării spiritului comunist, revoluționar, fiecare lecție de istorie fiind concepută în acest spirit.

Ceaușescu, Elena, *Cuvîntare la Plenara Consiliului Național al Științei și Invățămîntului — 30 octombrie 1986*, în „Inv. Lic. Teh. Prof.”, XXXIV, 11, 1986, p. 3—7.

Se desprind sarcinile profesorilor de istorie privind educarea patriotică-revoluționară a tinerei generații.

Metodica istoriei

Družkova, A. V., *Metodika prepodavanija obščestvovedeniija u sudnej škole*, „Prosveščenie”, Moskova, 1985, 208 p. Traducerea titlului: *Metodica predării științelor sociale în școală* (B.C.P., sala de documentare).

Golovnina, E. F., *Voprosy preemstvennosti pri formirovanie ponjatiij na urokah istorii v IV—VIII klassah: knig dlja ucitelja: opyta roboty*, „Prosveščenie”, Moskova, 1985, 208 p. Traducerea titlului: *Probleme ale conținutului formării noțiunilor de istorie, clasele IV—VIII. Manualul pentru profesori. Din experiența muncii*, (B.C.P., sala de documentare).

Iordănescu, Aurel, *Fundamentarea științifică a lecției de istorie*, în „S.A.I.”, LI—LII, 1985, p. 122—126. Abordează condițiile pe care trebuie să le îndepli-

* Prescurtări: B.C.P. = Biblioteca Centrală Pedagogică; Inv. Lic. Teh. Prof. = Invățămîntul liceal și tehnic profesional; R.P. = Revista de pedagogie; S = Scinteia; S.A.I. = Studii și articole de istorie; T.Șc. = Tribuna școlii.

nească o lecție de istorie pentru a fi fundamentată științific. Trăsătura caracteristică este continua ei reconsiderare și restructurare atât din perspectiva conținutului, cât și din aceea a tehnologiei didactice.

Perovici, Minodora, *Modalități de utilizare a mijloacelor de învățămînt în lecții*, în „Inv. Lic. Tehn. Prof.“, XXXIV, 10, 1986, p. 11—12. Se referă la momentul introducerii mijloacelor audiovizuale în lecții și metode de învățămînt pentru a evidenția conținutul lor.

Roman, Ioan C., *Concepții didactice moderne în realizarea procesului instructiv-educativ. Lecția de predare-învățare*, în „Inv. Lic. Tehn. prof.“, XXXIV, 1, 1986, p. 14—15. Prezintă variante ale etapelor lecției de predare-învățare în cazul unor clase de elevi care prezintă goluri și lacune, în cazul claselor de elevi cu deprinderi de muncă formate și care învață acasă, în cazul claselor neomogene.

Smarandache, Gh., Petru Demetru Popescu, Louis Roman, *Planul lecției, importanța și actualitatea sa*, în „S.A.I.“, LI—LII, 1985, p. 127—133. Sînt o serie de propuneri cu caracter metodic despre conținutul și aplicarea planului lecției. Sugerează întocmirea unor mape cu planuri de lecții în fiecare catedră, elaborate de toți membrii ei, ajungîndu-se, treptat, la o zestre de planuri pentru toate lecțiile de istorie din școală.

* * *, *Unterrichtshilfen geschichte klasse 7*, Berlin, „Volk und wissen Volkseigner“, 1985, 203 p. Traducerea titlului: *Material ajutător, istorie, clasa a VII-a* (B.C.P., sala de documentare).

Metodica istoriei în clasa a IV-a

Brănișteanu, Floarea, *Contribuția elementelor de istorie locală la formarea sentimentelor de dragoste față de patrie, partid și popor*, în „R.P.“, XXXV, 3, 1986, p. 28—30. Prezintă cîteva modalități concrete de integrare a elementelor de istorie locală în cadrul orelor de istoria patriei, la clasa a IV-a. La tema „Ce este și de ce învățăm istoria“, folosește ca material didactic vestigiile arheologice din Comuna primitivă, descoperite în localitate, iar lecția „Marea răscoală a țăranilor din 1907“ s-a desfășurat în fața conacului boieresc din comună, elevii fiind puși să facă comparație între impunătoarea clădire și bordeiele țăranilor, înfățișate în tablouri.

Țira, Marilena, *Organizarea Țărilor Române în vremea lui Mircea cel Bătrîn și Alexandru cel Bun*, (Plan de lecție comentat — clasa a IV-a), în „Buletin de informare și documentare a cadrelor didactice“, 20, Cluj-Napoca, 1984, p. 51—55.

Metodica istoriei antice

Cojescu, Norocica-Maria, *Aspecte metodice ale predării-învățării temei „Constituirea celor mai vechi popoare; lumea tracică*, în „Inv. Lic. Tehn. Prof.“, XXXIV, 9, 1986, p. 18—19. Lecția face parte din tema „Societatea umană de la antropogeneză la etnogeneză“, clasa a XI-a și cuprinde: obiectivele operaționale, strategii didactice, materiale didactice și mijloace de învățămînt, desfășurarea lecției (activitatea profesorului și schema lecției alcătuită la tablă).

Iliescu, Rodica, *Căderea Imperiului roman de apus (476). Menținerea romanității în răsărit*, (Plan de lecție comentat — clasa a V-a), în „S.A.I.“, LI—LII, 1985, p. 134—138.

Iordănescu, Aurel, *Reformele lui Dioclețian*, (Izvor istoric comentat), în „S.A.I.”, LI—LII, 1985, p. 160—165. Textul preluat din lucrarea lui Lucius Caecilius Lactontius (circa 260—325), „De mortibus persecutorum” poate fi folosit, cu prudență, la clasa a V-a, dar analiza lui detaliată se realizează la clasa a XI-a, la lecția „Destrămarea orînduirii sclavagiste”. Se poate utiliza mai bine în momentul recapitulării de la sfîrșitul expunerii, deoarece îngăduie revizuirea întregii problematice a lecției, din perspectiva înlănțuirii faptelor istorice în desfășurarea lor cronologică.

Metodica istoriei Evului mediu

Ciobanu, Radu Ștefan, *Invazia tătarilor în „Chronica Majora” de Matthew Paris*, (Izvor istoric comentat), în „S.A.I.”, LI—LII, 1985, p. 166—170. Textul prezintă campania tătarilor din anii 1241—1242 asupra Rusiei și Ungariei, putînd fi integrat la clasele a VI-a și a XI-a, evidențiindu-se expansiunea lor în Europa pînă la riul Sajo.

Georgeta, Ciupală, *Caracteristicile societății omenești în perioada descompunerii orînduirii feudale și a formării relațiilor capitaliste (sec. al XVI-lea — prima jumătate a sec. al XVII-lea)*, (Proiect de tehnologie didactică — clasa a VI-a), „Buletin informativ”, 1, Brăila, 1984, p. 9—15.

Popescu, Elina, *Statul mongol*, (Plan de lecție comentat — clasa a VI-a), în „S.A.I.”, LI—LII, 1985, p. 138—145.

Metodica istoriei moderne și contemporane

Cristescu, Octavian, *Destrămarea sistemului colonial al imperialismului. Probleme ale țărilor în curs de dezvoltare*, (Plan de lecție comentat — clasa a XII-a), în „S.A.I.”, LI—LII, 1985, p. 145—150.

Manea, Mihai, *Modalități eficiente de valorificare a conținutului lecțiilor de istorie universală*, în „Înv. Lic. Tehn. Prof.”, XXXIV, 12, 1986, p. 21. Abordează teme de istorie universală în viziunea devenirii și cauzalității proceselor istorice.

Metodica istoriei României

Cojescu, Norocica, *Lecția de istorie, lecție de înalt patriotism*, în „Înv. Lic. Tehn. Prof.”, XXXIV, 5, 1986, p. 6—7. Cuprinde modalități specifice privind predarea-învățarea temei „Mișcarea democratică și revoluționară. Făurirea P.C.R. — etapă superioară pe plan politic, ideologic și organizatoric în mișcarea revoluționară din România. Programul și activitatea sa”, la clasa a X-a.

Mos, Mugur, *Predarea istoriei sub imperativul permanenței înnoiri*, în „S”, LV, 13663, 1986, p. 3. Se pronunță pentru ținerea permanentă la curent a masei de elevi, cu informația la zi în domeniul istoriei și lămurirea conceptelor noi. Spre exemplu: raporturile dintre Țările Române și Poartă în baza „capitulațiilor”; epoca fanariotă, momentele 1784 și 23 August 1944; căile trecerii la socialism; evoluția de la statul dictaturii proletariatului la statul democrației muncitorești revoluționare, de la partidul clasei muncitoare, partid de avangardă, la partidul comunist, centrul vital al națiunii.

Perovici, Minodora, *Modalități de utilizare a mijloacelor de învățămînt la lecții*, în „Înv. Lic. Tehn. Prof.”, XXXIV, 11, 1986, p. 26—27. Abordează pro-

blema stabilirii obiectivelor operaționale și probele de evaluare la lecția „Revoluția de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu“, clasa a IX-a.

Platon, Gh., *Istoria modernă a României*, E.D.P., București, 1985, 556 p. Este un manual universitar dar interesează și profesorii din învățământul liceal. Volumul analizează desfășurările principale ale istoriei românilor, în perioada 1821—1918, cu esența, particularitățile și interdependențele lor : arată cum evenimentele și evoluțiile sint părți componente ale celor pe plan european ; analizează condiționarea factorilor interni și externi ; judecă faptele și soluțiile aflate în diferite epoci în funcție de opțiunile posibile atunci și de raporturile de forță existente. Lucrarea este ordonată în două părți : prima, pentru intervalul 1821—1878, unde materialul este organizat pe mari etape sau evenimente ; a doua parte analizează componentele determinante ale istoriei românești timp de patru decenii între 1878 și 1919.

Popescu, Petru Demetru, *Modalități de realizare a lecției cu tema „Mircea cel Mare și lupta pentru independență“*, în „R.P.“, XXXV, 9, 1986, p. 26—29. Ca metodă folosește comunicarea noilor cunoștințe, împletită organic cu conversația. Aplică o metodologie caracterizată prin două direcții principale : preocuparea de a realiza calitatea informației prin probleme de ordin instructiv și formativ ; explicarea temeinică a fiecărei afirmații, susținută prin argumentul științific al documentului scris sau prin informația vizuală, dând exemple asupra meritelor lui Mircea cel Mare de înnoitor în toate ramurile vieții sociale : economică, politică, militară, administrativă, culturală.

Popescu, Petru Demetru, *Mircea cel Bătrîn „Luceafărul Basarabilor“*, în „Inv. Lic. Tehn. Prof.“, XXXIV, 6, 1986, p. 17—18. Reliefează personalitatea lui Mircea cel Mare și explică ce înseamnă epitetul „cel Bătrîn“.

Smintănescu, Dan, *Amintiri despre profesorul Nicolae Iorga*, în „Forum“, XXVIII, 9, 1986, p. 65—72. Sint evidențiate marile însușiri ale ilustrului istoric și savant : memorie teribilă, ascuțită și veșnic fertilă, inteligență, manifestată prin pluralitatea analitică și prin asociații de idei uluitoare, potențial de muncă inepuizabil, supraomenesc, forța de actualizare magnetică a faptelor istorice la orele de curs, capacitatea de a întui o pagină, pe care nu o citea ci o fotografia cu privirea, memoria ajutându-l să selecteze, să deducă ideea centrală. Reproduce întocmai o narațiune și cuvintele profesorului, despre felul cum a învățat într-o noapte limba turcă. De asemenea, se înfățișează activitatea sa zilnică la locuința din Vălenii de Munte, se exprimă calitățile morale deosebite — bunătatea și umanismul indiușător. Profesorul poate selecta fragmente din acest articol, scris de un contemporan și colaborator al lui N. Iorga, la lecția „Dezvoltarea culturii între anii 1918—1944“, clasa a X-a.

Teodorescu Bogdan, *Societatea românească în perioada dintre cele două revoluții Evoluția politică după revoluția din 1821. Mișcări sociale, organizații și societăți revoluționare*, (Plan de lecție comentat — clasa a IX-a), în „S.A.I.“, LI—LII, 1983, p. 150—159.

Zăulean, Ion, *Imperativul sintezei în predarea-învățarea istoriei*, în „R.P.“, XXXV, 8, 1986, p. 33—36. La clasa a VIII-a a dezbătut cu elevii lecția de sinteză cu tema „Spațiul carpato-dunăreano-pontic — vatră a unor mari sinteze etno-culturale în epocile străveche și veche ale istoriei patriei“. Definește scopul, obiectivele educaționale urmărite, evaluarea rezultatelor obținute de elevi, planul

de idei al dezbaterii și desfășurarea lecției. Înfațișează un tabel sinoptic cu problemele: etapa istorică, sinteza etno-culturală, aria de desfășurare, modul de realizare și rezultatul.

Corelarea interdisciplinară

Andrei, Alexandru, *Inaltul patriotism al poporului român reflectat în opere ale literaturii noastre închinat marelui domnitor*, în „Înv. Lic. Tehn. Prof.“, XXXIV, 8, 1986, p. 11—12. Sint prezentate unele considerații pe marginea celor două capodopere ale poeziei românești: „Umbra lui Mircea la Cozia“ de Gr. Alexandrescu și „Scrisoarea III“ de M. Eminescu.

Cojocaru, Gh., *Resursele formative ale relației literatură-istorie, în gimnaziu*, în „R.P.“, XXXV, 2, 1986, p. 20—23. Redă două secvențe de lecție în care literatura și istoria se regăsesc în contextul interdisciplinar: prima — despre rezistența opusă de daco-geți expansiunii romane, folosind fragmentul „Dunăre, Dunăre“, de Zaharia Stancu, a doua — evocarea figurii lui Mircea cel Mare cu ajutorul unor texte literare din „Scrisoarea III“ de M. Eminescu și „Poarta furtunilor“ de Eusebiu Camilar.

Educația moral-cetățenească a elevilor

Baciu, Valeria, *Educația patriotică prin lecțiile de istoria patriei*, în „T.Șc.“, XIII (XXXIV), 287 (1373), 1986, mai, 17, p. 3. Prezintă o discuție cu profesorii de gimnaziu și liceu înfiliți la Sibiu, unde a avut loc cea de a X-a ediție a Concursului național de istorie a României, în legătură cu valențele educative ale istoriei patriei.

Bogoiubova, N. K. Lezbengrug, P. S., *Vospitanie u ucaščihsja komunističoskogo otnošenija k trudu v processe obučenija istorii. Iz opyta raboty*, „Prosvetšenie“, Moskva, 1985, 160 p. Traducerea titlului: *Educația la elevi a atitudinii comuniste față de muncă în procesul predării istoriei. Din experiența muncii*.

Cristian, Vasile, *Cunoașterea istoriei patriei — nobilă îndatorire patriotică*, în „T.Șc.“, XIII (XXXIV), 286 (1372), 1986, aprilie 19, p. 6—7. Evidențiază interdependența dintre cunoașterea trecutului și educația patriotică, privită în perspectiva valențelor educative.

Istrate, Ioan, *Pe urmele strămoșilor*, în „Înv. Lic. Tehn. Prof.“, XXXIV, 7, 1986, p. 9. Cu ocazia sărbătorii celor două mari evenimente — împlinirea a 600 de ani de la urcarea pe tron a domnitorului Mircea cel Mare și aniversarea a 2500 de ani de la primele lupte ale poporului geto-dac pentru libertate și independență —, propune ca itinerare turistice: 1. Circuitul capitalelor Țării Românești; 2. Pe urmele dacilor și romanilor; 3. Croazieră pe Dunăre.

Smarandache, Gh., Petru Demetru Popescu, *Educația patriotică-revoluționară a elevilor, comandament major al predării istoriei*, în „R.P.“, XXXV, 11, 1986, p. 22—25. Tratează despre: 1. Lecția de istorie — câmp vast de educație patriotică, revoluționară exprimând modalități de realizare prin teme din istoria României și istoria universală; 2. Locul activităților extrașcolare în procesul educației patriotice, revoluționare în școală, insistând asupra activităților din cadrul cercului de istorie.

Folosirea documentelor la lecții

Scoroașe, Valeriu, *Documentele de partid în lecții*, în „T.Șc”, XIII (XXXIV), 283 (1369), 1986, ianuarie 8, p. 5. Se oprește asupra citorva procedee de utilizare a documentelor de partid la lecțiile: „Formarea statelor feudale românești”, „Retragerea stăpînirii romane din Dacia”, „Făurirea P.C.R., etapă superioară pe plan politic, ideologic și organizatoric în mișcarea revoluționară din România”, „Revoluția de Eliberare Socială și Națională Antifascistă și Antiimperialistă din august 1944”.

Cabinetul de istorie

George, A., *Cabinetul de economie politică — cadrul optim pentru realizarea unei eficiențe superioare a însușirii cunoștințelor de către elevi*, în „Inv. Lic. Tehn. Prof.”, XXXIV, 1, 1986, p. 16—17. Sugestiile pot fi orientative și pentru profesorii de istorie, deoarece se referă la menținerea cabinetului în plină activitate, la creșterea considerabilă a rolului profesorului, la păstrarea diferitelor mijloace de învățămînt și prezintă cîteva modalități practice referitoare la confecționarea pa-nourilor.

Lecția la Muzeul de Istorie

Gomboș, Ionel, *Valențele educative ale lecției de istorie în muzeu*, în „R.P.”, XXXV, 2, 1986, p. 31—33. Împărtășește despre predarea temei „Revoluția română de la 1848”, clasa a VII-a, la Muzeul „Avram Iancu”. Prezintă o fișe de lucru pentru elevi, cu tema „Moșii și revoluția română de la 1848”, cu următoarele probleme de studiu: 1. Cetatea din munți; 2. Prefecții legiunilor românești din Transilvania; 3. Tribuni și glotași.

Cercul de istorie

Grădinaru, Iulian, *Cunoașterea trecutului prin cercetări arheologice*, în „T.Șc.”, XIII (XXXIV), 286 (1372), 1986, aprilie 19, p. 12. Un profesor din comuna Cîrniceni, județul Iași ne împărtășește cum antrenează elevii la activitățile de cercetare arheologică din localitate și cum valorifică descoperirile făcute în procesul de învățămînt.

ȘTEFAN ILIE

MIRCEA N. POPA

La 24 octombrie 1987 a încetat din viață lector universitar dr. Mircea N. Popa, cadru didactic la Facultatea de Istorie-Filosofie a Universității din București, reprezentant de marcă a școlii românești de istorie universală, autor a valoroase contribuții științifice și mentor al unei orientări bine conturate în studierea fenomenelor istorice.

S-a născut la 18 noiembrie 1940 la Mangalia, în Județul Constanța. A urmat studiile primare în localitatea natală în perioada 1947—1954, iar studiile liceale le-a efectuat în orașul Medgidia între 1954 și 1957. Între anii 1957—1962 a urmat cursurile Facultății de Istorie a Universității București și s-a remarcat prin rezultatele excepționale obținute în cei cinci ani universitari, fiind numit asistent-stagiatar în iulie 1962. La 1 octombrie 1965 este avansat asistent titular, iar din 15 februarie 1972 este lector universitar. Neobosita activitate de cercetare științifică, primele studii pe care le publică, probează o riguroasă metodă și o constantă preocupare pentru descifrarea fenomenelor istorice pornind de la rațiunile cele mai intime ale derulării lor. Sînt tot atîtea argumente care au facilitat profesorului Mircea N. Popa, în 1969—1970, specializarea în R. F. Germania, perioadă în care studiază asiduu arhivele vest-germane, extrăgînd informații inedite care se vor regăsi în numeroase studii, fie de istorie națională, fie de istorie generală. La 24 septembrie 1971 și-a susținut teza de doctorat cu titlul *Circulația monetară și evoluția prețurilor în Țara Românească 1774—1831*. Indiscutabil, era o temă de pionierat în istoriografia românească, după cum mărturisea autorul și, implicit, meritul de excepție al lucrării, care va apare în 1978 în versiune franceză, este evident. Pornind de la studiile clasice ale istoriografiei mondiale despre procesele de istorie economică, profesorul Mircea N. Popa realizează, grație unui efort uriaș de sintetizare și ordonare a informațiilor documentare edite și inedite, o imagine fidelă a vieții economice a Țării Românești în perioada de descompunere a feudalismului. Corelînd devalorizarea monetară cu evoluția prețurilor nominale și reale, autorul surprinde tendințele economice din Țara Românească, concluziile lucrării reprezentînd contribuții decisive la interpretarea acestei epoci de tranziție. De fapt, istoria economică a fost un domeniu predilect de cercetare pentru Mircea N. Popa. Prelegerile sale în cadrul cursului general de istorie modernă universală constituiau tot atîtea pledoarii pentru istoria economică, aspect grevat de atîtea prejudecăți și, uneori, neglijat în studierea istoriei. Scepticismul cu care putea fi întîmpinată o asemenea abordare a istoriei dispărea instantaneu în fața clarității și coerenței cu care profesorul Mircea N. Popa expunea fenomenele economice. O serie de lucrări evidențiază această direcție, care conferă lui Mircea N. Popa un loc distinct în istoriografia românească: *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Peninsula Balcanică (1829—1858)*, București, 1970, (în colaborare); *Revoluția prețurilor în Europa*, în *Studii de articole de istorie*, XII (1968), p. 151—167; *Revoluția industrială în epoca modernă*, în *S.A.I. XXVI* (1974), p. 32—46; *Caracteristicile evoluției economico-sociale a lumii în secolele XVII—XVIII* (care constituie fascicola

I din *Prelegeri de istorie modernă universală*, București, 1979, 48 p.); *Dezvoltarea economico-socială a lumii la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea. 1789—1870*, în *Prelegeri de istorie modernă universală*, fascicula II, București, 1981, p. 3—101; *Blocada continentală napoleoneană*, în *Revista de istorie*, t. 35 (1982), nr. 11, p. 1204—1223; *Caracteristicile dezvoltării social-economice a lumii în secolele XVII—XVIII*, în *S.A.I.* XLV—XLVI (1982), p. 261—270; *Considerații privind raporturile Europei cu lumea extra-europeană la sfârșitul epocii moderne*, în *R.I.*, t. 40 (1987), nr. 12, p. 1223—1228.

Un constant domeniu de cercetare și valorificare științifică a fost istoria primului război mondial, preocupare prefațată de numeroase studii de relații internaționale și de istorie a expansiunii coloniale și care cunoaște apogeul în 1979, când apare monografia *Primul război mondial 1914—1918*, București, 1979, 557 p., lucrare fundamentală pentru prima conflagrație mondială a secolului nostru în ansamblul istoriografiei românești. Lucrarea nu se limitează la expunerea tehnică a operațiunilor militare, ci, într-un sistem bine conceput, parcurge toate aspectele sociale, economice, politice, ideologice care au definit acest complex fenomen. Preocupările legate de epoca imperialismului și de primul război mondial au continuat și după editarea lucrării menționate: *L'entrée de la Roumanie dans la première guerre mondiale (1916)*, în *A.U.B. istorie an XXVIII (1979)*, p. 111—125; *La paix de Bucarest (1918)*, în *A.U.B. istorie an XXIX (1980)*, p. 25—36; *Expansiunea colonială în Africa la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea și lupta anticolonialistă și antiimperialistă a popoarelor africane pînă la primul război mondial*, în *Prelegeri de istorie modernă universală*, fascicula II, București, 1981, p. 103—126; *Les conditions internes et internationales de l'entrée de la Roumanie dans la première guerre mondiale*, în *Revue roumaine d'histoire*, t. 21 (1982), p. 435—442; *Aspects de la guerre économique et maritime pendant les années 1914—1918*, în *A.U.B. istorie, an XXXV (1986)*, p. 37—44; *Crizele politice internaționale de la începutul secolului al XX-lea, preludiu al primului război mondial*, în *S.A.I.*, LIII—LIV (1986), p. 73—82.

Alături de istoria economică și problemele epocii primului război mondial, fenomenele vieții sociale se adăugau ca o completare necesară la elucidarea aspectelor esențiale care compun epoca modernă și ele au figurat permanent în activitatea științifică a profesorului Mircea N. Popa. După studiile de istorie a mișcării socialiste și muncitorești, redevabile ca informație și interpretare: *Ce a fost Internaționala a II-a*, în *S.A.I.*, XXIX (1975), p. 145—152; *Contribuții privind strategia mișcării socialiste internaționale la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în *R.I.*, t. 28, (1975), nr. 9, p. 1371—1386; *Clasa muncitoare la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în volumul *Mișcarea muncitorească și socialistă internațională la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Culegere de texte și documente*, București, 1977, p. 1—17; *Contribuții privind tactica mișcării socialiste internaționale la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în *A.U.B. istorie, an XXVII (1977)*, p. 35—56; *Atitudinea Internaționala I și a II-a față de problema național-colonială*, în *R.I.*, t. 34 (1981), nr. 10, p. 1899—1918, urmează sinteza, salutară atât din perspectivă didactică, cât și pentru prestigiul istoriografiei românești: *O istorie a gândirii și mișcării socialiste internaționale în epoca modernă*, București, 1986, 451 p. (coordonator și autor al majorității capitolelor).

Trecerea fulgerătoare în neființă a profesorului, în plină activitate creatoare constituie o grea pierdere pentru școala românească de istorie universală care este datorare să continue și să valorifice direcțiile de cercetare ilustrate cu remarcabilă probitate științifică de dr. Mircea N. Popa. Amintirea sa va rămâne etern în memoria colegilor și generațiilor de studenți față de care a manifestat o solici-tudine ce reflecta înalta valoare morală a istoricului dispărut.

OVIDIU BOZGAN

Tipărit la I. P. „13 Decembrie 1918”, București, c-da. 1/945
